

STUDII ȘI ARTICOLE
DE ~~245~~
ISTORIE

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
BUCUREȘTI

1968

XI

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

XI

9/45
703

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (redactor responsabil), N. ADĂNILOAIE (redactor responsabil adjunct), V. MACIU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ȘT. PASCU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, D. ALMAȘ, D. BERINDEI, I. DRAGOMIRESCU, TR. IONESCU, R. MANOLESCU, GH. MATEI, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, A. PETRIC, GH. SMARANDACHE, C. ȘERBAN, VENERA TEODORESCU, AL. TURIANU (membri);
ELVIRA PEDA și ION ȘENDRULESCU (secretari de redacție).

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

XI

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
BUCUREȘTI — 1968

<https://biblioteca-digitala.ro>

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

Dat la cules 20.06.1967. Bun de tipar 26.10.1967. Apărut 1968. Tiraj 1700+100 ex. Hîrtie scris II A, 63 g/m². Forma: 70×100'16. Coli editoriale 22,65. Coli tipar 17,50. A. 06768. Indici de clasificare zecimală pentru bibliotecile mari 9(R), pentru bibliotecile mici 9(R).

Tiparul executat sub comanda nr. 506 la
Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”,
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, București
Republica Socialistă România

SUMAR

* * *	50 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie	7
<i>M. Petrescu-Dîmbovița</i> :	Principalele rezultate ale noilor săpături arheologice de la Cucuteni-Băiceni	15
<i>Ion Hurdubețiu și Flaminu Mirțu</i> :	Cîmpulungul-Muscel medieval	27
<i>Horia I. Nestorescu</i> :	Știri inedite privind tipărirea și răspîndirea „Magazinului istoric pentru Dacia“ în țările române	45
<i>Gh. Platon</i> :	Probleme privind mișcarea revoluționară de la 1848 din Moldova	75
<i>Vasile Maciu</i> :	Crearea României moderne. Înfăptuirea statului național independent	103
<i>Ion Gheorghiu</i> :	Relațiile dintre România și Austro-Ungaria în anii 1908—1914	137
<i>Constantin Enea</i> :	Organizarea și acțiunile prizonierilor români transilvăneni din Rusia (1917—1918)	153
<i>Ion Nicoară</i> :	Aspecte privind contribuția brașovenilor la lupta pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român (1918)	185

Miscellanea

<i>Sava Iancovici</i> :	Cine este Ghiță Haiducul din 1821 ?	211
<i>Ioan I. Neacșu</i> :	Haiducia în Țara Românească între anii 1822 și 1828	221
<i>S. Moraru</i> :	Un aspect al aplicării legii instrucțiunii din 1864 în orașul Caracal : „Institutul pedagogic“	233
<i>Ion Spălățelu</i> :	Presa revoluționară și democratică din România în apărarea independenței și suveranității țării împotriva pericolului fascist (1933 — februarie 1938)	249

Texte și documente

<i>I. I. Roman</i> :	Un document românesc scris la Brașov în secolul al XVI-lea	263
----------------------	--	-----

Metodică

<i>Domnica Birău</i> :	Folosirea elementelor de istorie locală la lecțiile de istorie și în activitatea extrașcolară	265
------------------------	---	-----

50 DE ANI DE LA MAREA REVOLUȚIE SOCIALISTĂ DIN OCTOMBRIE

Uniunea Sovietică și toate țările sistemului socialist, ca și întreaga lume muncitoare și progresistă întâmpină cea de-a 50-a aniversare a victoriei Marii Revoluții Socialiste, împlinită la 25 octombrie 1917, cu toată atenția ce se cuvine celui mai important eveniment din istoria omenirii.

Încă din luna martie 1967 Comitetul Central al Partidului Comunist Român a elaborat o hotărâre pentru sărbătorirea semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, „eveniment de răscruce în istoria universală”.¹⁾

În cuvântarea sa cu prilejul aniversării a 45 de ani de la înființarea Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, a precizat: „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, făuritorul primului stat socialist din lume a deschis în istoria omenirii epoca revoluțiilor proletare, epoca trecerii de la capitalism la socialism. Victoria proletariatului din Rusia, condus de partidul comunist făurit de Lenin, ideile lui Octombrie au stimulat spiritul revoluționar al clasei muncitoare, al maselor largi populare de pe toate meridianele globului, răsunînd ca un îndemn înflăcărat în lupta pentru realizarea aspirațiilor lor de libertate și progres, pentru eliberarea socială și națională.”²⁾

Marea Revoluție Socialistă pune începuturile unei noi ere în istoria omenirii, epoca contemporană, în deosebire fundamentală de celelalte epoci ale istoriei universale.

Prin noua orînduire se desăvîrșește adevăratul caracter al istoriei universale, care cuprinde acum toate popoarele, indiferent de starea dezvoltării lor social-economice. Nici una din epocile anterioare n-a cuprins totalitatea diferitelor sectoare ale societății omenești ca noua eră în dezvoltare.

Ea înseamnă apariția orînduirii noi, caracterizată prin schimbarea fundamentală a raporturilor dintre oameni: societatea socialistă, desființîndu-se pentru totdeauna exploatarea omului de către om.

Spre deosebire de schimbările provocate în evoluția societății, cînd o clasă dominantă rămîne totdeauna în vigoare; spre deosebire de revoluțiile

¹⁾ „Scînteia” 31 martie 1967.

²⁾ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura Politică, 1966, p. 21—22.

burgheze care au instaurat un regim nou, al orînduirii capitaliste prin distrugerea orînduirii feudale, mărginindu-se să înlocuiască un sistem de exploatare prin altul, Revoluția Socialistă din Octombrie a realizat, pentru întâia oară în istoria omenirii, desființarea claselor exploataatoare. Revoluția din Octombrie a scindat lumea în două sisteme, adînc deosebite: vechea orînduire capitalistă, bazată pe exploatarea omului de către om și orînduirea nouă, societatea socialistă al cărei scop suprem este eliberarea omului de orice exploatare și asuprire.

Apariția sistemului mondial al socialismului, care cuprinde astăzi peste 25% din suprafața și mai mult de 35% din totalul populației globului pămîntesc, a creat noi condiții duptei popoarelor pentru realizarea aspirațiilor lor de libertate și progres.

Revoluția din Octombrie a devenit temelnicia idealului socialist; a tradus în practică posibilitatea organizării societății bazată pe alte raporturi, așa cum întrevăzuseră întemeietorii socialismului științific. S-a trecut de la teorie la practică, dovedindu-se temelnicia noii învățăături, pe care mai mulți o considerau o utopie, un vis nerealizabil.

Spre deosebire de revoluțiile anterioare cunoscute în istorie, Revoluția din Octombrie a deschis posibilități tuturor celor ce muncesc la orașe și la țară, să-și dezvolte inițiativa, să dezvolte forțele de producție, într-un ritm mult mai accentuat și rapid decît în societatea capitalistă.

Revoluția din Octombrie este o revoluție populară. Prin revoluția socialistă, clasa proletară care a înfăptuit-o s-a pus în fruntea tuturor celorlalte pătri sociale, susținînd tendințele progresiste ale acestora.

Marea Revoluție din Octombrie a adus rezolvarea problemei naționale. „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia“, emanată la 2 noiembrie de către Consiliul Comisarilor Poporului, pune capăt politicii de oprimare a naționalităților din vechea Rusie țaristă. Se acordă popoarelor libertatea deplină, autodeterminarea pînă la despărțirea de statul rus. S-au desființat privilegiile naționale și național-religioase, păstrîndu-se convingerile religioase și practica obiceiurilor fiecărei naționalități. Aceste principii marxist-leniniste în problema națională s-au aplicat pe întreg teritoriul Rusiei țariste, observîndu-se o politică adecvată stării înapoiate a unor popoare de pe teritoriul asiatic al Rusiei. În unele regiuni înapoiate s-au amînat chiar transformările sociale pînă la înlăturarea rămășițelor economico-culturale. Problema națională și național-colonială căpătînd soluții noi, Marea Revoluție a cîștigat mari simpatii la popoarele supuse regimului colonial. Și astăzi, popoarele de curînd eliberate de sub jugul metropolelor imperialiste se-ndreaptă către principiile emantate pentru întâia oară de Marele Octombrie.

Una din urmările imediate ale Revoluției din Octombrie s-a văzut cu prilejul desmembrării Imperiului habsburgic. Mișcările națiunilor asuprite din Austro-Ungaria, în acțiune încă de la începutul veacului, iau o dezvoltare nouă, revoluționară, care duc la apariția unor state naționale independente, la desăvîrșirea unității naționale a unor popoare, cum a fost cazul și cu poporul român.

Concepția nouă asupra respectului față de fiecare stat sau popor, mare sau mic, asupra dreptului la egalitate, înlăturându-se toate discriminările, a pus capăt politicii diversioniste, armă în mâinile imperialiștilor. Se mai văd totuși și astăzi unele practici ca urmare a politicii de diversiune de pe vremea stăpînirii coloniale a marilor puteri imperialiste. Rasismul, care a făcut cumplite ravagii pe vremea dominației hitleriste, mai dăinuie și astăzi în cîteva state — Africa de Sud și Rodezia — sub forma cea mai sălbatecă. O adevărată rușine a civilizației de astăzi o constituie discriminarea rasială cu privire la zecile de milioane de negri din S.U.A., stat considerat ca unul din cele mai înaintate din lumea capitalistă.

Revoluția din Octombrie a avut un puternic efect asupra unei alte probleme, aceea a pămîntului, care interesa milioane de țărani din Rusia, ca și din țările cu profil agrar. Unul din primele decrete ale Puterii Sovietice, „Decretul asupra pămîntului“, anunța confiscarea fără despăgubiri a tuturor pămînturilor moșierești și trecerea lor în stăpînirea poporului. Prin lichidarea moșierimii ca clasă, s-a distrus unul din stîlpii reacțiunii, dîndu-se un avînt fără precedent luptei maselor țărănești, care-și vedeau împlinindu-se visul lor de veacuri, pentru care ele luptaseră cu jertfe nenumărate, fără să izbîndească. Prin sprijinul acordat țăranilor de către muncitorimea de la orașe, s-au pus începuturile unei lupte comune a muncitorilor industriali și țăranilor, alianței dintre cele două categorii de oameni ai muncii.

Prin izbucnirea revoluției socialiste în Rusia, centrul revoluției s-a mutat din Apus la Răsărit. Explicația rușerii lanțului capitalist tocmai în Rusia a fost dată de conducătorii leniniști ai revoluției, care au înțeles adîncirea crizei totale a statului ruses, unde contradicțiile dintre clase luaseră o formă acută. Datorită geniului lui Lenin s-a ales și momentul cel mai potrivit pentru declanșarea revoluției, prin cucerirea puterii de stat cu ajutorul Sovietelor.

Apariția și folosirea Sovietelor, formă nouă de conducere a treburilor obștești, constituie una din caracteristicile Marii Revoluții din Octombrie și o nouă contribuție adusă istoriei. Mersul vertiginos al Revoluției care, în cîteva luni, stăpînește destinele revoluției burghezo-democrate împingînd-o spre revoluția socialistă, este încă unul din marile exemple aduse omenirii luptătoare de către Revoluția din Octombrie.

Ea a pus bazele democrației socialiste, cea mai largă și mai reprezentativă pe care a cunoscut-o istoria, prin folosirea Sfaturilor Sovietelor, care dau posibilitate tuturor oamenilor muncii să-și spună cuvîntul, alegînd mii și mii de deputați, de la sovietele locale pînă la Sovietul suprem al Uniunii Sovietice.

Prin chemarea maselor la conducerea treburilor obștești s-a simțit nevoia ridicării de numeroase cadre pregătite, de ridicare a nivelului cultural al oamenilor muncii. Industrializarea masivă și colectivizarea agriculturii au dus la nevoia dezvoltării tehnicii și a specialiștilor respectivi în număr din ce în ce mai mare. Uniunea Sovietică devine astfel, pe baza liniilor trasate de Marea Revoluție Socialistă, una din cele mai înaintate țări din lume în domeniile culturii, educației, științei și tehnicii. Pe unele tărîmuri Uniunea Sovietică stă în fruntea omenirii, cum sînt marile cuceriri ale Cosmosului.

Revoluția din Octombrie a pus bazele unei politici de bună înțelegere între popoare și state, a pus în practică principiile leniniste ale conviețuirii pașnice între state cu forme deosebite de organizare social-economică. Primul decret emanat de noul guvern ce preluase puterea în Rusia a fost „Decretul asupra păcii”, prin care se propunea beligeranților din ambele tabere să înceapă tratativele pentru încheierea unei păci generale, democratice, în condiții de echitate pentru toate popoarele.

Sînt declarate principii noi în relațiile internaționale. Se proclamă rezolvarea problemelor litigioase, prin alte mijloace de cît războiul, de înțelegere reciprocă și respectarea drepturilor naționale ale tuturor popoarelor pe picior de egalitate. Se pun bazele unei noi diplomații, care înlătură concepția veche: războiul este continuarea tratativilor diplomatice. Se încearcă astfel evitarea războaielor, care au adus jertfe numeroase și numai ultimele două războaie au costat viața a 60 de milioane de oameni. Astăzi mai mult ca oricînd este necesară lupta împotriva concepției imperialismului agresiv, susținută de cercurile diriguitoare americane și alți acoliți ai lor.

Existența sistemului mondial socialist a pus în fața țărilor socialiste sarcina de înaltă răspundere de a clădi relații internaționale de tip nou, de a elabora norme de colaborare bazate pe prietenie, pe stimă și respect reciproc. Superioritatea legăturilor reciproce bilaterale și multilaterale dintre statele socialiste constă în aplicarea neabătută a principiilor egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, respectării independenței și suveranității naționale, avantajului reciproc și întrajutorării frățești.

„Zguduind puternic edificiul lumii vechi, capitaliste, și punînd temelia celei noi, socialiste — scrie tovarășul N. Ceaușescu în articolul din „Pravda” din 17 octombrie 1967 — Revoluția din Octombrie a avut un larg ecou în întreaga lume, a stimulat acțiunile revoluționare ale clasei muncitoare, ale celor ce muncesc de pe toate continentele, a însuflețit forțele democratice și progresiste de pretutindeni.“

„Unele trăsături fundamentale ale revoluției noastre — a spus Lenin — au o însemnătate nu locală, nu specific națională, nu numai rusă, ci una internațională... exemplul rus arată tuturor țărilor cîte ceva, dar nu tot esențialul — din viitorul inevitabil și apropiat. Muncitorii înaintați din toate țările au înțeles de mult acest lucru și de cele mai multe ori nu au ațut l-au înțeles, ci l-au sesizat, l-au simțit cu instinctul lor de clasă revoluționară“.³

În timpul valului revoluționar care a urmat imediat după primul război mondial, influența Marelui Octombrie s-a resimțit prin aplicarea principiilor și tacticii marxist-leniniste, declanșate de Revoluția Socialistă. În unele locuri — Ungaria, Bavaria, Slovacia — s-a încercat înființarea de republici sovietice. Cea mai importantă și de oarecare durată a fost Republica Sovietică Ungară,

³) V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., 1956, p. 5—6.

proclamată la 21 martie 1919, dar care n-a putut rezista datorită intervenției statelor capitaliste și a acțiunilor contrarevoluționare interne.

Apar partide comuniste în anii 1919—1921 în diferite țări, care pun în practică ideile leniniste concretizate în partidul muncitoresc de tip nou, ce în Rusia reușise să aducă victoria clasei muncitoare. În luna martie 1919 se înființează o nouă Internațională cuprinzând partidele comuniste existente, Internaționala a III-a.

Constituirea Internaționalei a III-a a însemnat o uriașă victorie a marxism-leninismului asupra reformismului din mișcarea muncitorească, asupra iluziilor democrat-burgheze. Chiar dacă au existat și unele manifestări negative în practica Internaționalei a III-a, ele n-au micșorat însemnătatea și rolul ei în viața mișcării mondiale de eliberare socială și națională.

Deși țările Americii Latine nu participaseră la război, situația muncitorimii și țărănimii era foarte grea. Vestea Revoluției din Octombrie trezește conștiința unor muncitori mai ridicați și intelectuali progresiști, care publică o întreagă literatură de propagare a ideilor leniniste. Iau naștere în câteva țări partide comuniste.

Intensificarea mișcării de eliberare națională se resimte puternic în mai multe țări din Asia : China, India, Indonezia, Mongolia, Coreea. Sun Iat Sen, conducătorul mișcării revoluționar-democrate din China afirmă că revoluția rusă este o mare speranță pentru omenire. Desfășurarea luptei național-revoluționare a poporului chinez a pregătit condițiile pentru crearea unui puternic partid comunist chinez. Afganistanul, printr-un război național împotriva imperialiștilor englezi, câștigă independența. În țările arabe din Orientul apropiat, unde Anglia pusesese stăpânire pe-o serie de țări smulse Imperiului otoman, apar frământări împotriva noii stăpâniri.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a jucat un rol important și-n viața poporului român, atât prin influența pe care a exercitat-o asupra oamenilor muncii din România, cât și prin manifestările de solidaritate și sprijin adus făuritorilor Revoluției din Octombrie și Uniunii Sovietice.

Încă de la începuturile sale mișcarea muncitorească din România a cultivat spiritul internaționalismului proletar, de pe vremea Internaționalei I-a chiar. Vechea mișcare socialistă a fost strâns legată de manifestările Internaționalei a II-a organizatoric, delegații ei participând efectiv la congresele Internaționalei. Legături strânse a avut și cu mișcarea revoluționară din Rusia țaristă ; izbucnirea revoluției burghezo-democrate din 1905—1907 a fost salutată de socialiștii români, vasul „Potemkin“ și marinarii săi și-au găsit un refugiu primitiv în țara noastră.

Partidul social-democrat român a îmbrățișat ideile înaintate ale stângii din Internaționala II-a și s-a alăturat partidului bolșevic rus la conferințele de la Zimmerwald și Kienthal. Izbucnirea revoluției ruse din februarie 1917 a

fost primită cu simpatie de poporul român, iar știrile despre Revoluția din Octombrie au pătruns imediat în România.

În grupul de români, muncitori de la întreprinderile mutate în sudul Rusiei din cauza ocupației unei părți a țării, s-a format o puternică organizație revoluționară care a participat cu arma în mână la apărarea Revoluției ruse. Când, în ianuarie 1918, ia ființă la Petrograd Înalțul Colegiu Autonom pentru afacerile ruso-române și lupta împotriva contrarevoluționarilor albi, între alții face parte din conducere și militantul socialist român M. Gh. Bujor. În cursul aceluiași an numeroși români transilvăneni, prizonieri în Rusia din armata austro-ungară, se întâlnesc cu cei de la Odesa și sudul Rusiei și formează unități de luptă în cadrul Armatei Roșii.

Un curent revoluționar pătrunde în sînul muncitorimii din România, fie din Moldova, fie din teritoriile ocupate de dușmani, formîndu-se grupuri, intitulate uneori „maximaliste”, ce activau pentru introducerea ideilor Marelui Octombrie. O serie de greve izbucnesc în cursul anilor 1917—1918, determinînd obținerea unor revendicări economice și politice. În același timp în Transilvania foștii prizonieri din Rusia adîncesc prin lupta lor curentul pentru realizarea revoluției naționale, pentru înfăptuirea unității naționale, prin actul de la 1 decembrie 1918.

Cînd clasa muncitoare din România își reface organizațiile la finele anului 1918, în condițiile valului revoluționar, în fața partidului socialist întărit apar noi probleme. În decembrie 1918 se elaborează un nou program concretizat în „Declarația de principii”, care înscrie, pentru întâia oară, principiul dictaturii proletarietului, condamnînd reformismul. De asemenea, fidel spiritului internaționalist, Partidul Socialist Român arată că este „solidar cu Partidul Comunist rus și cu toate partidele socialiste revoluționare din lumea întregă” și subliniază importanța Revoluției ruse, primul semnal pentru înlăturarea capitalismului.

Luptele revendicative culminează în acest timp cu acțiunea grevistă de la 13 decembrie 1918, oînd reacțiunea, înspăimîntată de avîntul revoluționar al maselor, a trecut la o sîngeroasă represiune, nemaicunoscută în istoria mișcării muncitorești din România. Dar guvernul n-a reușit să împiedice mersul înainte al mișcării. Simțindu-se necesitatea unui partid centralizat, o conferință ținută la București cu delegați ai partidelor din toate provinciile românești, în mai 1919, hotărăște formarea Partidului socialist, care adoptă programul de activitate al partidului unic. Și cu acest prilej declarația arată importanța Marii Revoluții Socialiste.

În anii 1919—1921 marea majoritate a membrilor Partidului Socialist din România se pronunță pentru transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea lui la Internaționala a III-a, creată de Lenin, văzînd în aceasta întărirea solidarității proletare internaționale. Pentru socialiștii români noul partid însemna întărirea luptei pentru apărarea intereselor maselor populare din țară, o dată cu apărarea primului stat socialist din lume. De aceea se împleteau acțiunile sale cu ale celorlalte mișcări din lume în apărarea Soviete-

lor, cum a fost greva internațională din 21 iulie 1919, ce-a împiedicat pe intervenționiștii din statele Antantei în campania lor împotriva Statului sovietic.

Mișcarea muncitorească crește în acțiuni și se dezvoltă ideologic în cursul anului 1920, culminând cu greva generală din octombrie, care, cu toate scăderile ei datorită oportunismului unora dintre conducători, a însemnat cel mai important moment din istoria luptelor de clasă din România. Elementele cele mai conștiente din sânul partidului socialist reușesc să determine conducerea șovăelnică să fixeze ținerea congresului partidului, reclamat de multă vreme, în zilele de 8—12 mai 1921.

Cel mai însemnat punct la ordinea de zi a fost transformarea partidului în partid comunist, care s-a aprobat cu mare majoritate de către congresiști. Congresul trimite salutul său Statului Sovietic, subliniindu-se importanța Marii Revoluții Socialiste. Guvernul procedează la arestarea congresiștilor care votaseră înființarea noului partid de tip leninist, înscenînd un proces, care în cele din urmă a căzut. Partidul Comunist trăiește și activează chiar și după ilegalizarea sa din 1924, ducînd o luptă consecventă pentru apărarea intereselor maselor muncitoare, intereselor poporului întreg.

Prin marele act de la 23 August 1944 Partidul Comunist Român, în fruntea forțelor patriotice, reușește să înfăptuiască fundamentala cotitură în istoria României. În cursul istoriei sale Partidul Comunist Român a împletit patriotismul cu solidaritatea față de lupta oamenilor muncii de pretutindeni, contribuind la întărirea sistemului socialist, al cărui prim început l-a realizat Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Aplicînd creator teoria marxist-leninistă la condițiile concrete ale țării noastre, Partidul Comunist Român a condus poporul român pe calea victoriei revoluției socialiste și a construirii noii omîndiri, care a învins definitiv și deplin la noi în țară. Poporul român muncește cu elan pentru desăvîrșirea construirii socialismului, înfăptuind cu succes programul de dezvoltare multilaterală a țării, stabilită de Congresul al IX-lea al partidului. Muncind pentru înflorirea economiei și culturii patriei sale, poporul român îndeplinește o îndatorire națională, dar în același timp și o îndatorire internaționalistă; el își aduce contribuția la întărirea sistemului mondial socialist, la creșterea prestigiului în lume al acestuia, la sporirea forțelor care luptă pentru pace, independență națională și progres social.

Militînd pentru înfăptuirea acestui program, consemnat și în Declarația de la București din iulie 1966 — platformă ce deschide largi posibilități discuțiilor și contactelor internaționale pentru crearea între țările europene a unor relații care să excludă posibilitatea războiului — poporul nostru este convins că participă la o operă de covîrșitoare însemnătate nu numai pentru popoarele Europei, ci pentru pacea întregii lumi.

Susținuta activitate pe plan internațional în sprijinul aspirațiilor înaintate ale omenirii contemporane desfășurată de țara noastră, prestigiul politicii

externe a României socialiste, fundamentată științific și riguros echilibrată, și-au găsit recent confirmarea și recunoașterea în alegerea, într-un consens general, a ministrului afacerilor externe al țării noastre, Corneliu Mănescu, în funcția de președinte al celei de-a XXII-a sesiuni a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite.

Aniversarea Mării Revoluții Socialiste din Octombrie, împlinirea a cinci decenii de la făurirea primului stat socialist din lume constituie un moment de luminoasă încredere și de vibrantă mândrie pentru noi toți în fața înaintării impetuoase spre socialism și comunism a sute de milioane de oameni din întregul proces de profunde transformări prin care trece lumea contemporană. Eveniment epocal, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie constituie farul uriaș care va lumina de-apururi omenirea în drumul ei fără întoarcere spre fericirea, progresul social și pacea lumii întregi.

„Bilanțul realizărilor obținute de Uniunea Sovietică, de celelalte țări socialiste, întreaga dezvoltare a lumii contemporane în jumătatea de secol care a trecut de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie — scrie tovarășul N. Ceaușescu, secretarul general al Comitetului Central al Partidului Comunist Român — demonstrează justetea și forța înnoitoare a învățaturii marxist-leniniste, insuflă noi energii clasei muncitoare internaționale, forțelor revoluționare de pretutindeni. Devenit o impunătoare realitate istorică, socialismul este tot mai larg recunoscut ca perspectivă inexorabilă a dezvoltării societății, însuflețește lupta a milioane și milioane de oameni de pe întreg globul pentru realizarea idealurilor lor de libertate, progres și bunăstare“.

PRINCIPALELE REZULTATE ALE NOILOR SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DE LA CUCUTENI-BAICENI*

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

Cultura Cucuteni, parte componentă importantă din Moldova și din nord-estul Munteniei a marelui complex eneolitic cu ceramică pictată de tip Ariușd-Cucuteni-Tripolie, este astăzi din ce în ce mai bine cunoscută, datorită săpăturilor de mare amploare efectuate în anii regimului democrat. În condițiile de lucru create arheologilor români în special cu începere din anul 1949, de când săpăturile arheologice au fost planificate, îndrumate și conduse de către Institutele de istorie și arheologie ale Academiei în colaborare cu muzeele de istorie din cadrul Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, s-a reușit să se obțină numeroase date noi relativ atât la periodizarea culturii Cucuteni, cât și în ceea ce privește felul de viață și de gândire al purtătorilor acestei culturi. Acestea au fost posibile datorită în primul rând faptului că s-au săpat pentru prima dată în întregime așezările cucuteniene de la Hăbășești și Trușești și apoi săpăturilor mai mult sau mai puțin intensive din așezările de la Glăvăneștii Vechi, Corlăteni, Traian, Valea Lupului, Cucuteni-Băiceni, Tîrpești și din alte locuri din Moldova.

Paralel cu studierea în sine a culturii Cucuteni s-au discutat mai mult sau mai puțin în lucrări speciale sau mai generale și legăturile culturale și cronologice ale acestei culturi neoeneolitice din centrul și sud-estul Europei și chiar de mai departe.

În articolul de față ne vom opri numai asupra principalelor rezultate obținute în urma săpăturilor arheologice recente de la Cucuteni-Băiceni.

Înainte de a prezenta aceste rezultate, vom stăruii puțin asupra istoricului săpăturilor de la Cucuteni, a căror faimă a depășit de mult hotarele țării noastre.

În legătură cu istoricul acestor cercetări, se cunoaște mai puțin că acela care a semnalat pentru prima dată așezarea eneolitică de pe cetățuia de la Cucuteni a fost folcloristul ieșean Th. Burada, după cum ne informează el

* S-a adoptat denumirea de Cucuteni-Băiceni, întrucât așezarea celebră de pe Cetățuia de la Cucuteni se află astăzi pe teritoriul comunei Băiceni. Pentru a se evita orice confuzie s-a păstrat și denumirea de Cucuteni, sub care această stațiune este cunoscută astăzi în literatura de specialitate.

însuși într-un articol apărut în 1901 în revista „Arhiva“ din Iași¹. Astfel, în 1884, Th. Burada, aflînd de descoperirile arheologice făcute pe Cetățuia de la Cucuteni cu prilejul lucrărilor la o carieră de piatră, se deplasează la fața locului, cerînd în urma celor constatate autorităților locale și județene să înceteze distrugerea stațiunii și în același timp să se efectueze săpături arheologice atît pe locul respectiv, cît și pe altele din apropiere².

După aceste intervenții ale lui Th. Burada, stațiunea de pe Cetățuia a fost explorată sumar între anii 1885 și 1888 de N. Beldiceanu, Gr. Buțureanu și D. Diamandi din Iași, precum și de către N. Butculescu din București³.

Rezultatele acestor cercetări au fost apoi publicate în 1885 de către N. Beldiceanu⁴ și în 1889 de Gr. Buțureanu⁵. De asemenea ele au fost comunicate în 1889 la Paris de către Gr. Buțureanu la Congresul internațional de antropologie și științe preistorice⁶ și de către D. Diamandi la Societatea de antropologie⁷. Prin aceste comunicări, stațiunea eneolitică de la Cucuteni a devenit cunoscută în lumea specialiștilor de pretutindeni, fiind menționată deseori în lucrările lor.

Așa se explică și interesul manifestat de arheologul german H. Schmidt, care la începutul acestui secol, participînd la unele expediții arheologice din nordul Siriei și Turkestan, dorea să studieze și descoperirile de la Cucuteni, pentru o mai bună înțelegere a grupului cu ceramică pictată de la Dunărea inferioară și Balcani⁸.

În acest scop, în anii 1909 și 1910, H. Schmidt, ajutat pentru un timp și de către G. Bersu, a efectuat săpături arheologice de mai mare amploare pe Cetățuia de la Cucuteni, precum și unele mici sondaje în așezarea din vale, de pe locul Dîmbul Morii⁹.

Datorită acestor cercetări, executate în două așezări ale culturii Cucuteni, H. Schmidt a reușit să determine, stratigrafic și stilistic, periodizarea culturii Cucuteni, determinînd fazele Cucuteni A, A-B și B ale acestei culturi, confirmate ulterior prin săpături efectuate de arheologii români în alte stațiuni ale culturii Cucuteni¹⁰. Rezultatele acestea ale cercetărilor lui H. Schmidt

¹ Theodor Burada, *Antichitățile de la Cucuteni*, în „Arhiva Societății științifice și literare din Iași“, XII, 1901, p. 270 și urm.

² *Ibidem*.

³ I. Andrieșescu, *Contribuție la Dacia înainte de romani*, Iași, 1912, p. 13, nota 12.

⁴ N. Beldiceanu, *Antichitățile de la Cucuteni*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie, anul III, vol. V, p. 187 și urm.

⁵ Gr. Buțureanu, *Notiță asupra săpăturilor și cercetărilor făcute la Cucuteni*, în „Arhiva Societății științifice și literare din Iași“, I, 1889—1890, p. 257 și urm.

⁶ Idem, *Note sur Cucuteni et plusieurs autres stations de la Moldavie du Nord*, în *Compte rendu du Congrès Intern. de Paris*, X, 1889, Paris 1891, p. 291.

⁷ „Bulletin de la Société d'Anthropologie de Paris“, seria a 3-a, XII, 1889, p. 582 și urm.

⁸ H. Schmidt, *Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien*, Berlin-Leipzig, 1932, p. 1.

⁹ *Ibidem*, passim.

¹⁰ Pentru această problemă vezi Vl. Dumitrescu, *La civilisation de Cucuteni*, în „Berichten van de rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek“, 9, 1959, p. 7 și urm.; idem, *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie*, în „Studii și cercetări de istorie veche“, XIV, 1, 1963, p. 51 și urm., și XIV, 2, 1963, p. 285 și urm.

se găsesc consemnate în cunoscuta lui monografie din 1932¹¹, a cărei valoare științifică se menține și astăzi, fiind considerată pe drept cuvânt ca lucrare fundamentală pentru cultura Cucuteni.

Cea mai mare parte din materialul descoperit cu prilejul acestor săpături a ajuns la *Museum für Völkerkunde* din Berlin, rămânând la Iași numai foarte puține obiecte, care, după ce au stat un timp la biblioteca Universității, au fost aduse la Muzeul de antichități, înființat în 1916 de către prof. O. Tafrales.

Cu toată importanța excepțională a descoperirilor de la Cucuteni-Băiceni, jumătate de secol nu s-a mai efectuat nici un fel de săpături arheologice în cuprinsul așezărilor eneolitice de pe Cetățuia și de la Dîmbul Morii de la Cucuteni-Băiceni. În schimb, stațiunea de pe Cetățuia a avut mult de suferit în urma săpăturilor pentru extracția pietrei și îndeosebi pentru tranșeele militare din timpul ultimului război mondial.

Avîndu-se în vedere această situație, în 1961 conducerea Filialei din Iași a Academiei a inițiat și a sprijinit reluarea cercetărilor arheologice în așezările eneolitice de renume mondial de la Cucuteni-Băiceni.

Cercetările acestea se continuă cu regularitate în fiecare an de către colaboratorii secției de istorie veche și arheologie a Institutului de istorie și arheologie de pe lângă Filiala din Iași a Academiei și de către unele cadre didactice de la Facultatea de istorie și filozofie a Universității din Iași, cu mijloace materiale puse la dispoziție de către Academie și pentru un timp de către muzeele de istorie din Bîrlad și Bacău¹². La acest șantier participă, pe lângă arheologi, și numeroși studenți practicanți, viitori specialiști în arheologie și profesori de istorie.

Spre deosebire de săpăturile mai vechi, noile cercetări arheologice de la Cucuteni-Băiceni au o extindere mult mai mare, efectuîndu-se atît în cele două așezări eneolitice de pe Cetățuia și de la Dîmbul Morii, cît și în așezările din jur de la punctele Siliște, Laiu și Mlada, cu resturi de locuire din a doua epocă a fierului, din vremea corespunzătoare provinciei romane Dacia, de la începuturile îndepărtate ale feudalismului și din perioada feudală.

În felul acesta, pe lângă obiectivul principal, locuirea eneolitică din fazele culturii Cucuteni, s-a urmărit să se cunoască și celelalte așezări din jur cu resturi de locuire din vremea comunei primitive și pînă în perioada feudală inclusiv, acestea din urmă identificate pentru prima dată de-abia în ultima vreme. Deci o cercetare complexă, corespunzătoare stadiului actual al cercetărilor arheologice din țara noastră.

În ceea ce privește locuirea eneolitică, obiectivul principal al acestui articol, săpăturile arheologice s-au concentrat îndeosebi pe Cetățuia, cercetîndu-se

¹¹ Vezi nota 8.

¹² Săpăturile arheologice sînt efectuate de M. Petrescu-Dîmbovița (responsabil), M. Dinu (responsabil-adjunct), Adrian C. Florescu, I. Ioniță, V. Palade, A. Lászlo și Eugenia Păpușoi.

concomitent, în mod intens, și o porțiune importantă din așezarea din vale, de la Dîmbul Morii ¹³.

Avîndu-se în vedere pe de o parte faptul că H. Schmidt și ajutorul său G. Bersu au efectuat săpături de o mai mare întindere pe Cetățuia, iar pe alta distrugerile masive ale acestei stațiuni în decursul vremii, s-a hotărît ca pe locul respectiv să se execute săpături de control, îndeosebi în porțiunile nederanjate. În acest scop, întreaga stațiune a fost secționată cu o tranșee mediană de peste 100 m lungime, efectuîndu-se patru largiri, pînă la adîncimea de 1,70 m, în dreptul resturilor de locuire mai compacte, semnalate cu prilejul săpării acestei tranșee. Observațiile de ordin stratigrafic și stilistice, precum și în ceea ce privește tipurile de construcție a locuințelor, prilejuite de lărgirile dinspre capătul de est al așezării, mult deranjat prin săpăturile moderne, au fost verificate și întregite prin constatările făcute într-o suprafață mai mare, nederanjată, dinspre capătul de vest al așezării.

Concomitent cu săpăturile din așezarea de pe Cetățuia s-au efectuat și altele în zona șanțurilor de apărare, cercetate destul de bine prin 18 secțiuni de către G. Bersu, precum și într-o porțiune de dincolo de ele, explorată acum pentru prima dată ¹⁴.

Mai mult încă, în vederea identificării necropolei din vremea așezării cucuteniene de pe Cetățuia, s-au efectuat mai multe sondaje în preajma ei.

La fel, cu aceeași atenție a fost cercetată și așezarea cucuteniană din vale, de la Dîmbul Morii ¹⁵. În acest scop, după ce s-a săpat o tranșee lungă aproximativ prin mijlocul stațiunii, s-au efectuat lărgiri pînă la adîncimea medie de 0,50 m în dreptul complexelor de locuințe dinspre capătul de nord al stațiunii. Paralel cu aceste săpături s-au executat și altele atît în zona șanțului de apărare, cît și de dincolo de el.

Prin toate aceste săpături de pe Cetățuia și de la Dîmbul Morii, s-a urmărit, pe de o parte, să se obțină precizii de ordin stratigrafic și topografic relativ la fazele culturii Cucuteni, iar pe de alta să se lămurească problema locuințelor neolitice, aproape total neglijată de către H. Schmidt ¹⁶.

¹³ Pentru aceste săpături vezi M. Petrescu-Dîmbovița, *Nouvelles fouilles archéologiques à Cucuteni-Baitchêni en Roumanie (dans le nord de la Moldavie)*, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche*, vol. I, p. 246 și urm.; idem, *Evolution de la civilisation des nouvelles fouilles archéologiques de Cucuteni-Băiceni*, în „Rivista di Scienze Preistoriche”, vol. XX, fasc. 1, 1965, p. 157 și urm.; idem, *Importance des nouvelles fouilles archéologiques de Cucuteni-Băiceni*, în „Sbornik národního Musea v Praze”, XX (1966), 1/2, p. 55 și urm.; idem, *Cucuteni*, București, Edit. Meridiane, 1966.

¹⁴ Pentru problema șanțurilor de apărare ale acestei stațiuni, precum și din alte așezări cucuteniene din Moldova, vezi Adrian C. Florescu, *Unele considerațiuni privind sistemul de fortificare al așezărilor cucuteniene din Moldova*, în „Arheologia Moldovei”, IV, Iași, 1966.

¹⁵ Cf. M. Dinu, *Faza Cucuteni A—B în lumina noilor săpături arheologice de la Cucuteni-Băiceni*, comunicare prezentată la sesiunea științifică din octombrie 1963 a Universității „Al. I. Cuza” din Iași.

¹⁶ Vezi nota 13.

Astfel, în ceea ce privește fazele culturii Cucuteni, prin săpăturile recente de la Cucuteni-Băiceni s-au determinat stratigrafic și stilistic noi etape ale fazelor acestei culturi stabilite de către H. Schmidt¹⁷. Aceasta a fost posibil datorită faptului că s-au efectuat simultan săpături în două așezări cu ceramică pictată de tip Cucuteni, Cetățuia și Dîmbul Morii, fiecare cu câte o succesiune de depuneri arheologice deosebite între ele.

Deci s-a avut în vedere, pe de o parte, stratigrafia verticală a fiecăreia dintre aceste două stațiuni eneolitice, iar pe de alta stratigrafia orizontală, bazată pe comparația depunerilor din fazele acestor două stațiuni. În felul acesta, în cuprinsul așezării de la Dîmbul Morii au fost precizate fazele Cucuteni A₂ (Trușești) și Cucuteni AB₂, iar pe Cetățuia fazele Cucuteni A₂₋₃, A₃, A-B₁, B₁ și B₂¹⁸. În momentul de față sînt în curs de cercetare fazele culturii Horodiștea-Foltești, de pe Cetățuia și de pe platoul Laiului din apropiere. Deci, pe baza acestor cercetări recente de la Cucuteni-Băiceni, s-au procurat dovezi sigure de stratigrafie orizontală pentru etapele Cucuteni A₂ și A₃, A-B₁ și A-B₂, precum și de stratigrafie verticală pentru etapele Cucuteni B₁ și B₂. La rîndul lor, aceste clasificări ale fazelor culturii Cucuteni sînt confirmate și pe cale stilistică, atît prin caracteristicile de decor ale speciilor pictate, cît și prin ale aceleia denumită impropriu Cucuteni C de către H. Schmidt.

Subîmpărțirile acestea mai fine ale fazelor Cucuteni, stabilite pe această dublă cale stratigrafică (verticală și orizontală) și completate cu detalii de ordin stilistic, sînt în curs de verificare prin cercetarea altor așezări ale culturii Cucuteni, în care sînt dovezi sigure pe cît posibil din una sau două etape ale acestei culturi.

Rezultă, așadar, că nu este vorba de subfaze create în mod artificial, pe criterii de ordin stilistic-tipologic, ci de anumite etape în timp, bine precizate stratigrafic și stilistic, corespunzătoare stadiului de dezvoltare social-economică a triburilor cucuteniene din această vreme a matriarhatului dezvoltat de pe teritoriul Moldovei.

Astfel, după ce primii locuitori au poposit un timp în așezarea din vale, unde au lăsat urme de cultură materială asemănătoare cu acelea din așezarea de la Trușești (Cucuteni A₂), s-au urcat pe platformă, întemeind o așezare temeinică pe locul înalt, numit Cetățuia. Aici s-au așezat la început înspre pățul de est al stațiunii, lăsînd unele urme în depunerea cea mai veche, constînd din vetre cu margini de pietre, resturi de podelle de lut și porțiuni de pămînt ars, precum și din fragmente de vase tricrome asociate, într-o măsură mult mai redusă, cu altele aparținînd speciei cu decor adîncit de tipul Trușești¹⁹. Prezența acestei specii și lipsa aceleia cu dungi albe, de tradiție proto-

¹⁷ Cf. în special M. Petrescu-Dîmbovița, *Evolution de la civilisation de Cucuteni à la lumière des nouvelles fouilles archéologiques de Cucuteni-Băiceni*, p. 157 și urm.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Pentru această specie vezi M. Petrescu-Dîmbovița, *Die wichtigsten Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen in der neolithischen Siedlung von Trușești (Moldau)*, în PZ, XLI, 1963, p. 179 și urm.

cucuteniană, ar putea constitui un indiciu că resturile de locuire respective aparțin unei faze de tranziție de la etapa Trușești (Cucuteni A₂) la aceea reprezentativă de la Cucuteni (Cucuteni A₃). În felul acesta, pe baza celor constatate în așezările de la Dîmbul Morii și Cetățuia de la Cucuteni-Băiceni, se confirmă pe cale stratigrafică poziția cronologică a etapei Cucuteni A₂, care pînă la aceste cercetări era mai mult presupusă decît dovedită.

Locuirea din această etapă a fazei Cucuteni A, nu încă îndeajuns de bine cunoscută, s-a continuat cu deosebită intensitate în etapa următoare, corespunzătoare așezării propriu-zise de tip Cucuteni A de pe Cetățuia, fiind ilustrată prin numeroase vestigii din domeniul culturii materiale și al vieții spirituale din această vreme (Cucuteni A₃).

În afară de acestea, deosebit de important este faptul că așezarea din această etapă a fost întărită cu un șanț de apărare, care a fost cercetat în 1910 de către G. Bersu, cît și recent, confirmîndu-se și cu acest prilej datarea lui în faza Cucuteni A (respectiv faza Cucuteni A₃).

După etapa Cucuteni A₃, locuirea a continuat în așezarea din vale de la Dîmbul Morii, într-o vreme corespunzătoare primei etape a fazei Cucuteni A—B, denumită recent Cucuteni A—B₁, după cum o dovedesc numeroasele vase pictate întregi și fragmentare de stilurile α_1 și β_1 din clasificarea lui H. Schmidt, precum și altele nepictate, din specia zisă Cucuteni C, cu un decor imprimat cu un instrument dințat, descoperite în cuprinsul locuințelor de tipul platformelor de lut ars. Această precizare de ordin topografic și cronologic a locuirii din faza Cucuteni A—B din așezarea de la Dîmbul Morii constituia unul dintre rezultatele importante ale noilor săpături de la Cucuteni-Băiceni, confirmîndu-se pe această cale rezultatele cercetărilor anterioare din așezarea contemporană de la Corlăteni (r. Dorohoi)²⁰. De asemenea, tot cu prilejul acestor cercetări s-a constatat că și așezarea aceasta din vale a fost întărită cu un șanț de apărare, dincolo de care a existat o locuire tot din aceeași vreme, corespunzătoare fazei Cucuteni A—B₁, cu toate că ne-am fi așteptat să se identifice aici o alta mai nouă, din etapa următoare, Cucuteni A—B₂.

În schimb, aceasta a fost identificată pe Cetățuia, atît din punct de vedere stratigrafic, cît și stilistic, fiind frecventă ceramica de stil γ^2 și δ^2 din clasificarea lui H. Schmidt, precum și aceea de tip C cu impresiuni de șnur.

În felul acesta, pe baza cercetărilor recente din cele două așezări eneolitice de la Dîmbul Morii și Cetățuia, se atestă, pe bază de stratigrafie orizontală și în același timp de analiză stilistică, existența a două etape în evoluția fazei Cucuteni A—B. În afară de aceasta, s-a clarificat și poziția stratigrafică și topografică a resturilor din faza Cucuteni A—B din săpăturile lui H. Schmidt, care în monografia acestuia erau mai puțin clare, ca să nu spunem chiar obscure, nerezultînd cu certitudine care dintre resturile de locuire — și îndeosebi ceramica din această fază — provin din așezarea din vale, sondată doar

²⁰ Pentru așezarea din această fază de la Corlăteni vezi I. Nestor și colaboratori, *Săpăturile de pe șantierul Valea Jijiei (Iași-Botoșani-Dorohoi) în anul 1950*, în SCIV, II, 1951, p. 68 și urm.; idem, *Șantierul Valea Jijiei*, în SCIV, III, 1952, p. 84 și urm.

de H. Schmidt, și care din stațiunea de pe Cetățuia. Indiferent însă de aceasta și de faptul că H. Schmidt nu a deosebit două etape în evoluția fazei Cucuteni A—B la Cucuteni-Băiceni, totuși el a ajuns la o cunoaștere destul de precisă a stilurilor ceramice pictate din această fază, tocmai datorită faptului că a efectuat săpături în două așezări ale fazei Cucuteni A—B, dintre care una pe Cetățuia și alta de la Dîmbul Morii.

Locuirea s-a continuat pe Cetățuia și în faza următoare, Cucuteni B, deosebindu-se aici pentru prima dată, stratigrafic și stilistic, două etape ale acestei faze, dintre care una mai veche, Cucuteni B₁, urmată de o alta mai nouă, Cucuteni B₂²¹. Prima dintre aceste etape, contemporană cu șanțul exterior al așezării, cercetat de către G. Bersu și recent, se caracterizează îndeosebi prin asocierea ceramicii de stil δ^2 și ϵ din clasificarea lui H. Schmidt. La rîndul ei, cea de-a doua etapă, cînd locuirea s-a extins pe platoul Laiului, cu mult dincolo de șanțul exterior al așezării, devenit prin umplerea lui o simplă depresiune, este ilustrată prin asocierea ceramicii de stil ζ și η din clasificarea aceluiași arheolog german din cele trei nivele de locuințe cu platforme din lut sau piatră, reconstruite și uneori lărgite pe aceleași locuri. În ceea ce privește ceramica de stil ζ s-a constatat că ea este frecventă îndeosebi în cel mai nou nivel de locuințe, întîlnindu-se în schimb din ce în ce mai puțin în celelalte nivele de locuințe ale etapei Cucuteni B₂, cînd prezența ei este mai mult sau mai puțin sporadică.

Aceste constatări de ordin stilistic și stratigrafic, deosebit de importante și de semnificative pentru faza Cucuteni B, au fost posibile numai prin cercetarea cu atenție a unui sector dinspre șanțurile de apărare ale așezării de pe Cetățuia, nederanjat prin săpăturile lui H. Schmidt sau de altele moderne, care, din nefericire, așa cum s-a menționat mai sus, abundă din plin pe Cetățuia de la Cucuteni-Băiceni, îngreunînd mult cercetările. Desigur că cele două etape ale fazei Cucuteni B, deosebite în mod riguros științific pe această dublă cale, stratigrafică și stilistică, pentru a putea fi omologate, se impune să fie confirmate și prin alte descoperiri de așezări, care, prin caracteristicile lor, să poată fi încadrate în etapele B₁ și B₂ ale acestei faze.

Relativ la această problemă, în stadiul actual al cercetărilor se poate admite că etapei Cucuteni B₁ îi aparțin așezările de la Tg.-Ocna—Podei, Aldeni și Prigoreni Mici, iar etapei Cucuteni B₂ acelea de la Valea Lupului, Glăvăneștii Vechi și Trușești, ca să nu amintim aici decît pe cele mai bine cunoscute.

În continuare, pe același teren și în împrejurimi, pe platoul Laiului, a existat o locuire din faza de tranziție de la neolitic la epoca bronzului. În legătură cu aceasta sînt indicii că pe locurile respective sînt atestate două faze ale culturii Horodiștea-Foltești, dintre care una mai veche, Horodiștea-Foltești Ia, și o alta mai nouă, pe care am putea-o denumi Horodiștea-Foltești Ib,

²¹ Pe lângă aceste două etape, determinate pentru prima dată în 1961 pe Cetățuia de la Cucuteni-Băiceni stratigrafic și stilistic, V. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 291 și urm., a adăugat o a treia etapă, Cucuteni B₃, care, după părerea noastră, nu este confirmată, întrucît stațiunea de la Valea Lupului, atribuită acestei faze, aparține de fapt fazei Cucuteni B₂.

pentru a o deosebi de etapa propriu-zisă Foltești II de la începutul epocii bronzului²².

Din punctul de vedere al cronologiei absolute, fazele culturii Cucuteni propriu-zise atestate la Cucuteni-Băiceni se datează, după părerea noastră, ca și pînă acum, între circa 2600 î.e.n. și 2000 î.e.n., iar cele ale culturii Horodiștea-Foltești între circa 1900 și 1800 î.e.n. Deci pe locurile respective, Dîmbul Morii, Cetățuia și platoul Laiului, a fost o locuire continuă timp de aproximativ 800 de ani.

În legătură cu această problemă a cronologiei absolute, considerăm că, cel puțin pentru stadiul actual al cercetărilor, rezultatele metodei radiocarbon obținute în laboratorul din Groningen (Olanda) pentru unele faze ale culturii Cucuteni nu pot fi acceptate fără rezerve, întrucît contrazică datele cronologiei de contact, determinate pe baza legăturilor cu cronologia absolută egipteană și mesopotamiană. Astfel, datările la care s-a ajuns pînă în prezent prin aplicarea metodei C_{14} la unele probe de semințe carbonizate din așezările cucuteniene de la Hăbășești și Valea Lupului sînt prea ridicate atît pentru faza Cucuteni A₃ (Hăbășești), 3130 ± 80 (circa 3400 ± 80 , după corecturile ulterioare), cît și pentru faza Cucuteni B₂ (Valea Lupului), circa 3000 ± 60 (2750 ± 250)²³.

În ceea ce privește etapa Cucuteni A₃, datarea ei la circa 3130 ± 80 (circa 3400 ± 80) este contrazisă de cronologia absolută a depunerii Turdaș în jur de 2800 î.e.n., stabilită recent la Tărtăria pe baza tabletelor de lut cu semne de scriere din această depunere, cu analogii în perioada Djemdet Nasr III b (2800—2750)²⁴.

La fel, considerăm că nu poate fi admisă nici data de 3000 ± 60 (2750 ± 250) pentru etapa Cucuteni B₂. În orice caz, pentru cronologia absolută a acestei etape trebuie avută în vedere și posibilitatea de datare oferită de descoperirile de *depas amphy kypellon* de la Mihalici, lîngă Svilengrad, în Bulgaria²⁵, care, pe baza poziției lor stratigrafice față de depunerile cu tablete din vremea lui Hammurabi, pot fi datate în jurul anului 2000 î.e.n.²⁶. Pen-

²² Pentru aceste etape vezi Silvia Marinescu-Bîlcu, *Unele probleme ale perioadei de tranziție de la neolitic la epoca bronzului în Moldova în lumina a trei morminte de înhumatie descoperite la Tirpești*, în SCIV, XV, 1964, 2, p. 241 și urm.; P. Roman, *Despre unele aspecte ale perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului în regiunile extracarpătice ale R.S.R.*, în „Revista muzeelor”, I, 1964, p. 320 și urm.; Dorin Popescu, *Asupra începuturilor epocii bronzului în România*, în SCIV, XVI, 1, p. 129 și urm.; SCIV, XVI, 2, p. 323 și urm.

²³ Pentru aceste datări obținute pe baza analizelor C_{14} efectuate la Groningen vezi V. Dumitrescu, *Originea și evoluția culturii Cucuteni Tripolie (II)*, în SCIV, XIV, 2, 1963, p. 302 și urm.

²⁴ Vezi N. Vlassa, *Chronology of the Neolithic in Transilvania, in the light of the Tărtăria settlement's stratigraphy*, în „Dacia” n.s., VII, 1963, p. 485 și urm.; V. I. Milojevič, *Die Tontafeln von Tărtăria (Siebenbürgen) und die absolute Chronologie des mittel-europäischen Neolithikums*, în „Germania”, 43, 1965, p. 266 și urm.; vezi și Adam Falkenstein, *Zu den Tontafeln aus Tărtăria*, „Germania”, 43, 1965, p. 269 și urm.

²⁵ V. Mikov, *Fouilles et recherches*, I, Musée National Bulgare, Sofia, p. 22.

²⁶ Cf. Claude F. A. Schaffer, *Stratigraphie comparée et chronologie de l'Asie Occidentale (III et II-e millénaires)*, Londra, 1948, p. 242. Aceeași datare a rezultat și din informațiile obținute în 1965 la Ankara de la profesorii T. Özgük și Kemal Balkan.

tru aceasta sînt necesare săpături la Mihalici în scopul stabilirii pe această cale a fazei căreia îi aparține acest tip de vas, precum și pentru precizarea poziției ei cronologice față de etapa finală a culturii Karanovo.

Alte rezultate importante ale noilor cercetări arheologice de la Cucuteni-Băiceni sînt în legătură cu problema locuințelor din așezările cercetate atît de pe Cetățuia, cît și de la Dîmbul Morii.

După cum se știe, locuințele din aceste așezări nu s-au bucurat de atenție din partea lui H. Schmidt, care, în tot timpul celor două campanii de săpături din 1909 și 1910, a secționat mai mult sau mai puțin aceste locuințe, neurmărint, după cum o declară el însuși, să le dezvelească, întrucît, după el, din cauza dărîmăturilor incendiate și suprapuse nu meritau asemenea operații²⁷. Așa se explică faptul că în cele două campanii de săpături nu a fost dezvelită în întregime decît o singură vatră în stratul din faza Cucuteni A²⁸.

Cu toate aceste deficiențe ale sistemului său de săpături, explicabile în parte dacă le raportăm la epoca în care a lucrat, H. Schmidt are meritul, așa cum am arătat mai sus, că pe baza observațiilor stratigrafice rigurose înregistrate și a unei minuțioase analize stilistice a ceramicii, un adevărat model pentru acest fel de cercetări, a reușit să determine fazele culturii Cucuteni, a căror valabilitate se menține pînă astăzi.

Prin săpăturile recente de pe Cetățuia de la Cucuteni-Băiceni s-a constatat că într-adevăr locuințele din cuprinsul acestei așezări au avut mult de suferit, datorită deranjamentelor atît din vechime, dintre care unele chiar din vremea culturii Cucuteni, cît și din epoca modernă. Cu toate acestea, practica căpătată în ultima vreme în cercetarea locuințelor cucuteniene, îndeosebi cu prilejul săpării în întregime a așezărilor cucuteniene de la Hăbășești și Trușești, a fost deosebit de utilă, permițîndu-se chiar în aceste condiții grele a se identifica pe Cetățuia peste 20 de locuințe cu platforme din lut ars sau piatră, ceea ce constituie fără îndoială un succes al științei arheologice românești actuale.

Pe lângă acestea, în așezarea din vale, de la Dîmbul Morii, au fost descoperite alte 9 locuințe cu platforme de lut ars, care se aflau la o mică adîncime în condiții de conservare destul de bune.

Prin descoperirea acestor locuințe s-au putut face unele observații interesante cu privire la sistemul lor de construcție, precum și relativ la dispoziția lor în planul așezărilor din diferitele faze ale culturii Cucuteni.

Astfel, în ceea ce privește sistemul lor de construcție, s-a constatat că în timp ce în așezarea din vale, de la Dîmbul Morii, s-au folosit pentru podele numai platforme din bîrne groase acoperite cu lut, corespunzătoare plodșciadkilor tripoliene, în aceea de pe Cetățuia s-au utilizat în afară de acestea

²⁷ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 8.

²⁸ *Ibidem*, p. 1, 3.

și altele din piatră. Fără a intra aici în detaliile problemei platformelor din bîrne și lipituri caracteristice locuințelor cucuteniene, dintre care unele constituie și astăzi subiect de discuție (de exemplu construcția lor direct pe sol sau la o oarecare depărtare de el, arderea intenționată sau accidentală a platformei ș.a.)²⁹, menționăm numai faptul că prin sistemul lor de construcție li s-au putut preciza atît forma rectangulară, cît și dimensiunile, care ajung, la Dîmbul Morii, pînă la circa 120 m².

Alte observații s-au putut face cu privire la sistemul de construcție al pereților, precum și la interiorul acestor locuințe, constituit, în cazul în care erau mai mari, din mai multe încăperi, deosebite nu întotdeauna destul de clar. Din cuprinsul acestor locuințe s-au dat la iveală resturi din vetre, cuptoare de încălzit și copt, precum și din unele construcții de cult, dintre care se remarcă în mod deosebit un jertfelnic mai mare cruciform, dintr-o locuință cu platformă de lut ars din faza Cucuteni A₃.

Deosebit de important și în același timp nou este faptul că în cuprinsul așezării eneolitice din fazele Cucuteni A₃, A—B₂, B₁ și B₂ de pe Cetățuia de la Cucuteni-Băiceni, în afară de locuințele cu platforme de lut s-au descoperit și altele cu platformă de piatră de dimensiuni mici și mijlocii, care sînt unice pînă în prezent, după cîte cunoaștem, în epoca neoneolitică. Folosirea lespezilor de piatră pentru podinele locuințelor de pe Cetățuia de la Cucuteni-Băiceni este explicabilă, întrucît așezarea eneolitică de pe acest loc a fost instalată pe o platformă de piatră. Podinele de piatră ale acestor locuințe completează uneori platformele de lut ars ale acestora, ceea ce constituie cea mai bună dovadă că în cazul de față acestea au fost construite direct pe pămînt și nu la o oarecare depărtare de el. Alteori ele sînt independente prezentînd într-un caz din faza Cucuteni B₂ o întrerupere cu locul vetrelor, sub care au fost îngropate în mod ritual vase de lut ars. Atît aceste elemente, cît și prezența urmelor de pereți prăbușiți peste platforma de piatră, constituie dovezi sigure că platformele de piatră de pe Cetățuia de la Cucuteni-Băiceni corespund podinelor de locuințe.

Bogatul inventar al tuturor acestor locuințe, cu platforme de lut ars sau piatră, constituit din unelte de silex, piatră, os, corn, lut ars și aramă, precum și din numeroase resturi ceramice frumos pictate, constituie o dovadă evidentă despre stadiul înaintat de dezvoltare social-economică și culturală a societății gentilice matriarhale din epoca respectivă. La rîndul lor, numeroasele figurine feminine și zoomorfe de lut ars, alături de construcțiile de cult din interiorul locuințelor, ilustrează în mod pregnant unele credințe și practici magice-religioase ale locuitorilor din aceste așezări cucuteniene.

Prin aceste descoperiri recente privitoare la cultura materială și viața spirituală a triburilor cucuteniene din așezările de pe Cetățuia și de la Dîmbul

²⁹ V. I. Dumitrescu și colaboratori, *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954, p. 182; vezi și M. Petrescu-Dîmbovița, *Die wichtigsten Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen in der neolithischen Siedlung von Truşeşti (Moldau)*, p. 175.

Morii s-au îmbogățit cu date noi cunoștințele în acest domeniu dobândite anterior prin săpăturile de la Cucuteni ale lui H. Schmidt.

În afară de aceste rezultate cu privire la locuirea eneolitică și din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, tot cu prilejul cercetărilor recente s-au mai obținut și altele relativ la perioada geto-dacică (sec. III—II î.e.n.). La acestea trebuie adăugată și achiziționarea unui important tezaur de obiecte de aur din secolul al IV-lea î.e.n., în greutate de peste 2 kg, descoperit întâmplător în 1960 la Băiceni pe platoul Laiu. Prin caracteristicile sale de stil, tezaurul acesta, constituit dintr-un coif, aplice pentru harnașament, butoni și brățară masivă cu capete de cai cu coarne și alte diferite obiecte, este tracic, cu elemente iraniene și grecești, ca și descoperirile cunoscute mai de mult de la Craiova, Agighiol și Poiana Coțofenești.

Descoperirea unui asemenea tezaur în zona Cucuteni-Băiceni este deosebit de semnificativă pentru înțelegerea stadiului de dezvoltare social-economică și culturală a triburilor traco-getice din această vreme în jumătatea de nord a Moldovei, de când datează și așezările întărite de mare întindere de la Stîncești, Cotnari, Crivești, Moșna și Arsura, adevărate centre ale unor uniuni tribale din această parte a Moldovei³⁰.

Tot perioadei geto-dacice îi aparțin și resturile de locuire din secolele IV—III î.e.n. de pe Cetățuia, precum și din secolele III—II î.e.n. din așezarea din această vreme de pe locul Mlada, unde ele sînt asociate și cu elemente bastarnice de origine germanică. După o întrerupere, corespunzătoare perioadei culturii clasice geto-dacice, din secolele I î.e.n. și I e.n., locuirea a continuat din nou în secolele II—IV e.n.³¹. În această privință menționăm că prin cercetările efectuate în punctele Siliște și Laiu s-a putut preciza că la început, în secolele II—III e.n. a fost o locuire destul de intensă în vale, la Siliște, ilustrată prin locuințe mici de tip semibordei, cu un inventar caracteristic acestei etape. După aceasta, în secolele III—IV e.n., a urmat o locuire, se pare mai sporadică, pe platoul Laiu, la vest de Cetățuia, după care în secolul al IV-lea e.n. așezarea a revenit pe locul la Siliște, fiind atestată prin locuințe de suprafață sau în formă de bordeie, aparținînd culturii Sîntana-Cerneahov. După un interval mai lung de timp, pe același loc și în apropiere a existat o altă așezare din secolele IX—X, din care s-au descoperit cîteva bordeie cu ceramică lucrată la roată, de factură autohtonă.

În fine, tot pe locul Siliște, în secolele XV—XVI s-a instalat și o așezare medievală de tip rural, din care s-au săpat cîteva bordeie cu un inventar

³⁰ Cf. Adrian C. Florescu, *Le problème des établissements fortifiés de la région orientale de la Roumanie*, comunicare prezentată la cel de-al VII-lea Congres internațional de științe pre- și protoistorice din august 1966 de la Praga.

³¹ Această locuire din secolele II—IV e.n. este cercetată metodic de către I. Ioniță, sub a cărui conducere se efectuează săpături intensive în așezarea din vale, de la punctul Siliște.

caracteristic pentru această etapă a feudalismului dezvoltat de pe teritoriul Moldovei.

Deci din trecerea în revistă a acestor rezultate obținute pînă în prezent prin săpături și sondaje în zona Cucuteni-Băiceni se poate deduce cît de intens a fost locuită zona respectivă.

Din acest punct de vedere, săpăturile în curs de la Cucuteni-Băiceni reprezintă doar un început, ele trebuind să fie continuate, și cu mai multă amploare, pentru o documentare mai amplă asupra caracteristicilor și intensității locuirii din vremea orînduirii comunei primitive pînă în perioada feudală inclusiv. Paralel cu aceste săpături vor trebui efectuate recunoașteri arheologice minuțioase și sondaje și în alte locuri de la Cucuteni-Băiceni și împrejurimi, în scopul identificării și altor resturi de locuire din acest foarte lung interval de timp, care pînă în prezent nu se cunosc. Experiența dobîndită în această privință prin cercetările recente de la Cucuteni-Băiceni ne poate fi de un real folos.

CÎMPULUNGUL-MUSCEL MEDIEVAL

ION HURDUBEȚIU și FLAMINIU MÎRȚU

Cel mai vechi oraș medieval cunoscut în Țara Românească încă din anul 1300¹ este Cîmpulungul-Muscel. În documentele medievale latine apare sub denumirea de Longus Campus², în cele slavone ca Dolgopole³, în cele germane ca Langenau⁴, iar în cele ungurești sub denumirea de Hosszumező⁵. Cîmpulungul, ca așezare geografică, se găsește situat în depresiunea cu același nume din sudul lanțului carpatic, la poalele muntelui Mateiaș, ce-l desparte de Dîmbovița, de-a lungul căreia un drum străvechi făcea legătura dintre Cîmpia Getică și podișul dacic transilvănean prin trecătoarea Bran. În timpul împăratului Commodus (181—192) sau a urmașului său Septimiu Sever (193—211), pentru apărarea graniței de răsărit a Daciei, limesul transalutan, romanii au construit un drum, care, abătîndu-se spre vest de Dîmbovița, ocolea Mateiașul dinspre sud, trecea Argeșul și cobora în valea largă a Cîmpulungului, străjuită la îngustarea ei, la patru kilometri mai jos, de castrul de la Jidava⁶.

Strecurîndu-se printre acesta și Rîul Tîrgului⁷, drumul continua spre Dunăre de-a lungul limesului, iar o ramificație peste Curtea de Argeș făcea legătura cu Valea Oltului.

Cercetările arheologice atestă în apropierea castrului un *vicus* roman⁸. În perioada migrațiunii popoarelor, daco-romanii din această depresiune sub-

¹ Acest an este menționat pe piatra tombală a comitelui Laurențiu, aflată azi în monumentul de cult Bărăția din Cîmpulung.

² *Ibidem*.

³ Sub forma aceasta apare în anul 1352 pe grafitul din naosul Bisericii Domnești din Curtea de Argeș.

⁴ Pe o hartă din *Cosmografia* lui Sebastian Münster din Basel în anul 1588, cum de altfel și în documente mai vechi (cf. N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, vol. I, București 1925, p. 55 și 144).

⁵ În documentul regelui Sigismund al Ungariei datat la 6.VII.1395 din colecția de documente Zimmermann-Werner-Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. III, p. 153.

⁶ D. Tudor, *Castrele romane de la Jidava*, București, 1938, p. 29; vezi și *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 352.

⁷ De Marsigli, în 1691, îl numește „Flumen Campolongo“ (cf. D. Tudor, *op. cit.*, p. 4 și 6).

⁸ *Ibidem*, p. 21.

carpatică au asimilat pe slavii migratori, care au lăsat urme, așa cum atestă toponimia locului⁹ și organizarea social-politică, ca de exemplu „Obștea moșnenilor Cîmpulungeni“, care a dăinuit din vechime și pînă în 1948, explicînd de ce moșia și vatra orașului n-au fost așezate, ca de obicei, pe un loc domnesc¹⁰, ci a rămas ca o reminiscență străveche a obștei țărănești din vremea conviețuirii româno-slave.

Tocmai cînd obștile țărănești, conduse de juzi¹¹, erau pe punctul de a se unifica în cnezate și voievodate, ținuturile subcarpatine intrară în sfera de influență a Transilvaniei feudale, cum o dovedesc denumirile toponimice ca : Piatra Craiului, Nămăiești, Micloșani, Cetatea Sasului, Dealul Sasului, Muntele Tamașul și Muntele Baratul.

În perioada aceasta îndepărtată și greu de lămurit din lipsă de documente, pe cîmpul lung al văii de aici s-a înjghebat cu siguranță o așezare care și-a luat denumirea de la configurația locului, zicîndu-i-se Cîmpulung¹². Fiind la o încrucișare de drumuri și centrul sub-carpatic cel mai accesibil locuitorilor de munte și celor de la șes, de timpuriu s-a introdus obiceiul ca în toial verii să se țină aici un bîlci¹³, care este tradițional și astăzi. Dovada că aici la Cîmpulung a fost o veche așezare și loc de tîrg anual este faptul că apa care curge prin această localitate poartă denumirea de Rîul Tîrgului. Astfel de denumiri toponimice sînt foarte vechi și ele coincid chiar cu perioada de formare a poporului nostru, de exemplu Dîmbovița, Tîrnavele, Bistrițele, Bratia, Cerna etc.

Cîmpulungul capătă caracterul de așezare urbană, de oraș¹⁴, la începutul secolului al XIII-lea, cînd meseriașii transilvăneni se stabilesc aici, întrucît găseau în sudul Carpaților o regiune bogată în care-și desfăceau ușor produsele lor de bună calitate, confecționate după modelul occidental¹⁵.

Coloniștii transilvăneni n-au uzurpat vechile drepturi ale obștii sătești și autohtone, ci s-au integrat cu timpul în ea. Ca și celelalte orașe din vremea aceea, Cîmpulungul pare să fi avut un caracter semiagrar¹⁶, coloniștii ocupîndu-se mai mult cu meșteșugurile și cu negustoria, iar membrii vechii obști cîmpulungene cu creșterea vitelor.

Ca dovadă a acestei conviețuiri armonioase între băștinașii români și coloniștii străini stă faptul că, pînă la totala asimilare a catolicilor în secolul

⁹ Dîmbovița, Bughea, Bratia, Toplița, Iezer, Slănic, Dragoslave, Posada etc.

¹⁰ C. Șerban, *Lupta orașenilor din Cîmpulung-Muscel în sec. XVII—XVIII*, în „Studii“, XV, 4, 1962, p. 955.

¹¹ *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 87.

¹² La fel cu celelalte Cîmpulunguri din Bucovina, Maramureș, Macedonia și Elveția.

¹³ Din cuvîntul unguresc *bulczu* „hram“. În documente pînă în secolul al XVIII-lea apare cu denumirea de „Sborul“ de la Cîmpulung, termen derivat din cuvîntul slav *sobor* cu sens de „adunare“.

¹⁴ Din cuvîntul unguresc *varos*.

¹⁵ E. Lăzărescu, *Despre piatra de mormînt a comitelui Laurențiu și cîteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea*, în SCIA, IV, 1—2, 1957, p. 125 : „Existența unui comite, evident conducător politic și militar al sașilor cîmpulungeni“.

¹⁶ *Istoria României*, vol. II, p. 88

al XVIII-lea, de obicei județul¹⁷ orașului se alegea într-un an dintre români și în celălalt an dintre sași, pe baza unei vechi tradiții.

Ridicarea Cîmpulungului la rangul de oraș se datorește în primul rînd dezvoltării forțelor de producție, căci coloniștii transilvăneni aduceau aici nu numai noi meserii, ci și o tehnică înaintată. După anul 1225, adică după alungarea teutonilor din „invidia marilor feudali maghiari”¹⁸, care doreau să acapareze și teritorii subcarpatine, Cîmpulungul a fost administrat și apărat de reprezentanții acestei oligarhii și uneori chiar de reprezentanții comunității săsești de aici, cum a fost, de exemplu, amintitul comite Laurențiu¹⁹, a cărui piatră tombală poartă inscripția „Hic sepultus est comes Laurentius de Longo-campo, pie memorie anno D(omi)ni MCCC”.

După marile distrugeri cauzate de invazia tătarilor din 1241, datorită dezvoltării economice și a schimbului de mărfuri, orașele transilvănene și subcarpatine progresează, ajungînd la un stadiu de autoconducere, pe care regele Bela al IV-lea o confirmă, obligîndu-le în schimb să ridice burguri și să contribuie într-o mai largă măsură la sarcinile publice prin așa-zisele „daruri”²⁰.

De acest drept au beneficiat, desigur, și orașenii cîmpulungeni, și cum pimul drept distinctiv al autonomiei orașelor europene era pecetea și catastiful sau cartea tîrgului²¹, de atunci datează sigiliul orașului cu legenda latină *Sigillum Campolongo*. Județul, asistat de cei 12 pîrgari ca reprezentanți ai comunității, va întări cu acest sigiliu pînă în anul 1831 cărțile de judecată și actele de proprietate, precum și corespondența cu alte orașe sau cu divanul domnesc din București.

Pînă în anul 1831, cînd orașul își pierde calitatea de oraș cu privilegiul de autoconducere, viața așezării poate fi periodizată astfel :

- a) așezare rurală românească cu caracter de tîrg ;
- b) oraș al coroanei feudale maghiare, de la începutul secolului al XIII-lea pînă la începutul secolului al XIV-lea ;
- c) capitala Țării Românești între 1330 și 1369 ;
- d) oraș cu drepturi de autoadministrare și jurisdicționale între 1369 și 1831²².

În secolele XIII—XIV, Cîmpulungul înflorește atît ca număr al populației, cît și ca bunăstare economică, lucru ce reiese și din ridicarea a două biserici catolice : Cloașterul (de la *Kloster* = mănăstire) călugărilor dominicani și Bărăția. Poate că de la una din acestea se păstrează pînă astăzi în turnul bisericii ortodoxe din cartierul Schei un clopot cu inscripția „Sancta Maria anno 1530”. Mult mia tîrziu, în secolul al XVI-lea, este semnalată încă o biserică catolică, deservită de ordinul călugărilor franciscani, Sf. Francisc,

¹⁷ Din denumirea slavă *sudet*, echivalentă cu cea germană de *Bürgermeister* „primar”.

¹⁸ *Istoria României*, vol. II, p. 113.

¹⁹ *Ibidem*, p. 714.

²⁰ E. Csuday, *Die Geschichte der Ungarn*, Budapesta, 1891, p. 281.

²¹ V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, București, 1957, p. 430.

²² Lia Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor din Țara Românească în anii 1501—1650*, în „Studii”, IX, 2—3, 1956, p. 58.

existentă și astăzi ca biserică ortodoxă cu hramul Sf. Gheorghe²³. Așezarea geografică prielnică a favorizat dezvoltarea economică a orașului, care prin prezența comitelui Laurențiu fundamentează ipoteza că așezarea a fost și un centru politic și administrativ al posesiunilor ungurești din sudul Carpaților.

Profitând de tulburările interne survenite în Ungaria în pragul secolului al XIV-lea, Tihomir — voievodul din Argeș — ocupă probabil Cîmpulungul²⁴, întrucît după 1300 nu mai sînt semnalati aici conducători feudali maghiari.

Piatra funerară a ultimului dintre aceștia, cu inscripția amintită în limba latină²⁵, se găsește astăzi în biserica Bărăției.

După moartea comitelui Laurențiu se pare că demnitatea de „comite de Longocampo“ n-a mai fost ocupată.

Orașul, intrat în stăpînirea românilor în perioada 1301—1308, devine, în urma devastării așezării de la Argeș (fost anterior numai centru politic local) de către Carol Robert, prima capitală a statului feudal încheșat și liber al Țării Românești. Această situație de centru politic, administrativ și militar al statului muntean, Cîmpulungul și-o păstrează pînă în anul 1369. Întrucît obștea moșnenilor cîmpulungeni este continuarea vechii forme a obștii satești anterioare formei orașenești de tip apusean a așezării, aceasta va fi avut organe pentru funcțiile juridice-administrative pe care mai tîrziu, așa cum reiese din documente, le exercită județul cu cei 12 pîrgari.

Istoriceste, pe bază de documente, epigrafice în special, este atestat că primii domnitori independenți față de regii feudali ai Ungariei — Basarab și fiul acestuia, Nicolaie Alexandru — și-au avut reședința domnească la Cîmpulung, unde au murit și au și fost înmormîntați.

Faptul acesta reiese din existența grafitului de la Argeș, cu indicarea exactă a morții lui Basarab I chiar pe mortarul dintre două rînduri de cărămizi, deci Biserica Domnească nu avea încă nici tencuiala interioară și, nefiind

²³ Emil Lăzărescu, în *op. cit.*, p. 31, este de părere că Bărăția exista încă din secolele XIV—XV, deși lespeda tombală de aici a comitelui Laurențiu din anul 1300 putea să fi fost adusă și de la vechiul Kloster. În acest sens se pronunță și N. Iorga, în „Studii și documente“, I—II, p. 273; idem, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, București, 1929, vol. I, p. 36. Ne însușim această teză, întrucît lespeda menționată n-a fost semnalată în Bărăție de Antonio Maria del Chiaro, spirit cercetător și foarte exact (*Istoria della Moderne Rivoluzione della Valachia*, ed. Iorga, 1914) cu ocazia vizitei sale aici în 1715 și pe care abia Sulzer o menționează la Bărăție în 1779, deci după ce ea fusese adusă de la Kloster. Recent, prin cercetările efectuate la Bărăție de Direcția Monumentelor Istorice în 1963—1965, au fost descoperite elemente de cultură materială mult mai vechi care pledează și în favoarea tezei susținute de Emil Lăzărescu, iar după Pavel Chihaiia, *Monuments gothiques dans les anciennes résidences de Valachie*, în „Revue roumaine d'histoire de l'art“, II, 1965, p. 80, „cloașterul“ a dăinuit doar între 1300 și 1400 și avea hramul Sf. Elisabeta, iar o a treia biserică catolică, clădită în Cîmpulung în prima jumătate a sec. al XVI-lea, era dedicată Sf. Francisc și a fost afectată ulterior cultului ortodox — biserica Sf. Gheorghe de azi.

²⁴ Tihomir lărgeste stăpînirea politică dintre Carpați și Dunăre cu noi ținuturi către apus și răsărit (cf. *Istoria României*, vol. II, p. 149), iar prima mențiune a domniei fiului său Basarab I nu apare decît în anul 1317 (cf. Șt. Pascu, Ion Ionașcu, C. Cihodaru și G. Georgescu-Buzău, *Istoria medie a României*, sec. X—XVI, București, 1966, p. 86).

²⁵ Cel mai vechi document epigrafic feudal din Țara Românească, scris în limba latină, folosindu-se tehnica gravării *en creux*.

terminată, voievodul a fost desigur înmormîntat acolo unde a și murit, respectiv la Cîmpulung.

Existența unei curți domnești aici este atestată și prin rezultatele săpăturilor arheologice efectuate în 1963 de către Muzeul raional Muscel, care au dat la iveală urme de construcții cu ceramică specifică secolului al XIV-lea și pivniță *en berceau*, sprijinită pe arcuri dublouri din aceeași epocă, peste care Matei Basarab a ridicat tîrziu, în 1635, casa domnească, existentă și astăzi²⁶.

Dintr-un document²⁷ al cancelariei ungare aflăm că în 1324 un trimis al regelui Carol Robert de Anjou a venit la Basarab să-i ceară recunoașterea suzeranității și să plătească, ca atare, tributul datorat pe mulți ani în urmă. La refuzul lui Basarab, Carol Robert trece în septembrie 1330 granița, cu o numeroasă armată, pe la Turnu-Severin, îndreptîndu-se spre Argeș.

În Țara Loviștei, pe drumul de ieșire din Țara Românească²⁸ și nu lîngă Rucăr, cum susține tradiția musceleană, a avut loc între 9 și 12 noiembrie vestita bătălie de la Posada, în care românii repurtau o strălucită victorie, prin care și-au afirmat independența față de regii feudali ai Ungariei.

Acest război a fost o acțiune justă de apărare împotriva unei cotropiri armate și de eliberare de sub o stare de vasalitate, în ciuda mențiunilor exprese, tendențioase, prin care regele Carol Robert îl socotea pe Basarab ca „infidelis noster transalpinus“, iar teritoriul Țării Românești ca fiind o țară vasală, pierdută prin luptă „in prejudicium sacri diadematis regii et nostrum infideliter“²⁹. După victorie, Cîmpulungul devine prima capitală a noului stat Țara Românească.

Că Basarab I a fost considerat ca suveran independent și de sine stătător și de către ceilalți vecini reiese și din faptul că după aceea casele domnitoare din sud-estul Europei au realizat legături politice și de rudenie cu el și cu urmașii săi³⁰.

Inscripția *grafitti* descoperită de Virgil Drăghiceanu în 1920 pe peretele nordic al naosului bisericii Domnești din Curtea de Argeș ne dă informația prețioasă că „în 1352, la Cîmpulung, a răposat marele voievod Basarab“, unde cu siguranță a și fost înmormîntat, însă pînă astăzi nu s-a păstrat decît mormîntul fiului și urmașului său, Nicolaie Alexandru Basarab, aflat în partea dreaptă a naosului mănăstirii Negru-Vodă din Cîmpulung.

Inscripția de pe lespedeă tombală a acesteia, din 16 noiembrie 1364, este cel mai vechi document epigrafic feudal în limba slavonă cunoscut în

²⁶ Flaminu Mîrțu, *Știri noi asupra complexului istoric al Mănăstirii și Curții Domnești din Cîmpulung Muscel*, în „Biserica ortodoxă română“, LXXXIII, nr. XI—XII, 1965, p. 1 032—1 043.

²⁷ *Hurmuzaki*, I, 1, p. 591.

²⁸ *Istoria României*, vol. II, p. 154.

²⁹ *Hurmuzaki*, I, 1, p. 623—633; *ibidem*, I, 2, p. 14.

³⁰ *Istoria României*, vol. II, p. 159; cf. Jireček, care în *op. cit.*, p. 299, îl arată pe țarul Ion Alexandru (1331—1371) cumnat cu Ștefan Dușan (1331—1355) și ginere al lui Basarab I.

Țara Românească între Carpați și Dunăre și pe care apare titulatura teocratică voievodală cu vocabula *Io*.

Voievodul Nicolaie Alexandru a fost, desigur, ctitorul bisericii de mir, transformată de Matei Basarab în 1636 în mănăstirea Negru-Vodă. Alături de Biserica Domnească de la Curtea de Argeș și de bisericuța rupestră de la Bădeni-Cetățeni, ea este printre primele clădiri de cult ortodox cunoscute din evul mediu românesc.

Inscripția în limba latină de pe piatra tombală a comitelui Laurențiu și cea slavonă de pe lespedea lui Nicolaie Alexandru-voievod au și o semnificație culturală.

Cîmpulungul era orașul de graniță al celor două aspecte suprastructurale, generate de aceleași relații de producție de tip feudal: forma apuseană în tipar latin și forma răsăritean-bizantină, la noi în haină slavonă.

Cele două inscripții vechi cîmpulungene oglindesc această dualitate culturală și ele au o importanță deosebită.

Inscripția în limba latină era expresia unei epoci de dependență politică față de vecinul și suzeranul puternic de la nord-vest, iar inscripția în limba slavonă este acum pecetea unei epoci de independență economică, politică și culturală.

Nicolaie Alexandru-voievod, prin înființarea mitropoliei la Argeș, în 1359, pune o piedică serioasă în calea expansiunii statului catolic maghiar spre sudul Carpaților și face în același timp un prim pas spre consolidarea puterii centrale³¹.

După moartea lui Nicolaie Alexandru Basarab, fiul său, Vlaicu-Vodă, continuînd politica tatălui său de consolidare a puterii centrale, mută capitala statului la Argeș, unde era acum și scaunul mitropolitului ortodox al țării.

Prin această acțiune, catolicismul a fost frînat și Cîmpulungul, unul din orașele importante ale Țării Românești, și-a pierdut calitatea de oraș-capitală³², rămînînd între anii 1369 și 1831 în situația unui oraș care în scurt timp va obține din partea domniei privilegii de autoadministrare, economice și jurisdicționale, pentru respectarea cărora masele populare vor duce o luptă permanentă atît împotriva boierimii din împrejurimi, cît și împotriva clerului ortodox local, cum se va vedea mai jos. Cu aceasta intrăm în cea de-a patra perioadă istorică a orașului, care rămîne doar un important centru comercial și meșteșugăresc în plin avînt.

Încă din 20 ianuarie 1368, Vlaicu-Vodă încheie primul tratat de comerț cu orașul Brașov, în care se specifică că se va lua vama „in Longo Campo”. La 6 august 1413 Mircea cel Bătrîn a reînnoit tot la Cîmpulung acest tratat, atît în limba latină, cît și în limba slavonă, cu delegații brașovenilor Cruzius, Martin și Valentin³³.

³¹ *Istoria României*, vol. II, p. 156—157.

³² Mutarea la Argeș a capitalei este probată documentar în 1369, primul document datat aici fiind din 25.XI.1369 (*Documente privind istoria României*, B, *Țara Românească*, veac. XIII—XV, p. 19—20).

³³ *Hurmuzaki*, I, documentul 108, p. 144—145; pentru reînnoire vezi I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria*, București, 1902, p. 3.

Schimburile economice cele mai active între Braşov şi Țara Românească în secolele XV—XVI le fac cîmpulungenii, cu precădere față de Tîrgșor, Tîrgoviște, Gherghița și București, orașe comerciale deosebit de importante³⁴.

Dintre negustorii cîmpulungeni arhiva vechiului Braşov amintește în anul 1427 pe Gaspar³⁵, probabil sas, în anul 1503 pe Rădila³⁶, care avea procese de afaceri cu negustorul Blaj din Braşov, iar în anul 1521 de vestitul Neacșu, de la care ne-a rămas prima scrisoare în limba română, spre a-i informa pe brașoveni de mișcările turcilor la Dunăre. El făcea negoț cu mărfuri sud-dunărene, deci centrele sale de aprovizionare erau Braşovul și orașele bulgărești, acestea din urmă intrate la sfîrșitul secolului al XIV-lea sub stăpînirea otomană.

Cîmpulungul, datorită importanței sale economice, era atît de cunoscut, încît la bîlciul anual ținut între 17 și 21 iulie veneau negustori străini nu numai din Ungaria, ci din întreaga Peninsulă Balcanică. La acest mare bîlci se strîngeau în oraș, în epoca lui de înflorire (sec. XV—XVI), 20 000—30 000 de oameni, și de aici se poate deduce amploarea contractărilor și schimburilor de mărfuri între cei din regiunea de munte și cei de la șes.

Pe de altă parte, negustorii sibieni și brașoveni schimbau la Cîmpulung mărfurile lor cu produsele sudice aduse spre vînzare de către negustorii din Imperiul otoman, mai ales după ce Țara Românească devenise și ea tributară turcilor³⁷.

Cîmpulungul, dispunînd în această perioadă de o bază economică ridicată chiar față de capitala țării, Tîrgoviște, reușește să obțină drepturi de auto-administrare și jurisdicționale, consemnate prin cel mai vechi statul juridic de acest fel privitor la un oraș din Țara Românească, respectiv cel întărit între anii 1418 și 1420 de către fiul, coregentul și urmașul lui Mircea cel Bătrîn, voievodul Mihail³⁸. Prin acest hrisov, moșnenii cîmpulungeni erau scutiți de găleată (dijma din grîne), de slujbă domnească, de vama pîrcălabilor de oraș la cumpărăturile și vînzările lor. Li se recunoștea cîmpulungenilor ca interesele lor obștești să fie conduse de județ³⁹, ajutat de 12 pîrgari și de bătrînii orașului, iar legile lor să fie statornice, și mimeni, nici chiar boierii, să nu aibă voie să cumpere case în oraș. Averele moșnenilor datori se putea vinde numai mem-

³⁴ R. Manolescu, *Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Braşov*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, 1957, p. 185, 187, 190 și 191. Este de subliniat (*ibidem*, p. 196) că în anul 1503 Cîmpulungul, prin negustorii săi mari și mijlocii, se situa pe primul loc în ceea ce privește valoarea mărfurilor importate de Braşov din orașele Țării Românești, respectiv 86 660 de aspri, urmat de Tîrgșor, cu numai 34 520 de aspri.

³⁵ I. Răușescu, *Monografia Cîmpulungului-Muscel*, 1943, p. 169.

³⁶ *Istoria României*, vol. II, p. 584, indică 27 negustori cîmpulungeni în anii 1503 și 115 în 1547 în relațiile cu Braşovul.

³⁷ Neagoe Basarab gonește în 1516 pe negustorii turci din Cîmpulung (cf. G. r. Tocilescu, *534 documente slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346—1603*, p. 253—254.

³⁸ V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, p. 431.

³⁹ Se cunosc documente numele și anii funcționării a 119 județi între 1521 și 1831. (cf. D. Băjan, *Vechile așezăminte ale Cîmpulungului. Documente de la Arhivele Statului (f.a.)*, Cîmpulung, p. 55—61.

brilor obștii, iar creditorii străini își luau numai în bani drepturile ce li se cuveneau. Privilegiul cuprindea și hotărnicia orașului cu munții⁴⁰ ce țin de acesta. Alte orașe privilegiate, dar în mai mică măsură, erau Tîrgoviștea și Piteștii. Și aici, ca și în Cîmpulung, privilegiile de care se bucurau orașenii prin documente domnești erau săpate pe câte o cruce de piatră⁴¹. La Cîmpulung, în piața orașului se află și astăzi așa-numita „Cruce a jurământului”. Ea a fost ridicată în anul 1790, reproducînd textul uneia mai vechi, din anul 1674, aflată acum fixată în zidul casei Berechet, de lângă Oficiul poștal, ridicată în acel timp prin grija celor 12 pîrgari și a căpeteniei lor, județul Andreias. Pe crucea originală din 1674, ca și pe copia din 1790, se află săpată hotărîrea lui Duca-Vodă cu privilegiile de scutire, redactate în întregime în chirilica românească, ce prevedeau între altele :

1) Călugării de la mănăstirea locală să nu mai strice „mila” orașului, adică privilegiile lui de scutire de vamă ;

2) pe orașani să-i judece județul cu cei 12 pîrgari și cu bătrînii așezării, iar pîrcălabul, reprezentantul domnului în oraș, și călugării să nu se amestece și să strice judecata ;

3) nimeni, nici chiar județul, să nu aibă dreptul de a lua vamă de la orașeni „ori de ce vor vinde”, căci încă din vremea altor domni bătrîni cîmpulungenii au fost iertați de vama de pîine (grîu). În genere, cîmpulungenii s-au bucurat de privilegiul scutirii de vamă și de taxe impuse asupra cerealelor și mărfurilor aduse de ei spre vînzare pînă în anul 1831, adică pînă la punerea în aplicare a Regulamentului Organic, care a stabilit unificarea administrativă și judecătorească în Țara Românească.

Se pare că preoții, sprijinatorii ideologici ai exploatării feudale, reușiseră să-și impună în timp participarea, ca organe alăturate județului, la pronunțarea hotărîrilor judecătorești date pe planul local⁴², în cadrul privilegiilor de autonomie jurisdicțională a orașului.

Către sfîrșitul secolului al XVII-lea, ei pierd sigur această calitate, deoarece textul crucilor jurământului din anii 1674 și 1790 cu privilegiile așezării menționează categoric că, în afară de județ, pîrgari și bătrînii orașului, „alții să nu aibă a se amesteca”. Deci la sfîrșitul secolului al XVII-lea preoții nu mai făceau parte din completul de judecată. Era un prim pas și un indiciu că și la noi, ca și în multe țări, orașele încercau să se elibereze de sub tutela bisericii.

Transmiterea unei moșteniri, mobile sau imobiliare, în vechiul Cîmpulung se făcea după obiceiul localnicilor, cu valoare de normă cutumiară, respectiv în lipsă de moștenitori direcți averea nu o puteau cumpăra decît rudele de orice grad sau numai moșnenii localnici⁴³. Străinii de oraș și chiar boierii nu aveau voie să cumpere proprietăți în localitate sau din moșiile tîrgului. În caz

⁴⁰ V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*

⁴¹ *Ibidem*, p. 431 și 432 ; „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, p. 148.

⁴² N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 270, documentul nr. 6 din 1637 privitor la procesul dintre Oancea logofătul și Pătru Sasul.

⁴³ D. Băjan, *Crucea jurământului*, Cîmpulung, 1929, p. 19.

de proces între un negustor cîmpulungean insolubil și un străin de oraș, acesta nu avea dreptul a-și însuși averea debitorului, dar putea cere ca ea să se vîndă unui orașean capabil de a-i plăti datoria în litigiu ⁴⁴. Prin aceste măsuri, comunitatea cîmpulungeană s-a străduit sute de ani să îngrădească pătrunderea elementelor venite din alte localități, reușind, pînă la începutul secolului al XVIII-lea, să impună chiar puterii centrale respectarea acestei norme.

Orașenii beneficiari ai acestor privilegii erau în mare parte meșteșugarii, căci aceștia formau împreună cu o mai restrînsă categorie feudală, aceea a negustorilor mărunți și mai ridicați, baza socială propriu-zisă a orașului. Pentru păstrarea acestor privilegii, meseriașii, ca exponenți ai maselor populare orașenești, au dus o luptă permanentă, organizați în frății și bresle ⁴⁵, atît împotriva boierimii feudale din jur, cît și împotriva călugărilor mănăstirii locale. Faptul acesta confirmă și pe planul istoriei Cîmpulungului justetea concepției marxiste privitoare la geneza acestor forme organizatorice de solidaritate colectivă, bazate pe specificul ramurilor de producție meșteșugărească ⁴⁶. Într-adevăr, create pentru a reglementa producția și pentru difuzarea bunurilor produse în condițiile formațiunii social-economice a orînduirii feudale, existența breslelor era impusă cu necesitate ⁴⁷ de abuzurile crescînde ale nobilimii feudale, de schimburile reduse și de caracterul limitat al pieței interne.

Și la Cîmpulung aceste organizații meșteșugărești, existente la început ca frății conduse de vătafi, ca în toate orașele medievale românești, erau puternic influențate de biserică. Pînă astăzi s-au păstrat în oraș cîteva din bisericile legate de un patron religios, pe care breslașii îl considerau protectorul lor : biserica Olarilor, ou hramul Sf. Gheorghe ⁴⁸ și biserica Subești, cu Sf. Constantin și Elena, a breslei meșteșugarilor ce confecționau șubele. Aceste forme de organizare meșteșugărească, fie frății sau bresle, sînt confirmate documentar în secolele XVIII—XIX, prin menționarea conducătorilor respectivi : Costea vătaful și Nicolae vătaful. La fel, în această perioadă și lăutarii cîmpulungeni erau organizați într-o vătășie ⁴⁹, precum sînt semnați și starostii Petre Crașan ⁵⁰ și Nicolae Boncănel ⁵¹.

⁴⁴ D. Băjan, *op. cit.*, p. 20.

⁴⁵ Puțin cunoscute pînă acum cercetătorilor Cîmpulungului, dar dovedite documentar (cf. breasla chirigiilor : documentul din 2.III.1793. în Muzeul Raional Cîmpulung, nr. inv. 1217 precizează : „Voi, Arghire și Constantine, breslașilor ce sînteți orînduiți cu carele la Topoloveni... să nu pricinuiți vre-o zăticnire, că veți da de primejdie, ca unii ce sînteți încărcăți cu această treabă mare împărătească...“)

⁴⁶ Vezi K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. V, București, Edit. politică, 1959, p. 14—15.

⁴⁷ F. Engels, *Anti-Dühring*, ed. 4, București, Edit. politică, 1966, p. 275—276.

⁴⁸ Ceramiștii din Suceava, în secolul al XVII-lea, aveau același patron (cf. Șt. Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova în sec. XVII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. III, 1959, p. 28).

⁴⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 140. Pentru vătafii Costea și Nicolae vezi *Condica de acte a Obștii moșnenilor cîmpulungeni*, p. 8 și 11.

⁵⁰ *Fabarnicul Leroiodax, Istoria bisericească*, București, 1845, p. 510

⁵¹ În lista de alegători ai orașului Cîmpulung pentru Divanul ad-hoc din anul 1857.

De asemenea, tocmeala dogarilor din Cîmpulung cu mănăstirea Argeșului în anul 1698 pentru achiziționarea unor bușteni de brad, fiind încheiată în numele tuturilor, atestă existența unei organizații de breaslă a acestora⁵². După cum vom constata, la desfășurarea activă a luptei de clasă a meșteșugarilor, mai ales în secolul al XVIII-lea, a contribuit și faptul stabilirii și grupării pe ulițe învecinate a celor de aceeași specialitate de producție, care a dat de cele mai multe ori denumirea chiar a cartierelor orașului. Avem și astăzi în uzul indicator curent denumirile cartierelor Tabaci, Olari, Șubești, Fierari, Curelari și Șchei⁵³ (pentru pietrari), păstrate după vechile meșteșuguri locale.

Cartierul tăbăcarilor și pielarilor era situat în partea de sud-est a orașului de atunci, paralel cu apa Rîului Tîrgului, actuala stradă I. L. Caragiale, căreia cîmpulungenii și azi îi dau denumirea de Tabaci. Străzile sud-vestice V. Alecsandri și Sf. Gheorghe, cu vecinătățile, au rămas cunoscute drept „Mahalaua Olari“, după cum numele străzii Șubești îl poartă azi chiar întregul cartier al foștilor blănari, șubari și cojocari din secolele XVII—XVIII⁵⁴. De asemenea cartierul Fierari include locurile cu arterele de circulație din jur de lângă mănăstirea Negru-Vodă și podul zis „al bîlciiului“. Localizarea pe același grup de ulițe a unor categorii de meșteșugari din aceeași ramură de producție apare neîndoieșnic legată de specificul topografico-geografic al orașului, axat pe condițiile cele mai favorabile practicii meșteșugului respectiv.

Cartierul Olari, cu dealurile învecinate bogate în materii argiloase-feruginoase și marne (învecinat cu satul Bughe-Humele), era cel mai potrivit ocupației olarilor, deci și cel mai corespunzător dezvoltării producției ceramice. Meșteșugarii tăbăcari s-au așezat în cartierul situat de-a lungul rîului, „Tabacii“ de astăzi, condiție atît de necesară atît operațiilor preliminară, cît și de tăbăcire propriu-zisă cu argăseală.

Pietrarii s-au dezvoltat în cartierul nord-vestic, Șcheiul, apropiat de calea de acces către așezarea Albeștilor, cu renumitul calcar numulitic, materia primă necesară îndeletnicirii lor meșteșugărești, după cum fierarii, potcovarii și rotarii au populat ulițele cu bordeiele meșterilor țigani, robi ai mănăstirii Negru-Vodă, situată în imediata apropiere a locurilor, care și-au păstrat și astăzi vechea denumire de „Țigănie“.

La Cîmpulung, ca și în celelalte orașe, din aceste ultime categorii profesionale mai mult ca sigur că meșteșugarii ce prelucrau metalele, de obicei

⁵² Șt. Olteanu, *Studierea producției meșteșugărești, sec. X—XVII*, în „Studii“, XV, 4, 1962, p. 891.

⁵³ Mai ales după ocuparea Bulgariei de către turci, în 1393, mulți meseriași și negustori români proveniți din sudul Dunării și-au căutat refugiul la noi. Unii s-au așezat, de pildă, în partea de sud a Brașovului, iar alții la nord de orașul Cîmpulung. C. I. Jireček (*Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876, p. 115) afirmă că bulgarii numesc pe români „Skjeji“, deci aceste două cartiere ar fi fost înființate de bejenii români din Bulgaria și încă mult timp ele și-au păstrat specificul lor în ocupații, port și obiceiuri.

⁵⁴ Pisania bisericii Șubești amintește de o veche biserică de lemn din apropiere, ridicată încă din 1552 de către: Stanciu, Boja i Oprea, deci de către ctitori legați de o cauză comună, poate meșteșugul cel mai răspîndit în cartierul acesta de vechi meșteșugari uniți printr-o ocupație identică: confecționarea șubelor, fapt care a și dat denumirea de biserica Șubești.

țișanii⁵⁵ fierari și potcovari și poate și cei care cositoreau vasele, calangii⁵⁶, nu se bucurau de condițiile unor orașeni liberi, întrucît din punct de vedere juridic erau robi ai mănăstirii Negru-Vodă, care-i exploata și era beneficiara principală a muncii lor.

Privitor la negustori, în Cîmpulungul medieval mulți erau veniți din Transilvania. Ca să înțelegem asimilarea lor pînă la dispariția totală în orașul de mai tîrziu, sînt necesare unele precizări. Nucleul comunității orașenești a Cîmpulungului, după anul 1369, deci după mutarea capitalei la Argeș, l-au constituit, firește, într-o mare măsură meșteșugarii și în al doilea rînd negustorii. Meșteșugarii mai specializați proveneau *ab initio* îndeosebi din elemente venite în secolul al XIII-lea de dincolo de munți. Cu timpul însă, numărul lor a crescut, datorită faptului că tot mai mulți moșneni cîmpulungeni și-au însușit o meserie, cît și prin afluxul elementelor țărănești, mai istețe, dar crunt exploatare de boierimea satelor învecinate, care se refugiau la oraș, unde găseau o viață mai liberă. Într-adevăr, încercările boierilor din regiune și ale mănăstirii locale de a încălca privilegiile orașenilor aveau și un substrat aparte: împiedicarea exodului țărănimii către oraș, proces ce prejudicia randamentul economic dat de bunurile funciare domeniiale ale boierimii feudale locale.

Existența acestor numeroși meseriași cu diferite îndeletniciri explică, în parte, dezvoltarea economică și viața înfloritoare, în ansamblu, a orașului. Cu ocazia măsurilor protecționiste luate de domnie în secolul al XV-lea, în vederea promovării vieții economice a orașelor, împotriva concurenței străine, Laiotă Basarab, într-un document dat brașovenilor, databil 1474—1475, menționează Cîmpulungul alături de Tîrgoviște și Tîrgșor, ca localități unde aceștia puteau să-și desfacă mărfurile, căci orașele amintite se găseau într-un stadiu de dezvoltare economică ce nu putea fi periclitată de concurența străinilor⁵⁷. În secolul următor însă, Cîmpulungul se află „într-un vădit regres“⁵⁸. De altfel, pe parcursul vieții așezării constatăm o instabilitate și pe linie demografică, căci dacă la 6 august 1395 era menționată în documentul dat de Sigismund al Ungariei ca „satul ce-i zice Hosszumezö“⁵⁹, totuși călătorul italian Giovanni Botero, în 1588, trecînd pe aici, notează prezența în oraș a 900 de case, dintre care 49 săsești, deci marea majoritate a populației o formau românii. Socotind la o gospodărie în medie cîte 5 persoane, putem aprecia cu aproximație populația orașului Cîmpulung la sfîrșitul secolului al XVI-lea cam la 4 500 de suflete, aproape dublu decît Piteștii, unde italianul n-a găsit decît 250 de case⁶⁰.

⁵⁵ V. Costăchel, *op. cit.*, p. 439.

⁵⁶ *Calangiu*, nume de familie frecvent în Cîmpulung, din arabă: *calai* „cositor“.

⁵⁷ I. Bogdan, *Documente și registre privind relațiile Țării Românești cu Brașovul în sec. XV—XVI*, București, 1902, p. 81. Măsuri protecționiste sînt luate și în 1517 (cf. R. Manolescu, *op. cit.*, p. 61—64).

⁵⁸ *Istoria României*, vol. II, p. 835.

⁵⁹ Vezi nota nr. 5, p. 19.

⁶⁰ *Istoria României*, vol. II, p. 838.

Neîndoielnic că evenimentele politice-militare de la sfârșitul secolului al XVI-lea, în special luptele lui Mihai Viteazul, retras la Stoienești în apropierea Cîmpulungului⁶¹, au avut urmări defavorabile asupra populației din zona în-conjurătoare, inclusiv orașul.

Așezarea, găsindu-se pe linia drumului de acces și ieșire din Țara Românească, a avut și mai mult de suferit la sfârșitul anului 1610, când principele Transilvaniei, Gabriel Báthory, intră pe neașteptate în Țara Românească, jefuind-o trei luni în mod cumplit, de a rămas „prăpădită de tot”⁶², cu mănăstirile și orașele prădate. Aceasta explică de ce iezuitul Petrus Deodatus Bacșici, călător în vremea lui Matei Basarab prin Cîmpulung, apreciază de această dată populația orașului la numai 2 000 de locuitori, menționînd din aceștia 500 de catolici, care fuseseră readuși la acest cult în anul 1640 de către arhiepiscopul catolic din Sofia, Giovenale Falco⁶³, căci și la Cîmpulung, ca și la Tîrgoviște și în alte centre, între anii 1580 și 1590 majoritatea sașilor trecuseră la luteranism⁶⁴.

Un secol și ceva mai tîrziu, o grea lovitură pentru populația orașului a constituit-o războiul austro-turc din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Astfel, cu ocazia arderii orașului în 1737, o mare parte din populație s-a risipit, unii retrăgîndu-se cu trupele austriece înfrînte în Transilvania, iar alții și-au căutat refugiul în păduri și munți⁶⁵.

Începînd cu anul 1742, locuitorii fugiți revin în vatra orașului, încep a-l reface împreună cu unii negustori statonici, reîntorși și ei acum din Ardeal și care-și revendică vechile privilegii. Mulți nu s-au mai întors. După ce orașul s-a refăcut în proporții cu mult mai modeste, așezarea n-a fost cruțată de vicisitudinile războaielor ce au urmat. Astfel, campaniile militare ruso-turce din 1768—1774 și 1787—1792 au adus și aici febra tifoidă și ciuma, aceasta din urmă făcînd mari ravagii în special în 1795.

Așa se explică de ce în prima catagrafie a orașului, alcătuită din inițiativa autorităților rusești în 1810, se înregistrează în Cîmpulung abia 20 de familii cu enoriași catolici ai Bărăției la o populație de 2 031 de suflete (469 de case cu circa 525 de familii, dintre care 20 de familii de catolici, 35 de familii de țigani și 470 de familii de români)⁶⁶. Deși comunitatea cîmpulungeană s-a străduit permanent să oprească pătrunderile elementelor străine în localitate, totuși în perioada de abuzuri turco-fanariotă constatăm unele încălcări în privința aceasta, căci în acest timp tot mai mulți boieri și străini se așază în vatra orașului. Astfel în anul 1838 obșteasca catagrafie a orașului arată existenți în Cîmpulung 32 de boieri de neam. În anul 1819 negustorii veniți aici ca străini și, ca atare, fără beneficiul privilegiilor comunității con-

⁶¹ D. Simonescu, *Cronica lui Balthasar Walter*, în *Studii și materiale de istorie medie*, III, 1959, p. 80—81.

⁶² *Cronica lui Radu Popescu*, în *Cronicarii munteni*, I, 1961, p. 332.

⁶³ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, I, p. 12.

⁶⁴ B. P. Hasdeu, *Toleranța religioasă la români*, p. 30.

⁶⁵ C. Daponte, *Ephémérides Daces au chronique de la guerre de quatre ans (1736—1739)*, vol. II, Paris, 1881, p. 43 și 231.

⁶⁶ Biblioteca Academiei, mss. nr. 1 542 și 4 036.

duse de județi și pîrgari, erau așa de numeroși, încît s-au constituit într-o „companie” a străinilor, condusă de un staroste ajutat de trei epitropi. Pînă în 1831 membrii acestei „companii” plăteau vistieriei dările datorate separat de moșnenii orașului⁶⁷.

După înăbușirea în sînge în 1784 a răscoalei lui Horia, mulți ardeleni iobagi, urmăriți de autoritățile austriece, își caută refugiul aici. Unii s-au așezat pe moșiile orașului, și ei sînt străbunicii celor mai mulți locuitori din comunele Valea Mare, Voinești și Vișoi, învecinate cu Cîmpulungul. Obligațiile acestor embaticari erau de a-și răscumpăra dijma și zilele de clacă față de obștea moșnenilor, printr-o arendă de 40 de parale pe an de familie. Într-un document din anul 1806, Gheorghe județul și doi pîrgari confirmă că au încasat 74 de taleri și 20 de parale de la ungurenii străini așezați pe moșia orașului drept răscumpărare a clăcii pe timp de trei ani⁶⁸. Se confirmă și prin aceasta că pînă în anul 1831 obștea moșnenilor cîmpulungeni se bucura de aceleași drepturi și privilegii pe moșia sa ca orice altă proprietate feudală.

Între orașeni și clăcașii lor din Vișoi și din celelalte sate din jur se iveau și procese. Cu cîteva săptămîni mai înainte de izbucnirea revoluției, Gh. Bibescu hotărî într-un astfel de proces ca, privitor la ungurenii de pe moșia orașului să se revină, în contul clăcii și dijmei, la vechea dare de cîte 40 de parale anual de familie⁶⁹.

Pe linia eliberării sociale a uneia din ultimele categorii de exploatați, o schimbare în viața orașului a constituit-o, fără îndoială, hotărîrea aceluiși Bibescu, preocupat de efervescența pregătitoare a evenimentelor anului 1848, de a elibera robii țigani mănăstirești. Prin hotărîrea luată la 11 februarie 1847⁷⁰, bogata mănăstire Negru-Vodă, care avea case și locuri în oraș, 17 muniți, 25 de proprietăți funciare, între care numai cea de la Schitu-Golești cuprindea 3 450 ha, 25 de ferăstraie pe Dîmbovița, Argeșel, Rîușor și Rîul Tîrgului, a fost obligată să renunțe la munca gratuită a celor 72 de familii de robi, pe care-i exploatase sute de ani în șir.

Viața acestei așezări urbane din punct de vedere al organizării administrative a avut o formă specifică orașelor medievale cu dreptul de auto-administrare necompletă, grefată pe principiul vechii organizări a obștii⁷¹, ridicată la un nivel superior. Exponentul puterii administrative și juridice a comunității cîmpulungene era județul, păstrătorul sigiliului orașului. El era ales anual la sfîrșitul lunii mai și începutul lunii iunie⁷². Deși documentele vremii nu ne relatează procedura alegerii județului, totuși informațiile date de Aricescu în *Istoria Cîmpulungului* (lucrare lipsită de altfel de o garanție științifică) în problema aceasta merita să fie luată în oarecare considerație, întrucît tatăl său a deținut această funcție între anii 1822 și 1828 și a povestit fapte veridice legate de formalitățile alegerii.

⁶⁷ Cartea dată de voievodul Alexandru Suțu (vezi Aricescu, *op. cit.*, II, p. 32).

⁶⁸ I. Răuțescu, *op. cit.*, p. 378 (documentul din 23 iulie 1806).

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ „Buletinul oficial”, nr. 13/1847.

⁷¹ Li a L e h r, *op. cit.*, p. 58.

⁷² *Ibidem*, p. 59.

Județul se alegea de către popor dintre cei doi candidați propuși de pîrgari. Alegerea avea loc în secolul al XVII-lea în piața din fața mănăstirii Negru-Vodă, iar pînă la această dată solemnitatea alegerii se făcea la biserica catolică Sf. Iacob — Bărăția ⁷³.

Cel ales depunea în biserica mănăstirii jurămîntul „de dreptate și credință către legi și către popor” ⁷⁴. După depunerea acestui jurămînt, pîrgarii îl ridicau pe cel ales pe brațe, strigînd de trei ori: „Să trăiască jupîn județul!”, și poporul răspundea: „Să trăiască!”. Aceeași ceremonie oficială se repeta apoi în fața așa-numitei „Cruci a jurămîntului” din piața orașului, pe care erau săpate vechile privilegii ale orașenilor.

După îndeplinirea formalităților pe plan local, județul era confirmat în funcția sa de către voievod la cererea scrisă a unei delegații a orașenilor ⁷⁵. În ziua alegerii lua în primire de la antecesorul său documentele cu privilegiile orașului și sigiliul. Acesta, singurul sigiliu municipal din Țara Românească purtînd o legendă în limba latină, este atestat documentar în jurul anului 1500 (pe o scrisoare trimisă sibienilor) ⁷⁶ și pe o carte de întărire dată de județ cu pîrgarii orașului la 20 aprilie 1656 „la mîna baraților”, confirmîndu-le vechile lor drepturi de proprietate pe locul ce se chema „Cloașter” ⁷⁷.

El însă nu s-a aflat în păstrarea județului decît începînd cu anul 1735, cînd Gr. Ghica, procedînd la anumite reforme administrative, Iorga, județul Cîmpulungului, temîndu-se „să nu cază orașul acesta într-o rînduială țării”, deci ca să-și păstreze vechile privilegii, obligă ⁷⁸ pe călugării catolici să predea hrisoavele și pecetea orașului, care se aflau în păstrarea lor de bună seamă datorită unei tradiții de prestigiu, generată probabil de redactarea actelor începînd din secolul al XIII-lea în limba latină, necunoscută localnicilor și folosită curent de călugării catolici. Actele de succesiuni, donații și vînzări erau pînă în 1831 autentificate prin aplicarea acestui sigiliu ⁷⁹. La fel sentințele judecătorești pe care le pronunța sfatul pîrgarilor în frunte cu județul.

El nu avea însă voie să-l aplice pe hotărîrile de judecată și pe actele de proprietate decît în prezența pîrgarilor și cu consimțămîntul lor, regulă ce reflectă o organizare oarecum democratică, bazată pe asentimentul colectivității, pe care-l reprezentau cei 12 pîrgari și toți bătrînii cartierelor orașului „de la mare pînă la mic” ⁸⁰. Și pîrgarii, la rîndul lor, erau desemnați în funcție prin alegere. De data aceasta însă de către locuitorii fiecărui cartier în parte.

⁷³ E. Vîrtoșu, *Din sigilografia Moldovei și Țării Românești*, în *Documente privind istoria României*, Introducere, vol. II, 1956, p. 486—488. După acesta, alegerea și jurămîntul de la mănăstirea Negru-Vodă datează numai după 1735, anterior făcîndu-se la Bărăție.

⁷⁴ C. D. Aricescu, *Istoria Cîmpulungului*, București, 1855, p. 133.

⁷⁵ I. Răuțescu, *op. cit.*, p. 144.

⁷⁶ E. Vîrtoșu, *op. cit.*, p. 482 și 490.

⁷⁷ Al. Lapedatu, *Sigiliile Romanului și Cîmpulungului muntean*, în „Convorbiri literare”, 1906, XI, ianuarie, nr. 1, p. 1140—1142.

⁷⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 293, doc. XLVII/1735.

⁷⁹ I. Răuțescu, *op. cit.*, p. 142.

⁸⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 275 (doc. VI/1637).

Probabil că actualele cruci monumentale, aflate câte una în fiecare din vechile cartiere, erau locurile de alegere. Așa cum reiese din pisania mănăstirii Negru-Vodă și din cuprinsul inscripțiilor de pe monumentele „jurămîntului“, orașenii își aduceau cerealele, peștele și alte alimente din altă parte. Pentru ca acest lucru să nu scumpească viața, cîmpulungenii și-au apărat în mod permanent, cu strășnicie, privilegiile de scutire de orice vamă pentru produsele alimentare aduse de ei din afară, cerealele de la șes și peștele de la Dunăre. Într-adevăr, așezările medievale urbane erau comunități a căror existență depindea în primul rînd de schimbul cu lumea exterioară. Ori de câte ori acest schimb era stînjenit, masele aveau de suferit și protestul lor îmbrăca diferite forme ale luptei de clasă : nesupunerea la plata taxelor vamale, a dărilor și numeroasele procese pentru menținerea privilegiilor și scutirilor încălcate de reprezentanții clasei stăpînitoare ⁸¹.

Pentru menținerea scutirilor și privilegiilor orașului, drepturi de care se bucurau în cadrul autoadministrării, pentru împiedicarea încercărilor de imixtiune ale puterii centrale mai ales, cît și împotriva abuzurilor specifice orînduirii vremii, cîmpulungenii au dus o luptă susținută și deseori încununată de succes. O caracteristică a acestei lupte la Cîmpulung este că ea nu era dusă și pentru eliberarea moșiei și vetrei orașului, obiectiv curent în lupta celorlalte așezări urbane, pentru că orașul Cîmpulung am arătat că nu era așezat pe loc domnesc, ci pe ocină moșnenească, și, ca atare, puterea centrală nici nu putea să dispună total sau parțial de o proprietate ce nu-i aparținea ⁸².

În desfășurarea acestei lupte de clasă a maselor cîmpulungene, una din forțele motrice au fost și meșteșugarii, aceștia folosind mijloace de luptă specifice meseriei lor, direct și chiar în cadrul îndeletnicirilor respective, împotriva asuprii feudale. Astfel, zugravii cîmpulungeni, „cei de subțire“, adică cei de biserici, au activat în mod deosebit în acest sens. Ei strecurau, în mod abil, texte și imagini semnificative și mobilizatoare în scene de cult, ca de exemplu : „Biruitoare este numai munca“, text aflat la biserica Sf. Gheorghe a breslei olarilor ⁸³, sau scena simbolică, cu aluzie directă, a bogatului nemilostiv la masa îmbelșugată, în costumația boierilor feudali din jurul anului 1768 și alături, în costumație de iobag, săracul flămînd căzut jos, plin de bube și lins de cîinele boieresc, ca la biserica Fundeni din cartierul sudic al orașului ⁸⁴. De altfel, înseși întăririle frecvente de privilegii vechi sau noile scutiri acordate de domn pe parcursul anilor reflectă în mare măsură această luptă, respectiv stările de frămîntări ale maselor orașenești, împotriva cărora voievodul respectiv, de obicei forțat și niciodată din proprie inițiativă, intervenea prin măsurile de mai sus. Este deosebit de concludentă epoca lui Șerban Cantacuzino, în care timp lupta maselor cîmpulungene împotriva exploatării se

⁸¹ C. Șerban, *op. cit.*, p. 968.

⁸² *Ibidem*, p. 955.

⁸³ Flaminio Mîrțu, *Meșteșugarii cîmpulungeni, exponenți ai maselor populare orașenești în lupta împotriva exploatării feudale*, p. 15, în manuscris (comunicare prezentată la SSIF, Pitești).

⁸⁴ *Ibidem*, p. 16.

ridica la forme active și colective, culminînd cu hotărîrea de a „sparge” orașul, de a-l părăsi, ceea ce-l obligă pe domn să dea cunoscuta sa carte de scutire din 1 iulie 1688, în care recunoaște această situație gravă, dar și atitudinea dîrză și hotărîtă a orașenilor ⁸⁵.

Lupta permanentă a maselor orașenești pentru menținerea drepturilor a fost încununată de un succes deosebit în două momente pe parcursul secolelor XVII—XVIII : în 1674, cînd voievodul Gheorghe Duca le scutește de orice vamă „ori den ce vor vinde”. Totodată se reîntăresc privilegiile orașenilor pe plan jurisdicțional : „Să-i judece județul cu 12 pîrgari și cu bătrîni orașului... Toate legile lor să fie stătătoare” ⁸⁶. Al doilea moment, după cum am văzut în aliniatul precedent, a fost în anul 1688, obligîndu-l pe Șerban Cantacuzino să cedeze. Cu toată strădania lor, orașenii își vad în secolele următoare încălțate tot mai multe din drepturile lor străvechi, ca, de pildă, chiar stăpînirea deplină asupra moșiei și vetrei orașului, ceea ce îi determină în 1734 să ceară domniei confirmarea acestui privilegiu. În privința aceasta, Cîmpulungul a fost singurul oraș din țara noastră care și-a menținut moșia și vatra aproape în totalitate în stăpînire obștească, pe toată durata cît s-a bucurat de calitatea de oraș cu privilegiu.

Tendințele de știrbire a drepturilor orașenilor cuprind întreg secolul al XVIII-lea, venind nu numai din partea domniei, ci și din partea bisericii, de exemplu numeroasele procese purtate de orașeni cu mănăstirea Negru-Vodă pentru darea în natură la tăierile de vite și cu mănăstirile Radu-Vodă și Nucet pentru vînzarea vinului la cramele ce aveau orașenii la viile lor din Podgoria (în Dealul Topolovenilor) ⁸⁷. Cu începutul secolului al XIX-lea este călcată și regula de a se alege pîrgarii și județii numai din masa orașenească, formată din meseriași și negustori. În 1822, este ales pentru prima dată un județ de rang boieresc : serdarul Dumitru Aricescu, tatăl poetului și patriotului unionist de mai tîrziu, C. D. Aricescu. Încălcarea progresivă a drepturilor autonome ale așezării pe parcursul timpului din urmă în special nu slăbea însă lupta maselor orașenești împotriva exploataării și nici aspirațiile continue către libertatea economică-socială a acestora.

Răscoala poporului din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, produce un puternic reflex și asupra maselor populare de la orașe, respectiv și asupra Cîmpulungenilor.

Cînd Tudor este dus prizonier la Tîrgoviște prin Cîmpulung, la cîteva kilometri de oraș, la Grădișteea, în ziua de 22 mai 1821 este întîmpinat de o numeroasă delegație a meșteșugărimii cîmpulungene : brutari, măcelari, fierari etc., cu manifestații de simpatie, exprimînd recunoștința locuitorilor „pentru că acesta scăzuse ludele ⁸⁸ de la 25 la 5 lei” ⁸⁹. Mărturii ale contempo-

⁸⁵ Biblioteca Academiei, Pînza orașului Cîmpulung, sulul 6, doc. nr. 22.

⁸⁶ D. Băjan, *Crucea jurămîntului*, Cîmpulung, 1929, p. 10—11.

⁸⁷ C. Șerban, *op. cit.*, p. 967 și 968.

⁸⁸ Unitate fiscală de 3—5 familii pentru plata birului către turci (*Studii și referate privind istoria României*, I, 1954, p. 813).

⁸⁹ C. D. Aricescu, *Istoria revoluției din 1821*, Craiova, 1871, p. 253.

ranilor, provenite chiar din partea clasei exploatoare, reacționare, confirmă atașamentul maselor țărănești locale la mișcare, precum și nădejile puse în Tudor⁹⁰.

Deși numai în secolul al XVII-lea apar dovezi documentare de o viață culturală înfloritoare, totuși este de prezumat că au existat începuturi ale învățaturii ce se preda pe lângă biserici, întrucît preoții și dascălii erau îndeosebi cunoscători ai scrisului și cititului, practici în care inițiau, probabil, și pe copiii tîrgoveților avuți. De altfel, nevoia redactării corespondenței și a tinerii registrelor de socoteli începînd cu mijlocul secolului al XIV-lea și pînă la mijlocul secolului al XVI-lea, epocă de prosperitate economică a Cîmpulungului, explică într-o oarecare măsură de ce prima scrisoare în limba română, care ni s-a păstrat, este redactată din Cîmpulung de negustorul și județul Neacșu în 1521 către colegul său brașovean, județul „Hanăș Bengner“. În secolul următor, între așezările ce au beneficiat din plin de politica culturală a lui Matei Basarab, sprijinită de sfetnicul său, umanistul Udriște Năsturel, a fost și orașul Cîmpulung. În acest fel, este adus aici în 1635 un teasc tipografic, care funcționează cu oarecare întreruperi pînă în 1650, interval de timp în care sînt tipărite un număr de patru titluri de cărți, între care una în limba română (*Învățături peste toate zilele... ca să fie de treabă și de folos și celor care nu știu grecește*) în 1642, care pare să fie cea dintîi tipăritură moral-filosofică în limba română din Țara Românească⁹¹. Dacă etapa unor școli prezumate a fi existat pe lângă biserici este caracteristică secolelor XV—XVI, cum am mai amintit, cu secolul al XVII-lea avem etapa superioară a unor școli publice organizate. Una din acestea, la care aveau acces „să se înțeleptească feciorii și bogaților, și săracilor“⁹², este constatată documentar și în Cîmpulung în 1669, prin hrisovul domnesc din 10 mai al aceluiași an al voievodului Antonie din Popești, care asigură și nevoile materiale pentru plata dascălilor și hrana copiilor, prin jumătatea veniturilor vămii de la Rucăr și Dragoslavele. Aceasta a fost prima școală publică din Țara Românească, înființată chiar înaintea celei din București de către Șerban Cantacuzino în 1680⁹³. Paralel cu aportul cultural al bisericilor ortodoxe din Cîmpulung și-a adus contribuția sa în acest sens și biserica de rit catolic. De comunitatea catolică locală, de la întemeierea orașului în secolul al XIII-lea și pînă către mijlocul secolului al XVII-lea, s-au îngrijit călugării dominicani⁹⁴. După reconstruirea Bărăției în 1653, sarcina aceasta a revenit franciscanilor, iar după 1829 și pînă în 1880 călugărilor pasioniști⁹⁵. Pe planul asistenței sociale, Cîmpulungul a avut realizări ce merită astăzi a fi mai temeinic studiate. Astfel, pentru întreținerea săracilor infirmi

⁹⁰ C. D. Aricescu, *Istoria revoluției din 1821*, p. 252.

⁹¹ D. Simonescu, *op. cit.*, p. 31.

⁹² *Ibidem*, p. 35.

⁹³ D. Simonescu, *Viața literară și culturală a mănăstirii Cîmpulung-Muscel în trecut*, Cîmpulung, 1926, p. 35.

⁹⁴ Ion Hurdubețiu, *Din trecutul catolicilor la Cîmpulung*, Cîmpulung, 1941, p. 5.

⁹⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 320—321 (Molajoni, episcop catolic de Nicopole, vizitînd Cîmpulungul în 1827 și 1829, adresează îndrumări franciscanilor, aflați încă aici).

În neputință de a munci, spre a-i scuti să cerșească, orașul a hotărât ca ei să fie întreținuți de satul imediat învecinat, Mățaul de Jos, ca sat al săracilor cîmpulungeni. Pentru îndeplinirea practică a acestei sarcini, Matei Basarab hotărâște în iunie 1639 ca Mățaul de Jos să fie scutit „de orice bir domnesc, de găleată, de fîn, de cal, de bou, de miere și ceară și orice slujbă domnească”⁹⁶. Pînă astăzi s-a păstrat prin tradiție în cartierul de sud-vest al orașului denumirea de „Cîmpul Mișeilor” (în sensul arhaic de „neputincioși”, „infirmi”), legată de existența acestui așezămînt de ocrotire socială, mărturisind importanța aspectelor economice-sociale din viața Cîmpulungului feudal.

În anul 1831, prin aplicarea Regulamentului Organic, care realizează unificarea administrativă și juridică a statului Țării Românești, și Cîmpulungul se integrează printre celelalte orașe. El a rămas însă în istoria patriei noastre printre puținele așezări urbane din Țara Românească care au reușit să-și cîștige și să-și păstreze drepturi și libertăți sociale și economice de-a lungul unei lungi perioade de timp, cu tipice relații de producție feudală, în care exploatarea maselor orășenești, concomitent cu exploatarea iobagilor, era linia curentă. Acest lucru cîmpulungenii l-au putut realiza cu prețul unor perseverente, variate, dar și victorioase acțiuni de luptă de clasă, într-un spirit de solidaritate colectivă și cu o dîrzenie specifică oamenilor de la munte.

La mijlocul secolului al XIX-lea, după reflexul local al revoluției burghezo-democratice din 1848, relațiile de producție de tip capitalist se cristalizează progresiv în viața economică-socială a Cîmpulungului, ca urmare a dezvoltării noilor forțe de producție generalizate în întreaga țară, și prin aceasta Cîmpulungul își pierde caracterul său de oraș medieval.

⁹⁶ Pompei Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. III, București, 1938, p. 23—24.

ȘTIRI INEDITE PRIVIND TIPĂRIREA ȘI RĂSPÎNDIREA „MAGAZINULUI ISTORIC PENTRU DACIA” ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

HORIA I. NESTORESCU

Noi informații aflate în documentele și corespondența vremii vin să întregască datele pe care le avem despre editarea și răspîndirea uneia din primele reviste de istorie românești : *Magazin istoric pentru Dacia*.

„Vrednică clironoamă a soliei” *Arhivei românești* ieșene, care-și încheiase existența după numai două tomuri chiar în primul an de apariție a *Magazinului istoric* bucureștean, noua colecție de cronică, documente și inscripții, cărora li se adaugă numeroase studii originale, răspundea necesității imperioase a formării și dezvoltării conștiinței naționale din cea dintîi jumătate a secolului trecut. Este epoca în care istoriografiei i-a revenit menirea de a fi punctul de sprijin, cel mai puternic, în făurirea unei ideologii naționale, dezvăluind originile poporului român și momentele de strălucire ale luptei sale pentru drepturile țării, pentru realizarea unirii tuturor românilor din cele trei provincii ale anticii Dacii.

Istoria era considerată de Bălcescu cea dintîi carte a unei nații¹. Atît el, cît și, înaintea sa, Mihail Kogălniceanu ori Florian Aaron arătau că „o nație fără istorie este un popor încă barbar”². *Religia suvenirurilor*, istoria, era necesară în acea epocă a renașterii naționale — și ea este la fel de necesară și astăzi — nu numai pentru cunoașterea trecutului de două milenii al poporului ; era necesară prezentului pentru a-l înțelege, în ea se vedea viitorul. „Românii — va scrie Bălcescu în programul *Magazinului istoric* — au trebuință astăzi să se întemeieze în patriotism și în curaj și să cîștige statornicie în caracter. Aceste rezultate credem că s-ar dobîndi cînd ei ar avea o bună istorie națională și cînd aceasta ar fi îndestul de răspîndită”³. „Dar — tot el constata-se — ea zace încă supt praful cronicelor și documentelor contimporane. Nimeni

¹ N. Bălcescu, *Opere. Scrieri istorice, politice și economice*, ediție critică de G. Zane, t. I, part. I, București, Fundația pentru literatură, 1940, p. 101.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*. Același lucru îl spune și Fl. Aaron : „Trebuința de o astfel de istorie este atît de pipăită și atît de netăgăduită, încît o nație fără istoria patriei este ca pierdută întru celelalte nații, străină chiar în pămîntul său, necunosătoare de drumul pe care a umblat mai înainte și rătăcită în calea pe care a apucat acum” (Fl. Aaron, *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești*, t. I, București, în tipografia lui I. Eliad, 1835, p. VI).

până acum nu s-a încumetat s-o dezgroape“⁴. Istoriile ce fuseseră scrise de un Gebhardi și Engel în nemțește, de Fotino în grecește, de Kogălniceanu în franțuzește și de Aaron în românește, cu excepția celei de Kogălniceanu, nu-l satisfac; ele „se aseamănă prea mult unele cu altele... nu ne-au dat decât biografia stăpînitorilor“⁵.

Obiectiv, chiar în prospectul noii colecții, Bălcescu se întreabă: „se cuvine să fim drepti și să nu osîndim fără de pricină pe bărbații cărora le sîntem datori respect și mulțumită, ci să întrebăm dacă ei puteau să facă altminterile în împrejurările în cari se aflau și dacă noi putem pretinde cu vreun drept să avem pînă acum o istorie, în adevăratul ei înțeles, despre patria noastră“⁶.

Răspunsul este clar, categoric: nu, și — explică Bălcescu — pricina este lipsa documentelor! Iată, așadar, și scopul exprimat în mod expres al noii colecții, un adevărat „magazin“ al izvoarelor istoriei românilor din deosebitele părți ale Daciei.

La Iași apăruse în 1840 și continua în 1845 *Arhiva românească*, editată de Mihail Kogălniceanu, iar peste munți, în Transilvania, Anton Kurz, „în societate cu mai mulți patrioți“, edita la Brașov în limba germană, începînd din 1844, un magazin pentru istoria, literatura și „toate memorabilitățile“ Transilvaniei⁷. Tot aici, la Sibiu, *Societatea pentru cunoașterea țării transilvane*, înființată în 1843, publică, începînd chiar din acest an, o „Arhivă“⁸. În fine, la Cluj, sub redacția contelui Iosef Kemény și a lui Ștefan Kovács de Nagy Ajtai, apărea în aceeași perioadă, în limba maghiară, un magazin de evenimente ale țării⁹.

Avînd colaborarea profesorului de filozofie în Colegiul național Sf. Sava din București, August Treboniu Laurian, „mai mult filolog decât istoric“¹⁰, Nicolae Bălcescu, care încă de pe băncile colegiului cerceta cu asiduitate vestigiile de glorie ale străbunilor datoare cronicarilor și care se făcuse deja cunoscut marelui public cu a sa *Putere armată* și prin *Comentariile* la bătălia de la Cosova, era, desigur, cel mai indicat a publica o „colosală“ colecție de documente¹¹.

O jumătate de veac mai tîrziu, Nicolae Iorga avea să scrie: „Se poate afirma că întăia oară un document intern bine îngrijit a ieșit de supt tipar în Muntenia la 1845“¹².

⁴ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 43.

⁵ *Ibidem*, p. 101.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk-und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, Kronstadt, 1844/45, 1846/47, 1852, 1859—1860—61.

⁸ *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, Hermanstadt, 1843—1941.

⁹ *Erdélyorszák története tára*.

¹⁰ G. Zane, *Note și materiale*, la N. Bălcescu, *Opere*, t. I, part. II, p. 206.

¹¹ „Il est le seul duquel les Valaques doivent attendre une bonne histoire de leur pays“ (M. Kogălniceanu, *Fragments tirés des chroniques Moldaves et Valaques...*, Iași, Au bureau de la feuille communale, 1842, p. XIII).

¹² N. Iorga, *Note critice asupra culegerilor de documente interne românești*, București, Sococ, 1903, p. 4.

Despre condițiile în care a fost editată această publicație se cunosc puține știri. *Magazinul istoric pentru Dacia* apare, cu o primă broșură, în iulie 1845¹³, după ce cu șase luni mai înainte *Prospectul* revistei fusese publicat în *Curierul românesc*¹⁴ de la București și *Foaia pentru minte, inimă și literatură*¹⁵ de la Brașov.

Cercetări ulterioare emit ipoteze, unele confirmate, asupra existenței mai multor ediții atât a *Prospectului*, cât și a unor numere ale revistei însăși. Problema trece dincolo de aspectul bibliografic; ea demonstrează larga răspândire de care s-a bucurat publicația printre locuitorii tuturor țărilor române.

În anul 1941 George Baiculescu descoperă și publică o foaie volantă pe care era tipărit *Prospectul*, cu spații rezervate prenumerației¹⁶. Așa cum este aflat în această foaie volantă, *Prospectul* conține unele deosebiri față de textele publicate în *Curierul* lui Heliade și *Foaia* lui Barițiu, fapt ce-l îndreptățește pe prof. Aurelian Sacerdoțeanu să se întrebe: „Să fi avut și prospectul două ediții?“, după ce descoperise unele deosebiri între două volume I și II ale *Magazinului istoric* ce consulta, astfel încât enunța ipoteza după care, „până la dova contrară, presupunem că numai t. I—II s-au bucurat de al doilea tiraj cu zaț nou, poate imediat după apariția celui dintâi“¹⁷.

Sîntem în măsură astăzi a răspunde la aceste chestiuni. Patru zile după apariția la București a *Prospectului*, August Treboniu Laurian și Nicolae Bălcescu se adresează la 12 ianuarie 1845 lui George Barițiu cu rugămintea de a le tipări la Brașov cîteva sute de exemplare din acesta pe foi volante. O parte urma să se distribuie în Transilvania o dată cu difuzarea *Gazetei* acestuia și alta, de 300 de exemplare, în Țara Românească și Moldova prin grija redactorilor. Totodată, Laurian și Bălcescu îl solicitau pe George Barițiu a insera, eventual comentat, textul *Prospectului* și în foaia literară ce acesta edita la Brașov.

Dar iată mai întîi textul integral al scrisorii :

„Domnule profesor !

Eu și prietinel Bălcescu am făcut o întreprindere care d-voastră puteți să o cunoașteți din aici alăturata înștiințare, și, pentru ca să se poată aduce la cunoștința și celorlalți români din părțile Transilvaniei și ale Ungariei, vă rugăm să aveți bunătate să ne tipăriți această înștiințare în tipografia Gazetei d-voastră după chipul următor. Hîrtia să fie de scris, mărimea a jumătate de coală, așa ca pe

¹³ „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, Brașov, 8, nr. 29, 16 iul. 1845, p. 236 ; „Vestitorul românesc“, București, 9, nr. 60, 30 iul. 1845, p. 240.

¹⁴ „Curierul românesc“, București, 17, nr. 3, 8 ian. 1845, p. 11—12.

¹⁵ „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, Brașov, 8, nr. 5, 29 ian. 1845, p. 33.

¹⁶ G. Baiculescu, „*Magazinul istoric pentru Dacia* în Ardeal, în „Arhiva românească“, București, 6, 1941, p. 381—388.

¹⁷ Aurelian Sacerdoțeanu, *Ceva despre „Magazinul istoric pentru Dacia” și publicațiile lui Laurian*, în „Arhiva românească“, București, 7, 1941, p. 356—360.

un quart să vie textul înștiințării, iar pe celălalt rubricile (cele însemnate cu blaiștift pe aceasta) pentru subscrierea prenumeranților. Exemplare să se tipărească atâtea câte exemplare de gazetă obișnuiesc a se tipări, și trei sute (300) mai mult peste acestea. Acelea să binevoiți a le trimite cu Gazeta dimpreună la d.d. abonați, iar aceste trei sute din urmă să ni le trimiteți nouă la București. Cheltuiala tiparului să binevoiți a ni o face cunoscut totdeodată cu trimiterea exemplarelor și a o ridica prin o poliță adresată la o casă cunoscută d-voastră din București.

Domnul Eliade ne a tipărit-o și în Curierul românesc, precum puteți vedea din n-rul 3' al acestui an. Dacă socotiți și d-voastră de cuvîncios, puneți-o și în foaia literară. Și ne veți îndatora prea mult dacă veți adăuga și părerea d-voastră, care știm că nu poate să fie decît numai în favoarea acestei întreprinderi.

Nădăjduim în bunătatea d-voastră, rugîndu-ne că, dacă se poate, să nu întîrzieze tipărirea.

Al d-voastră,

PRIETINU
A. T. LAURIAN
PENTRU AMÎNDOI

București [1]845 ian[uarie] 12

P.S. Eu mă mir că încă n-am primit Gazeta d-voastră. Poate că părintele Bălășescu încă nu v-a înștiințat.

De cumva s-ar fi întîmplat aceasta, mă rog să nu mă uitați. Noi pătimim prea mult cu rigoarea cenzurei, care ne face să perdem încă la 6-7-8 numere pe an. Apoi și purtătorul poștii e foarte neregulat.

Eratele cele însemnate pe foaie să se îndrepteze pe ceea se va tipări. Adieu!"¹⁸.

Scrisoarea este redactată și scrisă de August Treboniu Laurian în numele său și al „prietinului Bălcescu” și semnată, după cum am văzut, numai de Laurian cu formula : „A. T. Laurian pentru amîndoi”.

George Barițiu publică *Prospectul* în nr. 5 din 29 ianuarie 1845 al *Foii pentru minte, inimă și literatură*, iar prezentarea solicitată de redactori în numărul din aceeași zi al *Gazetei de Transilvania*¹⁹.

Ediția, în ordine cronologică a doua, conține foarte puține modificări față de prima și numai privind numele unor persoane la care se pot adresa cei interesați pentru abonament. Este deci o reeditare a celei din *Curierul românesc*. George Barițiu tipărește *Prospectul* și pe foi volante, dar folosind

¹⁸ Biblioteca Academiei, ms. rom. nr. 996, f° 136—137v. Textul scrisorii s-a publicat și în: Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*. București, Editura Academiei, 1967, p. 264—265.

¹⁹ „Gazeta de Transilvania”, Brașov, 8, nr. 9, 29 ian. 1845, p. 35

alt text, revizuit de autori. De altfel, Laurian și Bălcescu, în scrisoarea amintită, menționează în *post scriptum* „eratele cele însemnate pe foaie“, după care „să se îndrepteze pe ceea ce se va tipări“. Este clar deci că „eratele“ conțineau tocmai modificările cunoscute nouă ce redactorii au adus textului *Prospectului* și după care s-au tipărit la Brașov acele foi volante. Singurul exemplar cunoscut din ele este cel completat de abonații din eparhia unită a Oradei și publicat de George Baiculescu în 1941. El reprezintă, în ordine cronologică, cea de-a treia ediție antumă.

A existat însă și o a patra ediție, apărută în timpul vieții autorului, mai puțin cunoscută, deși semnalată. Este, de fapt, o reproducere parțială a celei de-a treia pe coperta primei broșuri a *Magazinului istoric*, dovedind că redactorii o consideră pe aceasta definitivă.

Cele câteva constatări pe care le-am expus mai sus răspund, credem, întrebării de acum 25 de ani: „Să fi avut și prospectul două ediții?“. Răspunsul, de această dată documentat, este deci: da! Am văzut, totodată, și condițiile în care au apărut.

Vom încerca în cele ce urmează a răspunde și celei de-a doua întrebări.

Așa cum este redat și pe foaia de titlu, *Magazinul istoric pentru Dacia* apărea „cu tipariul Colegiului național“. Noi documente ne aduc unele amănunte.

La 19 aprilie 1845, deci la aproape 4 luni după apariția *Prospectului*, Andrei Adamovici, corectorul tipografiei Colegiului național, în urma unei cereri a „d. profesor Lauriani“, solicita Eforiei Școalelor naționale (de care aparținea direct amintita tipografie) încuviințarea de a tipări revista.

Iată textul integral al adresei :

N. 365

Priimit 19 april[ie] [1]845

**Cinstitei Eforii a Școalelor naționale
Corectorul tipografiei Colegiului**

Cu cinste am a da în cunoștința c[institei] Eforii că m-am învoit cu d. profesor Lauriani ca să-i tipăresc în această tipografie Magazinul istoric cu slova cicero, formatul in-octavo, 32 rînduri în tablă, în 1 000 exem[plare] cu cost pentru tipar fără hîrtie, lei 70 coala.

Dat fiind că această tipărire o fiie mai îndelungată vreme, nu s-a putut face socoteală ca să plătească costul tiparului jumătate înainte după formele cerute; pentru aceea s-a făcut învoială ca plata tiparului totdeauna cu încheierea socotelilor anuale să se plătească ceea ce se va fi tipărit pînă aici. Plecat rog pe c[instita]

Eforie ca, de va găsi de cuvîntă această învoială, să binevoiască a-mi da voie a pune subț tipar această tipărire.

A. ADAMOVIĆI

Nr. 2
Anul 1845, aprilie 19
București

[Rezoluție:] *Priimită învoiala despre celelalte condiții, iar costul tiparului să se plătească la sfîrșitul fiecărui semestru*²⁰.

Este interesant de relevat faptul, deși nu posedăm cererea originală, că Laurian *singur* se adresează tipografiei pentru îndeplinirea formalităților legate de tipărirea revistei.

Adresa corectorului tipografiei către Eforia Școalelor naționale, cît și răspunsul acesteia²¹ ne dau însă un amănunt esențial: *tirajul*. Propunîndu-se un studiu despre răspîndirea publicației, e de la sine înțeles că volumul difuzării este determinat tocmai de acest număr dat de exemplare. Cu cinci ani mai înainte, de pildă, *Arhiva românească*, revistă ce tipărise la Iași Mihail Kogălniceanu în numai două volume, la un interval de 5 ani, cunoscuse un tiraj „de o stuă de exemplare, din care mai mult de jumătate se împart gratis”²². Orice comentariu cred că este de prisos! De altfel, cum vom vedea mai jos, și acest tiraj de 1 000 de exemplare se va dovedi, în scurt timp, insuficient, necesitînd ulterior sporirea lui și, pentru unele broșuri deja apărute, reeditarea acestora.

O lună mai tîrziu, la 6 mai 1845, Eforia Școalelor naționale comunica corectorului tipografiei Colegiului național aprobarea sa²³.

Corespondența A. T. Laurian—G. Barițiu și „o listă de lucrările ce s-au urmat în tipografia colegiului”²⁴ ne permit a stabili cu exactitate data la care a fost tipărită și difuzată fiecare broșură. Ca fapt divers se poate menționa că pentru perioada ianuarie 1847 — aprilie 1848 putem ști și cine sînt lucră-

²⁰ Arh. st. Buc., *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească*, dos. 1781/1844, f° 86.

²¹ Iată textul integral al acestuia :

Către corectorul Tipografii
N. 520, mai 6, [1]845

Priimită este învoiala ce d[umneata] ai făcut cu dl. profesor Laurian ca să se tipărească la această tipografie „Magazinul istoric” în o mie de exemplare cu prețul lei șapte zeci coala fără hîrtie, precum se face cunoscut pe alăturat raport nr. 2. Și cît despre celelalte condiții ce pune d-lui în lucrare cu învoială, iar costul tiparului să se plătească la sfîrșitul fiecărui semestru.

(Arh. st. Buc., *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească*, dos. 1781/1844, f° 87).

²² „Arhiva românească”, Iași 2, 1845, p. VIII.

²³ Vezi nota nr. 21.

²⁴ Arh. st. Buc., *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească*, dos. 1495/1846, f° 52 și urm.

torii care au tipărit-o : zețarii Petre Jordan, A. Albeanu și At. Grandașil și drugarii D. Vasile și George Popovici.

Revista apare — dacă facem abstracție de continuarea ei sub același nume, după revoluție, numai în redacția lui A. T. Laurian — în perioada iulie 1845—aprilie 1848, cu un total de 30 de numere (broșuri), grupate în 5 tomuri²⁵.

Arătam să tirajul de 1 000 de exemplare se va dovedi în foarte scurt timp insuficient. În ianuarie 1846 deci, la numai 6 luni de la apariția primului număr (în total apăruseră 6, adică un tom), Laurian îi scria lui Barițiu : „Îndată ce se isprăvește această a 2-a broșură a tom[ului] al II[-lea], noi *retipărim* (subl. ns. — H. N.) broșura 1 a tom[ului] I. Deci încă puțină răbdare și mulțumim pe toți“²⁶. Această scrisoare, purtând data de 14 ianuarie 1846, ne aduce prima mărturie documentară care confirmă ipoteza reeditării unor broșuri.

În martie 1846 nu o retipărise, dar scria că „pînă la paști iese și nr. 1, tom[ul] I“²⁷. Într-adevăr, la 22 mai 1846 Laurian îi putea comunica lui Barițiu : „Acum vă trimițu prin d. Ghipie un pachet mai măricel coprinzînd 160 exemplare nr. 1, tom[ul] I... Acum socotesc că veți avea destule esemplare din nr. 1, tom[ul] I“²⁸. Și la sfîrșitul lunii iunie întreba din nou : „Ați mulțumit pe toți cu n-rul 1, tom[ul] I ?“²⁹.

În toată corespondența A. T. Laurian—G. Barițiu nu există nici o mențiune privitoare la reeditarea altor broșuri decît a numărului 1 din tomul I. De altfel, aparent cel puțin, nici nu mai era nevoie de o reeditare din moment ce încă din ianuarie 1846 se constata că tirajul este insuficient. Avem informații, cel puțin pentru anii 1846—1848 deci, tomurile II—V, confirmate acum documentar de sporirea tirajului cu 50⁰/. Pe coperta broșurii a 6-a a tomului I se scria : „Astfel, acum, din 1 500 esemplare ce s-au împărțit...“. De asemenea, „lista de lucrările ce s-au urmat în tipografia Colegiului“ înregistrează și ea lună de lună, începînd din ianuarie 1847, tipărirea revistei în 1 500 de exemplare.

²⁵ În primul an de existență, 1845, tomul I apare cu 6 broșuri, publicate în cel de-al doilea semestru. Anul următor, 1846, se tipăresc două tomuri, după cum urmează : tomul al II-lea — iulie-august (broșura 1 — ianuarie, broșura a 2-a — martie, broșura a 3-a — aprilie, broșura a 4-a — mai, broșurile 5 și 6 — august 1846) și tomul al III-lea — noiembrie (broșurile 1—4) și decembrie 1846 (broșurile 5 și 6). În anul următor, 1847, nu se tipăresc, așa cum se proiectase, două tomuri ; tomul al IV-lea, început în ianuarie 1847, din cauza lipsei de hîrtie pierdută în focul care a izbucnit în Bucureștiul acestui an, se realizează cu multă întîrziere, ultima broșură ieșind de sub tipar abia în octombrie 1847 (broșura 1 — ianuarie, broșura a 2-a — martie, broșura a 3-a — mai-iulie, broșurile 4 și 5 — septembrie, broșura a 6-a — octombrie 1847). În fine, ultimul tom, cel de-al V-lea, din această cauză, nu mai este tipărit integral în 1847 ; început în octombrie 1847, este terminat abia în aprilie 1848.

²⁶ Biblioteca Academiei, ms. rom. nr. 996, f° 138—138v

²⁷ Ibidem, f° 142.

²⁸ Ibidem, f° 144.

²⁹ Ibidem, f° 146.

Mai mult, P. P. Panaitescu în 1928³⁰ și, după d-sa, G. Zane în 1940³¹ citează și existența unui extras din *Magazinul istoric pentru Dacia*, cuprinzând scrierea-program a acestuia: *Cuvînt preliminar despre izvoarele istoriei românilor* de Nicolae Bălcescu. Nu am văzut acest exemplar; aceeași mențiune o face și Andrei Rusu în bibliografia ce o publică în 1960³². Cu sau fără existența acestui extras este cert însă că, datorită cerințelor mult mai mari decît cele mai optimiste prevederi ale redactorilor, s-a simțit nevoia de a republica unele materiale de bază ale *Magazinului istoric*. Apar astfel în 1846—1847 și cele două volume de *Cronici*, precedate de scrierile lui Bălcescu și Laurian, cele mai solicitate, din broșura 1 a tomului I³³.

Și, totuși, din studiul a numai cîtorva exemplare din tomul I³⁴ rezultă clar unele diferențe de zaț. Comparînd caracterul și tăietura literelor între-

³⁰ N. Bălcescu, *Patru studii istorice*, editate și însoțite de o schiță biografică și bibliografică de P. P. Panaitescu, București, Cartea românească, 1928, p. 16.

³¹ Idem, *Opere, Scrieri istorice, politice și economice*, ediție critică... de G. Zane, t. I, part. a 2-a. București, Fundația pentru literatură, 1940, p. 199.

³² Bălcescu, *Opere alese*, ediție îngrijită de Andrei Rusu, București, vol. II, E.S.P.L.A., 1960, p. 451.

³³ A. Treb. Laurian și N. Bălcescu, *Cronicarii Țării Românești*, tom. I. București, 1846, p. 1—82.

³⁴ În analiza efectuată am folosit 45 de exemplare din „Magazinul istoric”, numerotate de la A la AT, după cum urmează:

- A. Biblioteca autorului.
- B. Biblioteca Centrală de Stat, P.I.2076.
- C. Biblioteca Academiei, II.100995.
- D. Ibidem, P.I.9840 (114 D.P.1/1950).
- E. Biblioteca Institutului de istorie „N. Iorga” al Academiei (inv. 9899).
- F. Biblioteca Arhivelor statului din București.
- G. Biblioteca personală a cercetătorului C. Șerban.
- H. Biblioteca centrală universitară din București, P.II.360 („94”).
- I. Biblioteca Facultății de istorie din București (ex-libris Dobrovitz).
- J. Biblioteca centrală universitară din București, P.II.360 („LM”).
- K. Ibidem, P.II.360 („FUC.I”).
- L. Ibidem, P.II.360 (ex-libris T. Maiorescu).
- M. Biblioteca regională Ploiești (inv. 175055).
- N. Biblioteca Centrală de Stat, II.54641.
- O. Biblioteca Muzeului de istorie a Orașului București (ex-libris Butculescu).
- P. Ibidem, (ex-libris Constantin C. Brătianu).
- Q. Biblioteca Academiei, P.I.9840 (ex-libris Mitropolia Moldovei și Sucevei).
- R. Biblioteca Episcopiei ortodoxe Buzău (ex-libris Alex. Raicu).
- S. Biblioteca Facultății de filologie din București (ex-libris N. Ionescu).
- T. Biblioteca regională Argeș (ex-libris P. T. Dobrescu).
- U. Ibidem, (ex-libris Biblioteca Liceului „I. C. Brătianu” — Pitești).
- V. Biblioteca regională Oltenia (ex-libris Biblioteca Lăcusteanu — Caracal).
- W. Biblioteca centrală universitară din Timișoara (ex-libris Bibl. Alba-Iulia).
- X. Ibidem (inv. 22697).
- Y. Ibidem, 89835 (ex-libris G. Petru Merișescu).
- Z. Biblioteca centrală universitară din Cluj (ex-libris Erdélyi muzeum).
- AB. Biblioteca Arhivelor statului Oltenia (ex-libris I. A. Demetrescu).
- AC. Biblioteca centrală pedagogică din București (ex-libris Racovicescu).
- AD. Biblioteca personală a profesorului D. Simonescu.
- AE. Biblioteca personală a cercetătorului Corneliu Dima-Drăgan

buințate la tipărirea acestora, s-a constatat, de pildă, folosirea parțială în unele exemplare a unor caractere latine pentru litere culese în celelalte exemplare cu caractere chirilice. Este cazul înlocuirii literelor chirilice „Ф” și „А” cu corespondentele lor latine „F” și „i”, iar pe de altă parte a unei tăieturi diferite a literelor „А” și „u” respectiv cu „л” și „U”; de asemenea, semnul „И” este înlocuit prin grupul „и”³⁵. Cum trecerea pentru aceste litere de la caracterul chirilic la cel latin se face începînd cu broșura 1 a tomului al III-lea, apărută în noiembrie 1846³⁶, rezultă clar că respectivele coale au fost *retipărite* către sfîrșitul anului 1846, cel mai devreme în luna noiembrie 1846.

Analiza greșelilor de tipar și a corectării lor în unele exemplare ne-a condus și la stabilirea unor ediții ulterioare datelor de apariție îndeobște cunoscute ale tomurilor respective³⁷. Este de remarcat și faptul că unele exemplare, cu majoritatea greșelilor de tipar corectate, nici nu mai conțin erată. Ele aparțin toate edițiilor care folosesc caracterele de litere latine menționate mai sus.

În sprijinul ipotezei prof. Aurelian Sacerdoțeanu de acum 25 de ani privind reeditarea unor broșuri ale *Magazinului istoric* pledează și constatarea unor diferențe în așezarea textului în pagină. Zețarul, făcînd o nouă culegere a textului, nu a mai reușit ca în cele 32 de rînduri ale paginii să

AF. Biblioteca Muzeului regional de istorie Argeș (ex-libris A. Simu).

AG. Biblioteca Muzeului Golești (inv. 328).

AH. Ibidem (inv. 212).

AI. Ibidem (ex-libris E. Theodorian).

AJ. Biblioteca orașenească Sibiu (ex-libris Petra Petrescu).

AK. Biblioteca raională Arad (ex-libris Bibl. A. D. Xenopol).

AL. Biblioteca regională Banat (ex-libris Simione Anton Galbinescu).

AM. Biblioteca regională Iași (ex-libris Ion Bucuța).

AN. Biblioteca regională Crișana (inv. 201612).

AO. Ibidem, (inv. 201612, legat împreună cu AN).

AP. Ibidem, (inv. 201612, legat împreună cu AN și AO).

AQ. Biblioteca Episcopiei ortodoxe Oradea (ex-libris Romulus N. Iliescu).

AR. Biblioteca Institutului de istorie din Cluj (ex-libris D. Andon).

AS. Ibidem, (ex-libris I. Moga).

AT. Biblioteca Facultății de istorie din București, P.I.5.

Alte exemplare, dispersate, văzute: Biblioteca personală a cercetătorului S. Voinescu — Argeș (ex-libris C. Jonegra, Condeescu, C. Dobrescu — Argeș), Biblioteca Arhivelor statului, filiala Rîmnicu-Vîlcii, Biblioteca Episcopiei ortodoxe a Rîmnicului și Argeșului, Biblioteca raională Rîmnicu-Vîlcii (ex-libris C. Popescu), Biblioteca personală a cercetătorului M. Ciorcan-Craiova (ex-libris Pr. S. Luchian).

³⁵ Se pot menționa în acest sens, de pildă, exemplarele V, AB, AE, AH și AI (p. 83—411), exemplarele C și J (p. 83—154) și exemplarul P (p. 83—210) ca fiind, cert, ediții ulterioare, aproximativ de la sfîrșitul anului 1846 și începutul anului 1847, întrucît folosesc caracterele de litere „F”, „i”, „л” și „U” și grupul „и”³⁵. Aceeași mențiune se poate face și pentru tomul al II-lea al exemplarelor B, D, M, P, AH, AQ (integral) și al exemplarelor AB (p. 1—64) și AL (p. 1—192).

³⁶ Vezi nota nr. 25.

³⁷ Erata tomului I semnalează un număr de 28 de greșeli de tipar dispuse în 12 din cele 53 de coli ale tomului. Cu toate acestea, numai 4 dintre exemplarele studiate nu conțin îndreptări ale greșelilor semnalate în erată (exemplarele F, G, AS și AT); dintre celelalte, 5 au între 18 și 20 de greșeli corectate (exemplarele V, AB, AE, AH și AI), 9 au între 10 și 11 greșeli îndreptate, iar alte 4 au peste 5 greșeli corectate.

includă același text ca în cel tipărit anterior (și după care, probabil, culegea), fapt dovedit de *incipitul și desinitul* fiecărei pagini. Există, după compararea exemplarelor studiate ale *Magazinului istoric* două tipuri de zaț, deci două ediții³⁸.

Cu toate acestea nu ne putem opri la a considera că *Magazinul istoric* a avut numai două ediții, întrucât, la exemplare care aparțin aceluiași tip de zaț, unele greșeli de tipar sînt corectate, altele nu, unele litere sînt culese cu caractere latine, altele cu caractere chirilice etc. Toate acestea pledează pentru existența mai multor ediții, pentru unele broșuri trei sau chiar patru.

Același lucru se poate afirma și despre exemplarele tomului al II-lea, unde constatăm, de asemenea, mai multe reeditări, fie cu caractere chirilice pentru literele menționate mai sus, fie cu caractere latine.

O a doua observație care se impune este aceea a folosirii concomitente a zațurilor destinate *Cronicarilor Țării Românești*, tipăriți în 1846, pentru unele scrieri publicate în *Magazinul istoric*, schimbîndu-se, evident, rîndul cu numărul paginii și al colii.

Partea a doua a studiului nostru este consacrată răspîndirii *Magazinului istoric pentru Dacia* în cele trei țări române reunite — la acea vreme simbolic — de propiul său nume: Țara Românească, Moldova și Transilvania.

Fiind editat la București, vom începe cu Țara Românească, unde, de altfel, cunoaște și cea mai largă răspîndire. Nu posedăm însă date decît integral pentru București și parțial pentru restul principatului.

În capitala țării, tipografia Colegiului național, unde se tipărea revista, ținea la zi un registru în care sînt inserate numele tuturor abonaților de aici și în rubricile căruia aceștia semnau de ridicarea fiecărei broșuri și a achitării prețului tomului la sfîrșitul semestrului.

De existența acestui registru se știa încă din 1845, cînd *Vestitorul românesc* publica o înștiințare, desigur la cererea redactorilor, avizînd abonații „a insera în lista³⁹ ce se ținea acolo mahalaua în care locuiesc”⁴⁰. Și ulterior se amintește de o astfel de listă, cînd — în scopul rentabilizării revistei — redactorii publicau pe însăși coperta unora din broșurile tomurilor IV și V chemarea adresată „colectanților”: „Domnii colectanți cari încă n-au trimis la redacție numele abonaților — după înștiințarea făcută cu tomurile din urmă — sînt

³⁸ Drept bază de comparație luăm exemplarul folosit de prof. Aurelia Sacerdoțeanu, adică exemplarul de la Arhivele statului din București (ex. F), care nu are nici o greșeală de tipar corectată și nu conține literele latine menționate mai sus. Aceasta ne permite să presupunem că ne aflăm în fața exemplarului ediției princeps. Un calcul statistic acordă zațului folosit de acest exemplar aproape 70% din totalul volumelor studiate. În considerarea acestui tip de zaț (cu desinitul primei pagini „care toate ținea a-i robi”) pledează și faptul că celelalte trei exemplare fără nici o greșeală corectată aparțin tot acestui tip de zaț.

³⁹ Sublinierea noastră.

⁴⁰ „Vestitorul românesc”, București, 9, nr. 60, 30 iul. 1845, p. 240.

rugați să binevoiască a grăbi cu aceasta, ca să se poată face listă din vreme, spre a se tipări negreșit cu broșura 1, tomul 6⁴¹.

Departate de a fi o înșiruire de nume și cifre, lista abonaților ținută de tipografia Colegiului național ne permite ample investigații asupra mediului social bucureștean în care pătrundea revista și, o dată cu aceasta, ideile progresiste ale redactorilor ^{41a}.

Nu fără interes va fi din acest punct de vedere, o privire, chiar și fugitivă, asupra influenței exercitate de revistă în unele din păturile sociale în care pătrundea, căci, după cum vom vedea, numeroși abonați ai săi vor fi găsiți în primele rînduri ale participanților la revoluția din 1848. Și acest fapt nu este o simplă coincidență.

Un tabel întocmit cu datele furnizate de listă ne oferă următoarea imagine statistică asupra difuzării revistei în orașul București între anii 1846 și 1848 :

Tomu.	Anul apariției	Numărul abonaților		Numărul abonamentelor						
			Din care abonați noi	Total	Primate		Ne ridicate	Achitate		Ne achitate
					nr.	%		nr.	%	
II	1846	284	—	402	304	73,1	98	288	94,7	16
III	1846	221	6	359	273	76,0	86	239	87,5	34
IV	1847	183	4	283	232	81,9	51	213	92,4	19
V	1847/1848	173	13	273	205	75,0	68	174	84,7	31

Precum se observă, sînt și abonați care primeau mai mult de un exemplar din revistă. De pildă, în anul 1846, din cei 28 de abonați cu mai mult de un abonament, 15 persoane aveau 2 abonamente (printre aceștia marele logofăt Iordache Florescu, Alecu Racoviță, Take Golescu, maiorul Burelly, drago-manul consulatului rusesc Katov, maiorul Ștefan Stoica, preotul profesor Dionisie ș.a.) 4 persoane cu 3 abonamente (maiorul Ștefan Vlădoianu, Radu Golescu, Mihail Bîțcoveanu și Nicolae Apolonie). Dintre ceilalți, C. N. Brăiloiu, mult timp profesor de drept și procuror, în acest an deputat de Gorj, și ecleziarhul Nichifor Comăneanu de la Mitropolie cu 5 exemplare; ecleziarhul

⁴¹ Tomul al VI-lea nu a mai apărut.

^{41a} Lista anului 1846 a fost publicată, după ținerea comunicării noastre (17 martie 1967), de Augustin Z. N. Pop (*Abonații la „Magazinul istoric pentru Dacia”* în „Luceafărul”, 10, nr. 18, 6 mai 1967).

Ioanichie Dideşteanu, tot de la Mitropolie, și librarul Romanov cu 10 exemplare ; aghiotantul domnitorului, căpitanul C. N. Villara, cu 12 exemplare și, în fine, Ștefan Golescu, pe atunci cilen la Curtea apelativă, fratele său Nicolae Golescu, directorul Departamentului Treburilor din Lăuntru, și I. A. Filipescu, supleant la Înaltul Divan, cu câte 15 exemplare. Parucicul Sămeșescu, casierul polcului I din miliție, avea de asemenea 18 abonamente, ceea ce lasă să se întrevadă o difuzare organizată în rîndul ofițerilor și subofițerilor oștirii.

Evoluția abonamentelor, privită în decursul existenței revistei, înregistrează — și nu numai în orașul București — o oarecare scădere : astfel, în mai puțin de 3 ani, numărul abonaților scade cu 32⁰/₀, iar al abonamentelor cu 44⁰/₀.

Cine sînt abonații ? În ce medii sociale s-a difuzat revista ?

Există patru categorii principale de cititori ai *Magazinului istoric* : intelectualii (profesorii, funcționarii, profesiunile libere etc.), militarii, preoții și negustorii.

Iată, de pildă, o statistică făcută în rîndul celor 307 abonați din anii 1846—1848. Avînd în vedere principalele compartimente ale aparatului de stat, constatăm că numărul cel mai mare de abonamente se realizează la departamentele : *Dreptății* (inclusiv instanțele judiciare) — 51 de abonați ; *Visterie*, 18 abonați (este evidentă aici propaganda făcută de cei doi frați ai redactorului Bălcescu, Costache, șef de masă, și Barbu, scriitor, ambii funcționari ai acestui departament) ; *Treburilor din Lăuntru*, 17 abonați ; *Secretariatul Statului*, 16 abonați ; *Credinței* (inclusiv Mitropolia), 17 abonați, etc.

Oglînda pătrunderii revistei în diferite medii sociale ne-o poate da însă o statistică pe ocupații, meserii, profesii. Am încercat să ilustrăm și acest aspect și, în parte, am reușit.

Din cei peste 200 de abonați cărora le-am putut preciza funcțiile, 62 (adică 28,2⁰/₀) sînt *mici funcționari* (31 „scriitori“, 10 grefieri și ajutoari de grefier, 6 registratori, 2 secretari, 2 vătăfi de aprozi, 1 zețar etc.), 28 au funcții de la *ajutor-șef masă* la *ajutor-șef secție* (11 ajutoari-șef masă, 8 șef-masă, 4 ajutoari-șef secție etc.), 22 sînt *înalți funcționari, miniștri, șefi ai unor instituții centrale* (marele vornic Barbu Știrbei, ministrul din Lăuntru, marele logofăt Emanoil Florescu, șeful Departamentului Credinței, marele logofăt Manoil Băleanu, secretarul statului, marele logofăt Ioan Cîmpineanu, șeful Obștescului Control al Statului, marele logofăt Iancu Manu, șeful Poliției Capitalei, marele logofăt Ioan Otetelișanu, prezidentul Sfatului orășenesc al capitalei), 48 sînt intelectuali (magistrați, ingineri, doctori, avocați, profesori).

Numai 6 din cei 25 de profesori ai Colegiului național Sf. Sava erau abonați. Printre aceștia : Simeon Marcovici, profesor de retorică, George Ioanid, profesor de limba „elinească“, George Hill, profesor de limba latină, Ștefan Ferichid, profesor de drept civil, Alexandru Zotu, profesor la clasele începătoare de la Școala de la Biserica Amzei. Mai întîlnim doi din profesorii Seminarului Mitropoliei, Preotul Dionisie și Ioan Penescu, un profesor Ion Cordia, locuind în casele lui Cîmpineanu de pe Podul Mogoșoaiei, dar trecut în *Alma-*

nahul Statului ca „profesor II“ la școala din Ploiești, un altul, Răducanu Burdeanu, la Cîmpulung și, în fine, abia în lista tomului al V-lea, profesorul de istorie universală Vasile Maiorescu. Numărul abonaților este, evident, mic pentru o instituție de învățământ, dar, probabil, mulți dintre profesori primeau gratuit exemplare din revistă, avînd în vedere că unul dintre redactori era el însuși profesor aici, iar revista se tipărea în tipografia Colegiului.

21 de abonați sînt mari boieri, deputați în Obșteasca Adunare sau cileni pe la diferite instanțe judiciare superioare; printre aceștia notăm pe vornicul Grigore Cantacuzino, fratele său Constantin Cantacuzino, viitorul caimacam de la 1848, marele logofăt Constantin Herescu, marele logofăt Iordache Florescu, ața Iordache Dedulescu, postelnicul Ștefan Golescu, marele logofăt Alecu Racoviță, marele logofăt Iorgu Văcărescu, marele vornic Nicolae Băleanu și alții.

Precum se observă, ponderea în numărul total al abonaților o au micii slujbași și intelectualitatea, aceasta din urmă poate într-o măsură mai mică decît ne-am fi așteptat.

Revista cunoaște, de asemenea, o largă răspîndire printre ofițerii și subofițerii din miliția ostășească, poate și unde unul dintre redactori a fost el însuși în cadrele armatei cu cîtva timp în urmă. Din cei 40 de abonați, unul are grad de *colonel* (Ioan Voinescu I, dejurnii ștab ofițer), 8 de *maior* (Ioan Florescu, N. I. Lahovari, Nicolae Bibescu, aghiotanți domnești, Ștefan Stoica, șeful secției a 3-a de la Dejurstvă, Grigore Lăcuseanu, comandantul batalionului al 2-lea din polcul 1, Ștefan Vlădoianu, comandant de divizion, I. Burrelly, directorul Carantinei Călărașului ș.a.), 6 de *căpitan* (C. N. Villara, aghiotant domnesc, Ioan Cornescu, aghiotantul șefului oștirii, Alecu Perdicaru, șeful secției a 2-a a Dejurstvei, Nicolae Pleșoianu, comandirul roatei a 5-a din polcul 1 ș.a.), 11 aveau grad de *parucic*, 5 de *praporcic* și 9 de *iuncăr*.

Preoții au fost, la rîndul lor, printre cei care au sprijinit mult publicația. Din cei 92 de preoți și funcționari ai Departamentului Credinței, aflați în București, 14 aveau abonament. Și printre aceștia sînt numeroși acei cu 2, 5 sau 10 abonamente.

De altfel, remarcăm în mod deosebit că Departamentul Credinței, printr-o adresă trimisă în anul 1846 către toți egumenii mănăstirilor, le-a recomandat acestora să se aboneze la *Magazinul istoric*. Posedăm în acest sens o întinsă corespondență privind „împărțirea pe la mînăstiri a... *Magazin[ului] istoric pentru Dacia*“. În acest an, 1846, sînt expediate cîte 1—3 exemplare din tomurile I—II, iar în primăvara anului 1848 din tomurile III—IV. Mănăstirile erau grupate în trei „clasuri“: celor din „clasul I“ (Mărgineni, Mihai-Vodă) li se trimiteau cîte 3 exemplare, celor din al 2-lea „clas“ (Comana, Brîncoveni) cîte 2 exemplare, iar celor din „clasul“ al 3-lea (Sadova, Rîmnic, Brad, Hotare, Răzvani) cîte un exemplar. Într-un răspuns dat năstavnicului mănăstirii Dealu în septembrie 1846, care nu înțelesese din ce fonduri vor fi plătite aceste exemplare, Departamentul Credinței sublinia că „ajutorul ce s-a recomandat a se face din partea preasființilor la această tipărire nu s-a înțeles a se face din rezerva mînăstirilor, ci din deosebitele beneficiuri de care se bucură persoana preasființei sale de la acea mînăstire“. Și mai departe depar-

tamentul amintea, ca un reproș egumenului respectiv, de „generozitatea și sentimentul ce se cuvine să aibă și părinții năstavnici pentru întinderea culturii limbii românești“. Iar dintr-o adresă către egumenul aceleiași mănăstiri, Departamentul Credinței arăta că prețul celor 2 tomuri să se ceară de la Casa centrală. Deci un sprijin care e ceva mai mult decît un apel la „generozitatea și sentimentele părinților năstavnici“!

Nu este exclus ca o recomandare similară să fi fost obținută cu atît mai mult și pentru școlile din principat, deși nici unul din funcționarii Eforiei școlilor nu era abonat la această publicație. Evident, o primeau gratuit, tipografia colegiului — unde se tipărea revista — aparținea direct de Eforia Școlilor naționale.

În fine, notăm, pe cît ne-a fost posibil să identificăm, prezența a 12 negustori. Numărul lor este însă cu mult mai mare.

În Moldova, revista nu a fost anunțată în mod deosebit. Presa ieșeană nu publică *Prospectul* și nici vreun anunț asupra apariției primelor numere ale revistei de dincoace de Milcov. Singur Mihail Kogălniceanu, în prefața tomului 1 al II-lea și ultim al *Arhivei românești*, ieșit de sub tipar la începutul anului 1846, scria că aceasta lasă „o vrednică clironoamă a soliei sale în *Magazinul istoric*“. Notăm — cu rezerva de a nu-l fi văzut — un articol al lui Gh. Asachi, apărut în *Albina românească* din 1845, în care dorește redactorilor „toate înlesnirile pentru neîntreruperea unei asemenea lucrări“⁴².

Revista este primită aici, după cum ne asigură T. Codrescu, „cu viu interes de către toți românii“, dar, după o „aprindere“ a spiritelor la vestea noii publicații care aduce în lista prenumeraților peste 300 de abonați, numărul celor ce ridică primele broșuri este de numai 65 (ceea ce reprezintă 21,6% din numărul abonaților)!

Iașul întîmpinase cu aceeași răceală și *Istoria* lui Kogălniceanu⁴³. *Prospășirea*, apărută în chiar capitala Moldovei, n-avea la început decît 30—40 de abonați⁴⁴.

Această situație nu putea, desigur, să nu îngrijoreze redacția revistei. Abia după vizita lui Nicolae Bălcescu la Iași în februarie 1846⁴⁵, *Albina românească* publică, în martie același an, o scurtă înștiințare asupra revistei, îndemnînd pe „toți românii de a îmbrățișa astă întreprindere chiar națională“⁴⁶.

Pe coperta primei broșuri, ca și în foile volante difuzate spre înscrierea prenumeraților, redacția publicase un anunț general, arătînd că revista se gă-

⁴² Apud G. Zane, în N. Bălcescu, *Opere...*, t. I, part. II, p. 187.

⁴³ El însuși spune într-una din scrisorile către surorile sale: „Pour la Moldavie, on ne m'a encore demandé pas un seul. Voilà comme les Moldaves encouragent leurs gens de lettres!“... În același timp, însă, „un libraire de Bucarest m'en a demandé cinquante“ (M. Kogălniceanu, *Scrisori, 1834—1849*, București, Minerva, 1913, p. 181—182).

⁴⁴ *Analele Acad. Rom.*, Part. ad-tivă, s. II, t. XIII, p. 16.

⁴⁵ *Bibl. Acad.*, ms. rom., nr. 996, f° 141.

⁴⁶ „*Albina românească*“, Iași, 21, nr. 21, 14 mart. 1846, p. 84.

sește de vânzare „în toate librăriile din Țara Românească, Moldova și Transilvania” ; începînd cu broșura a 4-a din tomul al II-lea (mai 1846), se insează în mod special și următoarele rînduri : „prenumerăția se face la Iași, la librăria d-lui Bell și Comp.”. Era, evident, un aviz în plus, destinat în exclusivitate moldovenilor !

Dar situația financiară a revistei, afectată și de scăderea numărului abonamentelor din București, îndeamnă pe August Treboniu Laurian — căci Bălcescu plecase la Paris încă din iunie 1846⁴⁷ — să se adreseze cunoscuților din Iași cu rugămînea de a populariza conținutul revistei.

Însărcinarea revine lui T. Codrescu. În numărul din 23 februarie 1847 al *Albinei românești*, el publică un articol asupra *Magazinului istoric* prin care reamintește abonaților moldoveni, nici mai mult nici mai puțin, decît de „giu-ruirea” ce au dat prin subscrierea lor în lista de prenumerație. Exemplele revistei erau depozitate în librăria „D. Bell et Comp.”, de unde puteau fi ridicate de fiecare abonat.

Nu știm ce efect va fi avut intervenția lui T. Codrescu, dar, cel puțin, ea va fi contribuit la clarificarea situației numărului exemplarelor din revistă destinate Moldovei.

Celor cîteva informații pe care *Prospectul* le dă asupra ariei de răspîndire a revistei în Transilvania, preconizată de redactori prin însemnarea locurilor și numelor celor la care se pot face prenumerații, li s-au adăugat sumarele, dar interesantele date pe care ni le-a furnizat foaia volantă publicate de George Baiculescu în 1941 privind abonații din eparhia unită a Oradei.

O corespondență regulată din tot timpul apariției *Magazinului istoric*, urmată între A. T. Laurian și G. Barițiu, ne confirmă existența unui număr mediu de 200 de abonamente în Transilvania^{47a}.

Astfel, la Brașov, George Barițiu primea din broșura 1 a tomului I două pachete : unul de 40 de exemplare în 1845 și altul cu 160 de exemplare, conținînd ediția a II-a, în mai 1846. La Sibiu, protopopul Nic. Maniu primea, la rîndul său, 64 de exemplare (ulterior numărul lor scade la 16).

Corespondența A. T. Laurian—G. Barițiu ne furnizează unele date și asupra difuzării revistei în alte orașe ale Transilvaniei : la Deda, Theodor Arion primea în 1845, la început, 8 apoi 10 exemplare ; Ioan Munteanu, pe care-l aflăm și în lista abonaților publicată de George Baiculescu, parohul bisericii din Deda, primea în 1846 40 de exemplare, iar Ioan Dragoș, tot aici, alte 40. Lui Gavra i se trimiteau 20 sau 29 de exemplare, iar lui Miescu, la Lugoș, 23 de exemplare. Alte numere din revistă se difuzau la Arad (unde întîlnim numele „domnului Arkossy” și al lui Beiușani) ; iar din multe locuri,

⁴⁷ Bibl. Acad., ms. rom., nr. 996, f° 146v.

^{47a} Folosind aceleași izvoare, și altele, Teodor Pompiliu a publicat în *Acta Musei Napocensis*, 3, 1966, p. 511—519 : *Din nou despre „Magazinul istoric pentru Dacia” în Transilvania*.

„mai ales ale Ungariei, de la Pesta etc.“, se plîng că sau „nu primesc exemplarele de loc sau le primesc neregulat“⁴⁸.

Lista abonamentelor personale publicate de George Baiculescu se știe că „cuprinde aproape majoritatea preoților din eparhia unită a Oradei“⁴⁹.

Cu timpul se ajunge ca pachetele cu revista să fie expediate din București direct pe numele lui Barițiu, pe care redactorii îl considerau de fapt „comisionariu“ pentru Transilvania.

În ianuarie 1846 acesta primește 101 exemplare din tomul al II-lea și, separat, 64 de exemplare din același tom pentru Sibiu. Din martie, la Brașov se expediau 150 de exemplare, iar la Sibiu numai 16. În fine, începînd cu tomul al III-lea, George Barițiu primea cîte 200 de exemplare.

Pentru a ușura și totodată a îmbunătăți răspîndirea revistei în Transilvania, Laurian discuta cu Barițiu, încă din decembrie 1846, posibilitatea de a găsi un librar din Brașov care, în schimbul unui comision de 20—25⁰/₀, „să se însărcineze a trimite toate esemplarele la abonații din Banat, Ungaria... și din toate părțile Transilvaniei“⁵⁰.

Dubla cenzură, de la București și Cluj, îngreua mult difuzarea revistei. În mai multe rînduri, A. T. Laurian se plîngea de greutățile pe care le întîmpina cu cenzura⁵¹. Ne amintim cuvintele din scrisoarea lui către Barițiu din ianuarie 1845 : „noi pătîmim prea mult cu rigoarea cenzurii“, cînd se referea la cenzurarea revistelor ce intrau în Țara Românească. Același lucru se întîmpla și în Transilvania, unde cenzura făcea, de asemenea, ravagii. Îngrijorat că nu i se confirmase primirea revistei la Brașov, Laurian se întreba : „au trecut prin cenzură ?“, pentru ca în altă scrisoare să pună problema și mai serios. „Aveți bunătatea — scria el lui Bariț — de îngrijiți cît se poate mai bine pentru cenzurarea acestui tom ; aș dori în tot modul să treacă nevătămat și nebîntuit“. Tomul al III-lea cuprindea studiul lui Laurian *Documente istorice despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvania*, considerat de autor „de mai mult interes pentru Transilvania decît pentru românii de aici“. Dr. Pavel Vasici era rugat și el ca, în cazul unei eventuale interziceri a tomului, acesta să nu fie lăsat cenzurii.

Și tomul al IV-lea este întîrziat de cenzura din Transilvania. În martie 1848 Laurian abia putea constata ieșirea lui de la cenzură. La acea dată, la București apărea cel de al V-lea și ultimul tom.

Studiul nostru, care se încheie aici, sperăm să fi reușit a-și aduce o modestă contribuție la reflectarea într-o lumină nouă a gradului de răspîndire a *Magazinului istoric pentru Dacia*, care, în scurta sa existență, a reușit să șteargă colbul ce se așternuse din belșug peste multe lucrări de valoare ale

⁴⁸ Bibl. Acad., ms. rom. nr. 966, f. 149.

⁴⁹ G. Baiculescu, *op. cit.*, p. 381.

⁵⁰ Bibl. Acad., ms. rom., nr. 966, f° 156.

⁵¹ Într-o scrisoare din decembrie 1846, A. T. Laurian scria printre altele : „Eu am suferit și aici ceva necaz din cauză că avem cenzor de altă nație și de altă lege“ (Bibl. Acad., ms. rom. nr. 996, f° 156).

istoriei. Publicația — apreciată de contemporani, ca și de urmași — și-a înscris numele și, cu al ei, și pe cel al redactorilor, printre încercările de pionierat ale valorificării tezaurului istoriei: izvoarele.

Magazinul istoric a făcut loc în paginile sale la numeroase cronici și unor articole originale deosebit de prețioase și uneori fulminante, ca acela al lui Bălcescu despre starea socială a muncitorilor plugari.

Pătrunderea publicației în pături tot mai largi ale populației — așa cum s-a văzut pe tot parcursul studiului nostru și cu deosebită claritate pentru orașul București —, în diferite straturi sociale, dar mai ales printre micii funcționari, intelectuali, ofițeri și subofițeri, preoți, negustori, într-un cuvânt mai mult în păturile de jos și mijlocii ale populației, a contribuit fără îndoială la ceea ce însuși Bălcescu spera prin răspîndirea istoriei, scriind: „O nație care în mijlocul atîtor nevoi și-a păstrat naționalitatea ei în curgerea de 18 veacuri nu mai poate pieri. Această convingție apoi ne face să avem mai multă încredere în viitor și să lucrăm cu mai multă inimă la o reformă politică și socială care să ne facă a ne lua rangul ce ni se cuvine în marea familie a națiilor europene“.

**Lista abonaților din București la MAGAZINUL ISTORIC PENTRU DACIA
(tomurile II—V) ***

Nr. crt.	Exemplare	Tomurile primite	Numele abonaților	Locuința	Profesiunea Funcția Meseria	Instituția
1	1	II	Gheorghe Bibescu	Episcopia Rîmnicului	Domnitor	D.T.L. S. Stat. D. Cred. Oștire Ob. Ad. Div. civ. Ob. Contr. Pol. Cap. I. div.
2	1	—	Barbu Știrbei		Ministru	
3	1	II—V	Manoil Băleanu		Ministru	
4	1	—	Manoil Florescu		Ministru	
5	1	II—IV	Ioan Em. Florescu		Maior	
6	1	II	Grigorie Cantacuzino ¹		Ag. domn.	
7	1	II	Costache G. Filipescu ²		Deputat	
8	1	—	Ioan Cîmpineanu		Cilen	
9	1	II—V	Iancu Manu		Ministru	
10	15	II—V	I. A. Filipescu		Șef Supleant	

* Lista pe care o reproducem aici a fost realizată prin prelucrarea unui „catastih de abonați“ la „Magazinul istoric pentru Dacia“, original aflat la Biblioteca Academiei, ms. rom. nr. 4 573. În afara numelor abonaților, a numărului exemplarelor, a tomurilor primite și a adresei, rubrici preluate din „catastihul“ amintit, s-au mai adăugat de noi o rubrică privind profesiunea (funcția, meseria) și o alta privind instituția unde abonatul funcționa în această perioadă.

¹ La rubrica „plătīt“ a „catastihului“ abonaților figurează însemnarea: *plătīt Bălcescului*. Pentru relațiile dintre Gr. Cantacuzino și N. Bălcescu vezi Paul Cernovodeanu, *Istoricul Turnului Colței în documentele vremii*, în „Revista muzeelor“, III (1966), nr. 5, p. 392—393.

² În lista tomului al V-lea (1847/1848) e făcută mențiunea: *mort*.

Nr. crt.	Exemplare	Tomurile primite	Numele abonaților	Locuința	Profesiunea Funcția Meseria	Instituția
11	12	II—V	C. A. Villara		Căpitan Ag. domn.	Oștire Ob.Ad.
12	1	II—V	Costandin Cantacuzino	Batiște	Deputat	I. div.
13	1	II—V	Iancu Bălăceanu	Batiște	Cilen	I. div.
14	1	II—IV ³	Ștefan Bălăceanu:		Cilen	I. div.
15	1	II—V	Costandin Bălăceanu		Cilen	I. div.
16	1	II—V	Ioan Văcărescu ⁴	Supt Mitropolie	Deputat	Ob.Ad.
17	1	II—V	Costandin Herăscu		Cilen	I. div.
18	2	II—V ⁵	Iordache Florescu ⁶		Cilen	I. div.
19	3	II	Ștefan Vlădoianu ⁷		Maior Com. diviz.	Oștire Div.civ.
20	1	II	Iordache Dedulescu Pîrjol	Lingă Poștă	Cilen	Oștire Div.civ.
21	1	II—V	Alexandru Lenș	Casele lui Filipescu	Procuror	Div.civ.
22	1	II—V	Scarlat Bărcănescu			
23	1	II—V	Iancu Roset	Podul Mogoșoaiei lingă Stirbei	Cilen	I. div.
24	1	II—IV	Scarlat Roset ⁸		Prezident	Sf.Or.
25	1	II—V	Alecu Zane	Casele lui Serafim	Inginer ⁹	DTL
26	15	II—V	Ștefan Goleșcu	Casele Clincea- nului	Cilen	C.Ap.Civ
27	1	II—V	Luca Elefterescu		Scriitor	Sf.Or.
28	3	II—V	Radu Goleșcu ¹⁰	Casele Clincea- nului (La Paris)	Cilen	Tr.Ilf.
29	1	—	Alecu Goleșcu ¹¹		Inginer	
30	15	II—V	Nicolache Goleșcu	Casele Merișescului	Director	DTL
31	2	II—V	Alecu Racoviță	Casele Nenciu- lescului	Cilen	I. div.
32	3	II—V	Mihail Bițcoveanu ¹²		Procuror	Tr.Ilf.
33	2	II—V	Take Goleșcu	Podul Mogoșoaiei	Procuror	Div.civ.
34	5	II—V	C. N. Brăiloiu	Çișmigiu	Jurist Deputat	Ob.Ad.

³ La data apariției ultimului tom, abonatul era decedat.

⁴ Poetul.

⁵ Din tomul al V-lea primește numai prima broșură ; urmează mențiunea „a murit“.

⁶ Tatăl Alexandrei (Luxița) Florescu, prietena lui N. Bălcescu. Prețul celor două abonamente la tomul al II-lea le achită direct lui N. Bălcescu.

⁷ Prețul abonamentului la tomul al II-lea îl achită direct lui N. Bălcescu.

⁸ Fost procuror la Divanul judecătoresc, secția civilă (1837—1842) ; din 1842 președintele Sfarului orașenesc București.

⁹ „Îndeplinitorul datoriilor de ajutor“ la despărțirea a IV-a din direcția lucrărilor publice a Departamentului Treburilor din Lăuntru.

¹⁰ Credem a fi Radu C. Goleșcu și nu maiorul Radu G. Goleșcu.

¹¹ Este, desigur, Alecu G. Goleșcu-Arăpila și nu vărul său, Alecu C. Goleșcu-Albu.

¹² Fost coleg de clasă la obiectul „limba franceză“ cu Nicolae Bălcescu, în anul școlar 1831/1832 la Colegiul național „Sf. Sava“.

Nr. crt.	Exemplare	Tomurile primite	Numele abonaților	Locuința	Profesiunea Funcția Meseria	Instituția
35	2	II	Iosef Burelly		Maior Director	Carant. Călăraș
36	1	II—V	Grigore Vlădoianu ¹³	Gorgani	Parucic	Oștire
37	1	II—V	Costache Bălăcescu ¹⁴	Podul Mogoșoaiei	Director	Ef. Spit.
38	1	II—V	Dimitrie Cariagdi	Peste drum de I. I. Filipescu	Magistrat Efor al statului	
39	1	II—V	Andrei Nestor	Casele banului Filipescu		
40	2	II—V	Eustație Semeonovici Catov	Consulatul rusesc	Întiul dragoman	Consul. rusesc
41	1	II—V	Iliodor Lapati	Casele Cuciubei	Ofițer ¹⁵	
42	1	II—V	Cornelie Lapati		Parucic	
43	1	II—III	Garabet Băicliu	Hanul lui Serafim	Negustor	(?)
44	1	—	Costandin Panaiot	idem	Negustor	
45	1	—	Răducanu Burdeanu ¹⁶	idem	Profesor	C-lung
46	1	II—V	Costache Vasilescu	Episcopia Rîmnii- cului	Pomojnic	Metohul Ep. Rîmn
47	1	II—V	Ioan Bonescu	Idem	Registr.	Idem
48	1	II—V	Veniamin Dabija	Idem		
49	1	II—IV	Matache Ionescu	Idem	Scriitor	Ob. Epitr.
50	1	II—III	Șarban Carabatache	Idem	Scriitor	Metohul Ep. Rîmn.
51	1	II—V	Petrache Popescu	Idem		
52	1	II—V	Ana Ipătescu ¹⁷	Mah. Crețulescului		
53	1	—	I. Nițescu	Idem ¹⁸		
54	1	II	Dimitrie Nițescu ¹⁹	Idem	Aj. șef masă	Ob. Contr.
55	1	II—V	Gheorghe Nițescu	Idem	Secretar	Dir. Oc.
56	1	II	Ioan Prijbeanu	Idem		
57	1	—	Costache Nicolaidis	Peste drum de la Marcovici		
58	1	II—V	Iorgu Văcărescu	Mah. Sf. Sava	Cilen	Div. Crim.

¹³ Prețul abonamentului la tomul al II-lea îl achită direct lui N. Bălcescu.

¹⁴ Poet și autor de comedii satirice.

¹⁵ În anul 1857 semna „căpitan“.

¹⁶ La 1848 era comisar de propagandă în județul Muscel.

¹⁷ În listele tomurilor IV și V figurează numele soțului ei, Nicolae Ipătescu, care, de altfel, semnează și de primirea tomului al II-lea.

¹⁸ Ca loc de trimitere a revistei începînd cu tomul al III-lea se indică: *la cazarmă*. Aceasta ne-ar putea conduce la acreditarea ideii că abonatul făcea parte din rîndurile armatei. Ipoteza este criticabilă însă, întrucît aceeași mențiune se face și în cazul lui D. Nițescu și G. Nițescu, care, ambii, sînt funcționari (vezi nr. 54—55). Optăm pentru un I. Nițescu aflat în această perioadă (1845—1847), secretar al cîrmuirii județului Mehedinți.

¹⁹ Prețul abonamentului la tomul al II-lea îl achită direct lui N. Bălcescu.

Nr. crt.	Exemplare	Tonurile primite	Numele abonaților	Locuința	Profesiunea Funcția Meseria	Instituția
59	1	II—V	Ioan Nicolăescu	Mah. Batiștei	Scriitor	DV ^{19a}
60	1	II—V	George Lehliu		Aj. șef masă	DV
61	1	—	Costache Ilescu		Aj. șef masă	DV
62	1	—	N. Viișoreanu ²⁰			DV (?)
63	1	II—V	Matei Prijbeanu		Aj. șef masă	DV
64	1	II	Costache Văleanu		Aj. șef masă	DV
65	1	—	Matei Borănescu ²⁰			DV (?)
66	1	II—V	Ioan Bilciurescu		Ajutor	DV
67	1	II	Vasilache Cuțarida		Scriitor	DV
68	1	—	Ștefan Hagiescu		Scriitor	DV
69	1	—	Constantin Caramanliu		Scriitor	DV
70	1	II—IV	Nicolae Manolescu		Scriitor	C. Ap. Civ.
71	1	—	Manolache Grădișteanu ²⁰			D.T.L.(?)
72	1	II	Dimitrie Boiarolu		Aj. șef masă	DV
73	1	II—V	Costandin Steriadis		Șef secție	DV
74	1	II—V	Alecu Anghelleanu		Scriitor	D.T.L.
75	1	—	Grigore Lirescu		Scriitor	D.T.L.
76	1	—	Costandin Urziceanu		Scriitor	D.T.L.
77	1	II—III	Vasilache Paapa ²¹		Aj. șef sec.	D.T.L.
78	1	II—V	Petrache Nenișor		Registr.	D.T.L.
79	1	—	Grigore Burchi		Scriitor	D.T.L.
80	1	II—V	Costache Pencovici		Șef sec.	D.T.L.
81	2	II—IV	Anghelache Lorenti		Șef masă	D.T.L.
82	1	—	Costandin Rezescu		Scriitor	D.T.L.
83	1	II	Costandin Perdicaru		Aj. șef masă	D.T.L.
84	1	II—III	Nicolae Persiceanu		Șef masă	D.T.L.
85	1	II	Pavel Macedonski		Tălmaci	Comit. Carant. ²²
86	1	II—III	Costache Algi	Aj. șef masă	S.Stat.	
87	1	II	Costandin Giuvara	Scriitor	S.Stat.	
88	1	II—IV	Matei Conțescu	Aj. șef masă	S.Stat.	
89	1	—	Iancu Giuan	Scriitor	S.Stat.	

^{19a} DV = Departamentul Vistieriei.

²⁰ Lista abonaților îl arată funcționar la acest departament; noi nu l-am aflat însă în *Almanahul Statului*.

²¹ Prieten al lui N. Bălcescu și al familiei Florescu. În 1847 era la Paris.

²² Lista abonaților îl arată funcționar la Secretariatul Statului; *Almanahul Statului* îl înregistrează însă în postul de „tălmaci rusesc” la Cancelaria Comitetului Carantinelor. Titularul postului de „tălmaci rusesc” de la Secretariatul Statului era în această perioadă Scarlat Geanoglu.

Nr. crt.	Exem plare	Tomurile primite	Numele abonaților	Locuința	Profesiunea Funcția Meseria	Instituția
90	1	—	Ioan I. Filipescu		Șef masă	S.Stat.
91	1	—	Ioan Petrescu		Scriitor	S.Stat.
92	2	II ²³	Alec M. Florescu		Șef masă	S.Stat.
93	1	II—IV	Ștefan Neagoi		Caligraf	S.Stat.
94	1	II—V	Simeon Marcovici		Șef masă Cenzor Profesor	S.Stat. S.Stat. Sf. Sava
95	1	II—V	Scarlat Geanoglu ²⁴		Registr. Translator Scriitor	S.Stat. S.Stat. D.Cred.
96	1	II	Alexandru Gărdescu	Mah. Stejarului		
97	1	—	Grigore G. Pălăceanu	Mah. Sf. Ioan Nou		
98	1	II	Dincă Costandin	Idem	Locotenent	Oștire
99	1	—	Iancu Caribolu	Mah. Amzei	Registr.	Comit. Carant.
100	1	II—V	George Baldovin	Idem	Vătaf de aprozi	Tr. Com. Ilfov
101	1	—	Costache Fre	Mah. Bis. Ienei		
102	1	II—III	Grigore Moshu	Idem	Casier	D.Drept.
103	1	—	Grigore Nestor ²⁵	Mah. Ceauș David nr. 1538		
104	1	II—V	Iancu Culoglu	Idem	Aj. gref.	Tr.Com. Ilf.
105	1	II	Petre Pencovici	Ulița Gorgan	Praporcic	Oștire
106	1	II—V	M. Costinescu	Idem		
107	1	—	Ion Ghica	Idem	Profesor	
108	1	II—V	Costache Romanescu	Mah. Udricani, lângă biserică	Grefier	Tr.Ilf.
109	1	II—III	D. Popescu	Mah. Mihai Vodă		
110	2	II—V	Ștefan Stoica ²⁶		Maior Șef sec.	Oștire
111	1	II—V	I. Voinescu I		Polcovnic Dej. stab of.	Oștire
112	1	—	Nicolae Borănescu		Aj. șef. sec. Parucic	Oștire
113	1	—	Dimitrie Muntelescu		Iuncăr Aj. șef dorob.	Pol.Cap.
114	1	—	Vasile (?) Ilescu		Iuncăr	Oștire
115	1	II	Nicolae Burchi		Parucic Aj. șef sec.	Oștire

²³ În 1846 îl aflăm la Paris.

²⁴ Cumnatul lui N. Bălcescu, căsătorit (1835) cu Maria Bălcescu (1817—1882).

²⁵ Comisar de propagandă în 1848 în județul Gorj.

²⁶ Îngrijitorul școlii ostășești de la Dudești, unde în anul 1838 iuncărul Nicolae Bălcescu a funcționat ca profesor (pentru detalii vezi Cornelia Bodea și Paul Cernovodanu, *Primele școli ostășești din Țara Românească (1838—1840). Activitatea lui N. Bălcescu ca iuncăr-invățător*, în „Studii și articole de istorie”, VIII (1966), p. 105—123).

Nr. crt.	Exem plare	Tomurile primite	Numele abonaților	Locușța	Profesiunea Funcția Meseria	Instituția
116	1	II—V	George Mavrocordat		Praporcic	Oștire
117	1	—	Alecu Perdicaru		Căpitan	
118	1	II—V	Socoleanu		Șef sec.	Oștire
119	1	II—V	Iliodor (?) Munteanu		Iuncăr	Oștire
120	1	—	George Tătărăscu ²⁷	Podul Tîrgului d-afară		
121	1	—	Ioan Petrescu	Idem	Scriitor	DV
122	1	II—V	Pashale Savopol ²⁸	Mah. Neguțătorilor		
123	1	II—V	Spirache Iatropol	Idem	Grefier ²⁹	
124	3	—	Nicolae Apolonie	Mah. Vergului		
125	1	II—V	Alexandru Zotul	Idem	Profesor	C.Sf.Sava
126	1	II	Pavel Coadă	Mah. Batiște	Grefier	Tr.Ilf.
127	1	—	A. Bujoreanu	Podul Caliței		
128	1	II—V	Nicolae Băleanu	Idem	Cilen	Div.civ.
129	1	II	C. Fundățeanu	Podul Caliței		
130	1	—	Anastasiu Urianu	Idem	Cilen	Tr.Ilf.
131	1	II—V	Ștefan Turnavitu		Scriitor	C.Ap. Civ.
132	1	II—V	Costache Comănescu ³⁰		Scriitor	C.Ap. Civ.
133	1	—	Scarlat Vasilescu		Aj. gref.	C.Ap. Civ.
134	1	II	Costache Roată		Aj. gref.	Div.civ.
135	1	—	Teodor Vasilescu		Scriitor	Div. civ. ³¹
136	10	II—V	Părintele Ioanichie Dideșteanu		Preot	Biserica Mitrop.
137	5	—	Ecleziarhul Nichifor Comăneanu		Diacon	Biserica Mitrop.
138	1	II—V	Părintele Iconomul Isaia		Iconom	Mitrop.
139	1	II	Părintele Arhimandrit Eufrosin Poteca		Egumen	M-rea
140	1	—	Părintele Ghermanu		Amplouiat ³²	Motru Mitrop.

²⁷ Nu poate fi pictorul ; din iunie 1845 se afla în Italia.

²⁸ Membru în 1848 al comisiei gardiei naționale din București.

²⁹ Al Comisiei orînduite pentru cercetarea arestațiilor din M-rea Văcărești amestecați în fape revoluționare.

³⁰ Fost coleg de clasă cu Nicolae Bălcescu în anii învățămîntului complementar (1833—1835) la Colegiul național „Sf. Sava”.

³¹ Lista abonaților la tomul al II-lea îl arată funcționînd la Divanul civil, secția a II-a ; din *Almanahul Statului* pe anul 1848 rezultă însă că era scriitor la secția a III-a din Departamentul Dreptății.

³² Cu rangul bisericesc de „protosingel“ îl aflăm printre amplouiații dicastrei bisericești a Mitropoliei.

Nr. crt.	Exem plare	Tomurile primite	Numele abonaților	Locuința	Profesiunea Funcția Meseria	Instituția
141	1	—	Părintele Gherasimu		Preot	Biserica Mitrop.
142	1	—	Ierodiaconul Profirie		Diacon	Biserica Mitrop.
143	1	II	Iorgu Cîmpulungeanu		Aj. secr.	Mitrop.
144	1	II—V	Sache Episcopescu			Mitrop.
145	1	II—V	Nae Benescu		Registr.	Mitrop.
146	1	II—III	George Ioanides	Mah. Biserica Săracă sub Mitropolie	Profesor	C. Sf. Sava
147	1	II—V.	Alecu Stănescu fiul stolnicului Enache	Ulița Filaretului		
148	1	—	Costache Dibenov	Mah. Radu-Vodă	Amploiat ³³	
149	2	II—V	Părintele Dionisie	Idem	Profesor Inspector	Seminarul Mitrop.
150	1	II	Ioan Penescu	Idem	Profesor	Seminarul Mitrop.
151	1	II—V	Anton Feodoridis	Idem		
152	1	II—IV	V. Costaforu	Mah. Sf. Ecaterina		
153	1	II—IV	Hristodor Furcă	Mah. Slobozia din Sf. Spiridon		
154	1	II	Ioan Bozianu		Scriitor	Ob. Contr.
155	1	—	Matache Caramzulea		Casier	Sf. Or.
156	1	II—V	Antonie Gugiul		Aj. șef-masă	D. Drept.
157	1	—	Antonie Arion		Scriitor	D. Drept.
158	1	II—V	Alecu Gugiul		Scriitor	D. Drept.
159	1	—	Nicolae Cernovodcanu		Scriitor	D. Drept.
160	1	II—IV	Andrei Veluda		Scriitor	D. Drept.
161	1	—	Nicolae N. Mihăescu		Scriitor	D. Drept.
162	1	—	A. Urdăreanu ³⁴			D. Drept.
163	1	—	C. Stefanopulo ³⁴	Lîngă Cavafi Vechi		D. Drept.
164	1	—	N. Papadat ³³			D. Drept.
165	1	II—V	Ioan Gheață	Ulița Nemțească		
166	1	—	Ghiță Teodosiescu	Sf. Dimitrie		
167	2	II—V	Ierodiaconul Iosef Nani	Idem		
168	1	II—V	Ierodiaconul Meletie	Idem		

³³ Titlatura exactă a funcției: „contracciul ocșisurilor și a taxii vitelor din capitală din esportajia produselor“. Amic cu Costache Bălcescu; împreună au în 1838 o aventură amoroasă cu soția căpitanului în retragere Meltiadi Mărculescu, soldată cu trimiterea lui C. Bălcescu la m-rea Căldărușani și a lui C. Debinov la m-rea Cernica.

³⁴ Lista abonaților la tomul al II-lea îl arată funcționînd la Departamentul Dreptății; numele său nu figurează însă în *Almanahul Statului*.

Nr. crt.	Exem plare	Tomurile primite	Numele abonaților	Locuința	Profesiunea Funcția Meseria	Instituția
169	1	—	Părintele Singelu Rubin Girmoranu	Idem		
170	1	II	Părintele Ambrosie Iconumu	Idem		
171	1	II	Vasile Caloianu ³⁵	Idem		
172	1	II	C. Iorgulescu	Idem		
173	1	II—IV	Costache Borănescu	Ulița Colții	Aj. șef masă	D.Drept.
174	1	II—V	C. N. Rimniceanu	Idem	Șef masă	DTL
175	1	II—IV	Costache Belu	Idem		
176	1	II	Costache Fălcoianu	Podul Caliților	Prezident	Tr.Ilf.
177	1	—	I. Fălcoianu	Idem		
178	1	—	Stavri Georgescu	Mah. Biserica Albă Postăvari		
179	1	—	Matei Moroiu	Idem	Aj.gref.	C.Ap. Civ.
180	1	II—V	Iordache Ciupagea	Mah. Dobroteasa		
181	1	II—V	Stefan Mihalo	Hanul Papazoglu		
182	1	II—V	Iacov Dim. Engiurli	Idem		
183	1	—	I. P. Pashale	Hanul lui Ion Eliad		
184	1	II—V	Mateche Papazoglu	Mah. Popa Rusu	Vătaf de aprozi Căpitan	C.Ap. Civ.
185	1	II—V	Cazacovici ³⁶	Mah. Mihai Vodă	Librar	
186	10 ³⁷	II	Romanov			
187	1	—	N. Serbano			
188	1	II	Aristide Gavala	Hanul Golescului	Iuncăr	Oștire
189	2	II—IV	Ioan A. Ghica	Casele lui Meitan	Șef sec.	DV
190	1	II—III	Nicolae Pleșoianu ³⁸	Biserica cu sfinți	Căpitan Com. roată	Oștire
191	1	II	Alexandru Hristofi ³⁹		Parucic	Oștire
192	1	—	Găgescu		Parucic	Oștire
193	1	II	A. Baronschi	Mah. Sf. Sava		
194	1	II—III	Costache Adam	Podul Mogoșoaiei Biserica Crețulescu	Avocat	Mitrop.
195	1	II—V	Grigore Lăcusteanu	Idem	Maior Com. bat.	Oștire
196	1	II—III	Ierodiaconul Ioan Carp	Sărindar		
197	1	—	A. Andronescu	Colțea		
198	1	II	G. Creciunescu	Idem		

³⁵ Un Vasile Caloianu, fiul preotului Caloianu de la Stîlpu, era comisar de propagandă la 1848 în județul Buzău.

³⁶ Achită prețul tomului al II-lea direct lui N. Bălcescu.

³⁷ În lista abonaților la tomul al III-lea e trecut cu 30 de exemplare; nu se menționează însă ridicarea sau achitarea lor.

³⁸ Tomul al II-lea îl achită direct lui N. Bălcescu.

³⁹ O mențiune-autograf de N. Bălcescu ne indică primirea primei broșuri din tomul al II-lea prin intermediul său. De altfel prețul întregului tom este achitat direct lui N. Bălcescu.

Nr. crt.	Exem plare	Tomurile primite	Numele abonaților	Locuința	Profesiunea Funcția Neseria	Instituția
199	1	—	Costache Crețeanu			
200	1	—	Costache Hiotu			
201	1	II	Mihai Marghiloman ⁴⁰	Mah. Mihai-Vodă Batiște		
202	1	II—V	Costache Mateescu	La Villara	Scriitor	Oc. Mold. ⁴¹
203	1	II—V	Andrei Daniilov Voi- novici	Mah. Popescului		
204	1	II	Radu Dragomirescu		Praporcic Pompier	Pol.Cap.
205	1	II—III	Protopsalt Ioan Călă- rășanu	Doamna Bălașa		
206	1	II—V	Irotei, egumenul Gla- vaciocului	M-rea Antim	Egumen	M-rea Gla- vacioc
207	1	II	Ierodiaconul Nichifor Elinescu		Diacon	Biserica Mitrop.
208	1	II	Teodor Manuel		Amploiat ⁴²	Mitrop.
209	1	II—IV	Grigore Filitis ⁴³	De la Consulatul grecesc peste drum	Scriitor	Comit. Carant.
210	1	—	Scarlat Nenișor		Zețar	Tip.Col. Sf. Sava Sf. Or.
211	1	II—V	Costache A. Crețulescu	Mah. Neguțăto- rilor	Prezident ⁴⁴	
212	1	II—III	Mihalache Darvari ⁴⁵	Ulița franțuzească	Șef sec.	DV
213	1	—	Chiriac Arghiu	Sf. Ioan		
214	1	II—V	Ilie Zamfirescu	Sf. Gheorghe Nou		
215	1	II—III	George Iliadis	Sf. Nicolae din Sălari		
216	1	II—III	George Popovici	Idem		
217	1	II—III	Ioan Gheorghiu	Idem		
218	1	II—IV	D. Pashale	Sf. Gheorghe Vechi		
219	1	II—IV	Grigore Arghiropolu ⁴⁶	Biserica Amzei		
220	1	II—III	Nicolae Bibescu	Podul Caliții	Maior Ag. domn.	Oștire

⁴⁰ La 1848 comisar de propagandă în județul Argeș.

⁴¹ „Cancelaria Ocnelor Moldavii, lucrătoare în capitala București“.

⁴² Lista abonaților la tomul al II-lea îl arată funcționând printre amploiații Mitropo-
liei; nu-l aflăm însă în *Almanahul Statului*.

⁴³ Prețul broșurilor primite din tomul al II-lea le achită direct lui N. Bălcescu.

⁴⁴ Prezidentul Sfatului administrativ orășenesc al Bucureștiului în timpul revoluției
din 1848.

⁴⁵ Rudă apropiată (văr primar cu pităreasa Zinca Bălcescu) și influență a familiei Băl-
cescu. În lista tomului al IV-lea la rubrica „locuința“ se menționează : *a ars*.

⁴⁶ Membru al Comitetului central al Gvardiei naționale în timpul revoluției.

Nr. crt.	Exem plare	Tomurile primite	Numele abonaților	Locuința	Profesiunea funcția Meseria	Instituția
221	1	II	Nacu Nicolae	Lipscani	Negustor băcan	
222	1	—	Toma Atanasievici	Idem		
223	1	—	Teodor Gheorghiu	Idem		
224	1	—	Hristea și Dumitru Teodoru	Idem		
225	1	II—V	Mărgărit (?) Moșoiu	Idem	Șef ⁴⁷	Pol.Cap.
226	1	II—III	Dimitrie Solacolu	În hanul Papa-zoglu	Negustor	
227	2	II—V	Episcopia Rimnicului	Podul Mogoșoaiei		
228	1	II—III	Nicolae Ogrădeanu	Podul Tîrgului d-afară	Aj. gref. Profesor	I. div. C.Sf. Sava S.Stat.
229	1	II—V	Grigore Hill	Idem	Cenzor	
230	1	II—III	Vrana	Peste drum de Oteleșianu		
231	1	II—V	Alexandru Odobescu ⁴⁸	Curtea veche		
232	1	II—IV	Costache Mustacov ⁴⁹	Idem		
233	1	II—V	Enache Arion ⁵⁰	În dosul Sf. Ion		
234	1	—	Grigore Pashal			
235	1	II—V	Iancu Nisipeanu	Mah. Arhiman-dritului	Registr.	Mitrop.
236	1	—	Stamate Toma Teodosiu	Mah. Sf. Nicolae		
237	1	—	Iordache Petrovici	Mah. Sf. Nicolae, Sălari		
238	1	II—IV	Nicolae Hristo	Idem	Negustor	
239	1	II	Dimitrie Anghelovici	Idem	Negustor	
240	1	II—IV	Manoil Popovici	Idem		
241	1	—	Atanasios Petru	Idem	Negustor	(?) ⁵¹
242	1	II—V	Dimitrie D. Culoglu	Udricani	Negustor	(?) ⁵¹
243	1	—	Iancu Scărlătescu	Idem	Șef masă	D.Cred.
244	1	II	Zamfir Nicolae	Mah. Colții		
245	1	—	Radu sin Ioan ⁵²	Hanul lui Zamfir		
246	1	II—IV	Pană Buescu			
247	1	II—IV	Pashale Duda	Hanul lui Zamfir	Negustor cojocar	

⁴⁷ Șef al Poliției Capitalei în timpul revoluției din 1848.

⁴⁸ În 1845, la data apariției revistei, A. I. Odobescu nu avea decât 11 ani.

⁴⁹ Este unul din cei cinci copii ai lui Ioan Haği Nicolae Mustacov, cunoscut negustor „gabrovean” din mahalaua Curții Vechi.

⁵⁰ Rudă apropiată (nepot de soră al pităresei Zinca Bălcescu) și influență a familiei Bălcescu. Semnează, împreună cu Enache Arion, dr. C. Estiotu și dr. A. Arsache, atestatul de vîrstă dat lui Nicolae Bălcescu la intrarea în oșire.

⁵¹ Semnează împreună cu mai mulți negustori o scrisoare prin care solicită guvernului provizoriu din 1848 menținerea în funcția de șef al Poliției Capitalei a lui Mărgărit Moșoiu, apropiat acestor ceruri.

⁵² Figurează de două ori în lista abonaților la tomul al II-lea.

Nr. crt.	Exem plare	Tomurile primite	Nunele abonaților	Locuința	Profesiunea Funcția Meseria	Instituția
248	2	II—V	Mihail Stoianovici	Lipscani	Negustor	
249	1	II	S. Șoimescu ⁵³	La Colțea lângă Belu		
250	1	—	Nicolae Turcu	Dudești	Inginer hotarnic	
251	1	—	George Stravolca	Idem		
252	1	—	Dumitrache Deșliu	Podul lui Sârban Vodă casele sâr- darului Făcușea		
253	1	—	Nicolae Deșliu			
254	1	II—III ⁵⁴	Costandin Florescu	În fața Poștii romanești		
255	1	I—V	Ioan Cornescu	Mah. Sf. Nicolae:	Capitan Adj. șef Oștirii	Oștire Oștirii
256	1	—	C. M. Grecianu ⁵⁵	Podul Caliții		
257	1	II—V	N. I. Lahovari	Idem	Maior Ag. domn.	Oștire
258	1	II—V	Costandin Scorțeanu	Idem, la Sf. Ilie	Aj. substit. procuror	I. div.
259	1	II—IV	Spiridon Berugi	Hanul lui Manuc nr. 25		
260	1	II—V	Pavel Zăgănescu		Praporcic Pompier	Pol.Cap.
261	1	II—III	Ioan Racoviceanu		Parucic Pompier Prezident	Sf.Or.
262	1	II—V	Ioan Otetelișanu	Podul Mogoșoaiei		
263	1	II—V	Alecu Sachelarie	Mah. Radu-Vodă		
264	1	II	Nicolae Crețulescu ⁵⁶		Doctor	
265	1	—	Stefan Burchi ⁵⁷		Grefier	C.Ap. civ. DTL DV
266	1	II	S. Baldovin	Mah. Amzi	Scriitor	
267	1	—	Iorgu Niculescu	Lângă Poșta roma- nească peste drum	Scriitor	
268	1	II—V	Grigore Sc. Grădișteanu	Podul Mogoșoaiei	Șef masă	S.Stat.
269	1	II	Costandin Niculescu	Podul Caliții	Cîrmuitor	Jud.Olt
270	1	II—III	Ghiță Zimboviceanu	Podul Mogoșoaiei		DV (?)

⁵³ Un Șoimescu „cel mic“, participant la revoluția din 1848.

⁵⁴ Tomul al IV-lea nu i se mai trimite. În lista abonaților la acest tom găsim mențiunea „n-a plătit nici tomul III“.

⁵⁵ Un Costache Grecianu era membru al Gvardiei naționale în 1848.

⁵⁶ Primește numai prima broșură a tomului al II-lea, pe care o achită lui N. Bălcescu.

⁵⁷ Fost coleg de clasă cu Nicolae Bălcescu în anii învățămîntului complementar (1833—1835) la Colegiul național „Sf. Sava“.

Nr. crt.	Exem. plare	Tomurile primite	Numele abonaților	Locuința	Profesiunea Funcția Meseria	Instituția
271	1	II—IV	Ioan Cordia ⁵⁸	Podul Mogoșoaiei Cișmigiu	Profesor Maior Procuror	Ploiești C.Ap. Com.
272	1	II—V	Ioan Voinescu II			
273	1	II—IV	Petrache Zotovici	Mah. Lucaci lângă biserică ⁵⁹	Procuror	Tr.Com.
274	1	II—V	Eugenie Predescu	Podul Caliții		
275	1	II—IV	Petrache Piteșteanu	Mah. Jigniței lângă G. Mavru	Procuror	Tr.Com.
276	1	II—V	Ioan Conțescu al II-lea	Cișmeaua roșie		
277	1	II—V	Irișița Urlățeanu	Mah. Sf. Ilie. Podul Caliții	Profesor	C.Sf. Sava I.div. Ef.Spit. Oștire
278	1	III—V	Iancu G. Florescu ⁶⁰	Batiște		
279	1	II—V	Stefan Ferichidis		Avocat Avocat Parucic	
280	18	III	Istrate Sămeșescu, ca- sierul Polcului I ⁶¹	Mah. Mihai-Vodă Dindărățul școalei lângă prof. Ioanid	Cadet Parucic Substit. procuror	Oștire I.div.
281	1	II—V	Ghiță Andreescu ⁶²			
282	1	II	Iancu Vrana	În dosul casei lui Știrbei	Efor	Ef.Pen- siilor
283	1	II—V	Ioniță Budișteanu	Idem, la Cișmigiu		
284	1	II—V	Alecu Budișteanu			

Extras din lista abonaților la tomul al III-lea*

285	1	III—V	Nichifor? Iliescu	Cișmigiu	Ierodiacon Parucic Căpitan Com.roată Praporgic Grefier	Mitrop. Oștire Oștire Oștire
286	1	III—IV	Costandin Conțescu			
287	1	III	Dimitrie Papazolu			
288	1	III—V	Morescu	Hanul lui Serafim	Grefier	Oștire
289	1	III	Stancu	Mah. Neaguțătorilor		
290	1	—	Alecu Tigveanu			

⁵⁸ Comisar de propagandă în județul Prahova.⁵⁹ În lista tomului al IV-lea e făcută mențiunea „a ars”.⁶⁰ Unul din fiii lui Iordache Florescu, frate cu Luxița G. Florescu (George D. Florescu, *Istoricul unei vechi case bucureștene: Casa Floreștilor din mahalaua Scorțarului*, extras din Buletinul Societății arheologice „Bucureștii vechi”, anul I—V, 1935, p. 13).⁶¹ Pare să fi fost un comisionar al revistei în cazarma din București a oștirii.⁶² G. Adrian.

* În aceste „extrase” sînt trecuți numai abonații noi care nu au figurat în listele anterioare.

Extras din lista abonaților la tomul al IV-lea

Nr. crt.	Exem plare	Tomurile primite	Numele abonaților	Locuința	Profesi a Funcția Meseria	Instituția
291	1	IV—V	Ghenadie Popescu	Sărindar	Ierodiacon	
292	1	IV—V	Dimitrie Paciurea ⁶³	Idem	Doctor chirurg	
293	1	IV—V	Grigore Alexandrescu ⁶⁴	Gorgani	Șef sec.	S.Stat.
294	1	IV	Cesar Bolliac		Procuror	Tr.Ilf.

Extras din lista abonaților la tomul al V -lea

295	1	V	Răd. Simonidi		Membru	Sf.Or.
296	1	V	Schreiber			
297	1	V	Șt. D. Greceanu		Librar	
298	1	V	C. A. Rosetti, bibliotecar		Profesor	C.Sf. Sava
299	1	V	Vasile Maiorescu			
300	1	V	Dimitrie Berindei ⁶⁵	Podul Mogoșoaiei		
301	1	V	Grigore Suțu ⁶⁶	Mah. Colți		
302	1	V	Alexandru Borănescu		Iuncăr	Oștire
303	1	V	Nicolae Zătreanu		Iuncăr	Oștire
304	1	V	C. Roșianu ⁶⁷		Iuncăr	Oștire
305	1	V	Barbu Iscovescu ⁶⁸		Pictor	
306	1	V	D. Kertesz			
307	1	V	Părintele Isaia Lăpușeanu		Secretar	M-rea Făișeni

⁶³ Rudă cu Bălcești; este soțul Zoiei Argintoianu, fiica Saftei (și a lui Gr. Argintoianu), sora pităresei Zinca Bălcescu.

⁶⁴ Poetul.

⁶⁵ În 1847/1848 era în vîrstă de 16 ani.

⁶⁶ Probabil fiul marelui logofăt Constantin Gr. Suțu ministrul justiției după înfrîngerea revoluției din 1848.

⁶⁷ Un Costache Roșianu era secretarul districtului Mehedinți în timpul revoluției, caracterizat de Gh. Magheru ca fiind „un adevărat republican și sacrificat cauzei”.

⁶⁸ În iulie 1848, împreună cu Montezor, decorează sala teatrului unde urma să aibă loc reprezentația extraordinară dată în cinstea lui Suleiman-pașa.

PROBLEME PRIVIND MIȘCAREA REVOLUȚIONARĂ DE LA 1848 DIN MOLDOVA

GH. PLATON

În Moldova, în perioada anilor 1846—1849, exista o situație revoluționară. Condițiile obiective, generate de ascuțirea crizei sistemului feudal, calamitățile naturale care înăspriseră la maximum situația maselor¹, abuzurile fără precedent săvârșite de către domnitor și de oamenii regimului patronat de acesta și, în sfârșit, influența răscoalelor și a revoluțiilor din celelalte țări române și din țările vecine creaseră în interior condițiile și climatul favorabil declanșării unei insurecții cu caracter general. Nesfârșitul lanț al mișcărilor populare² vădea iminența acesteia. Acțiunile burgheziei și boierimii liberale se grefează pe acest fond de efervescentă internă.

Opoziția împotriva lui Mihail Sturza s-a manifestat continuu în întreaga perioadă în care acesta a ocupat tronul. Și-au exprimat protestul împotriva domnitorului și a regimului, prin mijloace variate și în limite dictate de poziție și interese, toate clasele și păturile societății moldovene.

În general, așa cum s-a observat de altfel³, M. Sturza a întâmpinat o opoziție organizată din partea unora dintre boierii mari, a boierilor de treapta a doua și a treia și a tineretului intelectual. Acest din urmă grup, care milita pentru promovarea ideologiei burgheze, a desfășurat acțiunea cea mai sistematică și mai organizată, atacînd Regulamentul Organic în înseși dispozițiile lui fundamentale. Cuvîntul scris în presa sau în publicațiile vremii, conspirația și complotul au fost folosite în egală măsură în lupta împotriva regimului regulamentar și pentru afirmarea ideilor liberale. Faptele sînt cunoscute⁴.

¹ Cf. Gh. Platon, *Situația maselor populare din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848* în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza“ din Iași, secț. III, Istorie, t. XII, 1966.

² *Ide m*, *Contribuții la cunoașterea frământărilor țărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848. Strămutarea locuitorilor*, în *Studii și articole de istorie*, vol. IV, Buc., 1962, și *Din lupta maselor țărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848*, *Ibidem*, vol. VII, Buc., 1965, vezi și „Revista arhivelor“, nr. 1, 1963.

³ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, Buc., 1915, p. 550 și urm.

⁴ *Ibidem*, p. 544 și urm.; vezi și Gh. Ungureanu, *Frământări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 din Moldova*, în „Studii“, anul XI, 1958, nr. 3, p. 51—76.

Evenimentele au avut un mers mereu ascendent, reflectându-și pe acest plan maturizarea premiselor proprii situației revoluționare. Presa, literatura, teatrul și școala, ca să nu ne referim decît la mijloacele „legale” de răspîndire a ideilor, militau pentru eliberarea socială și națională. Ideologia, prin conținutul și formele sale de expresie, depășea baza economică a epocii în care domina încă feudalismul, fiind un factor activ în lupta pentru răsturnarea vechiului regim.

În afara comploturilor și mișcărilor care vizau regimul⁵, atacînd, într-un anumit sens, însăși esența acestuia, opoziția împotriva domnitorului capătă un caracter multilateral, mai organizat, la sfîrșitul anului 1845. În acțiunile întreprinse cu începere din această perioadă sînt amestecate, în egală măsură, elemente provenind din boierimea de clasa doua și a treia, din rîndurile tinerimii intelectuale care-și definiseră poziția ideologică sub influența ideilor Apusului, precum și elemente cu orientare liberală din rîndul boierimii mari. Mișcarea revoluționară din anul 1848 este o continuare firească a acțiunilor precedente.

Relatarea acestor frămîntări nu intră în sfera preocupărilor lucrării. Ele au fost descrise în altă parte⁶. În expunerea noastră ne vom ocupa de ele numai în măsura în care putem preciza locul pe care l-a ocupat problema agrară în cadrul acțiunilor cu caracter revendicativ din această perioadă și, în strînsă legătură cu aceasta, măsura în care în intenția revoluționarilor moldoveni a stat antrenarea maselor, a țărănimii mai ales, la îmfăptuirea dezideratelor de transformare socială și națională. Subliniind atitudinea revoluționarilor moldoveni față de mase și mai ales poziția față de eventualitatea participării active a acestora la realizarea propriilor lor revendicări, scoatem în evidență o problemă pe care o considerăm importantă, de natură să lămurească mai deplin aspectele principale ale mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova.

Mai întîi însă socotim necesare unele precizări pentru o mai bună fixare a conținutului și caracterului frămîntărilor sociale anterioare anului 1848.

Interesul pe care-l prezintă mișcările din anul 1846 este cu atît mai mare, cu cît, așa cum s-a considerat, ele sînt inițiate de o organizație cu caracter conspirativ, „cu țeluri asemănătoare celor ale *Frăției muntene*”, denumită *Asociația patriotică*⁷. Existența unei asemenea *Asociații* pune în cu totul altă lumină împrejurările revoluționare din anul 1848 din Moldova.

Referitor la existența *Asociației patriotice* am formulat unele obiecții⁸, care, departe de a diminua importanța mișcării revoluționare din Moldova,

⁵ Cf. V. Popovici, *Unele date noi despre conjurația confederativă din 1839*, în *Lucrările sesiunii științifice din 2—12 iunie 1950*, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1951, p. 1993—2000, și Gh. Platon, *Contribution à la connaissance des mouvements sociaux et politiques antérieures à l'année révolutionnaire 1848 en Moldavie. La société (association) philanthropique*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, t. IV, nr. 5, 1965.

⁶ Gh. Ungureanu, *op. cit.*

⁷ *Ibidem*, p. 64, și *Istoria României*, vol. IV, Buc., 1964, p. 39.

⁸ Vezi recenzia la *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, anul XI, fasc. 2 (1960), p. 263. Aceleași rezerve le-am formulat și cu prilejul discuțiilor purtate pe marginea machetei volumului al IV-lea din *Tratatul de istorie a României* (cf. „Studii”, nr. 5, 1961, p. 1278).

urmează s-o situeze pe un teren mai stabil. Este locul să stăruim aici asupra acestei probleme în legătură cu evenimentele survenite la sfârșitul anului 1845.

Mișcări sporadice au existat și în perioada anterioară⁹. Începând însă din anul 1845, ele sînt mai bine organizate și cu obiective mai clar conturate. Catagrafia din 1845 a prilejuit grave și numeroase abuzuri. Acestea erau generate atît de dispozițiile generale în spiritul cărora se înfăptuia lucrarea, cît și de maniera în care comisiile aplicau aceste dispoziții. Unul din aceste abuzuri — și, poate, cel mai grav — l-a constituit includerea căpătăierilor între birnici. În afară de faptul că procedeul încălca flagrant dispozițiile regulamentare, consecințele lui, așa cum experiența trecută o dovedise, aducea grave prejudicii atît proprietarilor, cît mai ales locuitorilor.

Invocînd „sîmțitoarea sminteală în iconomia rurală” și „împovărarea” satelor asupra cărora trebuia să cadă sarcina de a plăti birul acestor oameni „străini și nestatornici”, la 28 decembrie 1845 un număr de 30 proprietari mici și mijlocii din cuprinsul ținutului Vaslui, în absența domnitorului, înaintează o cerere Sfatului cîrmuitor. Documentul este redactat de T. Rășcanu, care, împreună cu Tuchidide Durmuz și Theodor Sion, o prezintă înaltului for¹⁰.

Acțiunea pornea mai ales — faptul este evident — din tendința proprietarilor de a putea dispune în condiții cît mai bune de munca țărănilor.

Ocîrmuirea, cu scopul de a contracara evaziunea fiscală provocată de nestatornicia căpătăierilor în virtutea sistemului de răspundere solidară, făcea responsabile cu plata impozitelor acestora satele în care căpătăierii fuseseră găsiți de comisiile catagrafice. În felul acesta, sarcinile fiscale ale locuitorilor creșteau și, în strînsă legătură cu ele, capacitatea de muncă a acestora față de proprietari era diminuată. Tocmai faptul acesta, la care se adaugă, firește, și nemulțumirea generală pe care țărani o manifestau față de intervenția promptă a boierilor. Că lucrurile stau așa ne este dovedit și de faptul că, pe cît de „revoluționari” se dovedeau unii boieri mici și mijlocii atunci cînd era vorba de a instiga pe locuitori să nu-și îndeplinească anumite obligații față de stat care contraveneau intereselor lor, pe atît de conservatori și reacționari deveneau atunci cînd aceiași țărani se împotriveau să presteze obligațiile feudale către proprietate. De acest lucru însă ne vom ocupa în continuare.

Soluționarea cererilor formulate prin documentul semnat de cei 30 boieri este amînată. Frămîntările boierimii mici și mijlocii cresc în amploare în prima jumătate a anului 1846 și se extind și asupra altor ținuturi. În februarie 1846, unii din micii boieri din ținutul Tutova, în frunte cu Iordache Racliș, mînați de interese de natură personală, proferează amenințări și injurii la adresa dregătorului¹¹. Tot acum se produc și frămîntările corporațiilor din capitală

⁹ Gh. Ungureanu, *op. cit.*

¹⁰ Arh. st. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 4332, f. 77.

¹¹ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 39—40, și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 62—63.

și ale țărănilor din Bacău și Putna, care trimit la Iași o impunătoare delegație¹².

La începutul lunii iunie, cei trei boieri se prezintă din nou în incinta Sfatului, unde Rășcanu, pe un ton ultimativ, declară că, în eventualitatea în care „nu se va face punere la cale spre a se lăsa acei liuzi necuprinși în numărul birnicilor... vor veni la măsură de a se împotrivi la darea birului, lucrarea șoselelor și orice cerere din partea cîrmuirii”¹³. După cît se pare, ei instigaseră pe locuitori în sensul acesta mai înainte încă de a se prezenta a doua oară la Sfat¹⁴. Fiind considerați recidiviști, deoarece mai fuseseră implicați și în trecut în asemenea „neorînduieli”, și constatîndu-se că înțelegerea dintre dîșșii, sau „comunia”, are „scoposuri întinse și neprielnice atît pentru comuniile sătești, cît și țintitoare la scandală și tulburarea liniștii obștești”, se hotărăște arestarea și exilarea lor. „Prin șloboda lor petrecere în țară — se aprecia în jurnalul Sfatului cîrmuitor, din 5 iunie — să nu să răspîndească asemenea principii smreduitoare și răsturnătoare liniștii, petrecerii obștești”¹⁵.

Cercetările ulterioare, întreprinse cu prilejul urmăririi lui T. Rășcanu, care izbutise să fugă, dovedesc că frămîntările erau cu mult mai extinse și cu un conținut mai radical.

La moșia Holmu din ținutul Vaslui, unde, după cît se pare, era centrul mișcării, se întîlneau reprezentanții principali ai acesteia¹⁶. „Răii cugetători — așa cum erau ei denumiți în ofisul domnesc din 5 octombrie 1846 — s-au înarmat cu scop sumet împotriva măsurilor stăpînirii”¹⁷.

Într-adevăr, la Holmu se confecționau gloanțe și fusese alcătuit un grup înarmat. Interesant de notat este faptul că aderenții la mișcare erau răspîndiți în diferite orașe și regiuni ale țării, unde desfășurau o intensă activitate. Astfel, la Iași era N. Istrate, la Galați clucerul Gheorghiu, iar la Bîrlad C. Racliș. Acesta din urmă mai ales, după cum constata comisia de anchetă, „s-au purtat la mai multe locuri spre aflare de partizani și năimire de oameni”. La Focșani, de pildă, „au răsufolat vorbe de o îndrăzneală sumeață”, insultînd pe cîrmuitori și domnitor, pomenind chiar „despre înjghebarea unei revoluții”. În discuțiile purtate cu I. Poni, reliefa nedreptățile din țară, pronunțîndu-se pentru necesitatea unor reforme¹⁸.

De asemenea, comisia de cercetare stabilește că principalii complotiști aveau legături și cu alți numeroși boieri din Moldova¹⁹. Considerînd toate

¹² *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 15—16.

¹³ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 43.

¹⁴ În raportul adresat Porții la 16 iunie 1848, M. Sturza menționa că aceștia „au instigat populația să nu plătească impozitele...” (*ibidem*, p. 47).

¹⁵ *Ibidem*, p. 43—44.

¹⁶ Sînt indicați ca participanți la aceste întîlniri : T. Rășcanu, Vasile și Iordache Mălinescu, spătarul Gr. Carp, căminarul Istrate, clucerul Gheorghiu, C. Racliș, D. Miculescu ș.a. (cf. Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 66—67).

¹⁷ *Ibidem*, p. 66.

¹⁸ Arh. st. Iași, Tr. 1052, op. 1202, nr. 106, f. 5—22, și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 67—69.

¹⁹ *Ibidem*, p. 66—68.

aceste fapte, comisia apreciază că Rășcanu a avut drept scop „a putea împotrivi pe ocîrmuire printr-o bandă înarmată... țintind pentru urzirea pe supt cumpăt a unor împerechieri care, de nu era întîmpinat de ocîrmuire, ar fi putut avea cele mai serioase urmări”²⁰.

Evenimentele, ale căror linii generale le-am schițat mai sus, dovedesc într-o manieră evidentă că, spre deosebire de anii anteriori, acțiunile din cursul anului 1846 erau organizate, în ele fiind implicați îndeosebi boieri de categoria doua și a treia și unii boieri mari²¹. În timpul desfășurării acestora se plasează scrisoarea lui Al. I. Cuza adresată lui Gh. Lambrino la 9 iunie 1846, din conținutul căreia se degajă existența *Asociației patriotice*. Este singurul document, de altfel, în care se face această specificare. În eventualitatea în care, în urma analizei, ar rezulta că *Asociația* într-adevăr ar fi existat, am putea să acordăm un alt sens și o altă semnificație evenimentelor din anu. 1846. În realitate însă, după părerea noastră, din analiza conținutului și a spiritului în care este redactată scrisoarea se nasc îndoieli serioase cu privire la existența *Asociației patriotice*.

Ironia usturătoare în care este redactată scrisoarea vizează, în egală măsură, atît pe unii din cei implicați în mișcările anului 1846, cît și ocîrmuirea. Vorbind de arestarea și surghiunirea la Galați a lui T. Durmuz și T. Sion, Cuza subliniază că aceștia, „victime patriotice”, „sînt patrioți din Vaslui care se sacrifică pentru țară — în cuvinte numai — și deci sînt membri ai *Asociației patriotice, al cărei secretar este Teodor Rășcanu*”. Apreciind în continuare, pe un ton la fel de ironic, măsurile represive ale ocîrmuirii, Al. I. Cuza, în concluzie, în aceeași manieră, își generalizează observațiile în forma următoare: „În consecință... orice moldovean nu poate fi decît pătruns de speranță pentru prosperitatea țării și mîndru de a fi moldovean, dat fiind *mișcările patriotice ale nemulțumiților și bunele garanții ale șefilor ocîrmuirii*”²².

După cît se poate constata, Cuza ironiza, și nu fără temeii — așa cum vom vedea în continuare —, „revoluționarismul” celor doi arestați. Din felul cum este alcătuită scrisoarea nu rezultă că exista o asociație în sensul propriu al cuvîntului. Acesta folosește denumirea de *Asociație patriotică* în aceeași accepție generală care o dă și expresiei „victime patriotice” și „mișcările patriotice ale nemulțumiților”. Se referă, credem, nu la o organizație constituită pe baza unor principii și a unui program, ci la o asociere în sensul cel mai general al cuvîntului, la o înțelegere realizată cu scopul de a iniția o mișcare mai largă de protest în vederea înfăptuirii unor reforme.

Singură indicarea lui T. Rășcanu drept „secretar” al *Asociației* ar putea întări presupunerea în favoarea existenței unei asemenea organizații. În realitate însă, ținînd seama de tonul general al documentului, credem că Rășcanu a fost indicat cu titlul de secretar pentru faptul că a inițiat mișcarea, a redactat protestul celor 30 de boieri și a fost sufletul întregii acțiuni.

²⁰ Arh. st. Iași, Tr. 1052, op. 1202, nr. 106, f. 45—47, și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 67.

²¹ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 64—68.

²² *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 46—47 (subl. ns.).

Dacă într-adevăr o asemenea asociație ar fi existat, nu vedem motivul pentru care Cuza să fi adoptat un asemenea ton, el însuși fiind animat, așa cum se știe, de profunde idei progresiste. În afară de aceasta, ar fi fost imposibil ca, în eventualitatea în care ar fi existat o organizație în genul *Frăției* muntene, să nu fie pomenită nicăieri în scrierile revoluționarilor de la 1848. Ar mai putea fi aduse în același sens unele argumente desprinse din însăși desfășurarea evenimentelor al căror contur l-am schițat mai sus.

O societate așa cum a fost *Frăția* munteană, creată cu scopul de a organiza viitoarea mișcare revoluționară, trebuia să se ridice cu mult deasupra unei asocieri cu caracter complotist și cu țeluri relativ limitate. Or, din desfășurarea evenimentelor constatăm că nu exista nici unitate de acțiune și nici o platformă ideologică. Din acțiunile nemulțumiților — termenul generic pe care-l întrebuițeză Cuza îl socotim cel mai potrivit pentru a defini activitatea acestora —, ca și din declarațiile făcute de unii dintr-înșii, rezultă că doreau să realizeze transformări limitate prin propriile lor forțe, fără atragerea maselor prin afișarea unui program de revendicări. Fără îndoială, declarațiile lui Racliș sau întâmplările și preparativele de la Holmu, curajul manifestat de Mălinescu, acțiunea colectivă întreprinsă pentru înlesnirea fugii lui Rășcanu²³ sînt spectaculare. Acestea însă, prin ele însele, nu imprimă mai multă greutate mișcării. Compoziția eterogenă a nemulțumiților explică și caracterul limitat al năzuințelor lor. De fapt, întâmplările din 1846 constituie, am putea spune, repetiția generală a mișcării revoluționare moldovene din 1848.

Împotriva existenței unei asemenea *Asociații* pledează și documentele oficiale ale vremii. În nici unul din acestea, nici chiar în raportul prezentat Porții de M. Sturza, nu se pomeneste de așa ceva²⁴, deși din ele se degajează faptul că ocîrmuirea a privit mișcarea din 1846 cu toată seriozitatea.

Făcînd rezerve în privința existenței *Asociației patriotice*, nu aducem nici un prejudiciu și nici nu denigrăm mișcarea revoluționară din Moldova. Dimpotrivă, considerăm că împrejurările revoluționare din 1848 sînt mai bine explicate tocmai prin lipsa unei asemenea asociații, care ar fi avut drept scop să organizeze și să coordoneze mișcarea revoluționară.

În fond, chiar dacă admitem că măsurile represive ale domnitorului au înăbușit în fașă mișcările inițiate de *Asociație*, nu trebuie să uităm că membrii acesteia, cu unele excepții, după o scurtă detențiune, au fost puși în libertate. De asemenea, activitatea revoluționară consecventă desfășurată de unii dintre cei implicați în mișcare, așa cum ar fi V. Mălinescu și mai ales T. Rășcanu, care încă din 1843 răspîndea manifeste în Iași²⁵, nu poate servi drept argument pentru susținerea existenței *Asociației patriotice* ca o societate cu program și obiective asemănătoare cu ale *Frăției* din Țara Românească.

Mișcările din 1846, cu tot interesul deosebit pe care-l prezintă pentru cunoașterea mai deplină a anului revoluționar 1848 în Moldova, nu aduc nimic

²³ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 78—92, și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 62—68.

²⁴ *Ibidem*, p. 42—63.

²⁵ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 57.

nou în rezolvarea problemei celei mai importante a epocii, problema agrară. Acțiunile din 1846, deși organizate, nu au avut drept obiectiv decât realizarea unor revendicări parțiale. Nu s-a pus în discuție problema desființării feudalismului și nici nu s-a apelat la mase, vital interesate în lupta pentru înlăturarea cătușelor feudale.

Mișcările din 1846, crunt reprimare de M. Sturza, sînt continuate sub o altă formă în cursul anului următor, cu prilejul alegerilor pentru obișnuita Obștească adunare²⁶. Boierimea mică și mijlocie intenționa să cîștige o majoritate în Adunare, cu scopul de a vota legi care să corespundă unor interese mai largi, mai generale.

Interesant de notat că și în cazul acesta majoritatea celor implicați în frământările din vara anului 1847 vor fi întîlniți participînd și la mișcarea revoluționară din cursul anului 1848. Compoziția socială a nemulțumiților, relativ aceeași din 1846, o vom întîlni și în adunarea de la 27 martie.

Alegerile care, potrivit și informațiilor consulului francez Duclos, fuseseră aranjate dinainte și trebuiau să asigure o adunare complet docilă domnitorului²⁷ au oferit prilej celor nemulțumiți personal de politica lui M. Sturza — unora dintre boierii mari —, ca și celor doritori de a se înfăptui unele reforme cu caracter liberal, în special boierilor mici și mijlocii, să acționeze.

Deși cu prilejul acestor acțiuni au fost rostite declarații radicale, ele exprimau doar intenții²⁸. Totul s-a mărginit la încercări de a cîștiga majoritatea în Adunare sau de a introduce în sînul acesteia partizani ai unor reforme mai largi, ostili politicii domnitorului.

Un fapt foarte interesant care merită să rețină atenția este acela că boierii mici și mijlocii, deși au încercat să formeze „partidă” independentă, lipsiți de influență, mijloace și perspective, au fost nevoiți în cele din urmă să colaboreze cu boierimea mare de nuanță liberală, ostilă politicii domnești.

Astfel, din declarațiile clucerului M. Ștefănescu rezultă că încă de la sfîrșitul anului 1846 „am început noi, starea mai de gios a boierilor, a ne aduna pe la casele noastre și a vorovi despre alegerea de deputat, punînd la cale a se putea alege vreunul din noi deputat”. Intenția boierilor mici era să-și creeze o „partidă”. Ajungînd la concluzia că singuri nu vor putea „face nimică” și nu-și vor putea impune candidatul lor, au fost convinși să-și dea cu toții voturile hatmanului Roznovanu, singurul din ținutul Tutova considerat „cu caracter și fără nici un fel de împregiurare care să-l silească a cere ajutorul curții”. Propaganda electorală, efectuată de aga Manolache Costache, spătarul Iorgu Radu și alții, a adus cîștig de cauză hatmanului Roznovanu, care avea deja o „partidă de peste una sută glasuri și — se subliniază în document — nu are a să apleca la întărirea proiectelor ce ar fi a să da la obicinuita Obștească adunare în sesiile anilor acestor cincă”²⁹.

²⁶ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 69—72, și I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 554.

²⁷ Hurmuzaki, XVIII, p. 24—26 (raportul din 2 august 1847).

²⁸ Cf. Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 70, și Arh. st. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 1260, f. 2 și nr. 4264, f. 1 și urm.

²⁹ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 112, și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 70—71.

Acțiuni în genul acestora au fost întreprinse și în ținutul Fălciu, unde aga Anastasie Panu, președintele judecătoriei ținutale, făcându-se „căpitanie răzvrătirii și unealta prăpăditoarelor cugetări“, dirijînd „partida“ celor nemulțumiți, prin diverse mijloace a urmărit să impună candidatura agăi L. Roset³⁰.

Încercările de a realiza o majoritate în Adunare ostilă domnitorului și favorabilă reformelor a eșuat. Ce interesează însă sînt nu atît rezultatele obținute, cît mai ales metodele întrebuintate pentru înfăptuirea reformelor. Cadrul strict legal în limitele căruia s-a desfășurat lupta pentru reforme este evident și el se va menține, în general, și în cursul anului 1848. Legalitatea era impusă de considerente de ordin tactic, determinate în mare parte de structura de clasă și de interesele acelor care se făceau purtătorii de cuvînt ai nevoilor generale. Compromisul din martie 1848 nu este accidental, dictat de împrejurări de moment, ci rezultatul unei înțelegeri care se realizase deja în anii anteriori.

Se impun aici unele precizări de natură să sugereze anumite explicații cu privire la „alianța“ de ordin tactic ce s-a stabilit în împrejurările revoluționare din martie 1848 în Moldova, care continuă, în forme, dar mai ales în împrejurări noi, pe cea anterioară.

În primul rînd, înțelegerea fenomenului ne este oferită de structura și poziția politică și ideologică a burgheziei moldovene.

S-a vorbit mult despre slăbiciunea acestei burghezii, mai ales atunci cînd evenimentele din Moldova au fost raportate la cele din Țara Românească. Slăbiciunea aceasta, a clasei burgheze din Moldova, este atestată și de contemporani. Ar fi de ajuns să ne referim în acest sens la informațiile oferite de N. Suțu. Acesta notează că burghezia, care în alte părți, de obicei, joacă un rol important în mișcările politice, la noi este inconsistentă, fiind alcătuită mai mult din străini. În afară de aceasta, poporul fiind liniștit și dezarmat și mai ales posedînd obișnuința supunerii, în Moldova nu existau condiții pentru izbucnirea unei revoluții³¹. Din această cauză, agitatorii de la 1848, relatează în continuare Suțu, nefiind suficient de puternici și fiind obligați să acționeze într-un cerc relativ restrîns, au înțeles că nu pot realiza nimic fără să-și asocieze boierii bătrîni și unele somități ale societății moldovene³². Acești boieri, printre care, firește, se număra și el, au acceptat să semneze „petiția“ cu condiția ca să nu se depășească procedeele legale și să înceteze orice agitație. Am semnat, declara textual logofătul, „în speranța de a da o ieșire calmă crizei“³³. De aceea, atît el, cît și ceilalți semnatori din rîndurile marii boierimi, au ținut seama mai puțin de opiniile lor în privința anumitor prevederi ale „petiției“, în intenția de a evita orice manifestare violentă.

Astfel explică N. Suțu împrejurările care au determinat acordul tactic din martie 1848.

Explicațiile lui N. Suțu corespund realității numai în parte. În afară de faptul că unor fenomene de natură socială nu le putea da explicații științifice,

³⁰ Arh. st. Iași, Tr. 1710, op. 1942, nr. 352, f. 17—22.

³¹ N. Soutzo, *Mémoires*, publiés par P. Rizos, Vienne, 1899, p. 155—156.

³² *Ibidem*, p. 152.

³³ *Ibidem*, p. 161.

cu anumite intenții destul de greu disimulate — așa precum se știe —, el încearcă să opună boierimea în bloc politicii lui M. Sturza, singurul făcut responsabil de greutățile în care se zbătea țara.

Burghezia moldoveană era slabă nu prin faptul că era inferioară numerică în raport cu cea din Țara Românească și cu o mai redusă potență economică. De asemenea, slăbiciunea acesteia nu poate fi pusă atât de mult pe seama preponderenței ce o deținea burghezia altor naționalități. În general, capitulațiile și jurisdicția consulară, în condițiile existenței regimului și a practicilor feudale inerente, creaseră și în Țara Românească o situație care nu se deosebea prea mult de cea din Moldova. Explicațiile sînt mai profunde, și ele rezidă în particularitățile de dezvoltare ale orașului moldovenesc la jumătatea secolului al XIX-lea. Cercetările desfășurate în acest sens au dus la rezultate deosebit de importante pentru problema care ne interesează³⁴. S-a apreciat pe bună dreptate, după o minuțioasă analiză, că „în Moldova, mai mult decît în Țara Românească, burghezia era slabă datorită lipsei de omogenitate, datorită intereselor contradictorii izvorîte dintr-un tratament fiscal și juridic inegal care îi fărâmițau forțele, abătînd-o într-o oarecare măsură de la direcția către care trebuiau să se îndrepte loviturile ei : regimul feudal“³⁵.

Negustorii și meșterii aflați în bresle se ciocneau cu cei care izbutiseră să iasă de sub controlul și piedicile ce le mai puneau acestea. Indigenii erau nemulțumiți de faptul că negustorii și meșterii de rit mozaic, neîncadrați în bresle, aveau unele avantaje în plus și toți la un loc se situau pe o poziție potrivnică sudiților care se bucurau de un regim preferențial, „formînd un adevărat stat în stat“³⁶. În felul acesta, se adăuga pe aceeași linie, „capacitatea antifeudală a orașului a fost diminuată, deși, firește, tot el s-a situat în fruntea luptei antif feudale. Trecerea la capitalism nu s-a făcut pe cale revoluționară, și una din explicații ne-o oferă chiar structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea ; elementele burgheze, deși numeroase și majoritare în principalele orașe, erau fărâmițate și slabe“³⁷. Sînt explicații care trebuie avute în vedere pentru înțelegerea evenimentelor de la 1848.

La aceasta trebuie adăugat și faptul că, spre deosebire de Țara Românească, boierimea moldoveană era mai puternică sub raport economic și politic, mai suspicioasă la tendințele de înnoire, pe care le accepta numai în măsura în care nu aduceau prejudicii intereselor și pozițiilor sale, mai conservatoare în privința păstrării rînduielilor stabilite.

În 1848, năzuințele spre transformare — efect al crizei sistemului feudal — erau proprii tuturor claselor societății moldovene. Direcția și conținutul acestora variau însă în funcție de interesele de clasă, care, în anumite privințe, veneau în flagrantă contradicție. Trebuia găsită o platformă care să asigure,

³⁴ Cf. L. Boicu, *Despre structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Studii“, nr. 2, 1963.

³⁵ *Ibidem*, p. 303—304.

³⁶ *Ibidem*, p. 305.

³⁷ *Ibidem*, p. 304.

cel puțin deocamdată, realizarea unui program minimal, care trebuia să înceapă prin înlăturarea domnitorului.

Revoluționarii de la 1848, aparținând burgheziei mai mult prin idei, mai păstrau încă mult din ceea ce era caracteristic mentalității feudale. Prin origine socială ei aparțineau în majoritate boierimii mici și mijlocii liberale. Aceștia, fără să le diminuăm patriotismul de care mulți dintre dînșii erau fierbinte animați, au mers pe calea înțelegerii cu boierimea mare nu numai în virtutea condițiilor expuse mai sus. Colaborarea, care nu excludea însă dorința reală de progres, mai avea drept temei, printre altele, atât îngrijorarea ce o inspira o eventuală ridicare a maselor, cât și — nu în mai mică măsură — grija de a evita crearea vreunui pretext de natură să permită ocuparea țării de armatele țariste.

În legătură cu aceasta se impune o altă observație, nu lipsită de importanță. În general, atunci cînd se vorbește de împrejurările imediat anterioare izbucnirii mișcării revoluționare din Moldova, se consideră că aceasta, în pofida planurilor de măsuri stabilite la Paris de revoluționarii din cele două țări române³⁸, a început mai înainte ca elementele considerate mai radicale — Negri este unul dintre acestea — să aibă puțința de a ajunge la Iași. Dar, chiar și începută înaintea mișcării din Țara Românească și fără legătură cu aceasta, mișcarea revoluționară din Moldova, considerăm noi, a avut o deosebită importanță pentru revoluția ce trebuia să înceapă în Principatul vecin.

Începută simultan în ambele țări române, revoluția ar fi fost înăbușită înainte de a se dezvolta. Începută numai în Moldova, în limite care nu puteau să ofere pretextul vreunei intervenții³⁹, ea făcea din Principat o barieră între puterea protectoare și Țara Românească, permițînd acesteia din urmă să-și desfășoare revoluția în condiții cu mult mai favorabile. Chiar dacă intenția nu a fost aceasta, consecințele generale pot sugera o asemenea observație.

Împrejurările revoluționare din martie 1848 sînt cunoscute și nu găsim necesar să le expunem din nou. Ne vom mărgini doar să facem cîteva considerații în legătură cu problema care constituie obiectul central al preocupărilor noastre : raportul mișcării cu masele populare.

Conținutul și caracterul *Petiției-proclamație* a fost mult discutat în literatura noastră istorică. Au fost subliniate mai ales limitele în raport cu documentele programatice ulterioare : *Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei și Dorințele Partidei naționale*⁴⁰.

³⁸ Gh. Georgescu-Buzău, *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea deslănțuirii revoluției de la 1848*, în „Studii”, nr. 1, 1956.

³⁹ În lucrarea sa *Suvenire contimporane*, G. Sion notează că „Rusia a voit a revoluționara țara spre a justifica o invaziune în Principate”. Referindu-se la intențiile pe care le nutreau revoluționarii moldoveni, el arată pe aceeași linie : „...A răsturna guvernul prin răscoală nimeni nu cugeta, înțîi că era un pas prea hazardos ; al doilea că vecinătatea Puterii protectoare era prea aproape și totdeauna amenințătoare” (*op. cit.*, p. 167). După cum vom vedea, Sion revine cu noi precizări în legătură cu această chestiune.

⁴⁰ Vezi mai ales V. Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, în „Studii și cercetări științifice”, Acad. R.P.R., Filiala Iași, anul V (1954), nr. 1—2, p. 437—479.

Într-adevăr, caracterul limitat al revendicărilor — fără să greșim considerînd documentul prin prisma numai a primului punct — este evident, reflectînd venidic năzuințele limitate ale participanților la adunarea de la 27 martie. Mișcarea revoluționară de la începutul anului 1848 din Moldova constituia în fond, sub raport programatic și tactic, în forme și în condiții noi, o continuare a mișcărilor politice și sociale din anii anteriori. Petiția înaintată domnitorului urmărea prin cîteva din punctele sale, lucru care contravenea cu formula declarativă cuprinsă la punctul întîi, modificarea Regulamentului Organic, din care M. Sturza, împreună cu camarila și reacționarii cei mai înverșunați, făcuseră un adăpost pentru dominația lor.

Revoluționarii moldoveni încercau să introducă unele modificări capabile să permită, pe o cale lentă și progresivă, schimbări mai adînci. În fond deci nimic altceva decît aceleași deziderate și năzuinți exprimate și cu prilejul alegerilor din 1847, de care am pomenit mai sus. Însuși Kogălniceanu, de altfel — și aceasta nu era numai opinia sa proprie — subliniază deosebit de clar faptul în programul cunoscut sub numele de *Dorințele Partidei naționale în Moldova*, scris în august 1848⁴¹. Și acum, ca și în anii anteriori, în afara unor încercări asupra cărora vom reveni în continuare, masele nu au fost interesate și nici chemate să participe la transformările pe care „spiritul veacului“ le impunea. Spiritul acesta de legalitate se degajează din multe documente ale vremii.

Analiza evenimentelor din martie și a activității desfășurate în continuare de revoluționarii emigrați a prilejuit adeseori păreri și aprecieri contradictorii, atît în istoriografia veche, cît și în noua noastră literatură istorică.

Reprezentanții vechii istoriografii — și nu numai aceștia —, minimalizînd mai ales mișcarea revoluționară din Moldova, apreciau ironic strădania fără conținut și perspectivă a bonjuriștilor. Moldovenii, spre deosebire de munteni, așa cum aprecia, de pildă, G. Ibrăileanu, aveau un temperament mai conservator, refractar la „noutăți“. Aceasta, împreună cu „inexistența“ unei clase revoluționare, ar explica, chipurile, caracterul particular al mișcării din martie⁴².

Și în noua noastră literatură istorică, care a abordat problema în mod științific, s-a discutat caracterul legalist al mișcării și s-a arătat că revoluționarii moldoveni au ajuns la „conștiința de sine“, au putut să treacă la formularea unor revendicări cu caracter mai radical, așa cum ar fi, de pildă, acelea din *Prințiipiile* de la Brașov, abia după ce au venit în contact cu revoluționarii din Transilvania, au participat la adunarea de la Blaj, au cunoscut ideile revoluției

⁴¹ „În martie 1848 — se nota în acest sens în document — nu se cerea decît stricta păzire a Regulamentului... și prin urmare o Adunare obștească legiuitorie aleasă ca prin aceasta să se poată desființa fără zgomot și zdruncinare abuzurile sub care geme țara și a se opera totodată și reformele ce sînt neapărate pentru fericirea ei“ (cf. *Anul 1848 în Principatele Române*, t. IV, p. 124).

⁴² G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, ed. 2, Iași, 1922, passim.

maghiare și au scăpat de sub influența boierilor reacționari⁴³. S-a vorbit, de asemenea, pe aceeași linie despre slăbiciunea burgheziei moldovene.

Asemenea concluzii se pot trage numai atunci când se procedează — și procedeul nu este justificat prin nimic de altfel — la opunerea conținutului principalelor documente cu caracter programatic.

Într-adevăr, sub raport ideologic, între *Petiția proclamație și Prințiipiile* de la Brașov și chiar *Dorințele Partidei naționale* este o distanță colosală. Nu putem însă atribui uluitorul salt ideologic pe care l-au realizat revoluționarii moldoveni în numai două luni doar influențelor. Nu putem crede — și nici logica n-o admite — că ideologia munteană și cea din Transilvania să fie mai avansate decât cea din Moldova. Dezvoltarea organică și unitară a ideologiei românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea este o problemă care astăzi nu mai poate ridica nici un fel de controversă.

Dacă avem în vedere contactul strâns al revoluționarilor moldoveni cu cei din Țara Românească, contact realizat atât pe cale culturală, cât și prin întâlniri directe⁴⁴ — cele de la Mînjina constituie un strălucit exemplu de colaborare revoluționară⁴⁵ —, dacă ne gândim, de asemenea, la faptul că și moldovenii studiau în Franța, unde au organizat chiar cu tinerii din Țara Românească un plan comun de acțiune în 1848, pe care însă mișcarea moldoveană, izbucnită precipitat, l-a făcut inaplicabil⁴⁶, nu putem să fim de acord cu ideea potrivit căreia mișcarea revoluționară moldoveană, sub raport ideologic, era în urma celorla din țările-surori⁴⁷. Dezvoltarea unitară a ideologiei în cele trei țări române exclude ipoteza unei „cristalizări“ gradate a ideologiei revoluționare moldovene în prima parte a anului 1848. Această ideologie era deja cristalizată în momentul când a început mișcarea din martie.

Deosebirile, credem noi, trebuie explicate nu prin insuficiența însușire de către moldoveni a ideologiei revoluționare, ci prin adoptarea, încă de la început, a unei anumite linii, care, în general, s-a menținut chiar și după înăbușirea mișcării din martie. Deci este vorba mai mult de o deosebire de orientare tactică, care-și are explicațiile ei bine definite. De altfel, tot Kogălniceanu

⁴³ V. Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, p. 451.

⁴⁴ Pentru legăturile dintre reprezentanții celor trei țări române vezi C. Bodea, *Actions prérévolutionnaires roumaines avant 1848*, în „Nouvelles études d'histoire“, Bucarest, 1965, p. 271—282.

⁴⁵ C. Bodea, *op. cit.*; vezi și „Studii“, nr. 1, 1966, p. 17—22.

⁴⁶ Gh. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, cf. și *Suvenirile contimpurane*, p. 165.

⁴⁷ M. Kogălniceanu, în discursul rostit cu prilejul jubileului de 25 de ani al Academiei, nota printre altele că „în 1848 Bălcescu a publicat în Magazinul istoric“ lucrarea sa asupra stării sociale a muncitorilor plugari în statele române, în care fiecare frază este un strigăt la cer în favoarea nenorociților asupriți. Cuvintele lui Bălcescu, în curînd, aveau să pună chestiunea la ordinea zilei. Toate spiritele luminate, toate inimile fierbinți își însușiră soluționarea chestiunii ca un țel nobil al activității vieții lor“ (cf. M. Kogălniceanu, *Opere alese*, ed. Gh. Drăgan, București, 1940, p. 293).

este acela care lămurește suficient de limpede acest lucru, atât în *Dorințele Partidei naționale*⁴⁸, cât și, mai târziu, în discursul de recepție la Academie⁴⁹.

Mișcarea revoluționară moldoveană, e drept, în momentul declanșării sale era lipsită de elementele care manifestaseră o orientare mai radicală, V. Mălinescu, T. Rășcanu și alții. Nu credem însă că prezența acestora ar fi imprimat mișcării un alt curs.

Un element important care deosebește mișcarea revoluționară din Moldova de cea din Țara Românească este că, în acest din urmă Principat, ideile avansate care nu se limitau la formulări abstracte, ci erau strâns legate de practica revoluționară, erau susținute cu convingere consecventă și fermitate de aripa radicală, în fruntea căreia se găsea N. Bălcescu. În Moldova, unde aceleași idei erau curențe, prin M. Kogălniceanu, care, deși nu a participat la mișcarea din martie, trebuie totuși considerat ca figura cea mai reprezentativă a anului 1848, a dominat linia legală a reformelor graduale.

De la început deci, în lupta lor pentru adaptarea societății la cerințele epocii, revoluționarii moldoveni căutau să evite violența și să realizeze totul prin înțelegere cu boierimea, chiar și cu cea conservatoare. Adică, așa cum relatează G. Sion, urmăreau să facă „o revoluțiune pacifică”⁵⁰. De aceea faptul că nu au apelat la sprijinul maselor nu reprezintă o întâmplare, ci un element esențial de natură tactică. O mișcare violentă ar fi oferit prilej țarului să intervină și mișcarea ar fi eșuat încă din primul moment. Acesta, credem, a fost un important factor care a imprimat mișcării din martie caracterul său legalist⁵¹, mai ales că țarul făcuse cunoscută public hotărârea de a nu permite frământări revoluționare la granițele imperiului⁵².

Deși masele nu au fost antrenate, totuși unele încercări de organizare armată nu au lipsit. Le considerăm încercări, deoarece ele nu au depășit stadiul

⁴⁸ Referindu-se la mișcarea din martie, acesta relatea : „...Cînd, la 28 martie, obștea adunată la Iași din toate ținuturile Moldovei a cerut numai acele 35 puncturi întemeiate pe Reglement, ea prin aceasta n-a arătat că n-ar avea trebuință și de alte reforme mai radicale. Însă, tirguindu-se numai pentru ilegalități, ea vroia să fie așezată în legalitate, ca atunci legal să-și poată da și alte mai mari îmbunătățiri. Timpul acesta a venit. Astăzi nu se mai atinge numai de îndreptarea abuzurilor și de izgonirea săvîrșitorului lor... o chestie mult mai mare se ivește... regenerația Moldovei... înzestrarea ei cu instituții analoage cu epoha noastră” (*Anul 1848 în Principatele Române*, t. IV, p. 91, subl. ns.).

⁴⁹ Kogălniceanu sublinia că, încă înainte de 1848, tineretul boieresc din Moldova se gîndea la dezrobirea țiganilor și împrăștierea clăcașilor : „Împrăștierea, necesitatea ei, fusese proclamată încă de la 1840, de tinerii români de la Paris în frunte cu C. Negri. Asupra modalităților aveau să urmeze lungi discuții. Cînd, în 1848, au constat lipsa de bună-credință a domnitorului, s-au hotărît să-și exprime fâțiș dezideratele lor. Astfel au apărut *Dorințele Partidei naționale*” (*op. cit.*, vezi și I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, Buc., 1915, p. 660).

⁵⁰ *Suveniru contimpurane*, p. 184.

⁵¹ Într-o corespondență adresată comitetului din Cernăuți în august 1848, Ralet sublinia eficiența căii legale, care „nu dădu cuvînt rușilor de a zice că veniră pentru a liniști vreo răzvrătire, pentru că soasă mincinos raportul lui Vodă” (T. Bălan, *Activitatea revoluționară moldoveni în Bucovina în 1848*, Sibiu, 1944, p. 109, anexa 45). În acest sens, vezi și *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 352—355, și t. V, p. 305—308.

⁵² *Ibidem*, t. I, p. 168—169.

de proiect și, în ultimă instanță, cel puțin unele dintre ele, urmăreau să întimideze pe domn și pe boierii reacționari. Aceștia, amenințați de spectrul unei răscoale populare, urmau să acorde concesiile cerute. Pe această linie se plasează acțiunea întreprinsă de Zaharia Moldoveanu în Iași și zvonurile cu privire la pretinsa înarmare a țăranilor de către boieri și la adeziunea miliției.

Din declarațiile unora dintre cei implicați în mișcare, oameni de rînd din populația Iașului, rezultă că boierii complotiști urmau „să aducă toți locuitorii moșiilor, ba și țiganii... și că și miliția ar fi unită cu ei”. Z. Moldoveanu ar fi declarat unora dintre aceștia că, în eventualitatea în care domnitorul nu va accepta măsurile propuse de boieri, „au să ei alte măsuri”. Imediat ce vor începe „bontul”, sînt siguri „că vor sări tot norodul”. Înainte încă de începerea acțiunii, se zvonea tot pe aceeași linie, „toți în toate părțile, hue dispre asămîne”⁵³.

Atenția pe care revoluționarii — aceia care scăpaseră de urgia reprimării domnești — o acordă țăranilor în urma înăbușirii din martie nu dovedește că aceștia, dîndu-și seama că au săvîrșit o greșală acționînd fără sprijinul maselor, încercau acum să remedieze o gravă eroare tactică. Dimpotrivă, eforturile care se fac acum pentru stabilirea unui contact mai strîns cu țăranii și cu celelalte pături ale populației, izvorau din dorința de a justifica necesitatea mișcării din martie, de a dovedi justetea revendicărilor în realizarea cărora erau interesate, în egală măsură, toate clasele societății.

Este deosebit de interesant de notat în această privință că *Petiția-proclamație*, prelucrată și adaptată la puterea de înțelegere a maselor, a fost răspîndită prin orașe, tîrguri și sate⁵⁴. Sînt îngroșate și completate acele capitole care au în vedere măsuri privind interesele generale ale maselor, așa cum ar fi, de pildă, acelea privitoare la desființarea havelalelor, a pedepselor corporale, dreptul tuturor la învățătură etc. După lămurirea tuturor punctelor, în încheiere, opinia publică era chemată să-și dea verdictul. „Acestea sînt cererile făcute de către boieri — se nota în document —, cereri drepte și folo-

⁵³ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 131, 139, 137 și 147; vezi și „Albina românească”, anul XX, nr. 31 (8 aprilie 1848), p. 123. Este interesant de semnalat că, după cît se pare, deși documentele în această privință lipsesc, negustorii, mai ales, au adoptat o atitudine de expectativă față de evenimentele din martie. Este semnificativ în acest sens precizarea care se face în broșura *Mihail Sturza, Partida națională și comisia*. Aici se notează că atitudinea aceasta a constituit o greșală de ordin tactic. Referindu-se la partizanii domnitorului și la interesele ce-i călăuzeau în acțiunile lor, broșura consemnează textual că „aceștia, putem încredința, nu-s neguțătorii rămași mai mult timp indiferenți la întîmplările din 29; aceștia își cunosc acum amăgirea că ei n-au trebuit să se amestece și să dea mîna cu acei ce s-au sculat împotriva obșteștilor abuzuri. Acum suferă greu rătăcirea lor; ei sînt cei întîi astăzi care doresc o schimbare, căci altfel se afanisesc”. (*Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 434).

⁵⁴ Astfel, de pildă, în satul Blăgești-Bacău, un asemenea document a fost găsit „de niște băieți în urma a două trăsuri” (Acad. R.S.R., mss. nr. 3902, f. 274). Vezi și *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, vol. I, p. 160—161. Cu privire la răspîndirea *Petiției-proclamație* vezi și *Anul 1848 în Principatele Române*, t. VI, p. XLI.

sitoare pentru toți, dar pe care măria-sa vodă n-au vroit să le primească. Cine sînt prietenii obștii? Cine este dușmanul țării? Judece lumea”⁵⁵.

Aceeași poziție, de justificare a mișcării din martie, se degajează și din conținutul broșurilor apărute în cursul lunilor mai și iunie. Conținutul acestora este departe de a fi revoluționar. Este drept, situația maselor, a țăranilor în speță, este mai veridic expusă. Dar, așa cum se procedează în broșura semnată de V. Alecsandri, *În numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu*, în care se acordă o deosebită atenție „locuitorilor săteni”, „gradul de ticăloșie” la care au ajuns aceștia este atribuit „nepăsării a mai multor proprietari și mai ales prin măsurile de asuprire ale guvernului lui M. Sturza”. Această optică, voit mărginită, care caracterizează pe unul din reprezentanții cei mai autentici ai intelectualității progresiste din Moldova, este semnificativă pentru orientarea continuu legalistă pe care revoluționarii moldoveni au păstrat-o și în emigrație. Broșura se încheia cu un apel steril la unire: „Să ne unim cu toții glasurile noastre și să le înălțăm la ceruri”⁵⁶.

Un conținut și o orientare asemănătoare o are și *Proclamația Partidului național din Moldova către români*. Aceleași fraze generale, aceleași promisiuni pentru viitorul frumos al locuitorilor săteni, pentru pregătirea căruia țăranii, avînd „toată nedejdea în Dumnezeu”, sînt îndemnați să dea mîna „cu acei ce au pățimit pentru binele vosru și care iarăși... sînt gata a se jertfi”⁵⁷. Și aici se face abstracție de condițiile obiective și se aruncă întreaga vină asupra domnitorului. Proclamația tindea, printre altele, să contracreze așa-numita „propagandă” întreprinsă de M. Sturza cu scopul de a denigra pe boierii care participaseră la acțiunea revoluționară din martie. În același timp, documentul este o ilustrare cât se poate de vie a legalismului „Partidei naționale”, pe care-l afirmă și broșura *Întîmplările din Moldova în luna lui martie 1848*. Aici, insistîndu-se asupra caracterului pașnic al mișcării, se arăta că aceasta ar fi putut fi calificată drept revoluționară, așa cum, în mod voit denaturat, o făcea domnitorul numai în eventualitatea în care s-ar fi cerut „egalitatea în contribuție” și nu, conform Regulamentului, „o contribuție numai pe capetele cele neavute” și mai cu seamă „cînd s-ar fi cerut desființarea boierescului și țăranul să fie proprietar”⁵⁸. Este aici o afirmare a viinței și a conștiinței clare care a determinat adoptarea unei anumite linii programatice.

Deși această din urmă broșură reprezintă, după cît se pare, profesiunea de credință a boierilor liberali participanți la mișcarea din martie, deosebirile care o separă de celelalte documente nu sînt de loc de substanță. Pe aceeași linie se situează de altfel și broșura intitulată *Mihail Sturza, Partida națională și Comisia*, scrisă în urma sosirii lui Duhamel și a lui Talaat-effendi, trimiși de puterile protectoare și suzerană pentru a ancheta asupra stării de nemulțumire existente în Principatele Române⁵⁹.

⁵⁵ Biblioteca Academiei, mss. 3902, p. 275—280; vezi și *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 200—203.

⁵⁶ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 199—210 (subl. ns.).

⁵⁷ *Ibidem*, p. 211—212.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 214—222 (subl. ns.).

⁵⁹ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 430—438.

Toate aceste broșuri au mai mult scopul, am putea spune, să îndepărteze pericolul unor mișcări populare și să canalizeze aversiunea și lupta maselor pe un făgaș mai puțin riscant pentru interesele mai ales ale boierimii liberale. Toată vina, așa cum am mai remarcat, era atribuită domnitorului, făcându-se cu totul abstracție de regimul feudal și de consecințele multiple ale acestuia.

În afară de documentele amintite mai sus, și alte mărturii dovedesc că și după înfrângerea mișcării din martie, cu unele excepții asupra cărora vom stărui în continuare, acțiunile elementelor grupate în comitetul revoluționar de la Cernăuți, ca și în cel de la Iași, s-au desfășurat în limitele celei mai stricte legalități. Reformele, în acord cu spiritul veacului, trebuiau realizate pe cale pașnică, fără violență.

Astfel, spre exemplu, în memoriul remis lui Talaat-effendi, boierii argumentează că reformele interne sînt necesare tocmai pentru conservarea rînduie-lilor existente. După ce, ca și în broșurile pe care le-am amintit mai sus, se face un tablou al abuzurilor domnitorului și al consecințelor rezultate din extinderea acestora, se subliniază, printre altele, că „masacrele care loviseră Galiția erau prea recente, această țară prea aproape de Moldova, țăranul moldovean prea vexat, ocîrmuirea prea opresivă pentru ca boierii să nu se gîndească la viitor“. Acțiunea din martie a avut drept scop remedierea relelor și restabilirea legalității⁶⁰.

În același spirit și pe aceleași baze s-a cimentat colaborarea dintre comitetele revoluționare din Iași și Cernăuți.

Într-o corespondență din 11/23 iunie 1848, comitetul din Iași, enumerînd acțiunile întreprinse, care constau din arzuri și memorii, se angaja că și pe viitor va luora „prin canalul legiuit tot aceea ce puțința ne va ajuta și împregiurările de față ne vor povățui spre mîntuirea patriei de împilătorul ei“⁶¹. Această linie, destul de îngustă și sub raportul mijloacelor de luptă, și sub acel al țelului final, este aprobată și sprijinită de comitetul revoluționar din Cernăuți, care recomanda doar un ton mai ferm în expunerea revendicărilor cu totul legitime, precum și „obșteasca, neapărata unire“ a reprezentanților „din toate treptele și din toate ținuturile țării“ în vederea realizării scopu-lui final⁶².

Comitetele revoluționare din Iași și Cernăuți își desfășurau activitatea izolat, fără vreun contact cu masele, ale căror frămîntări însă, deosebit de puternice⁶³, le cunoșteau. Masele luau cunoștință de programele revoluționare din afara granițelor Principatului pe căi lăturalnice și nu prin acțiunile întreprinse în acest scop de comitetele revoluționare. Acestea înregistrau doar starea de spirit revoluționară din interior, la formarea căreia nu aduseseră nici o contribuție, dar pe care voiau s-o utilizeze pentru a convinge de necesitatea

⁶⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 522—539.

⁶¹ T. Bălan, *op. cit.*, p. 57—59, anexa nr. 7. Pentru acțiunea comitetului de la Iași, cf. și G. Sion, *Suvenire contemporane*, p. 350—351.

⁶² T. Bălan, *op. cit.*, p. 61—62, anexa nr. 11 (scrisoarea din 11/26 iunie 1848).

⁶³ Gh. Platon, *Din lupta maselor sărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848*, loc. cit.

acută a reformelor. Semnificativ în această privință este un raport al lui C. Dulcescu, emisarul din Moldova al comitetului revoluționar din Cernăuți. Acesta, după ce relatează activitatea comitetului din Iași, care și-a extins legăturile și în ținuturi, a pregătit o proclamație către popor, precum și un proiect de constituție, „în conformitate cu a Valahiei“, își exprimă speranța că poporul va fi de partea lor la „ce dintâi încercare de a o proclama și la noi“, deoarece vestea că Poarta a aprobat constituția munteană a provocat în Moldova o vie satisfacție. În continuare, Dulcescu relatează — și afirmațiile sale sînt deosebit de interesante — că dovada cea mai elocventă a faptului că locuitorii au început să simtă și să cunoască „ce poate fi bun pentru dînșii“ o constituie „conspirațiile“ asupra proprietarilor. După părerea sa, cea mai însemnată dintre aceste mișcări este aceea de pe moșia Uricani, proprietate a fraților Catargiu, la care au participat 500 de oameni. Cu toate că mișcările sînt tot mai numeroase, relatează emisarul în încheierea raportului său, proprietarii nu vor să înțeleagă „nevoia ce urmează pentru chiar interesul lor a le da de voie acum aceea ce odată vor fi bucuroși a le da, cînd, din nenorocire, va fi prea tîrziu“⁶⁴.

Avertismentul este același inserat de Kogălniceanu în *Dorințele Partidei naționale*⁶⁵. Acesta, deși, ca și Bălcescu, face o strălucită analiză bazată pe cunoașterea realității istorice și dă o înaltă formulare nedreptății sociale care se făcea țărănimii⁶⁶, recomanda o altă cale pentru înlăturarea acesteia. Potrivit vederilor lui Kogălniceanu, transformările sociale trebuiau să se facă prin „reforme blînde și graduale, printr-o egală îndrituire a tuturor claselor națiunii“. Se declara împotriva revoluției, deoarece, considera el, „cînd revoluția începe, civilizația încetează“⁶⁷.

Kogălniceanu, reprezentantul cel mai înaintat al ideologiei progresiste moldovene, exprima, în programul care poate fi considerat drept unul dintre cele mai importante ale anului 1848, linia proprie mișcării revoluționare moldovene.

Din sumara analiză făcută mai sus se poate constata că neantrenarea maselor la mișcarea revoluționară de la 1848 din Moldova și, implicit, limitele programului revoluționar reprezentat de *Petiția-proclamație* nu sînt generate de confuzia ideologică ce domina în rîndurile revoluționarilor moldoveni. Programul le-a fost dictat mai mult de considerente de natură tactică, între care un rol important l-a jucat tendința de a realiza transformările pe cale pașnică și progresivă. Tactica aceasta a impus încă de la începutul mișcării neincluderea în programul revoluționar a acelor revendicări de natură să

⁶⁴ T. Bălan, *op. cit.*, p. 99—100, anexa nr. 39 (17/29 iulie 1848).

⁶⁵ „Întîmplările din Galiția — sublinia Kogălniceanu — să le slujească proprietarilor de o cumplită și mîntuitoare pildă. Pașnica dar hotărîre a chestiei apropiatei țărănilor, astăzi încă ușoară, într-un an va fi mai grea și în doi va fi cu neputință. Ea astăzi atîrnă de la noi; să luăm dar seama că în curînd să nu se hotărăscă fără noi și cu vărsare de pîraie de sînge“ (*Anul 1848 în Principatele Române*, t. IV, p. 107 și urm.).

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, vezi și M. Kogălniceanu, *Opere*, ed. A. Oțetea, t. I, Buc., 1946, p. 673.

ridice masele în sprijinul revoluției. În al doilea rând, așa cum am mai amintit, tactica a mai fost impusă și din necesitatea de a evita o intervenție armată.

Linia legală de acțiune a fost păstrată în tot timpul frământărilor anului 1848. Teama de mase, de ridicarea revoluționară a acestora, pe care o nutreau mulți dintre participanții la mișcarea revoluționară, a fost mai puternică decât năzuințele de reforme și ura împotriva lui M. Sturza.

În cursul anului 1848, ca și în anii anteriori de altfel, asistăm la două mișcări paralele, între care nu s-a realizat un contact destul de eficace: mișcarea maselor țărănești și orașenești, care luptau prin propriile lor forțe și mijloace împotriva opresiunii feudale⁶⁸, și cea a elementelor nemulțumite de domnia lui M. Sturza și doritoare de reformarea societății, aparținând burgheziei și boierimii liberale. Mulți dintre aceștia, acționând în numele așa-zisului interes general, își susțineau, în fond, propriile lor interese de clasă. Masele au păstrat o atitudine pasivă față de mișcarea din martie, pe care au înțeles-o doar ca o mișcare a boierimii.

În urma înăbușirii mișcării din martie, imediat sau în cursul verii anului 1848, sînt cunoscute totuși unele încercări de ridicare cu armele împotriva regimului patronat de M. Sturza, inițiate de către unii boieri mari. Una din cele mai însemnate mișcări a fost aceea de la Bălțătești și Grozești, proprietăți ale cnezilor Cantacuzino.

Încă de la 31 martie 1848, ispravnicul ținutului Neamț comunica maiorului Statache, însărcinat cu prinderea lui C. Moruzi, că la Bălțătești sînt oameni înarmați, plăieși, adunați de către proprietari, cnezii Cantacuzino, la curtea cărora găsiseră azil „Moruzeștii și Catargieștii“, urmăriți de oamenii domnitorului. Plăieșii, în număr de peste 1 000, recrutați din satele proprietate a cnezilor din ținutul Neamț, ca Hangu și Bistricioara, precum și din satele ținutului Suceava, proprietate a Moruzeștilor, ca Baia, sînt cu toții înarmați⁶⁹.

Intervenția „tînărului Kotzebue“ și venirea Cantacuzinilor la Iași determină ocîrmuirea, cel puțin aparent, să nu mai dea curs acestor informații. Atît în adresa hatmanului D. Sturza către maiorul Statache⁷⁰, cît și în ofisul domnitorului⁷¹, ambele documente purtînd data de 1 aprilie, informațiile ispravnicului de Neamț sînt calificate drept false, acceptîndu-se versiunea în conformitate cu care oamenii înarmați, în număr doar de 10—20, au fost pentru paza personală a cnezilor. În urma acestor fapte sînt contramandate dispozițiile ofisului din 29 martie potrivit căruia Moruzi trebuie căutat la Bălțătești.

În cursul aceleiași zile însă, ispravnicul de Neamț, V. Roset, într-un raport adresat Departamentului din Lăuntru, își menține declarația din raportul anterior subliniind că a văzut cu ochii săi „două steaguri, în număr de 250 călăreși“, alcătuite din străini și din plăieși, în afară de numeroși pedestrași. Interesant de reținut este faptul că dregătorul reproduce declarația cneazului

⁶⁸ Gh. Platon, lucrările citate.

⁶⁹ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 30.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 37.

⁷¹ Biblioteca Academiei, mss. 3902, f. 3.

potrivit căreia „operațiile“ armate vor fi suspendate numai în eventualitatea în care ocîrmuirea îi va oferi garanțiile necesare. S-a lăsat înduplecat să împrăstie oamenii atunci cînd a înțeles „neorocirea obștească ce s-ar putea isca din asemenea neîncuviințări cu invitarea locuitorilor“⁷².

Deși, practic, la începutul lunii aprilie eventualitatea unei ridicări armate fusese definitiv înlăturată, domnitorul, totuși, revenind asupra pozițiilor moderatoare din ofisul din 1 aprilie, dictate de motive mai presus de voința sa, în noul ofis din 17 aprilie 1848 dispune ca ispravnicii de Roman, Bacău, Neamț și Suceava, însoțiți de „un însemnat număr de slujitori și plăieși“, să meargă imediat la Bălțatești, unde „prin puterea armelor... să sfărmași asemenea adunături și să stingeți răul ce s-ar cugeta“⁷³.

Cercetările întreprinse la sfîrșitul anului 1848, în cursul cărora sînt arestați, în afară de Leon și Gh. Cantacuzino și țărani T. Lungoci și Gh. Bante, precum și alții „care au figurat în însuși acest complot“, au dovedit că, în adevăr, au fost înarmați oameni cu arme fabricate pe moșie, detașamentele avînd și steaguri tricolore⁷⁴.

În adresa către generalul-locotenent Moller din 2 ianuarie 1849, M. Sturza, cu scopul vădit de a-și spori propriile sale merite, acordă o mare importanță evenimentelor de la Bălțatești și Grozești. El notează că, în urma înăbușirii mișcării din martie, „unii din acei complotiști s-au tras la munte pe granița Transilvaniei și, unindu-se cu unii din proprietarii de acolo să pregăte a înarma locuitorii lor și străini, leși⁷⁵ și alții, pe care îi opoșe pe moșiile lor, pentru a reinnoi prin putere înarmată stăruința lor de a răsturna ocîrmuirea legală, după pilda Valahiei“⁷⁶.

La începutul lunii februarie 1849, cu concursul autorităților militare țariste, sînt arestați și unii din participanții la complotul din Grozești⁷⁷.

Încercările boierilor nu sînt izvorîte din tendința de a transforma mișcarea revoluționară în revoluție prin antrenarea maselor. Lucrul acesta nu era posibil, pentru simplul motiv că boierii nu se puteau angaja într-o asemenea întreprindere. Este lesne de înțeles că nu aveau nimic de cîștigat de pe urma unei răscoale populare. Dimpotrivă. În afară de aceasta, chiar dacă admitem că stăruința lor în acest sens ar fi mers destul de departe, nimeni nu i-ar fi urmat. Țăranii nu ar fi admis să joace rolul de unelte și de mijloc de intimidare în răfuielele boierilor cu domnul, așa cum cei mai mulți considerau

⁷² *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 40—41.

⁷³ *Ibidem*, p. 156—157.

⁷⁴ *Hurmuzaki*, supl. I, vol. VI, p. 580, doc. CCLXXI (raportul ispravnicului de Neamț din 22 decembrie 1848).

⁷⁵ Pentru participarea polonezilor la mișcarea revoluționară din Moldova, vezi V. Popovici, *Despre activitatea emigranților poloni în Moldova în anii 1846—1848*, în „Studii și cercetări științifice“, Istorie, an. IX, fasc. 1—2, 1958, p. 75—98, și O. Bădină, *Participarea grupării democrat-revoluționare poloneze la acțiunile revoluționare din Moldova și Țara Românească*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, Buc., 1963.

⁷⁶ *Hurmuzaki*, supl. I, vol. VI, p. 582—583, doc. CCLXXIII, și V. Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova...*, p. 468—471.

⁷⁷ *Hurmuzaki*, supl. I, vol. VI, p. 585—600, doc. CCLXXIV—CCLXXXIX.

mişcarea din martie. Dacă frații Cantacuzino au adunat un mare număr de locuitori înarmați — lucrul nu era greu de realizat, deoarece satele Bălțătești, Hangu și celelalte dădeau un apreciabil număr de plăieși, păzitori ai graniței — nu înseamnă că au și intenționat să întreprindă vreo acțiune serioasă. Au urmărit, probabil, așa cum au mărturisit-o, să-l determine pe domn să le garanteze că nu vor fi victime ale represii post-revoluționare, și din momentul în care — prin intermediul lui Kotzebue — au obținut aceasta, totul s-a terminat. Nimeni mai mult decât dînșii nu erau interesați în păstrarea „ordinii” și a liniștii interne⁷⁸. Documentele sînt destul de convingătoare în această privință. Chiar dacă nu acordăm credit afirmațiilor lui G. Sion⁷⁹, logica ne impune circumspecție în aprecierea faptelor.

Masele erau pregătite pentru lupta armată cu condiția ca prin aceasta să se rezolve radical problemele importante ale vremii. Boierii însă — cei liberali, firește — excludeau cu totul din vederile lor altă posibilitate decât aceea a căii legale. Or, în condițiile date, lucrul acesta era irealizabil.

Din declarațiile lui C. Moruzi⁸⁰, urmărit de ocîrmuire și considerat drept unul dintre principalii instigatori la ridicare armată, se desprind mai clar limitele acestor încercări boierești.

Din raportul confidențial adresat domnitorului la 7 aprilie 1848, rezultă că la Hangu, pe moșia Cantacuzineștilor, un număr de vreo 30 de fugari „au strîns o putere armată în scop de a ataca pe cîrmuire”. Cantacuzinii însă, așa cum se desprinde din cele relatate de Moruzi, fiindu-le teamă de represalii, „au găsit de cuviință a împrăstia puterea lor și a trimite pe Moruz să caute din nou întăriri la deosebite locuri”⁸¹.

Refuzul Cantacuzinilor de a sprijini acțiunea întreprinsă de Moruzi și de tovarășii săi avea în vedere, firește, și faptul că locuitorii nu ar putea fi antrenați într-o asemenea acțiune. Insuși Moruzi admitea că scopul venirii sale în ținutul muntos era de a „invita pe plăieși, precum și satele din vecinătatea muntelui la răscoală, îndemnînd pe locuitori de a-i urma lui și a veni în Iași pentru o oborî tronul”. Locuitorii însă — adevărul acestei mărturii este con-

⁷⁸ Astfel, de pildă, la 7 iunie 1848, cneazul D. Cantacuzino, arătînd că arendașul moșiei Baia asuprește pe locuitori, care „s-au spăriet și s-au strîns toți în ogradă la dînsul”, atrage atenția asupra faptului că în relațiile cu locuitorii trebuie întrebuințată multă prudență, „mai ales la această vreme, cînd scoposul și dorința cea mai mare a ocîrmuirii este ca să să păzască liniștea și pacea în țară”. (Arh. st. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 74, f. 12).

⁷⁹ Acesta nota că Rusia urmărea să revoluționeze țara pentru a-și justifica invazia și a se apropia de granițele Austriei, „amenințată în existența ei politică de popoarele revolate”. „S-a zis și se zice încă — menționa în continuare Sion — că instrumentele Rusiei în planul acesta ar fi fost Muruzeștii și Cantacuzineștii, cunoscuți pentru relațiile lor intime cu Curtea protectoare, mai ales că Cantacuzineștii erau chiar rude... cu consulul Rusiei”. În continuare, Sion arată că planul așizat de Cantacuzini de a merge asupra capitalei, fapt care a determinat aflulxul pe moșia lor a multora dintre nemulțumiții din Iași, „ar fi fost realizabil, poate, dacă Cantacuzineștii ar fi fost oameni mai populari și mai cu sinceritate devotați ca să-l execute” (*op. cit.*, p. 181, 290).

⁸⁰ Este interesant de notat faptul că atât Cantacuzinii, cît și Moruzii erau supuși ruși. În această calitate nu aveau a se teme prea mult de domnitor.

⁸¹ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 80—81.

firmat de Vasile Alecsandri⁸² —, „nelăsându-se a se ademeni de cuvântările lui, i-au respins toate cererile“⁸³.

De la Bălțătești și Hangu, Moruzi, împreună cu tovarășii săi, au plecat la alți boieri, „care, de asemenea, nu au vroit a primi propunerile lui“⁸⁴.

La 31 martie 1848, grupul de fugari se afla pe moșia Bozieni-Neamț, proprietate a lui Grigore Balș. Acesta, pe cont propriu, de asemenea, „puind și trăgând clopotele în sat, a adunat totodată pe toți locuitorii și țiganii, poruncindu-le a-și face lănci, pari și ciomege, stînd totdeauna gata, prin urmare puindu-le înaintea și îndestule vorbe birfitoare asupra ocîrmuirii“⁸⁵. La cererea „oaspeților“⁸⁶, Gr. Balș a dat drumul „gvardiei“ și, împreună doar cu cîțiva oameni înarmați, a pornit cu ceilalți.

Probabil că și aici lucrurile s-au petrecut la fel ca la moșiile de la munte. Ispravnicul ținutului Neamț nota în raportul său că, „după măsurile luate, locuitorii nicidecum nu s-au răzvrătit, nici măcar ar cugeta către urmarea unei asemenea fapte poroncite de d. Balș“⁸⁷.

Este greu de precizat starea reală de spirit a locuitorilor din Bozieni. Se pare că Gr. Balș, cu scopul de a-i atrage, le-a făcut unele promisiuni în legătură cu abolirea boierescului. Presupunerea este confirmată de raportul ispravnicului de Roman din 2 aprilie, în care menționează că, în urma plecării lui Balș din sat, „s-au răspîndit un huiet între lăcuitorii acei moșii că ei n-ar ave mai mult a face boierescu, ci a să îngriji numai de lucrul lor“. Această aserțiune, subliniază dregătorul, este „povățuită după rău scopos de pomenitul proprietar“⁸⁸.

Deși cazul este unic — boierii, așa precum se știe, nu au mers prea departe în această direcție —, atenția ocîrmuirii s-a concentrat spre prevenirea răspîndirii între locuitorii satelor proprietate a celor implicați în mișcarea revoluționară a unor asemenea „vorbe netrebnice“. Răzvrățiții trebuiau prinși

⁸² Alecsandri — și el unul dintre acei care, împreună cu Moruzi, se afla la Hangu — relatează în *Un episod din 1848* că la Hangu, în fața a vreo 200 de țărani adunați în curtea boierescă, a început să vorbească, în termeni destul de abstracti, „tot felul de năluciri politice, amestecate cu cuvinte ca libertate și egalitate“. La sfîrșitul expunerii, întrebînd pe țărani dacă au înțeles sensul evenimentelor din Iași, unul dintre dîșșii a răspuns: „*Am aflat cîcă vodă a prins pe ciocii și le-ar fi tras o sfință de bătaie*“. La aceste cuvinte, toți țărani au izbucnit în rîs. Plin de răbdare, poetul le-a explicat din nou sensul mișcării din martie, cînd boierii au vrut să apere libertatea gîndirii, a presei etc. La sfîrșitul expunerii, un țaran l-a întrebat de ce s-au răsculat boierii. La răspunsul că scopul a fost înlăturarea unei „domnii tirane“, țăranul a replicat: „schimbarea domnilor... bucuria nebulilor“. Reflectînd pe marginea acestui episod, Alecsandri conchidea că „țărani erau indiferenți și urau mai mult pe ciocii decît pe domn, care era mai departe de dîșșii“ (cf. N. Petrașcu, *Vasile Alecsandri*, Buc., 1894, p. 69—71).

⁸³ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 69—70.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem* (raportul ispravnicului de Neamț din 3 aprilie 1848); vezi și p. 80—81.

⁸⁶ Arh. st. Iași, Tr. 1318, op. 1483, nr. 1664, f. 5 (raportul ispravnicului ținutului Roman din 2 aprilie 1848).

⁸⁷ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 49—50.

⁸⁸ Arh. st. Iași, Tr. 1318, op. 1485, nr. 1664, f. 5.

urgent. Locuitorii erau invitați să participe la aceste operații „spre a se feri de răspundere și nenorocire”⁸⁹.

Îngrijorarea cercurilor conducătoare avea temeuri reale. În Bozieni, de pildă, în cursul lunii aprilie, locuitorii au desfășurat o susținută luptă, refuzând să respecte învoiala încheiată cu arendașul Damaschin Bojinca⁹⁰. Este sigur că, cel puțin în acest caz, împrejurările de la începutul lunii au fost de natură să întărească puterea de luptă a locuitorilor.

Să urmărim însă, în continuare, drumul parcurs de fugari. După plecarea din Bozieni, aceștia au apucat drumul Romanului⁹¹. Potrivit aprecierilor ispravnicului ținutului Roman, scopul lor era de a ajunge la Codăești, la V. Ghica, de unde, „întovărășindu-se de numitul și de alții cine ar mai pute, să înainteze la moșia Peche și de acolo, cu întregime ce ar pute face, drept la Galați”⁹².

În ziua de 3 aprilie, „răzvrătorii tulburători”, în urmărirea cărora este trimis un puternic detașament înarmat, sînt semnați la moșia Banca din ținutul Tutova, unde din nou au încercat „a aduna oameni”⁹³. În ziua următoare, C. Moruzi este prins la Barboși, la postelnicul I. Cuza.

Din declarațiile sale rezultă că a intenționat „a aduna oameni înarmați și a merge la Galați spre a da foc tîrgului pentru a scăpa pe frații lui de arme ce se găseau arestuiți la cazarmia de acolo”. Pînă la Barboși însă nu a izbutit să convingă pe nimeni să participe la o asemenea întreprindere. De aceea a declarat postelnicului Cuza că, „deși tovarășii lui nu vor a-l asista la lucrarea ce vrea să facă, hotărî însă a o întreprinde singur”⁹⁴. Moruzi declara, de asemenea, că „reforma de căpetenie ce ei vroiau să facă era de a îmbunătăți soarta țăranilor pentru a feri vreo răzvrătire”. Acei care au încercat să dirijeze mișcarea pe cale revoluționară, „cu proiecte de baricade și năvăliri cu mîna armată”, au fost tinerii veniți de la Paris, fiii logofătului Ștefan Cătărgiu, Casimireștii „și ceilalți”⁹⁵.

Făcînd abstracție de concluziile la care a ajuns ocîrmuirea cu privire la acțiunea întreprinsă de C. Moruzi⁹⁶, din cele relatate mai sus se desprinde constatarea că acesta a încercat o acțiune întîi pentru răsturnarea domnului

⁸⁹ Arh. st. Iași, Tr. 1318, op. 1485, nr. 1664, f. 3—4, și *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 153.

⁹⁰ Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 13.344, f. 24, și 44—45, 50 etc.

⁹¹ Maiorul Statache, raportînd hatmanului D. Sturza calea urmată de fugari, arăta că plăieșii și slujitorii adunați pentru prinderea acestora, nemaifiind necesari, „i-a împrăștiat, pentru ca nu prin aceasta să se aducă consecvenții mai serioase” (cf. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 51, subl. ns.).

⁹² Arh. st. Iași, Tr. 1318, op. 1483, nr. 1644, f. 5.

⁹³ Printre aceștia sînt menționați C. Moruzi, V. Ghica, Iorgu Radu, Teodor Sion și Gr. Balș (*Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 54—55).

⁹⁴ *Ibidem*, p. 69—70 (raportul „candidatului” Baltă din 5 aprilie 1848).

⁹⁵ *Ibidem*, p. 80—81 (raportul confidențial adresat domnitorului la 7 aprilie 1848 subl. ns.).

⁹⁶ În înștiințarea către autoritățile ruse cu privire la C. Moruzi extrădat în Basarabia, se notează că acesta, „pierzînd toată averea sa la cărți și compromentîndu-și poziția, a căutat prin bunturi să-și preînoiască starea și averea” (*ibidem*, p. 82).

și apoi pentru a elibera pe cei arestați și întemnițați la cazarma din Galați. A căutat sprijin, fără să-l găsească însă, la boierii liberali, care, singuri și izolați la moșiile lor, nu puteau întreprinde nimic împotriva valului represiv pe care M. Sturza l-a dezlănțuit asupra întregii țări. Nu este vorba deci de o reparare a greșelilor anterioare, de o încercare de reluare a mișcării pe baze noi prin interesarea maselor. Programul rămăsese același și, în numele lui, țărani nu aveau de ce să lupte. De altfel, nici nu au fost chemați. Linia legalistă și îngrijorarea față de o eventuală ridicare a maselor, pe care o resimțeau în egală măsură atât reprezentanții ocîrmuirii, cît și cei implicați în mișcare, s-a reliefat cu acest prilej cu și mai multă pregnanță. Nu erau departe de înțelegerea realității observatorii contemporani, care, apreciind mișcarea din Iași, ajungeau la concluzia — valabilă pentru o însemnată parte a participanților — potrivit căreia „sub masca patriotismului se ascundea interesul privat : „scoală-te să șad eu era scopul cel adevărat”⁹⁷ sau acela care, sesizînd lipsa de unitate din sînul mișcării moldovene, nota că „tinerii și boierii sînt departe de a împlini datoria lor... Cîți oameni atîtea opinii, fiecare va libertatea, dar gratis...”⁹⁸.

Pe aceeași linie, de obținere a reformelor pe cale legală, se plasează, așa cum am văzut, și acțiunile comitetului revoluționar din Iași, care, la 14/26 iunie, a organizat o impunătoare manifestație, cu prilejul căreia au fost înmîinate lui Talaat-effendi și generalului Duhamel plîngeri împotriva domnitorului⁹⁹, acțiuni cărora M. Sturza le opune pe cele ale propriilor lui partizani¹⁰⁰. Menționăm în acest sens și ofisul nr. 70 din 26 iulie 1848, care cuprindea un proiect de reforme alcătuit din 28 puncte¹⁰¹, care, sprijinindu-se pe Regulamentul Organic, constituia, în fond, răspunsul la *Petiția-proclamație*.

Este interesant de menționat că în vara anului 1848 se întocmesc proiecte în vederea organizării unei insurecții armate sub influența evenimentelor revoluționare din Țara Românească și din Transilvania¹⁰². Ciorna unui asemenea proiect, alcătuit probabil de un Răducanu-Roset, s-a păstrat în arhiva consulatului austriac din Galați¹⁰³. În proiect este schițat drumul ce trebuia să-l

⁹⁷ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 105—107 (corespondență din Iași către „Gazeta de Transilvania” din 9 aprilie 1848).

⁹⁸ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. III, p. 212—212 ; *Moldavia*, articol din „Pruncul român” din 3 august 1848. În continuare se arăta că în timp ce sătenii sînt gata să se revolte, „nemaiputînd suferi robia” mai ales în urma succesului revoluției muntenice, Comitetul revoluționar din Cernăuți este slab și lipsit de bani : „ceilalți ce sînt mai avuți șed în Viena sau la moșiile lor, preferînd mai bine să piardă averea lor prin răpirea printului sau viața lor chiar, prin dreapta minie a sătenilor decît să o dea ei de bunăvoie și una și alta pentru libertatea patriei lor” (vezi în acest sens și G. Sion, *op. cit.*, p. 351 și 354).

⁹⁹ Cf. Șt. Pascu, *Contribuții la cunoașterea mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, t. III, nr. 8, s. IV, fasc. 2, *Historia*, Cluj, 1958, p. 102—103.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 104.

¹⁰¹ Arh. st. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 460, f. 29—30, 33, și *Buletin, foaie oficială*, anul XII, nr. 60 (29 iulie 1848).

¹⁰² Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 105.

¹⁰³ *Ibidem*.

urmeze persoana indicată să organizeze insurecția, precum și numele acelora care trebuiau cîștigați pentru realizarea ei.

Existența acestui plan — și cu siguranță că el nu este singurul — este importantă pentru înțelegerea mai deplină a mișcării revoluționare de la 1848. În înfăptuirea lui urmau să fie antrenati oameni cunoscuți pentru vederile lor progresiste sau ostilitatea împotriva domnitorului¹⁰⁴. În același timp însă, el vădește o dată mai mult că, în calculele revoluționarilor moldoveni, ipoteza ridicării maselor la lupta armată era în mod sistematic evitată. Ridicarea armată, așa cum se plănuiuse și în zilele imediat următoare înăbușirii mișcării din martie, trebuia să fie limitată la un grup de boieri și la apropiații acestora, oameni de încredere, cu scopul de a înlătura pe Mihail Sturza.

În condițiile în care programul revoluționar — cel puțin acela care fusese cunoscut — nu cuprindea nimic care să corespundă intereselor fundamentale și imediate ale maselor, deși, în ultimă instanță, se urmărea soluționarea problemelor principale, acestea au stat pasive, considerînd acțiunea boierilor drept o răfuială cu caracter personal cu domnul. În vederile maselor și în conformitate cu optica populară, vinovați de situația tragică în care se găseau nu erau atît reprezentanții ocîrmuirii în frunte cu domnul, ci mai ales proprietarii și arendașii, exploatatorii lor direcți, care acum, în numele unor principii care pentru mase erau abstracte, de neînțeles, își legitimau acțiunile împotriva ocîrmuirii. De aceea atitudinea pasivă a maselor și chiar ostilă uneori față de mișcarea revoluționară a burgheziei și boierimii liberale era întru totul justificată, mai ales că de multe ori, revoluționarii în vorbe, chiar unii dintre reprezentanții marcanți ai mișcării revoluționare, în raporturile lor cu țărani, întrebuițau aceleași metode de constrîngere ca și toți ceilalți exploatatori feudali. De aceea era firesc ca țărani să nu aibă încredere și să privească chiar cu satisfacție corecția pe care vodă o aplica „ciocoilor“. Relatarea lui Alecsandri la care ne-am referit mai sus este concludentă în acest sens. Ea însă nu este singura și nici cea mai semnificativă.

Duclos, într-un raport adresat ministrului său la 18 iunie 1848, nota că cu prilejul mișcării din martie nu interesul obștesc a fost acela care a călăuzit pe inițiatorii mișcării, ci acela particular, al unei clase. Deși observația sa este unilaterală și merge pe aceeași linie cu acelea pe care le-am pomenit mai sus, argumentele pe care le aduce în continuare corespund, în parte, realității. El arată că, în eventualitatea în care petiționarii s-ar fi preocupat în adevăr de situația grea în care se găseau țărani — Duclos considera că îmbunătățirea stării țărănilor constituia una din principalele cereri incluse în petiție —, ar fi dat ei înșiși exemplul, îmbunătățind situația țărănilor prin reducerea prestațiilor datorate de aceștia. Zilele de boieresc, nota consulul francez, din 12 s-au ridicat, în realitate, la 6 luni pe an, țărani neavînd, practic, timpul trebuincios pentru obținerea hranei necesare traiului. În încheierea raportului, Duclos, cu vădită exagerare, semnaleză că printre țărani s-a răspîndit opinia potrivit

¹⁰⁴ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 105—107.

căreia Franța se va ocupa de fericirea tuturor oamenilor „care trăiesc din munca mâinilor“¹⁰⁵.

Aceste informații concordă cu celea pe care diplomatul francez le făcuse într-un raport anterior, din 3 mai, când, referindu-se la mișcarea din martie și motivând atitudinea țărănilor, sublinia că aceștia, asupriți și de ocîrmuire, și de proprietari și arendași, „n-au nimic de cîștigat din aceste certuri interne, „deoarece boierimea, în conflictul cu ocîrmuirea, are în vedere, în primul rînd, propriile sale interese“¹⁰⁶.

G. Sion, dezamăgit de atitudinea populației care a rămas pasivă la strigătul : „soldații omoară pe boieri“, îi scria lui Gh. Barițiu plin de amărăciune : „Noi nu avem popor ; noi nu avem decît cîțiva notabili ce știu ce va să zică dreptul omenirii ; simțurile poporului de jos sînt amorțite sub jugul despotismului și al împilărilor guvernului ! Poporul crede că despotismul vine de la providență“¹⁰⁷.

Fără să mai răspundem la întrebarea dacă observația lui Sion izvorăște din naivitate sau dintr-o mentalitate de clasă bine precizată, care nu excludea, desigur, ideile progresiste, trebuie notat că indiferența maselor față de soarta revoluționarilor — pe care ocîrmuirea a cultivat-o și a folosit-o în scopul reușitei depline a represiunii interne¹⁰⁸, abătută în egală măsură și asupra țărănimii — a fost mai just înțeleasă de alți contemporani, mai puțin angajați în mișcare. Astfel, de pildă, N. Suțu aprecia că neparticiparea poporului a dus la eșecul mișcării din martie. Nici unul din dezideratele conducătorilor acesteia, continua el, nu era de natură să asigure concursul maselor. O revoluție fără concursul poporului, considera el, este irealizabilă. Poporul nostru, liniștit și inofensiv, nu va putea fi pus în mișcare decît atunci cînd ar exista o „atracție

¹⁰⁵ Anul 1848 în Principatele Române, t. I, p. 516—521. Duclos arăta și el că boierii, cu toții, au participat la actele reprobabile de care îl acuză pe domnitor. El notează, de asemenea, că în nordul Moldovei o societate secretă așîță pe țărani împotriva autorităților, promițându-le scăderea impozitelor, a corvezilor și a recrutării pentru armată.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 381—383 ; vezi și observațiile lui Guérout din raportul din 2 aprilie 1848 (p. 227—230).

¹⁰⁷ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 44—47 (scrisoarea din 20 aprilie 1848). Mai tîrziu Sion va adopta o altă optică asupra acestor evenimente. Este interesantă discuția în jurul acestei teme pe care o poartă cu țăranul Costan și care-l duce la încheierea că „țărării se pricep la revoluțiuni mai bine ca noiăștia, oamenii luminați și civilizați“ (*Suvenir contimporane*, p. 188). Referindu-se la legătura strînsă a unei părți a intelectualității transilvane cu masele, încercînd să justifice atitudinea boierilor moldoveni din 1848, Sion arăta că moldovenii, „crescuți cu idei și deprinderi aristocratice..., nu aveau o adevărată idee de națiunea și poporul român. Afectau popularitatea — continua el — ca o idee a secolului, ca o fantasmă, ca o idee abstractă“. Deși în relații cu poporul „acesta a fost departe de noi, abrutizat de împilare..., el în noi vedea întotdeauna niște ființe superioare, niște oameni predestinați a fi stăpînii sau tiranii săi. *Iar noi, oricît de umani, oricît de filozofi, oricît de patrioți, oricît de naționaliști sau liberali eram, nu puteam vedea în acest popor decît niște ființe ce ne însușla mila și de care nu ne puteam apropia cu toată bunăvoința ce am fi vrut*“. Este o caracterizare deosebit de sugestivă a mentalității care domina o mare parte a boierimii moldovene, sincer animată de altfel de dorința de progres (*ibidem*, p. 294 ; subl. ns.).

¹⁰⁸ N. Suțu nota că domnitorul, așîțînd clasele inferioare asupra aristocrației, urmărea să provoace o jacquerie, care a fost evitată datorită intrării în țară a trupelor străine. Suțu eluda cauzele obiective care favorizau o răscoală țărănească cu caracter general (cf. *Mémoires*, p. 162—163).

sigură", pe care însă — sublinia logofătul — boierii proprietari „erau prea interesați să n-o ofere”¹⁰⁹.

Așa stînd lucrurile, atît raportul isprăvniciei de Botoșani din 4 aprilie 1848, prin care Departamentul din Lăuntru era anunțat că liniștea în ținut este deplină și „norodul este cu totul neînduplecat a lua parte la orice încercări ale unor asemenea fețe, rostind că apăsările le vin de la boieri, iar nu de la înălțimea-sa”¹¹⁰, precum și observația lui Anastasie Panu potrivit căreia „locuitorii sînt indiferenți ca pururea la soarta noastră”¹¹¹, exprimau o realitate care poate fi întărită cu exemplificări particulare.

Astfel, spre exemplu, aga C. Miclescu se plîngea isprăvniciei ținutului Vaslui la 7 aprilie 1848 că un morar ce-l are la moșia sa Micleşti refuză să-și îndeplinească obligațiile față de proprietate și ar fi declarat că-l va ucide, deoarece, sublinia boierul, „nu ar avea nici o frică de mine fiindcă pe boieri astăzi îi trimiț surghiun peste Dunăre ca pe arestanți”¹¹². Cazul, deși izolat, constituie totuși un indiciu asupra opiniei ce s-a format între țărani în privința mișcării din martie.

Interesantă de semnalat este atitudinea față de țărani a lui Tucidide Durmuz, acela care în 1846, în numele boierilor mici și mijlocii din ținutul Vaslui, împreună cu T. Rășcanu și T. Sion, a protestat împotriva arbitrarului comis prin includerea căpătăierilor între birnici în cataografia din 1845.

Tucidide Durmuz, care avea rangul de căminar, era proprietar asupra unei părți din moșia Tufești din ținutul Vaslui. În această calitate, el exercita asupra țăranilor de pe moșia sa cea mai cruntă exploatare. În mai multe cereri adresate domnitorului sau Vistieriei, locuitorii se plîng că sînt obijduiți „peste legile pămîntului”. Li s-a redus locul de hrană, imășul din jurul satului a fost arat și li s-a dat în schimb un loc impropriu, au lucrat mai mult decît prevederile așezămîntului și au făcut cîte șase podvezi de fiecare. Mai mult decît atît, „copiii noaptea ni-i prind și ni-i pun la pluguri fără a fi noi datori cu ceva”, se plîng locuitorii în continuare. În afară de aceasta, au fost bătuți în repetate rînduri „de moarte, pînă la vărsare de sînge”. În urma reclamațiilor făcute la isprăvnicie, proprietarul și vătavul acestuia „mai cu cruzime s-au pornit de-a rîndul cu bătăile, spuindu-ne cum că îi călău asupra noastră și că nu vroiește a ști de porunca nimăru; cui nu-i place să dișărte casa și să iasă de pe moșie”.

Dață aceasta era atitudinea căminarului față de interesele sale, lucrurile se schimbau atunci cînd era vorba de cele ale ocîrmuirii. Locuitorii arată în continuarea plîngerii lor că privighetorul de ocol a repartizat asupra satului lor îndatorirea de a da șase care de beilic. Durmuz însă a izgonit pe privi-

¹⁰⁹ N. Soutzo, *Mémoires*, p. 149—150.

¹¹⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 242—243.

¹¹¹ Arh. st. Buc. A. N. MMDCLVIII/189 (scrisoarea către Lascăr Roset din 4 iulie 1848). Panu, apreciind activitatea desfășurată de oamenii rămași în țară în urma represunții din martie, subliniază că aceștia nu fac nimic altceva decît „huet, zgomot, vorbe multe în cabinet și afară, jalbe la Talaat-efendi, cele mai multe pentru banii ce le-ar fi luat Mihailache Sturza. Iată totul!”.

¹¹² Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.336.

ghetor, i-a strâns pe toți și le-a spus: „La așa nelegiuite porunci ne supunem? Fățarnicindu-se că este fratele și prieten cu noi numai ca să-l ascultăm și la oricare porunci a ocîrmuirii ar veni să stăm bărbătește cu toții în ciomag, ca pe toti să-i batem și să-i alungăm, că ai lor sînt carii ne vor nouă binele și să războiesc pentru patrie și sînt împărțiți în toată lumea. Noi însă — arată locuitorii în continuare — la oricare porunci a ocîrmuirii sîntem supuși și nu ne-am unit poruncilor și răzvrătirilor ce cugeta”¹¹³.

Împotriva locuitorilor nesupuși se revarsă un aspru val represiv. Unii dintre dîșșii sînt izgoniți, iar altora li se aplică pedepse corporale¹¹⁴.

Fără să facem o generalizare pripită, trebuie să admitem totuși că în urma unor asemenea „lecții” — și vor fi fost și alte cazuri — atitudinea țăranilor în timpul evenimentelor din anul 1848 pare pe deplin justificată. Nimeni nu le vorbea de drepturi, ci doar de îndatoriri, și nu puteau accepta tocmai îndatorirea de a suporta în liniște ca să se reverse asupra lor „dreptatea” boierească.

De obicei, chiar cînd aveau înclinații manifest liberale, boierii disociau atitudinea față de ocîrmuire de cea pe care o adoptau față de țaranii de pe propriile lor moșii, și aceasta pentru că, de multe ori, interesele clasei din care făceau parte erau mai puternice decît înclinațiile liberale și aspirațiile spre progres.

Dar, în afara acestor tendințe, care, e drept, erau aproape generale în rîndurile reprezentanților clasei boierești, au existat și în Moldova minți luminate care au văzut în eliberarea și împrumutarea țăranilor problema fundamentală cu care trebuia începută orice reformă. Unii dintre dîșșii — și l-am menționa. În primul rînd, pe C. Negri —, trecînd peste prejudecățile clasei din care făceau parte, au încercat încă de timpuriu să creeze o opinie în acest sens, chiar prin servirea exemplului personal¹¹⁵.

În perioada care stă în atenția noastră, în favoarea țăranilor s-au pronunțat și au acționat direct și alții, nu numai aceia care și-au înscris numele în istorie prin participarea la mișcarea revoluționară. Aceștia sînt slujbași anonimi, reprezentanți ai ocîrmuirii, care, în dezacord cu linia generală, apărau pe țărani și încurajau chiar rezistența acestora împotriva exploatării. Activitatea acestor partizani anonimi ai progresului, oricît de slab și de sporadic s-ar fi manifestat, a avut un rol însemnat în adîncirea stării de spirit revoluționare¹¹⁶.

În expunerea de mai sus am încercat să dovedim că limitele în cadrul cărora s-a manifestat mișcarea din martie nu sînt determinate de o rămîineră în urmă pe plan ideologic a revoluționarilor moldoveni, ci de orientarea tactică a acestora.

Burghezia moldoveană era slabă — și am văzut care erau atributele principale ale acestei slăbiciuni —, iar boierimea liberală în mare parte, pur-

¹¹³ Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.047, fl-10.

¹¹⁴ Ibidem, f. 12 și urm.; vezi și Arh. st. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 512.

¹¹⁵ M. K o g ă l n i c e a n u, *Opere alese*, ed. Gh. Drăgan, p. 294.

¹¹⁶ Pentru aceasta vezi Arh. st. Iași, Tr. 1333, op. 1514, nr. 381, f. 38 ; Tr. 1772, op. 2020, nr. 12176, 14623, 16628, 16381 etc.

tătoare a ideologiei burgheze, deși dorea progresul, era ostilă răsturnărilor revoluționare.

Compromisul din martie nu este întâmplător, ci reflectă o nouă încercare de realizare practică a unui program care ilustrează o orientare tactică ce se cristalizase în frământările sociale și politice din anii anteriori.

Spectrul unei răscoale populare de genul celeia care frământase Galiția îngrijora, în egală măsură, pe toți cei antrenați în mișcarea cu caracter înnoitor. Pentru a realiza o platformă comună pe care să se poată situa toți aceia care din diverse motive erau nemulțumiți de domnia abuzivă a lui M. Sturza, programul din martie a fost alcătuit cu prudență. Dacă programul, prin modul cum era alcătuit, trebuia să permită colaborarea tuturor forțelor sociale interesate în transformarea societății moldovene, el nu trebuia să servească drept pretext forțelor reacționare externe, țarismului în speță, de a interveni. Aceasta este rațiunea, credem, a faptului că în *Petiția-proclamație* n-a fost inclus de la început principiul privind eliberarea și împrăștierea țăranilor, care constituia — faptul este incontestabil — unul din principalele puncte cu caracter programatic al mișcării revoluționare moldovene.

Linia tactică legală de realizare pe cale pașnică a programului care avea în vedere adaptarea țării la „spiritul veacului“ a fost păstrată și în acțiunile ulterioare celei din martie. Programele următoare, deși conțin — formulate într-o manieră nu mult mai radicală, caracteristică democratismului burghez — problemele fundamentale ale revoluției, mai ales cea agrară, prevăd păstrarea liniei pașnice, legale, în realizarea dezideratelor programatice. Masele nu erau chemate și interesate în înfăptuirea revendicărilor lor celor mai arzătoare.

În adoptarea acestei căi reformiste, alături de consecințele care decurg din caracterul eterogen sub raportul apartenenței de clasă a celor care conduceau mișcarea și de factorii care i-am notat, trebuie să mai adăugăm și alții care întregesc explicațiile de mai sus.

Astfel, trebuie avut în vedere că aparatul represiv al lui M. Sturza era mult mai puternic și mai bine organizat decât cel din Țara Românească, iar boierimea moldoveană, ea însăși, reprezenta o forță mai mare. Și acestea sînt motive care nu au permis afișarea cu sorți de izbîndă a unor deziderate mai radicale și adoptarea unei alte căi decât cea legală pentru realizarea unor transformări în care și boierimea în totalitatea ei, din considerente care decurgeau din efectele crizei sistemului feudal, era interesată să le realizeze.

Masele populare, luptînd pentru propriile lor revendicări în tot timpul perioadei care a stat în atenția noastră, au dat dovadă de multă energie și combativitate. Eforturile au fost însă izolate și revoluționarii n-au încercat să le canalizeze pe făgașul unei insurecții cu caracter general. De aceea mișcările revoluționare ale burgheziei și boierimii liberale din perioada anterioară și din cursul anului 1848, ilustrînd aceeași situație revoluționară generată de sistemul feudal ajuns în ultimul stadiu al descompunerii sale, s-au desfășurat separat de cele ale țăranilor, ambele contribuind din plin, în măsură și pe planuri diferite, la prefacerile ulterioare anului 1848, cărora unirea le-a deschis o nouă etapă, cu noi condiții și perspective.

CREAREA ROMÂNIEI MODERNE INFĂPTUIREA STATULUI NAȚIONAL INDEPENDENT

prof. univ. VASILE MACIU
membru corespondent al Academiei

Crearea României moderne, a statului național independent român, a avut loc în perioada formării și consolidării orînduirii capitaliste în țara noastră și a fost principalul rezultat al mișcării antifeudale și naționale a poporului român din prima jumătate a secolului al XIX-lea. La baza mișcării antifeudale și naționale a românilor și deci a formării României moderne a stat dezvoltarea economiei capitaliste pe teritoriul patriei noastre. „Larga și rapida dezvoltare a forțelor de producție ale capitalismului — arată Lenin — *necesită* teritorii întinse, unite și centralizate din punctul de vedere al organizației de stat, deoarece numai pe astfel de teritorii se poate uni clasa burgheză, desființînd toate barierele vechi, medievale, de castă, îngust-locale, îngust-naționale, religioase, iar o dată cu clasa burgheză — ca antipodul ei inevitabil — și clasa proletară”¹. Deși mișcarea națională a românilor s-a manifestat pe întregul teritoriu locuit de poporul român și a avut în vedere unirea într-un singur stat național a celor trei țări române — Moldova, Țara Românească și Transilvania —, în perioada formării și consolidării orînduirii capitaliste (1848—1878) nu s-a putut ajunge, din cauza înăbușirii revoluției din 1848, decît la unirea Moldovei și Țării Românești în cadrul României, desăvîrșirea unității naționale a românilor terminîndu-se cînd revoluția burghezo-democratică a făcut un nou pas înainte în centrul și răsăritul Europei. Forța motrice a întregului proces istoric au alcătuit-o masele orășenești și țărănești, iar forța conducătoare a fost burghezia, clasa direct interesată în formarea pieței interne naționale, precum și în răsturnarea orînduirii feudale și formarea orînduirii capitaliste. Crearea statului național român, suveran și independent, a fost o acțiune progresistă, statul național fiind expresia noii orînduirii capitaliste, superioară celei feudale. Constituirea României moderne a făcut o breșă burghezo-liberală în sistemul feudal-absolutist al Europei centrale și răsăritene, breșă prin care s-au strecurat numeroase forțe revoluționare.

¹ V. I. Lenin, *Note critice în problema națională*, în *Opere complete*, ed. 2, vol. 24, București, Edit. politică, 1964, p. 156.

Mișcarea antifeudală și națională a românilor, începută încă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a luat o amploare tot mai mare în ajunul anului 1848, fiind determinată de adâncirea crizei feudalismului. Împotriva ei se ridicau nu numai forțele feudale interne — feudații proprietari de moșii și (în Transilvania) patriciatul săsesc —, ci și forțele feudale externe potrivnice noii orînduiri capitaliste, precum și unirii românilor într-un singur stat independent. Moldova și Țara Românească, deși aveau o largă autonomie, erau dependente de Imperiul otoman și sub „protecția” Rusiei țariste, care căuta să le anexeze. Românii din Transilvania erau lipsiți de drepturi politice, cu toate că formau majoritatea populației, statul transilvan fiind un instrument de apăsare în mîna Casei de Habsburg, a moșierilor feudali maghiari și a patriciatului săsesc. Deși Transilvania era un principat autonom în cadrul Imperiului austriac, nobilimea din Ungaria, regat care făcea de asemenea parte din Imperiul austriac, urmărea anexarea ei sub pretextul că în evul mediu voievodatul transilvan făcuse parte cîtva timp din regeatul feudal ungar. În această situație, conducătorii cei mai înaintați ai românilor își dădeau seama că nu vor putea ajunge la înfăptuirea unității și independenței naționale decît printr-o revoluție democrată, care să cuprindă întreaga Europă centrală și răsăriteană.

Mișcarea națională din Moldova și din Țara Românească avea ca prim obiectiv unirea acestor țări într-un singur stat independent, care ar fi constituit o bază pentru eliberarea Transilvaniei. Încă din anii 1829—1831 se înscrisese în Regulamentul Organic dorința pentru „o mai de aproape a lor unire...”². Mișcarea românilor transilvăneni avea ca revendicare nemijlocită obținerea dreptului pentru români de a participa la conducerea statului în proporția numărului lor, ceea ce ar fi făcut ca Transilvania să devină *ipso facto* un stat românesc.

Provocată de adâncirea crizei feudalismului, revoluția din 1848 din țara noastră a deschis calea înfăptuirii unirii și independenței naționale a poporului român. Cronologic, lupta pentru unire — pentru unirea deplină — a fost începută de Adunarea națională de la Blaj din 3/15—5/17 mai, unde, cum arată N. Bălcescu, celor ce vorbeau de unirea Transilvaniei cu Ungaria poporul le-a răspuns cu strigarea: „Noi vrem să ne unim cu țeara”³, adică cu Țara Românească și Moldova. Și rapoarte oficiale maghiare arată că în Adunarea națională de la Blaj românii refuzau unirea cu Ungaria și cereau unirea cu Țara Românească⁴.

Deși conducătorii românilor transilvăneni revendicau oficial, din motive de tactică, numai dreptul ca națiunea română să fie recunoscută independentă și să poată trimite în dieta țării deputați în proporția numărului ei, A. T. Laurian, unul dintre secretarii Adunării naționale de la Blaj, îi propunea din

² *Regulamentul Organic*, București, 1832, p. 195.

³ N. Bălcescu, *Mișcarea românilor din Ardeal*, în *Opere*, t. I, partea a II-a, ed. G. Zane, București, 1940, p. 126.

⁴ *Istoria României*, vol. IV, *Formarea și consolidarea orînduirii capitaliste (1848—1878)*, București, Edit. Academiei, 1964, p. 138.

Sibiu lui N. Bălcescu la 20 iunie/2 iulie, când în Țara Românească funcționa un guvern revoluționar, să se convoace „un congres general dintre toți românii”⁵. Propunerea făcută într-un moment când Casa de Habsburg era amenințată cu răsturnarea chiar la Viena, ținta la coordonarea luptei de eliberare și de unire a întregului popor român. Congresul n-a fost convocat, căci forțele feudale externe amenințau însăși revoluția din Țara Românească, dar cererea convocării lui este o dovadă, cum a arătat N. Bălcescu în 1851, că în timpul revoluției „era scris în fundul inimii fiecărui român: *mîntuirea de orice domnire străină prin unitatea națională*”⁶.

Și din rîndurile sașilor s-au ivit voci care aprobau lupta de unire națională a românilor sau care cereau unirea celor trei țări române într-un singur stat. Dacă învățatul sas Stephan Ludwig Roth, participant la 3/15 mai la Adunarea națională de la Blaj, arată că acolo a avut loc deșteptarea conștiinței naționale a românilor transilvăneni și că prezența culorilor naționale pe un drapel românesc pe malurile Tîrnavelor a trebuit să provoace bucurie la București și la Iași⁷, peste puțin timp după închiderea Adunării un alt sas, Daniel Roth, a publicat la Sibiu broșura *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche Daco-romanische Monarchie unter Oesterreichs Krone*, în care, cum scrie George Barițiu, „ieși în fața lumii cu planul de a face sașii și românii cauză comună” într-un principat autonom, compus din cele două principate și din Transilvania, „cu constituțiune internă, pe care și-ar vota locuitorii în toată libertatea”⁸. Cunoscînd „planul unor moldavo-români de a uni cele două principate într-un singur principat independent”, Daniel Roth era de părere, scrie George Barițiu, că acest stat, situat între cele trei imperii, „nicidecum nu s-ar putea ținea, ci numai adaos și rotunjit cu teritoriul Transilvaniei...”⁹.

Numai după cîteva zile de la închiderea Adunării de la Blaj, la 12/24 mai, exilații moldoveni aflați la Brașov (dintre care cîteva participaseră la Adunarea națională de la Blaj) au semnat un legămînt revoluționar secret, intitulat *Principiile noastre pentru reformarea patriei*, în care, în afara desființării servituzilor și privilegiilor feudale și a împrumietării țaranilor fără plata vreunei despăgubiri, înscriseră unirea Moldovei și Țării Românești „într-un singur stat neatîrnat românesc”¹⁰. Inițierea unității naționale prin unirea celor două principate era determinată de aparenta ușurință a realizării ei, întrucît în

⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, București, 1902, p. 695.

⁶ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 127.

⁷ Pestalozzi [Stephan Ludwig Roth], *Die Volksversammlung der Romanen in Blasendorf am 3/15 Mai 1848*, în „Transsylvania, Beiblatt zum Siebenbürger Boten”, nr. 48 din 16 iunie 1848, reproduș în Stephan Ludwig Roth, *Gesammelte Schriften und Briefe*, 5. Bd., *Der Predigstuhl der Zeit. Aufsätze aus den Jahren 1842—1848*, Hermannstadt, 1937, p. 301—302.

⁸ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 578.

⁹ *in Moldova*, București, 1960, p. 226.

¹⁰ *Ibidem*, p. 579.

¹⁰ Direcția generală a Arhivelor statului, *Documente privitoare la anul revoluționar 1848*

ambele țări statul aparținea românilor și avea o organizare similară, iar teritoriul celor două principate constituia, după punerea în aplicare la 1/13 ianuarie 1848 a convenției vamale din 1847, o singură piață internă. O acțiune deschisă pentru unirea Moldovei și Țării Românești au început însă îndată muntenii. În memoriul remis în iunie 1848 comisarului otoman Talaat-efendi, erau semnălate și tendințele celor două țări „de a se grupa în același stat”¹¹. Deși în programul revoluționar de la Islaz nu se cerea, în afara revendicărilor social-politice menite să înlăture orînduirea feudală, decît independența administrativă și legislativă a țării, curînd după răsturnarea cîrmuirii boierești s-a început oficios acțiunea pentru extinderea revoluției în Moldova și unirea acesteia cu Țara Românească. În primul său număr, la 12/24 iunie 1848, gazeta „Pruncul român”, editată de C. A. Rosetti, unul dintre principalii membri ai Comitetului revoluționar, publica articolul manifest intitulat *Către frații noștri din Moldova*, în care li se spunea, printre altele, moldovenilor: „Uniți-vă cu noi..., înălțați stindardul libertății și dobîndiți-vă sfințele drepturi”¹². La 26 iunie / 8 iulie, aceeași gazetă publica un nou articol manifest cu același titlu, în care moldovenii erau îndemnați să răstoarne „șovăindul scaun al tiraniei și al despotismului, ca toată nația română să fie liberă, ca toată nația română să alcătuiască un singur stat, un singur popor de frați”¹³. A doua gazetă revoluționară din București, „Poporul suveran”, în programul publicat în primul său număr la 19 iunie/1 iulie 1848 declara că „va avea drept țintă asemenea unirea provinciilor române și tot ce va putea duce România la fericire și mărire”¹⁴. Peste o lună, la 19/31 iulie, aceeași gazetă publica articolul *Unirea Moldovei cu Țeara Românească*, în care se arăta că Adunarea națională, care urma să fie convocată, „trebuie să se pătrundă că una din cestiile principale este unirea Moldovei cu Țeara Românească”¹⁵. Unul dintre revoluționari, Dimitrie Golescu, administratorul jud. Brăila, scria în acest sens la 7/19 august lui Ion Ghica la Constantinopol că „ideea” formării unui singur stat românesc din toate provinciile locuite de români îi părea atunci „așa de realizabilă, că s-ar putea aproape paria că va avea loc...”¹⁶. Cînd va veni acest moment era singura incertitudine ce-i rămînea.

Către sfîrșitul lui august și începutul lunii septembrie, cînd înăbușirea revoluției din Țara Românească se putea întrevădea, M. Kogălniceanu a elaborat, din însărcinarea Comitetului revoluționar moldovenesc din Cernăuți, programul intitulat *Dorințele partidei naționale în Moldova*, publicat curînd în broșură. Căutînd să nu se îndepărteze de prevederile programului revoluționar de la Islaz, M. Kogălniceanu cerea desființarea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor prin împrumut, desființarea robiei țiganilor, ega-

¹¹ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 442.

¹² *Ibidem*, p. 547.

¹³ *Ibidem*, t. II, București, 1902, p. 140.

¹⁴ Nerva Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste)*, t. I, București, 1913, p. 501.

¹⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. II, p. 628.

¹⁶ *Ibidem*, t. III, București, 1902, p. 279.

litatea drepturilor civile și politice, alegerea domnului din orice clasă socială etc. „Pe lângă toate aceste radicale instituții, singurele care ne pot regenera patria, adăuga M. Kogălniceanu, apoi partida națională mai propune una, ca cunună tuturor, ca cheia bolței, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național: aceasta este unirea Moldovei cu Țara Românească”¹⁷.

Înăbușirea revoluției din Țara Românească prin intervenția armată a Imperiului otoman și a Rusiei țariste în septembrie 1848 a împiedicat pentru câțiva timp formarea statului național român, fără să poată opri însă dezvoltarea mișcării pentru unirea poporului român.

În toamna anului 1848, în Transilvania lupta de eliberare și de unire națională a românilor lua un avânt tot mai puternic. Către sfârșitul lunii noiembrie, aproape tot principatul era eliberat de sub dominația moșierilor maghiari, dintre care mulți se declarau partizani ai revoluției din Ungaria spre a-și putea menține moșiile și supremația politică în Transilvania. La 16/28 decembrie 1848, N. Bălcescu, care stătuse două luni în Transilvania, scria din Belgrad lui Ion Ghica la Constantinopol că pe când era în Transilvania povătuise Comitetul românesc „să convoace o adunare națională care să înceapă a organiza Transilvania ca o țară românească și a o declara astfel... Am povățuit pe românii din Banat — continua el — ca să trimită deputați la acele adunări și împreună cu românimea toată câtă se afla în imperiul austriac să formeze un corp nedespărțit, avînd aceeași organizație și aceeași administrație”¹⁸. Formarea unui stat românesc în cadrul monarhiei habsburgice era considerată ca un pas important pe calea înfăptuirii unității naționale depline a românilor. În scrisoarea menționată, N. Bălcescu scria: „Crez că acum soarta românilor va fi mult îmbunătățită și că Transilvania și Banatul, desmădulate de Ungaria, s-a apropiat mult de unirea cu noi”¹⁹. La 20 noiembrie/2 decembrie 1848, împăratul Ferdinand a abdicat, lăsînd tronul nepotului său Francisc-Iosif, care a promis popoarelor imperiului tratament egal pe baza libertății. Încurajați de N. Bălcescu, românii transilvăneni, în adunarea făcută la Sibiu la 16/28 decembrie, au hotărît să revendice autonomia deplină a Principatului Transilvaniei, dieta urmînd să fie aleasă din rândurile tuturor naționalităților conlocuitoare în proporție cu numărul lor, națiunea română trebuind să fie recunoscută de sine stătătoare și organizată în stat²⁰. O delegație a fost trimisă cu un memoriu la împărat — fugit de teama insurecției din Viena la Olmütz — unde, împreună cu delegații românilor din Banat și Bucovina, a cerut într-un memoriu comun, așa cum îndemnase N. Bălcescu, unirea tuturor românilor din monarhia habsburgică într-un singur corp național. Constituția dată de Francisc-Iosif la 20 februarie/4 martie 1849 imperiului reconstitua Marele Principat al Transilvaniei, în care românii obțineau însă numai 17 districte din 46, dar nu erau recunoscuți ca un corp național aparte

¹⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. IV, București, 1903, p. 109.

¹⁸ N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondență*, ediție critică de G. Zane, București, Edit. Academiei, 1962, p. 118.

¹⁹ *Ibidem*, p. 119.

²⁰ G. Barițiu, *op. cit.*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 301—302.

și nu obțineau participarea proporțională la conducerea statului. Constituția n-a fost aplicată decât parțial, căci după înfrîngerea revoluției maghiare neo-absolutismul a devenit sistemul de guvernămînt al monarhiei habsburgice pînă în 1860. Eforturile românilor de a ajunge la o organizație de stat proprie în cadrul Imperiului habsburgic, deși reluate cu oarecare succes în anii 1860—1865, puteau fi considerate încă din 1852 ca irealizabile, singura speranță de eliberare națională a românilor transilvăneni și bucovineni îndreptîndu-se de aici înainte către statul național român ce se forma prin unirea Moldovei și Țării Românești.

După înăbușirea revoluției, exilații români au continuat să lupte pe calea revoluționară pentru înfăptuirea unității naționale a poporului român. Ei legau lupta lor de lupta pentru progresul social și colaborarea frățească dintre popoare. C. A. Rosetti, stabilit în Franța, sperînd că va vedea „Republica Universală”, scria la 8/20 aprilie 1849 lui Ion Ghica la Constantinopol, exprimîndu-și speranța că peste o lună, două revoluționarii vor „proclama Republica română independentă și socială”²¹. El exprima chiar siguranța, întrebînd la 4/16 octombrie 1849 pe Ion Ghica dacă nu crede și el „că în curînd — mîne poate, peste un an, peste doi, peste trei — socialismul o să triumfe?”²².

Mai realist, N. Bălcescu a expus în lucrarea sa *Mersul revoluției în istoria românilor*, apărută în revista „România viitoare” în 1850 la Paris, un adevărat program revoluționar pentru înfăptuirea unității naționale a românilor într-un singur stat independent și democrat. Unirea, afirma el, va fi opera unei noi revoluții, făcută împreună cu celelalte popoare apăsate de tirani. Revoluția viitoare a românilor, spre deosebire de cea din 1848, „nu se va mîrgini a cere libertatea dinlăuntru, care e peste putință a dobîndi fără libertatea din afară, libertatea de supt domnirea streină, ci va cere unitatea și libertatea națională”²³. Sub influența lui N. Bălcescu, un grup de studenți români din Paris a editat în 1851 revista „Junimea română”, din care au apărut două numere, cu scopul de a propaga „ideea unirii naționale”. Articolul program rezuma țelurile revistei: „1. Război celor apăsători, solidaritate cu cei apsați. 2. Independența și unirea tuturor românilor. 3. Organizarea adevăratei democrații”²⁴. Pentru realizarea acestui program se recunoștea necesitatea unei insurecții. Indicînd mai concret calea înfăptuirii unității naționale, N. Bălcescu scria în anii 1851—1852 cea mai întinsă lucrare a lui, *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul*.

Diferențiindu-se prin republicanism social, grupul român din Paris, condus de C. A. Rosetti, a scos în octombrie 1851 la Paris și în 1853 la Bruxelles numerele 1 și 2 ale revistei „Republica română”, care propaga și ea unirea și independența. În articolul program al nr. 1 se cerea pentru poporul român „o patrie independentă și liberă; o patrie de zece milioane de români, care să

²¹ Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848. Noi scrisori către V. Alecsandri. Consemnate de Olimpiu Boitoș*, vol. I, Edit. Scrisul românesc, Craiova (1940), p. 74.

²² *Ibidem*, p. 84.

²³ N. Bălcescu, *Mersul revoluției din istoria românilor*, în *Opere*, t. I, partea a II-a, ed. G. Zane, București, 1940, p. 106.

²⁴ „Junimea română”, Paris, nr. 1 din mai 1851.

aibă toți aceleași drepturi și aceleași datorii, o parte întreagă și deopotrivă la suveranitatea națională...”²⁵.

Colaborarea cu revoluționarii altor popoare s-a organizat în cadrul Comitetului democratic european, înființat la Londra în 1850 de revoluționarul italian Giuseppe Mazzini. Grupul român din Paris, condus de C. A. Rosetti, a trimis la Londra un reprezentant al său, Dimitrie Brătianu, care a colaborat de aproape cu Mazzini și a cunoscut, după toate probabilitățile, pe K. Marx. Cu toate eforturile revoluționarilor democrați sau radicali, noua revoluție în care se spera n-a mai izbucnit, căci burghezia din Europa occidentală și centrală se temea că ea se va transforma într-o revoluție proletară, potrivnică orînduirii capitaliste. Dimpotrivă, burghezia a sprijinit guvernele conservatoare autoritare, cum era acela al președintelui Franței, proclamat în 1852 împărat sub numele de Napoleon al III-lea. Îndată ce primejdia revoluției a trecut, s-au ascuțit însă contradicțiile dintre marile state europene, în special cele dintre Rusia feudală-absolutistă și marile state burgheze Anglia și Franța, pentru dominarea Orientului Apropiat și Mijlociu²⁶.

În iulie 1853 armatele ruse au intrat mai întâi în Moldova și apoi în Țara Românească. Încurajată de Anglia și Franța, Turcia a declarat război Rusiei la 14/26 septembrie, din care cauză cei doi domni, Grigore Al. Ghica și Barbu Știrbei, s-au retras în Austria, păstrînd o atitudine neutrală în războiul dintre Curtea suzerană și Curtea protectoare. La 9/21 februarie 1854, țarul Nicolae I anunța într-un manifest ruperea relațiilor diplomatice cu Anglia și Franța, care-și trimiseseră flotele de război în Marea Neagră contra Rusiei. Austria, fără să declare război Rusiei, s-a înțeles cu țările aliate spre a sili pe țar să-și retragă armatele din Principate, a căror anexare o urmărea ea însăși. În acest scop s-a încheiat între Austria și Turcia la 2/14 iunie 1854 convenția de la Boiadji-Kieuy, prin care trupele austriece erau autorizate să evacueze armatele ruse din Principate, ocupîndu-le pe acestea ele însele pînă la terminarea războiului. Amenințate de austriece dinspre Carpați și de turci dinpre Dunăre, armatele ruse au început să se retragă în iulie 1854.

Curînd după izbucnirea războiului, cîțiva dintre membrii grupului de exilați români din Paris au plecat la Constantinopol cu scopul de a pătrunde în țară și de a o răscula contra armatelor țariste ocupante. Unii din ei au și reușit să intre în Oltenia (din care trupele ruse se retrăseseră mai din vreme), unde intenționau să formeze un guvern revoluționar. În lunile mai-iunie 1854 apărea la Craiova „Jurnalul Craiovei”, în care D. Bolintineanu pleda pentru unirea Moldovei și Țării Românești într-un singur stat. Referindu-se la situația revoluționară ce se crea, K. Marx semnala ceva mai tîrziu, cînd au sosit la el știri din țara noastră, „simptome de revoluție” în Principatele dunărene²⁷.

²⁵ Dan Simonescu, *Din istoria presei românești. Republica română, Paris 1851 — Bruxelles 1853*, București, 1931, p. 18.

²⁶ E. V. Tarlé, *Războiul Crimeii*, vol. I, București, 1957, p. 38.

²⁷ K. Marx, *Zvonuri despre arestarea lui Mazzini. — Imprumutul forțat din Austria. — Spania. — Situația în Valahia*, în K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 10, București, Edit. politică, 1961, p. 522.

Intrigile lui Heliade și teama turcilor și a aliaților lor de revoluție au dus la arestarea și la alungarea în Occident a majorității exilaților români veniți să elibereze și să unească cele două principate. De aici înainte, exponenții burgheziei românești au căutat să obțină sprijinul statelor capitaliste din Occident, în special pe acela al Franței, și să colaboreze cu boierimea liberală și chiar cu cea conservatoare moderată pentru a înfăptui deocamdată unirea Moldovei și Țării Românești într-un stat burghez. Guvernele puterilor aliate au fost solicitate să sprijine unirea. Prințul Napoleon primea în mai 1855 un memoriu de la N. Golescu și C. A. Rosetti, în care era rugat să sprijine unirea celor două principate într-un stat independent, România, proclamat regat, dându-i-se să înțeleagă că el ar putea fi ales regele noului stat. N. Crețulescu, unul dintre participanții moderați la revoluția din 1848, mare demnitar al lui Barbu Știrbei, a adresat în martie 1855 un memoriu consulilor Angliei și Franței la București, în care pleda pentru unirea Moldovei și Țării Românești într-un singur stat cu capitala la București. Gheorghe Magheru, aflat în exil, trimitea la 16/28 decembrie 1855 guvernului Sardiniei, care se alăturase aliaților contra Rusiei, un memoriu în care-i cerea sprijinul pentru unirea celor două principate. Guvernele englez și francez au fost solicitate cu și mai multă insistență pentru cauza Unirii.

Exilații români au dus o largă acțiune de cîștigare și a opiniei publice europene pentru cauza unirii. Un număr important de savanți, literați, ziariști — mai ales francezi, dar și englezi, germani, ruși și italieni —, printre care Jules Michelet, Edgar Quinet, Elias Regnault, Paul Bataillard, E. Crowe — au scris în favoarea unirii Principatelor lucrări, studii sau articole. Izvorită din revoluția din 1848, problema unirii a fost repede îmbrățișată de spiritele progresiste din Europa, de cluburile liberale sau democratice, ca și de comitetele revoluționare. Presa europeană a discutat-o tot mai insistent, iar cabinetele europene au început să considere problema Principatelor ca una din problemele echilibrului european. Deschizându-se în aceste împrejurări, conferința preliminară de pace de la Viena a hotărît desființarea protectoratului Rusiei țariste asupra Moldovei și Țării Românești și înlocuirea lui cu garanția colectivă a puterilor participante la conferință a autonomiei celor două principate. Mergînd mai departe, în ședința de la 14/26 martie 1855 delegatul francez Bourqueney a propus unirea Principatelor într-un singur stat cu un domn ereditar străin, dar delegații englezi, austrieci și turci s-au opus, declarînd că inițiativa reorganizării Principatelor revenea Porții. Ceva mai înainte, delegatul rus Gorceakov propusese însă să se consulte populația celor două principate în privința menținerii sau modificării Regulamentului Organic. Prefăcîndu-se că vrea să supună conferinței dorințele Principatelor, Poarta le-a invitat pe acestea să trimită fiecare cîte un delegat la Viena. Moldova a trimis pe unionistul Costache Negri, dar cînd trebuia să plece și delegatul muntean s-a aflat că se suspendaseră lucrările conferinței. Prin propunerea lui Bourqueney, unirea Moldovei și Țării Românești devenise o problemă europeană. La baza propunerii era grija lui Napoleon al III-lea de a stinge focarul revoluționar de la Dunărea de jos prin satisfacerea unei părți a revendicărilor formulate în 1848 și în anii următori de români. El sprijinea însă unirea și pentru a instala în

noul stat o rudă a sa, precum și pentru a-și crea în vederea întăririi poziției sale interne prestigiul de apărător al popoarelor asupraite.

După retragerea armatelor ruse, turcii s-au grăbit să ocupe în august 1854 Bucureștii, unde au intrat împreună cu Heliade, care spera să fie numit domn. În septembrie, sosind și trupele austriece, turcii și Heliade s-au retras, la București și Iași stabilindu-se, spre a-și continua domniile, Barbu Știrbei și Grigore Al. Ghica. Cu toată prezența trupelor austriece, mișcarea unionistă s-a dezvoltat în ambele principate, mai repede în Moldova, unde domnitorul nu se temea de ea, ceva mai lent în Țara Românească, al cărui domn, deși declara că e pentru unire, se temea însă de mișcarea unionistă, pentru că aceasta era potrivnică marilor moșieri. În decembrie 1854 a început să apară pentru puțin timp gazeta unionistă „Timpul“, scoasă de marea burghezie comercială din București. După încetarea apariției acesteia, din februarie pînă în octombrie 1855 a apărut tot la București „Patria“, o gazetă unionistă mai vie, redactată de N. Nenovici, unul dintre cei mai activi comisarai de propagandă din 1848. În Moldova, mișcarea unionistă a devenit puternică în 1855, cînd V. Alecsandri a editat aproape tot anul la Iași revista „România literară“, al cărei titlu indica însuși programul unirii. De la 1/13 octombrie a început să apară tot la Iași gazeta „Steaua Dunării“, sub redacția celui mai înzestrat dintre luptătorii moldoveni pentru progres și Unire, M. Kogălniceanu. În articolul-program publicat în primul număr se arăta că gazeta va lupta pentru unirea Moldovei cu Țara Românească într-un singur stat, ea fiind „singurul mod în stare de a consolida naționalitatea românilor, pentru autonomia și garantarea noului stat de întreaga Europă“. Unirea națională trebuia să fie însoțită însă de „emanciparea și îndrituirea claselor muncitoare“, de desființarea robiei — „această pată neagră a omenirii“ — și de asigurarea legalității și a bunei rînduiri. Scrisă cu talent, în spiritul mișcării naționale și al progresului social, „Steaua Dunării“ a reușit să domine curînd opinia publică din Moldova și să influențeze pe cea din Țara Românească.

Cauza unirii Principatelor, fiind „o problemă europeană“²⁶, a fost una din problemele importante ale Congresului de la Paris, deschis la 13/25 februarie 1856 sub președinția contelui Walewski, ministrul afacerilor externe al Franței, văr al împăratului Napoleon al III-lea. S-a hotărît cu ușurință înlocuirea protectoratului rus cu garantarea colectivă a autonomiei Principatelor de puterile participante la congres, Poarta obligîndu-se să dea celor două țări „o organizație interioară conformă cu nevoile și dorințele populațiilor“²⁹. Walewski, susținut de lordul Clarendon, ministrul afacerilor externe al Angliei, de Cavour, primul ministru al Sardiniei, și de delegatul rus, contele Orlov, a declarat că „unirea celor două provincii răspunde necesităților revelate de un examen atent al intereselor lor veritabile“³⁰. Aali-pașa, reprezentantul Porții, a combătut propunerea, susținînd că unirea o voiau numai cîțiva inși, dar nu

²⁶ T. W. Riker. *Cum s-a înfăptuit România*, București, 1944, p. 41.

²⁹ D. A. Sturdza ș.a., *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. II, București, 1889, p. 1 002.

³⁰ *Ibidem*, p. 1 016.

era opinia populațiilor celor două țări. Buol, cancelarul Austriei, a susținut teza otomană, adăugînd că Principatele n-au fost consultate. S-a hotărît, în consecință, să se alcătuiască o comisie de informare, compusă din reprezentanții tuturor puterilor participante la congres, și să se convoace cîte o adunare ad-hoc în reședința fiecăruia din cele două principate spre a exprima dorințele populațiilor. Austria a fost obligată să-și retragă trupele din Principate îndată după schimbul ratificării tratatului, care a și fost semnat la 18/30 martie 1856. Congresul de la Paris nu fusese capabil, din cauza divergențelor din sînul său, să hotărască unirea Principatelor, dar lăsase posibilitatea moldovenilor și muntenilor să se pronunțe ei înșiși în privința soartei lor viitoare. Această cale nu era însă de loc netedă, căci, dacă Turcia și Austria consimțiseră s-o indice, scopul lor nu fusese spre a-i conduce pe români la unire, ci spre a-i împiedica să formeze un stat mai puternic decît fiecare din cele două principate.

Planurile separatiste ale Porții și ale Casei de Habsburg s-au izbit de voința de unire a moldovenilor și muntenilor. Pentru a deschide calea înțelegerii dintre grupările unioniste, la 11/23 decembrie 1855 domnul Moldovei a dat legea de eliberare a robilor aparținînd particularilor, cu despăgubire bănească pentru proprietari, iar la mijlocul lunii mai 1856 a pus în aplicare legea presei, care asigură o largă libertate a scrisului. Tot în această lună, Grigore Al. Ghica, încunoștințat că nu i se va prelungi termenul de domnie, s-a declarat pe față și în mod categoric pentru unire. Boierimea conservatoare moderată s-a strîns împrejurul său. La 25 mai/6 iunie reprezentanți ai boierimii conservatoare moderate, ai boierimii liberale și ai burgheziei s-au întrunit la Socola, lângă Iași, și au înființat societatea „Unirea”, cu scopul de a lupta pentru unirea cu principe străin a Moldovei și Țării Românești. Peste cîteva zile a avut loc la Iași o adunare numeroasă la care au participat puțini boieri mari, mulți boieri de mijloc și mici, burghezi și răzeși. M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Costache Negri, V. Mălinescu, principalii animatori ai mișcării unioniste din Moldova, erau prezenți. S-a cerut unirea Principatelor cu principe străin și s-au aprobat măsurile de organizare a mișcării pentru unire. Punerea în discuție a reorganizării interne a provocat însă tumult din cauza contradicției de clasă dintre participanți în problema emancipării țăranilor prin împroprietărire. Ședința a fost întreruptă, ajungîndu-se apoi la înțelegere prin renunțarea dezbaterii chestiunii spinoase a împroprietăririi țăranilor. S-a hotărît intensificarea luptei pentru unire, trimițîndu-se delegați în ținuturi spre a organiza în toată țara mișcarea. Prin hotărîrile adunării, mișcarea unionistă se centraliza, deși sărăcea în conținut. Elementele cele mai reacționare ale marii boierimi s-au grupat în jurul lui Toderiță Balș, care aspira să ajungă domn cu sprijinul Porții. Ele se temeau că prin unire își vor pierde o parte însemnată din moșii și poziția dominantă în stat.

La împlinirea celor șapte ani de domnie pe cît timp fusese numit, Grigore Al. Ghica a părăsit tronul, plecînd în Franța, iar Poarta s-a grăbit să-l numească pe Toderiță Balș caimacam. Gazetele unioniste „Steaua Dunării” și „Zimbrul” au fost suprimate. Miniștrii lăsați de Grigore Al. Ghica au fost înlocuiți cu separatiști. Au fost înlocuiți, de asemenea, funcționarii administrativi

bănuți ca unioniști, s-au făcut presiuni asupra țăranilor pentru a le smulge semnături pe memorii separatiste, propagandiștii unirii au fost arestați. Așteptând retragerea trupelor austriece, mișcarea unionistă s-a hotărât să treacă în defensivă. Ea a făcut să apară la Bruxelles, sub redacția lui N. Ionescu, la 4 decembrie 1856 gazeta „L'Étoile du Danube”, care scotea pentru țările române o ediție specială, tipărită pe hîrtie subțire, spre a fi introdusă mai ușor peste graniță.

În Țara Românească, unde Barbu Știrbei continua să ia măsuri împotriva partizanilor progresului, mișcarea unionistă se organiza clandestin. Plecarea din domnie a lui Barbu Știrbei și numirea lui Alexandru Ghica, fost domnitor regulamentar, în postul de caimacam au produs în rîndurile boierimii conservatoare o spărtură, care a putut fi utilizată pentru dezvoltarea mișcării unioniste. Caimacamul, urît de majoritatea boierimii conservatoare, care susținea pe Gh. Bibescu și pe Barbu Știrbei, s-a văzut silit să facă unele concesiuni grupărilor progresiste. Un Comitet al unirii, clandestin, a luat ființă, organizînd și în județe comitete unioniste locale. S-a stabilit o legătură permanentă cu grupul exilaților de la Paris. S-au alcătuit memorii cu numeroase semnături pentru unire. În iulie 1856, cu ocazia trecerii prin București a comisarului francez Talleyrand-Périgord, au avut loc puternice demonstrații în favoarea unirii. În august, mișcarea unionistă antrena și masele țărănești, ceea ce îngrijora marea boierime. Pentru a se ajunge la înțelegere, caimacamul a permis intrarea în țară a aceluia dintre exilați — Gh. Magheru, Al. G. Golescu — care prezentau garanții de moderație. Grupul restrîns, dar foarte activ, al exilaților de la Paris n-a fost primit să intre în țară decît tîrziu, la sfîrșitul lunii iunie 1857, cînd o înțelegere între gruparea conservatoare moderată a caimacamului și grupările progresiste era un fapt împlinit. Încă de la 6/18 februarie 1857 începuse să apară la București, cu autorizația caimacamului, gazeta „Concordia”, sub redacția lui C. A. Crețulescu, unul din conducătorii mișcării unioniste muntene. Cum indica și numele, „Concordia” chema la conlucrare pentru înfăptuirea unirii toate clasele sociale pe baza unui program progresist moderat. În aceeași lună, gruparea caimacamului organizase și ea un comitet al unirii, din care făceau parte unele elemente ale burgheziei funcționărești. După numeroase adunări și discuții, cele două comitete unioniste s-au contopit la 3/15 martie, alcătuiind un Comitet central al unirii, sub președinția lui C. A. Crețulescu și a lui L. Calenderoglu, care s-a retras peste cîteva zile. A fost adoptat, în vederea alegerilor pentru Adunarea ad-hoc, un program electoral unic, alcătuit din patru revendicări: 1) garantarea autonomiei țării și neutralitatea teritoriului Principatelor; 2) unirea acestora într-un stat cu un singur guvern; 3) prinț străin ereditar dintr-o dinastie domnitoare în Europa; 4) guvern constituțional reprezentativ cu o singură adunare obștească aleasă pe o bază electorală „îndestul de largă, încît să reprezinte interesele generale ale populației române”³¹. Se proclama respect pentru proprietatea individuală, egalitatea tuturor românilor în fața legilor, libertatea individuală și a muncii țăranilor, fără să se spună

³¹ D. A. Sturdza, ș.a., *op. cit.*, vol. IV, București, 1889, p. 51.

ceva despre împroprietărirea acestora cu pământ. Se ajungea astfel și în Țara Românească la colaborarea între burghezie și boierimea conservatoare moderată, cum se ajunsese și în Moldova în mai 1856. La 11/23 martie, Comitetul central al unirii din București se adresa Comitetului unirii din Iași, trimițându-i programul său și cerându-i colaborarea pentru înfăptuirea unirii. Grupările unioniste — a exponenților burgheziei, a boierilor liberali și a boierilor conservatori moderați — duceau acum o acțiune comună pentru unire, coalizate în cadrul Partidei naționale, organizație mai strânsă în Moldova și mai puțin unită în Țara Românească.

În prima jumătate a lunii martie, trupele austriece s-au retras din Principate. Cam în același timp au sosit la București, pe rând, membrii Comisiei de informare, organizată pe baza hotărârilor Congresului de la Paris pentru a supraveghea alegerea deputaților Adunărilor ad-hoc și a informa viitoarea conferință a reprezentanților celor șapte puteri semnatare ale tratatului de la Paris asupra revendicărilor ce urmau a fi formulate de români în vederea reorganizării Principatelor. Tot în prima parte a lunii martie a sosit la București și la Iași firmanul de convocare a Adunărilor ad-hoc, alcătuit de Poartă împreună cu reprezentanții la Constantinopol ai celorlalte puteri. Firmanul prevedea cinci clase de alegători: clerul, boierii, proprietarii mici (adică răzeșii și moșnenii înstăriți), burghezii și țărani dependenti. Boierii alegeau direct câte doi deputați de județ; micii proprietari alegeau, prin intermediul unor delegați aleși în fiecare plasă, câte un deputat de județ; burghezia alegea în Țara Românească 22 deputați, iar în Moldova 18; țărani dependenti (clăcași și pontași), alegeau, prin intermediul unor delegați de plăși (aleși ei înșiși de delegații satelor), câte un deputat de fiecare județ. Deși boierimea era favorizată, deputații burgheziei, ai micilor proprietari și ai țăranimii dependente ar fi putut constitui o majoritate progresistă a Adunărilor ad-hoc, dar burghezia se angajase să colaboreze cu boierimea, de care nu voia să se despărță.

Apropierea plecării trupelor austriece și a sosirii firmanului de convocare a Adunărilor ad-hoc a provocat în Moldova organizarea în februarie 1857 a Comitetului electoral al unirii, compus din exponenți ai boierimii conservatoare moderate, ai boierimii liberale și ai burgheziei. În programul lansat se formulau nouă revendicări: 1) unirea Moldovei și Țării Românești într-un singur stat; 2) neutralitatea teritoriului acestor țări; 3) respectarea autonomiei Principatelor; 4) prinț străin, ales dintr-una din familiile domnitoare din Apus cu înlăturarea statelor vecine; 5) putere legiuitoare reprezentând întreaga națiune; 6) desființarea regimului jurisdicției consulare pentru străini; 7) dreptul Principatelor de a avea relații comerciale cu statele străine în conformitate cu interesele lor; 8) garantarea drepturilor Principatelor de puterile semnatare ale tratatului de la Paris; 9) reorganizarea societății pe baza principiilor de egalitate a tuturor în fața legilor și a respectului proprietății. Nimic despre împroprietărirea țăranilor. Peste câteva zile, Comitetul electoral al unirii a adresat consulilor din Iași ai puterilor garante un memoriu în care cerea „garantarea deplinei libertăți” a votului pentru alegerea Adunării ad-hoc, înlăturarea caimacamului Toderiță Balș și restabilirea libertății presei. Cufînd însă,

la 17 februarie/1 martie 1857, Toderiță Balș a murit, dar Poarta a numit în locul lui peste câteva zile tot un separatist, pe Nicolae Vogoride. Deși cetățean moldovean prin căsătoria lui cu fiica boierului Costache Conachi, noul cai-macam se afla sub influența tatălui său, fanariotul Ștefanache Vogoride, care era de mult timp în serviciul Porții. Cîrînd el a dezlănțuit o violentă campanie contra mișcării unioniste, ceea ce a determinat pe o parte din membrii Comisiei de informare să se deplaseze de la București la Iași. Cu toate îndemnulile de moderație date de comisari, N. Vogoride a continuat să persecute pe unioniști, i-a șters din listele electorale, punînd alte persoane în locul lor. Pîrcălabul ținutului Covurlui, Al. I. Cuza, neacceptînd să falsifice alegerile, și-a dat demisia, publicînd și motivul ei. Unioniștii au făcut să se publice și corespondența primită de N. Vogoride de la rudele și protectorii săi, în care era îndemnat să scoată la alegeri o Adunare ad-hoc separatistă. Anunțînd ținerea alegerilor, cai-macamul s-a și grăbit să le efectueze, deși puterile unioniste — Franța, Rusia, Sardinia și Prusia — ceruseră insistent Porții să fie amîinate pentru a se asigura corectitudinea lor. Întrucît Poarta, sprijinită de Anglia și de Austria, refuza anularea alegerilor falsificate, puterile unioniste au întrerupt raporturile cu ea, ceea ce putea duce la un război european. După ce refuzase solicitarea neoficială ce-i făcuse Clarendon să declare formal că era contra prințului străin³², Napoleon al III-lea, temîndu-se că în urma războiului putea izbucni din nou revoluția, precum și de urmările politice ale prăbușirii probabile a Austriei și a Imperiului otoman, n-a îndrăznit să înceapă ostilitățile, preferînd să ajungă cu Anglia la compromisul de la Osborne (28 iulie/9 august 1857). Guvernul englez acceptă să îndemne Poarta să anuleze alegerile falsificate de N. Vogoride și să-i ordone acestuia să facă altele, corecte. În schimb, Napoleon al III-lea renunța de a mai sprijini unirea completă a Principatelor și prințul străin.

Noile alegeri din Moldova și alegerile din Țara Românească — unde cai-macamul Alexandru Ghica, înțeles cu unioniștii, înțîrziase efectuarea lor — s-au desfășurat în cursul lunii septembrie fără incidente. Boierii erau însă îngrijorați, mai ales în Moldova, de avîntul mișcării țărănești, care, sprijinind lupta pentru unire, țintea la emanciparea țăranilor dependenți prin împrăștiere. Alegerile din Moldova au dat o majoritate zdrobitoare Partidei naționale. Și alegerile din Țara Românească, unde nu exista nici o grupare potrivnică unirii, au dat rezultate favorabile grupărilor din Partida națională.

La 7/19 octombrie, M. Kogălniceanu a citit în Adunarea ad-hoc a Moldovei o propunere semnată de 18 deputați (printre care Anastase Panu și Vasile Mălinescu, reprezentanți ai burgheziei, și Simion Stanciu, țaran), în care se cerea : 1) respectarea autonomiei țării ; 2) unirea Moldovei și Țării Românești într-un singur stat cu numele de România ; 3) prinț străin ereditar dintr-o dinastie europeană ; 4) neutralitatea teritoriului celor două țări ; 5) adunare obștească, „în care să fie reprezentate toate interesele nației“³³. Propunerea a

³² Harold Temperley, *The Union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley, 1855—7*, în „Revue Historique du sud-est européen“, XIV-e année, juillet-septembre 1937, p. 330—331.

³³ D. A. Sturdza ș.a., *op. cit.*, vol. VI, partea I, București, 1896, p. 68.

fost combătută de Alecu Balș, care, ca proprietar a 80 000 de fălci de pământ, se pronunța contra unirii. Propunerea a fost însă votată de 81 din cei 83 de deputați prezenți, rezultatul votului fiind primit „cu unanimitate și nesfârșite aclamații de: Vivat Unirea!”³⁴.

La 8/20 octombrie, C. A. Crețulescu a făcut în Adunarea ad-hoc a Țării Românești o propunere cu următoarele cereri: 1) garantarea autonomiei și a drepturilor internaționale ale țării; 2) unirea Țării Românești și a Moldovei „într-un singur stat și sub un singur guvern”; 3) prinț străin ereditar; 4) guvern constituțional reprezentativ cu „o singură adunare obștească, care va fi întocmită pe bază electorală largă încât să reprezinte interesele generale ale populației române”³⁵. A doua zi, după ce câțiva deputați au susținut-o, propunerea a fost aprobată de întreaga adunare în mijlocul entuziasmului general. În memoriile sale, C. D. Aricescu, el însuși deputat al orașului Cîmpulung, arată că la anunțarea rezultatului votării public din tribune a aplaudat, în timp ce curtea și împrejurimile clădirii Adunării erau pline de popor din „toate clasele, de toate etățile, de ambele sexe; astfel că deputații, la ieșirea lor, fură oarecum purtați în triumf la domiciliul lor”³⁶.

În esență, dorințele exprimate de cele două adunări erau aceleași. Ele ținteau la înfăptuirea unui singur stat, România, prin unirea Moldovei și Țării Românești, a cărei autonomie trebuia să fie garantată de puterile semnatare ale tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856. Dacă nu se cerea independența, în schimb se cerea pentru noul stat un statut internațional bine precizat. Adunarea munteană a hotărât să nu între în discutarea problemelor privind reorganizarea internă decât după ce puterile vor fi aprobat unirea. Cu prilejul discutării memorandumului ce trebuia trimis Comisiei de informare, deputatul țaran Gh. Lupescu a cerut la 1/13 noiembrie „ca să fie și săteanul cu dreptul de alegător și ales la viitoarea obștească Adunare a țării”³⁷. Numai un deputat al burgheziei a susținut amendamentul, în timp ce câțiva deputați ai Partidei naționale au propus amânarea discutării lui sau l-au combătut, din care cauză Adunarea l-a respins. Într-o altă ședință, la 7/19 decembrie, un alt deputat țaran, Constantin Tănase, a citit un amendament semnat de 16 deputați țărani, unde se arată că țărani aveau „dreptul netăgăduit d-a lua parte la viitoarele adunări, care vor face Constituția țării și legiurile din mănuntru”³⁸. Altfel, orice legi s-ar face fără reprezentanții țărănilor „vor fi privite de țară ca nedrepte și împilatoare”³⁹.

Spre deosebire de Adunarea munteană, Adunarea ad-hoc a Moldovei a hotărât să discute și problemele privind reorganizarea internă, votând la 15/27 septembrie un „șir de chestii generale ce sînt a se dezbate de către Adu-

³⁴ D. A. Sturdza ș.a., *op. cit.*, vol. VI, partea I, p. 80.

³⁵ *Ibidem*, vol. VI, partea a II-a, București, 1896, p. 34.

³⁶ Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui C. D. Aricescu*, în *Studii și articole de istorie*, II, București, 1957, p. 535—536.

³⁷ D. A. Sturdza ș.a., *op. cit.*, p. 85.

³⁸ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, *Documente interne (1854—1857)*, București, Edit. Academiei, 1961, p. 658.

³⁹ *Ibidem*.

nare“, care cuprindea : rectificarea hotarelor țării de o comisie europeană, supunerea străinilor la jurisdicția țării, libertatea țării de a face „legăminte“ comerciale, organizarea unei puteri armate naționale, libertatea cultelor religioase, egalitatea românilor în fața legii, contribuția generală și „dreaptă“, supunerea tuturor la recrutarea militară, respectul domiciliului și al libertății individuale, drepturi politice „pentru pămîntenii de orice religie creștină“, separarea puterilor în stat, responsabilitatea miniștrilor, organizarea centrală a bisericii creștine ortodoxe din Principate ⁴⁰. Nu era pusă în discuție problema împrumutării țăranilor dependenți, a cărei rezolvare putea grăbi consolidarea statului național. Cu ușoare modificări, „șirul de chestii generale...“ a fost votat. Aprobîndu-l, Adunarea pîtea la reorganizarea societății pe baze burgheze.

Deputații țărani, nemulțumiți cu emanciparea de servituțile feudale, subînțeasă prin „egalitatea românilor“ în fața legii, au după la 9/21 noiembrie un memoriu în care se arăta starea insuportabilă în care se afla țărănimea, se denunțau apăsările și nedreptățile ce se făceau țăranilor, se cerea desființarea boierescului, împrumutarea țăranilor pe două treimi din fiecare moșie, prezentarea lor în Adunarea obștească, desființarea bătăii, desființarea capitației și a celorlalte impozite aplicate numai țăranilor și înlocuirea lor cu impozitul proporțional cu averea fiecăruia, dreptul pentru săteni de a-și alege dregătorii sătești din rîndurile lor ⁴¹. Majoritatea Comitetului marilor proprietari a acceptat revendicările țăranilor, cu excepția împrumutării. Majoritatea Comitetului proprietarilor mici a propus ca țăranii să rămînă în folosința loturilor ce posedau, dar să poată plăti în bani prețul zilelor de boieresc. O propunere semnată de 15 deputați, reprezentanți ai burgheziei, între care V. Mălinescu, ai minorității proprietarilor mici și ai unei părți a clerului susținea revendicările țăranilor. Costache Negri s-a pronunțat și el pentru împrumutarea țăranilor, dar pe o cale mai complicată, defavorabilă acestora. Recunoscînd importanța revendicărilor țărănimii, M. Kogălniceanu însă a declarat, la discuția generală, că țara nu era „luminată... pentru asemenea mare reformă“ ⁴². Punîndu-se la vot diferitele propuneri provocate de memoriul țăranilor, nici una n-a obținut majoritatea absolută. Al. I. Cuza, viitorul domn, a votat pentru propunerea lui Costache Negri, dar contra propunerii susținute de deputații țărani, de V. Mălinescu și alții.

Guvernele Puterilor, considerînd că discuțiile fuseseră lămuritoare, au consimțit ca Poarta să închidă cele două Adunări ad-hoc. Acestea revendicaseră cu fermitate unirea, dar nu rezolvaseră principala cerere a țăranilor, împrumutarea.

Pe baza lucrărilor Adunărilor ad-hoc și a informațiilor culese direct, Comisia de informare a alcătuit un lung raport în care propunea reorganizarea Principatelor pe o bază burgheză, mulțumindu-se să prezinte numai dorința de unire exprimată de Adunări, fără a o recomanda. Raportul a fost înaintat Con-

⁴⁰ D. A. Sturdza, ș.a. *op. cit.*, vol. VI, partea a II-a, p. 87—88.

⁴¹ *Ibidem*, vol. VI, partea I, p. 345—346.

⁴² *Ibidem*, p. 416.

ferinței reprezentanților celor șapte puteri, menită de a rezolva revendicările formulate de români.

Deschisă la Paris la 10/22 mai sub președinția lui Walewski, conferința și-a terminat lucrările la 7/19 august 1858 prin semnarea Convenției de la Paris, care a constituit pînă la tratatul de la Berlin din 1878 statutul internațional al României, iar pînă în iunie 1864 a fost și legea fundamentală a țării noastre. Moldova și Țara Românească nu erau constituite într-un stat unitar, cum ceruseră Adunările ad-hoc, ci formau o uniune cu numele de Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești. Ele urmau a se administra în afara oricărui amestec al Porții, autonomia lor deplină fiind garantată colectiv de puterile semnatare ale Convenției. Poarta nu putea interveni cu trupele sale decît în caz de „tulburări”, dar numai cu consimțămîntul tuturor celorlalte puteri. Moldova va da sultanului un tribut anual de 1 500 000 de piaștri, iar Țara Românească unul de 2 500 000. Tratatul încheiat de Curtea suzerană cu alte state „se vor aplica Principatelor în tot ceea ce nu va aduce vreo atingere imunităților lor”⁴³. Conducerea statului aparținea în fiecare principat unui domn și unei adunări electivă. Comisia centrală de la Focșani trebuia să pregătească proiectele de legi de interes comun, care urmau a fi supuse aprobării ambelor Adunări electivă spre a deveni legi. Domnul se alegea pe viață de Adunarea electivă, fiind necesară prezența a două treimi din deputați pentru a se proceda la alegere. Era eligibil orice fiu al unui tată moldovean sau munten cu un venit funciar de trei mii de galbeni și care a îndeplinit timp de zece ani funcții publice sau făcea parte din Adunare. În afara legilor de interes local, toată legislația trebuia să fie comună ambelor principate, care aveau o singură înaltă curte de justiție și de casație și o organizație identică a miliției. Comandantul-șef al ambelor miliții în cazul întrunirii lor era numit alternativ de fiecare domn. Steagului fiecăreia din cele două miliții i se adăuga o banderolă de culoare albastră. Avînd un caracter burghez, Convenția prevedea că moldovenii și muntenii erau egali în fața legilor și la admiterea în funcțiile publice în oricare din principate, bucurîndu-se în mod egal de drepturi politice, indiferent de ritul creștin căruia aparțineau. Privilegiile, scutirile și monopoliurile oricărei clase trebuiau abolite și urma a se proceda „fără întîrziere la revizuirea legii care reglementează raporturile proprietarilor pămîntului cu cultivatorii în vederea îmbunătățirii stării țăranilor”⁴⁴. O anexă, intitulată *Stipulațiuni electorale*, însoțea convenția. Dreptul de vot era repartizat între moșieri, micii proprietari și pătura cea mai bogată a burgheziei, majoritatea zdrobitoare a populației țării fiind exclusă de la dreptul de vot. Puterile garante, guvernate de exponenți ai feudalității sau ai marii burghezii, au căutat să împiedice crearea unui stat burghez-democratic înaintat, care ar fi putut servi ca exemplu popoarelor subjugate de imperiile vecine.

Încă înainte de a fi ratificată și publicată, Convenția de la Paris era cunoscută în Principate. Înjumătățirea revendicărilor privind unirea, ca și pre-

⁴³ D. A. Sturdza ș.a., *op. cit.*, vol. VII, 1892, p. 308.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 313.

vederile electorale conservatoare, n-au înfrînt voința poporului român de a înfăptui un stat național unitar și democratic. Lupta pentru unire și progres social trebuia continuată.

Una din măsurile Conferinței de la Paris fusese ca alegerile pentru Adunările electivă să se facă sub conducerea căimăcămiilor prevăzute de Regulamentul Organic pentru cazurile de vacanță domnească. Ca urmare, căimăcămia moldovenească s-a compus din Ștefan Catargiu, Vasile Sturdza și Anastasia Panu, care ocupaseră demnitățile cele mai importante în ultimele săptămîni ale cîrmuirii lui Grigore Al. Ghica, iar Emanoil Băleanu, Ioan Manu și I. Al. Filipescu au fost numiți caimacami în Țara Românească, unde ocupaseră demnitățile corespunzătoare în momentul plecării lui Barbu Știrbei din domnie.

Toți trei caimacamii Moldovei fuseseră membri importanți ai mișcării unioniste, dar Ștefan Catargiu arătase încă din 1856 veleități de conducător și era bănuț că aspira să ajungă la domnie. Luîndu-se hotărîrea ca toate măsurile căimăcămiei să se ia prin majoritate, au fost numiți îndată numai unioniști în posturile-cheie : V. Alecsandri, secretar al statului ; I. A. Cantacuzino, șef al Departamentului Finanțelor ; colonelul Al. I. Cuza, locțiitor de hatman, adică șef al miliției. Curînd însă au izbucnit neînțelegeri în sînul căimăcămiei, determinate de manevrele lui Ștefan Catargiu, care deținea și Departamentul Treburilor din Lăuntru, cu scopul de a se face ales domn, fie chiar și cu sprijinul Porții și al Austriei. Contra voinței lui, legea presei a fost repusă în vigoare și ispravnicii separatiști ai ținuturilor, dintre care unii erau rude apropiate ale lui Ștefan Catargiu, au fost înlocuiți cu unioniști. Pentru a da motiv Porții să dizolve căimăcămia, Ștefan Catargiu n-a mai participat la lucrările acesteia, dar caimacamii unioniști au luat singuri măsuri, numind director al Departamentului Treburilor din Lăuntru pe unionistul Al. Teriachiu, instalat cu forța armată, prezența lui Al. I. Cuza la comanda miliției dovedindu-se utilă cu această ocazie cauzei unirii. Cu tot sprijinul dat de marea boierime și de Poartă lui Ștefan Catargiu, caimacamii unioniști, sprijiniți de mase, l-au înlocuit cu I. A. Cantacuzino și au procedat la efectuarea alegerilor pentru Adunarea electivă. În lupta electorală dată, Partida națională era sprijinită de „Steaua Dunării“, gazeta lui M. Gogălniceanu, de „Zimbrul și vulturul“, cum se numea atunci fosta gazetă „Zimbrul“, și de „România“, publicația tînarului istoric B. P. Hasdeu. Conservatorii progresiști, partizani ai lui Grigore Sturdza, au scos gazeta „Constituționarul“, iar conservatorii, în rîndurile cărora se adunaseră marii boieri separatiști grupați în jurul lui M. Sturdza, venit de la Paris pentru a-și pune candidatura la domnie, au scos gazeta „Patria“, redactată de separatistul N. Istrati.

Au fost aleși 60 de deputați, cărora li se adăuga mitropolitul, deputat de drept. Fiînd invalidați șase deputați și demisionînd Costache Negri, au rămas numai 54, din care Partida națională avea singură 31, adică o majoritate zdrobitoare ⁴⁵.

⁴⁵ Vasile Maciu, *Unirea Moldovei și Țării Românești în opera istoriografică a lui A. D. Xenopol*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Edit. Academiei, 1960, p. 214.

Căimăcămia din Țara Românească era compusă din doi conservatori — Emanoil Băleanu și Ioan Manu —, partizani ai lui Gh. Bibescu, și dintr-un conservator moderat, I. Al. Filipescu, partizan al fostului caimacam Alexandru Ghica. Curînd după numirea lor, caimacamii s-au grăbit să interzică întrunirile pînă la terminarea alcătuirii listelor electorale. Apoi au procedat la înlocuirea miniștrilor, administratorilor de județe și a celorlați funcționari numiți de fostul caimacam.

Interzicerea întrunirilor lovea în grupările progresiste ale Partidei naționale, care nu mai puteau lăsa pe unii proprietari, temători că li s-ar lua pămînturile spre a fi împărțite țăranilor dacă s-ar fi ales un domn progresist. Gazetele celor trei curente progresiste din rîndurile Partidei naționale — „Românul“ lui C. A. Rosetti, „Dîmbovița“ lui D. Bolintineanu și „Naționalul“ lui Vasile Boierescu —, deși urmărite cu severitate de cenzură, au început campania electorală. Grupările conservatoare n-aveau nici un organ de presă. Partizanii lui Gh. Bibescu și, într-o măsură mai mică, cei ai lui Barbu Știrbei erau însă sprijiniți de aparatul de stat și contau pe solidaritatea de clasă a moșierimii, care se temea că ar putea pierde moșiile dacă ar reuși la alegeri candidații Partidei naționale. În alcătuirea listelor electorale s-a dat o interpretare reacționară *Stipulațiunilor electorale*, căutîndu-se a se exclude cît mai mulți partizani ai grupărilor progresiste. C. A. Rosetti și Vasile Boierescu nu erau acceptați pe lista eligibililor la București pe motiv că n-aveau venitul anual de 400 de galbeni cerut, iar Cezar Bolliac a fost respins de pe lista alegătorilor din București sub pretextul că ar fi fost condamnat pentru fapte infamante, ceea ce nu era adevărat. De asemenea, Ion C. Brătianu a fost șters de pe listele electorale la Pitești pentru că fusese condamnat mai înainte la închisoare de un tribunal din Franța, deși *Stipulațiunile electorale* nu se refereau la condamnările politice, cum era cazul lui Ion C. Brătianu, ci la condamnările de drept comun. Caimacamul I. A. Filipescu, simpatizant al Partidei naționale, în calitatea lui de șef al Departamentului Dreptății, a ordonat tribunalelor județelor Ilfov și Argeș reînscierea celor menționați. În toată țara, administrația lua măsuri de falsificare a alegerilor, recurgînd la ștergerea de pe listele electorale, intimidarea, alungarea alegătorilor, alcătuirea unor procese-verbale cu rezultate false etc. După publicarea listei celor reușiți, liberalii radicali, nemulțumiți de rezultat obținut, cereau anularea alegerilor. Din cei 68 de deputați aleși (încă 4 erau deputați de drept), după calculele lui Béclard, consulul francez la București, 29 erau progresiști, adică aparțineau grupărilor Partidei naționale, iar 39 conservatori și moderați⁴⁶. Conservatorii dispuneau deci de o majoritate zdrobitoare în Adunarea electivă.

Lista candidaților la domnie publicată de căimăcămia din Moldova cuprindea nu mai puțin de 38 de persoane, majoritatea mari boieri conservatori, între care Mihail Sturdza, Alecu Balș, Ștefan Catargiu, dar și unioniști, ca Lascăr Catargiu, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Costache Negri. Cinci membri ai Partidei naționale candidau, deși nu fusese nici unul recunoscut

⁴⁶ D. A. Sturdza ș.a., *op. cit.*, vol. IX, București, 1901, p. 256.

candidat oficial al acestei organizații din cauza divergențelor dintre grupările naționale în problema împrăștiării țăranilor. Candidatura lui Costache Negri n-a fost acceptată de gruparea conservatoare moderată, pentru că el se declarase partizan al împrăștiării țăranilor. Lupta s-a dat în continuare între M. Kogălniceanu și Lascăr Catargiu: primul nu era însă acceptat de conservatorii moderați, celuilalt i se opuneau liberalii democrați și cei radicali, care se contopiseră pentru a promova transformările sociale. Pînă în seara zilei de 3/15 ianuarie 1859, Partida națională nu reușise să-și desemneze un candidat oficial la domnie, deși mai rămînea numai o zi pînă la alegere. Supărat, M. Kogălniceanu a plecat acasă și s-a culcat. Cei rămași în sala Muzeului de științe naturale, unde se țineau ședințele Partidei naționale, au ajuns în cele din urmă să propună candidatura colonelului Al. I. Cuza, comandantul miliției, care nu era de față și pentru care nimeni nu se pronunțase pînă atunci. Participanții la mișcarea revoluționară de la 1848, devotați partizan al unirii, el era totuși considerat ca un liberal moderat, din care cauză candidatura lui a fost acceptată și de gruparea conservatorilor moderați. S-a încheiat un proces-verbal semnat de cei 31 deputați ai Partidei naționale, cărora li s-a adăugat a doua zi și un deputat independent. Alegerea candidatului unionist era asigurată, Al. I. Cuza urmînd a fi considerat ca deținătorul domniei pînă cînd Puterile vor accepta unirea deplină și principele străin, cum arăta rezoluția votată de Adunare la 5/17 ianuarie înainte de alegerea domnului.

În urma cuvîntării președintelui, biroul Adunării a chemat nominal pe deputați, care au votat succesiv „cu glas mare” pe Al. I. Cuza. Dintre cei 49 de deputați prezenți, numai candidatul Partidei naționale s-a abținut de la vot, fiind oprit de instrucțiunile de votare. Era ora 12 cînd președintele a proclamat ales domn al Moldovei pe Alexandru Ioan I. După depunerea jurămîntului acestuia, M. Kogălniceanu i-a adresat în numele Adunării o scurtă cuvîntare, în care spunea, printre altele, că, alegîndu-l pe el, țara a arătat că dorea „la legi nouă om nou”. Mai departe îi spunea: „Fii dar omul epocii..., fii bun, fii blînd, fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi...”⁴⁷.

Masele populare, care sprijiniseră alegerea unui partizan al progresului, au fost cuprinse de o mare bucurie, deoarece ele vedeau în alegerea lui Al. I. Cuza un succes al lor propriu. Entuziasmul a cuprins îndată întreaga Moldovă. Alegerea lui Al. I. Cuza a fost primită cu entuziasm și de partizanii unirii din Țara Românească. „Românul” scria chiar a doua zi, la 6/18 ianuarie, că „numele alesului a fost aclamat în toată România cu un singur vîers: să trăiască Alexandru Cuza, alesul românilor...”.

Adunarea electivă munteană s-a deschis la 22 ianuarie/3 februarie 1859 pentru a valida alegerile de deputați și a proceda apoi la alegerea domnului. Alegerea unui reprezentant al moșierimii conservatoare, dată fiind majoritatea Adunării, ar fi primejduit nu numai înfăptuirea statului național, dar ar fi întîrziat și consolidarea orînduirii burgheze. Gruparea liberal-radicală, care se

⁴⁷ D. A. Sturdza ș.a., *op. cit.*, vol. VIII, București, 1900, p. 345.

afla în minoritate în Adunare, contesta legalitatea alegerilor și cerea sau anularea sau minuoșoasa lor revizuire, amenințând că altfel se va adresa națiunii printr-o chemare la luptă. Conservatorii, satisfăcuți de rezultatul alegerilor, nu acceptau însă nici anularea, nici revizuirea acestora. Ca urmare, gruparea liberal-radicală alcătuiše manifestul către popor, dar conservatorii moderați, partizani ai fostului caimacam și ai lui Ion Cantacuzino, care colaborau cu ea în cadrul Partidei naționale, ezitau. Pentru a nu se izola, gruparea liberal-radicală n-a lansat manifestul, dar prin „tribunii“ și „căuzași“ mișcării unioniste a chemat totuși masele la luptă, spre a sili Adunarea să consimtă cu ocazia validării mandatelor să aleagă o comisie compusă din partizani ai anulării sau ai revizuirii alegerilor.

Din prima zi, masele au asaltat clădirea Adunării și au pătruns și înăuntru, amenințând pe deputații conservatori. Peste noapte, cete de căuzași controlau străzile, intimidând pe conservatori. În dimineața zilei de 23 ianuarie/4 februarie, „o mulțime de oameni de toate clasele și de toate vârstele“⁴⁸, scrie unul din tribuni, N. T. Orășanu, a pătruns în curtea Adunării. În mulțime, Béclard remarcă „sute de țărani, recunoscuți după hainele lor de muncă“⁴⁹. Oștirea trimisă să îndepărteze mulțimea a fost retrasă în urma amenințării Adunării de popor, dar s-a ascuns într-o curte vecină, din care cauză poporul s-a înfuriat și a năvălit amenințător în clădirea Adunării. „O spaimă cumplită cuprinse un număr de deputați“⁵⁰, relatează Béclard, care asista din tribuna rezervată oficialității. Dându-se satisfacție poporului, oștirea a primit ordinul să se retragă în cazărni. În după-amiaza zilei, masele au trecut la acțiuni revoluționare. Țăranii arestați cu două zile înainte de autorități au fost eliberați cu forța, 28 dorobanți au fost dezarmați, poporul a năvălit în casa administratorului jud. Ilfoy, care ordonase arestarea țăranilor. Deputații conservatori au intrat în panică. Peste noapte, cete mari de căuzași circulau pe străzi, încrucișându-se cu patrulele de infanterie și cavalerie. Eder, consulul austriac, îndemna pe deputații conservatori să plece într-un oraș de provincie, unde Adunarea ar fi putut funcționa în siguranță⁵¹. Capii Partidei naționale, strânși la hotelul „Concordia“, erau și ei îngrijorați, temându-se că a doua zi masele ar fi putut provoca vărsări de sânge în rîndurile boierilor. Spre a ieși din impas, conducătorii majorității conservatoare, cei ai grupărilor progresiste și comandantul oștirii au dus în noaptea de 23 ianuarie/4 februarie spre 24 ianuarie/5 februarie 1859 tratative. După o oarecare rezistență din partea cîtorva fruntași ai grupării liberal-radicală, s-a ajuns la armistițiul întemeiat pe renunțarea tuturor grupărilor la candidații lor. În timpul tratativelor s-a pus și chestiunea alegerii lui Alexandru Ioan I, domnul Moldovei, dar nimic nu era încă hotărît în această privință.

⁴⁸ N. T. Orășanu, *O pagină a vieții mele sau 22, 23 și 24 ianuarie 1859*, București, 1861, p. 37.

⁴⁹ D. A. Sturdza ș.a., *op. cit.*, vol. IX, București, 1901, p. 268.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 270.

⁵¹ Dan Berindei, *Frământări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Țara Românească*, în „Studii“, VIII (1955), nr. 2, p. 64.

În conformitate cu angajamentele luate, a doua zi oștirea a fost reținută în cazărmi, iar paza Adunării a fost încredințată unei gărzi de căzuși. Poporul, în număr mai mare decât în ajun, și-a împărțit forțele: o parte a rămas în grădinile învecinate cu clădirea Adunării, iar alta, cea mai numeroasă, s-a concentrat pe dealul Filaretului. Un alt „tribun“, I. G. Valentineanu, spune că poporul din grădinile vecine clădirii Adunării stătea pregătit „să măvălească în Cameră și să o silească a proclama de ales pe alesul Camerei Moldovèi...”⁵². Într-o ședință secretă, un deputat al Partidei naționale a propus alegerea lui Al. I. Cuza ca domn al Țării Românești pentru a se înlătura neînțelegerea dintre grupările conservatoare și cele progresiste și primejdia „anarhiei“, adică a insurecției maselor. Neavînd altă ieșire, majoritatea conservatoare a acceptat soluția propusă, care credea că va fi de scurtă durată, putînd fi anulată ca nelegală de puterile garante. Publicul din tribune și-a dat seama, îndată ce deputații au revenit în sală, că se hotărîse alegerea lui Al. I. Cuza. Poporul din grădinile din apropiere și cel de pe dealul Filaretului au revenit în grabă în jurul Adunării, manifestîndu-și entuziasmul pentru alegerea domnitorului moldovean. Mandatele au fost verificate într-un spirit de împăcare. Toți cei 64 de deputați prezenți au votat după validare pentru Al. I. Cuza, proclamat domn al Țării Românești în cadrul unui mare entuziasm al Adunării, al publicului din tribune și din sală, unde pătrunseseră numeroși căzuși, și al zecilor de mii de oameni care înconjurau pînă departe clădirea Adunării. Poporul, cu care fraterniza și oștirea, a manifestat pînă noaptea tîrziu bucuria sa pentru împlinirea pasului hotărîtor spre unire. Transmisă prin telegraf la Iași și în celelalte orașe principale ale celor două principate, știrea alegerii lui Al. I. Cuza la București a provocat o nemăsurată bucurie. Alegerea aceluiași domn în ambele principate a fost aprobată de toate spiritele progresiste din Europa, printre care și democratul revoluționar rus N. Cernîșevski, care considera că era necesar să se adauge celor două țări și Transilvania. Crearea unui stat constituțional, întemeiat pe libertățile burgheze, în sud-estul Europei constituia într-adevăr începutul destrămării absolutismului feudal în tot răsăritul continentului.

Al. I. Cuza a acceptat și domnia Țării Românești, deși știa că îndoita alegere era potrivnică prevederilor Convenției de la Paris. Pentru a împiedica majoritatea conservatoare să se decică de votul dat, el a încredințat în Țara Românească formarea guvernului fostului caimacam I. Al. Filipescu, care arătase oarecare spirit de înțelegere față de grupările progresiste. El era flancat însă de liberalul radical N. Golescu la Ministerul de Interne și de conservatorul Barbu Catargiu la Ministerul de Finanțe, formîndu-se astfel pentru cîteva luni o coaliție guvernamentală burghezo-moșierească. Contravenind Convenției de la Paris, moldovenii și muntenii demonstrau hotărîrea lor fermă de a nu se mulțumi cu uniunea impusă de puterile garante și de a duce mai departe lupta pentru contopirea celor două țări surori într-un singur stat național.

⁵² I. G. Valentineanu, *Alegerea, detronarea și înmormîntarea lui Cuza-Vodă, 1859, 1866, 1873, București, 1898*, p. 10.

Între masele populare și pentru grupările progresiste, dubla alegere reprezenta și pasul hotărîtor pe calea cuceririi puterii de forțele progresului.

Vestea alegerii lui Alexandru Ioan Cuza în ambele principate a provocat un mare entuziasm și în Transilvania, pentru că românii de acolo vedeau în statul național român viitorul lor eliberator de sub asuprirea străină.

Cu puțin înainte de a pleca la București să-și ia în primire al doilea tron, Al. I. Cuza era tentat ca, ajuns acolo, să proclame unirea completă, dar atitudinea evazivă a lui Victor Place, consulul Franței la Iași, și sfatul lui Gorceakov, conducătorul politicii externe a Rusiei, l-au determinat să se mulțumească deocamdată să domnească separat în ambele țări. Poarta, sprijinită de Curtea habsburgică, considera dubla alegere a lui Al. I. Cuza ca ilegală. Pentru a se clarifica situația, Franța a convocat conferința puterilor garante. Deschisă la Paris la 26 martie/7 aprilie 1859, conferința a ținut numai două ședințe, ultima la 2/14 aprilie, când majoritatea puterilor s-a pronunțat pentru recunoașterea dublei alegeri, opunându-se numai Turcia și Austria. Întreruptă de războiul din Italia, ea a fost reluată la 25 august/6 septembrie, când s-a terminat într-o singură zi, căci Austria, învinsă pe câmpul de luptă, nu se mai opunea, iar Turcia singură n-a îndrăznit să reziste celorlalte puteri.

Încă din mai 1859, administrația telegrafului din ambele principate a fost centralizată. După recunoașterea dublei alegeri, Al. I. Cuza a luat comanda ambelor oștiri, moldoveană și munteană, organizînd pentru amîndouă un singur stat-major; în anul următor s-au contopit și cele două ministere ale oștirii. Și alte măsuri, mai puțin importante, au fost luate pentru a pregăti centralizarea aparatului de stat al Principatelor Unite. În decembrie 1860, Al. I. Cuza trimitea însă puterilor un memoriu, pregătit încă din vară, în care cerea să se aprobe desăvîrșirea unirii celor două principate într-un singur stat și să i se permită să dea țării o nouă lege electorală. Poarta, tergiversînd satisfacerea revendicărilor formulate, în aprilie 1861 Adunările electivă, munteană și moldoveană, au cerut domnului întrunirea lor în vederea discutării în comun a proiectului de lege rurală alcătuit de Comisia centrală de la Focșani, dar cu intenția să procedeze și la proclamarea desăvîrșirii unirii. Pentru a întări presiunea asupra Porții, care convocase conferința reprezentanților puterilor ca să discute memoriul trimis de Al. I. Cuza, în Țara Românească s-a format un guvern liberal-radical sub conducerea lui Ștefan Golescu, iar în Moldova unul condus de Anastase Panu, ambele hotărîte să procedeze de urgență la desăvîrșirea unirii cu sprijinul maselor, ale căror revendicări se arătau hotărîte să le satisfacă îndată. Așa cum îl sfătuiseră Costache Negri, agentul Principatelor Unite la Constantinopol, Al. I. Cuza reîncepea „manevrele de la 48”, adică amenințarea cu revoluția. În iunie, agenții guvernului Ștefan Golescu agitau masele orașenești și țărănești contra moșierimii. Guvernele conservatoare ale puterilor, care nu voiau să audă despre răsturnări sociale și politice, au început să cedeze. Pentru a li se da satisfacție, guvernul Ștefan Golescu, socotit revoluționar, a fost înlocuit cu un guvern conservator condus de Dimitrie Ghica, expresie a majorității conservatoare a Adunării electivă. Ceva mai târziu, și guvernul lui Anastase Panu a fost înlocuit în

Moldova cu un guvern conservator condus de marele moșier Al. C. Moruzi. Prin aceste măsuri, Al. I. Cuza calma și teama de schimbări revoluționare a majorităților conservatoare din Adunări, care amenințau pe domn cu revendicarea prințului străin. În noiembrie 1861, domnul atrăgea atenția Porții că, dacă va amina din nou aprobarea desăvârșirii Unirii, el va convoca adunările electivă și o va proclama din proprie inițiativă. De teamă că s-ar fi putut ajunge și la proclamarea independenței, Poarta a consimțit să dea la 23 noiembrie/2 decembrie un firman de recunoaștere a contopirii administrației celor două principate, dar numai pe timpul vieții lui Al. I. Cuza. La 11/23 decembrie acesta a dat din Iași o proclamație către țară, în care anunța, fără să menționeze firmanul, desăvârșirea Unirii Principatelor cu aceste cuvinte: „...Unirea este împlinită! Naționalitatea română este întemeiată. Acest fapt măreț, dorit de generațiile trecute, aclamat de Corpurile legiuitoare, ochemat cu căldură de Noi, s-a recunoscut de Înalta Poartă, de puterile garante și s-a înscris în datinile națiilor”⁵³. În aceeași zi, ambele adunări, din Iași și București, și-au amânat lucrările pentru a se întruni la 24 ianuarie/5 februarie 1862 la București în cadrul unei Adunări Naționale. Cele două guverne au demisionat pentru a se alcătui un singur guvern.

La 22 ianuarie/3 februarie 1862 s-a format primul guvern comun al Principatelor Unite, sau, cum începea să li se spună acestora în interior, al României. El avea la conducere pe Barbu Catargiu, cel mai hotărât adversar al împrăștiării țărănilor, și cuprindea numai reprezentanți ai grupărilor conservatoare din Moldova și Țara Românească. La 24 ianuarie/5 februarie, în fața Adunării Naționale, provenită din contopirea celor două adunări electivă, și a guvernului comun, Alexandru Ioan I a citit de pe tribuna președintelui Adunării un mesaj, prin care consacra unirea completă și definitivă a celor două principate române dunărene. Despre unire, el spunea: „V-am zis că ea va fi precum România o va dori și o va simți”⁵⁴. Totodată, atrăgând atenția că s-a deschis o eră nouă pentru țară, cerea să nu se piardă din vedere necesitatea consolidării unirii prin „dezvoltarea progresivă a instituțiilor noastre”⁵⁵. Statul național român, deși nu cuprindea toate teritoriile locuite de români, era constituit. Prezența lui Al. I. Cuza la conducerea României constituia o asigurare că reformele burghize vor fi realizate, dar componența conservatoare a guvernului nemulțumea profund masele și grupările progresiste. După terminarea ședinței solemne a Adunării, în timp ce domnul și deputații progresiști erau ovaționați de mulțimea strânsă pe dealul Mitropoliei, membrii guvernului și deputații grupărilor conservatoare au fost huiduiți⁵⁶. O acțiune largă fusese organizată cu câteva zile înainte pentru concentrarea unei mase de

⁵³ Cuza - Vodă, *Mesagii, proclamații, răspunsuri și scrisori oficiale ale lui...*, Vălenii de Munte, 1910, p. 61.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 64.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 65.

⁵⁶ B. Dan (Dan Berindei), *Mișcarea țărănească condusă de Mircea Mălăeșu*, în „Buletinul științific, Secția de științe istorice și filozofice, economico-juridice a Academiei Republicii Populare Române”, t. III, 1951, p. 41.

orășeni și țărani cu scopul de a impune cu forța un guvern progresist cu prilejul consacării unirii. Guvernul a obținut însă de la domn, care voia să dea consacării unirii caracterul celei mai depline legalități, sprijinul oștirii. Cetele de țărani ajunse în apropierea Capitalei au fost atacate și împrăștiate de oștire, numeroși țărani au fost arestați. Lipsită de sprijinul țărănimii, mișcarea organizată s-a mărginit la manifestările de ostilitate față de conservatori din ziua de 24 ianuarie/5 februarie.

Rezultat al unui lung proces istoric, unirea Moldovei și Țării Românești în cadrul unui singur stat a fost înfăptuită prin lupta maselor conduse de grupările politice progresiste. Ea a constituit etapa cea mai importantă în formarea statului național român, dar acesta trebuia consolidat prin reformele burghize adânci, fără de care nu putea căpăta un caracter cu adevărat național, precum și prin cucerirea independenței. Acțiunile întreprinse în anii 1859—1861 și 1867—1868 pentru eliberarea Transilvaniei nu și-au ajuns ținta în această perioadă de reflux al luptei revoluționare europene.

La 25 martie/6 aprilie 1862, guvernul conservator al lui Barbu Catargiu a depus pe biroul Adunării proiectul de lege rurală elaborat de Comisia centrală de la Focșani în 1860, care emancipa pe țărani de servituțile feudale, deposedându-i însă de pământul ce-l aveau în folosință. Deși combătut cu vehemență de M. Kogălniceanu, care l-a denunțat potrivnic consolidării națiunii române și piedică a progresului, proiectul de lege, puțin modificat, a fost votat la 11/23 iunie de majoritatea conservatoare a Adunării. Un amendament, semnat de 22 de deputați progresiști, printre care M. Kogălniceanu, Ion Ghica, N. Golescu, Al. C. Golescu și colonelul G. Adrian, care prevedea împrăștierea țăranilor cu terenurile ce aveau în folosință în schimbul unei despăgubiri bănești, fusese respins. La 8/20 iunie, cu câteva zile înainte de votarea proiectului de lege rurală conservator, Barbu Catargiu a fost asasinat pe când pleca cu trăsura prefectului poliției Capitalei, N. Bibescu, de la Adunare, unde anunțase că a respins cererea unui Comitet de inițiativă de a i se da autorizația să convoace o mare adunare populară la 11/23 iunie pentru aniversarea revoluției din 1848. Lovitura dezorienta și înspăimînta pe conservatori, mai ales că domnul a refuzat să sancționeze proiectul de lege rurală votat de Adunare.

Al. I. Cuza n-a adus însă la guvern pe liberalii radicali, cum sperau aceștia, ci a format un guvern prezidat de liberalul moderat N. Crețulescu. Nemulțumiți, liberalii radicali, exponenți ai majorității burgheziei muntene și ai unei părți a burgheziei moldovene, au început o campanie de răsturnare a domnului. Campania lor rămânând fără efect, ei s-au aliat la începutul anului 1863 cu adversarii lor de pînă atunci, conservatorii, pentru a-l înlocui pe Al. I. Cuza cu un prinț străin. În februarie 1863, monstruoasa alianță, alcătuită în acest scop, era înființată. Neputînd trece la înfăptuirea reformelor burghize cu slabul guvern condus de N. Crețulescu, domnul a format în octombrie 1863 un nou guvern, prezidat de M. Kogălniceanu, a cărui veche luptă pentru unire și pentru împrăștierea țăranilor îi creaseră un mare prestigiu în rîndurile burgheziei și moșierimii liberale, precum și în acelea ale maselor țărănești. Secularizarea averilor mănăstirești, prin care statul devenea

proprietar a ceva mai mult de un sfert din suprafața țării, și votarea legii de organizare a puterii armate au slăbit coeziunea monstroasei coaliții. La 18/28 martie 1864, M. Kogălniceanu a depus pe biroul Adunării un proiect de lege rurală, care dezvolta principiile din amendamentul propus de el în 1862 în numele grupărilor progresiste, dar la 13/25 aprilie Adunarea i-a dat un vot de blam. Ca urmare, la 2/14 mai s-a dat lovitura de stat, prin care Adunarea era dizolvată. Peste câteva zile s-a organizat un plebiscit, supunându-se aprobării poporului o constituție, numită Statut dezvoltător al Convenției de la Paris. Majoritatea zdrobitoare a cetățenilor bărbați obțineau dreptul de vot, burghezii și moșierii votând direct, în timp de țărani votau prin intermediul unor delegați. Se întăreau însă mult prerogativele domnului în dauna Corpurilor legiuitoare (Adunarea electivă, Corpul ponderator și Consiliul de stat). La 15/28 iunie reprezentanții din Constantinopol ai puterilor garante și Poarta recunoșteau Principatelor Unite dreptul deplin de a-și modifica legile⁵⁷. Peste o lună și jumătate, la 14/26 august 1864, a fost promulgat printr-un decret semnat de domn și de toți miniștrii proiectul de lege rurală prezentat în martie Adunării, puțin modificat de Consiliul de stat. Țăranii erau emancipați de servituțile feudale și împroprietăriți cu pământurile la care aveau dreptul în virtutea legilor în vigoare, fiind obligați să plătească moșierilor, prin intermediul statului, o grea despăgubire bănească. O bună parte din țărani au primit loturi minuscule, din producția cărora nu puteau trăi, din care cauză au fost nevoiți să-și vândă o mare parte din forța lor de muncă. Un număr destul de mare de țărani (însurăței etc.) n-au primit de loc pământ, întrucât prevederile legii referitoare la împroprietărirea lor s-au aplicat de-abia în 1878, după terminarea războiului de independență. Cu toate insuficiențele ei, reforma agrară din 1864 a constituit un pas înainte în dezvoltarea social-economică a României și în consolidarea „națiunii”, cum spunea M. Kogălniceanu.

Opera de organizare a societății cu instituții burgheze continua. S-a făcut legea de organizare a instrucțiunii, prin care învățământul primar a devenit gratuit și obligatoriu. În 1860 se înființase Universitatea din Iași, iar în 1864 s-a înființat Universitatea din București. La 1/13 mai 1865 s-au pus în aplicare Codul penal și Codul de procedură penală, a căror aplicare desființa de fapt jurisdicția consulară străină, care făcuse atîta rău economiei și demnității naționale. Puterile garante au fost nemulțumite de această măsură, care lovea în interesele lor și constituia un pas înainte către independență. Consulii lor s-au prezentat *in corpore* la domn spre a protesta, dar n-au primit satisfacție. În special Imperiul habsburgic era nemulțumit pentru că avea în Principatele Unite un mare număr de supuși, pe care-i folosea ca să subjuge țara din punct de vedere economic. O altă lege de mare importanță pentru consolidarea societății burgheze a fost aceea prin care s-a pus în aplicare la 1/13 decembrie 1865 Codul civil, după ce se promulgaseră legea de organizare judecătorească și cea de procedură civilă.

⁵⁷ Paul Henry, *L'abdication du Prince Couza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie. Documents diplomatiques*, Paris, 1930, p. 125.

Statul național român era acum constituit ca stat burghez, atât prin baza, cât și prin instituțiile sale. El nu numai că nu cuprindea întregul teritoriu locuit de poporul român, dar, deși avea suveranitate națională internă și o deplină autonomie, nu se bucura totuși de independență și suveranitate națională în relațiile cu alte state. Problema fundamentală pentru poporul român devenea acum cucerirea independenței și a suveranității statului.

Reforma agrară nemulțumise moșierimea și pe marii arendași, domnia autoritară nemulțumise burghezia, iar acțiunile pregătitoare pentru proclamarea independenței pe capitaliștii străini. Deficiențele aparatului de stat, puțin controlat, făceau ca finanțele publice să sufere. Toate acestea au făcut ca în vara anului 1865 monstroasa coalitiție să se reorganizeze și, în noaptea de 11/23 februarie 1866, să poată sili pe Al. I. Cuza să abdice. În primăvara și vara aceluiași an a fost instaurat regimul politic burghezo-moșieresc, expresie a alianței burgheziei cu moșierimea și a colaborării lor cu capitaliștii străini. Prințul Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen, adus din Prusia cu consimțământul lui Napoleon al III-lea, a cărui rudă era, avea rolul de a arbitra neînțelegerile dintre cele două clase dominante și de a apăra interesele capitaliștilor străini. Constituția din 1866 se întemeia pe principiul apărării proprietății private a mijloacelor de producție și pe împărțirea puterii politice între cele două clase dominante, deși drept de vot aveau și țărani și muncitorii, care însă votau prin delegați, fiind înșelați aproape totdeauna. Se asigurau libertățile burgheze — a individului, a conștiinței, a presei — dar de ele se foloseau deplin numai burghezi și moșierii. Numele țării era cel cerut de Adunările ad-hoc: România; în cuprinsul Constituției nu se menționa dependența țării față de Imperiul otoman. Cu punerea în aplicare a Constituției din 1866, regimul burghezo-moșieresc începea să funcționeze.

După efectuarea reformelor burgheze, capitalismul s-a dezvoltat într-un ritm tot mai viu. Deși capitalurile bănești necesare economiei erau insuficiente și în relațiile agrare resturile feudale erau puternice, în perioada 1864—1877 producția agricolă s-a dublat, iar cea industrială s-a triplat. S-a construit o rețea de căi ferate de aproape 1 250 km, s-a dezvoltat mult rețeaua de șosele existentă, s-a extins rețeaua telegrafului. S-a promulgat legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru emiterea monedelor naționale (1867), au luat ființă instituții noi de credit, s-a extins piața internă, s-a dezvoltat comerțul exterior, balanța comercială a țării fiind mereu excedentară, ceea ce contribuia la acumularea de capitaluri. Armata a fost reorganizată și mărită; aparatul de stat s-a îmbunătățit; învățământul, deși lent, s-a dezvoltat. Cultura a cunoscut o puternică înflorire.

Poporul român luptase de la formarea sa pentru libertate. În timpul revoluției din 1848, dar mai ales în primii ani care i-au urmat, românii au luptat atât pentru reorganizarea societății pe baze burgheze, cât și pentru unitatea și independența națională. În anii 1855—1866, când lupta revoluționară pe plan european era în reflux, preocupați să înfăptuiască unirea și reformele burgheze, românii revendicau numai incidental și în formule acoperite independența statului, deși erau neconțenți preocupați de ea. Pe măsură ce capi-

talismul se dezvoltă, se dovedea tot mai mult că dependența față de Imperiul otoman constituia o frână în calea propășirii societății românești.

Toate clasele doreau independența statului, dar fiecare în conformitate cu interesele ei. Moșierimea, care-și putea vinde în libertate cerealele în străinătate și se simțea apărată în ultimă instanță de turci contra răscoalelor țărănești, aștepta să obțină independența statului prin consensul puterilor garante, atunci când descompunerea Imperiului otoman va fi destul de avansată. Ca exportatoare de cereale, în concurență cu moșierimea rusă din Ucraina și din nordul Caucazului, ea nu accepta colaborarea cu Rusia contra Porții pentru a obține independența statului, preferând să facă statelor capitaliste concesii economice păgubitoare pentru industria autohtonă. Prima acțiune în această direcție a fost încheierea convenției vamale și comerciale cu Austro-Ungaria (1875), conform căreia cerealele și vitele din România puteau fi exportate în monarhia habsburgică fără a plăti taxe vamale, iar unele produse industriale austro-ungare puteau fi importate în România de asemenea fără a plăti taxe vamale. Prin această convenție se călca însă și una din prevederile principale, potrivnice independenței țării noastre, ale Convenției de la Paris, anume aceea ca Principatele Unite să nu poată încheia cu alte state tratate și convenții cu prevederi similare celor încheiate de Poantă. Burghezia era direct interesată ca statul să-și cucerească independența cât mai curînd, căci numai atunci ea ar fi putut impune o politică de protejare vamală a producției industriale autohtone. Din această cauză, cînd guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu a încheiat convenția comercială menționată, burghezia a pornit o ofensivă puternică pentru a-l înlătura. Muncitorimea, care se forma ca clasă pentru sine și nu se putea dezvolta decît pe măsura dezvoltării industriei autohtone, lupta cu hotărîre pentru cucerirea independenței. Țăranii, în mintea cărora persista amintirea cumplitelor jafuri otomane din trecut, vedeau în cucerirea independenței statului deschiderea posibilității de a pune mîna pe pămînturile moșierești, stropite cu sîngele și cu sudoarea lor. Neavînd o industrie de armament și nici posibilitatea de a cumpăra cantități mai mari de arme și tunuri din Occident din cauza opoziției Austro-Ungariei, a Imperiului otoman și chiar a Rusiei, România nu-și putea cuceri singură prin război independența, deoarece Imperiul otoman dispunea de forțe mult mai numeroase și-și putea procura cantități mari de armament și muniții. O revoluție europeană care să răstoarne Imperiul feudal otoman, dar care ar fi putut răsturna și alte state asupritoare, nu era cu putință, mai ales după ce burghezia întregului continent trecuse de curînd prin teama provocată de Comuna din Paris. Pentru a-și cuceri independența, România putea utiliza criza în care se aștepta să între dominația feudalilor otomani în Peninsula Balcanică, determinată de ascuțirea contradicțiilor de clasă și naționale.

În iulie 1875 răscoala țăranilor din Herțegovina și Bosnia a redeschis chestiunea orientală. Răsculații erau ajutați de agenții habsburgici din provinciile slave din sud-estul Austro-Ungariei și, într-o măsură mai mică, de sîrbi. În aprilie 1876 a izbucnit și răscoala bulgarilor din sudul Balcanilor, condusă de un Comitet revoluționar ce se afla în România, dar care se afla sub influența

ența Rusiei țariste. Pentru a slăbi influența capitaliștilor englezi și francezi în Imperiul otoman, Germania alimenta expansiunea Rusiei și Austro-Ungariei în Balcani, împingându-le să se înțeleagă. Guvernul țarist, care pregătea războiul contra Porții sub lozinca eliberării slavilor sudici, nu putea accepta cu ușurință ca Herțegovina și Bosnia să treacă de sub stăpânirea otomană sub cea habsburgică. La rândul ei, nici Curtea habsburgică (sprijinită în secret de Germania) nu vedea cu ochi buni instalarea Rusiei în Balcani. Răsturnarea sultanului Abdul-Aziz de junii turci la 18/30 mai 1876 a adâncit și mai mult criza Imperiului otoman. Crezând că acesta se va prăbuși la cea dintâi lovitură din afară, Serbia i-a declarat război la 18/30 iunie, urmată curînd de Muntenegru. Țarul Alexandru al II-lea și împăratul Francisc-Iosif s-au grăbit să se întîlnească la Reichstadt în Boemia (26 iunie/8 iulie 1876), unde au ajuns la un acord de principiu ca, în cazul prăbușirii Imperiului otoman, Austro-Ungaria să primească cea mai mare parte din Herțegovina și Bosnia, Rusia urmînd să ia sud-vestul Basarabiei de la România și Batum în sudul Caucazului și să creeze un principat bulgar la nordul Balcanilor, autonom dar vasal Porții.

În România, răscoala bulgarilor în aprilie 1876 a coincis cu înlăturarea forțată a conservatorilor de la guvern și înlocuirea lor de coaliția de la Mazarpașa, în guvernul căreia M. Kogălniceanu era ministru al afacerilor externe. Adîncirea crizei Imperiului otoman l-a determinat pe M. Kogălniceanu să ceară Porții și puterilor garante, într-o notă trimisă prin agenții diplomatici români din străinătate la 16/28 iunie, acceptarea a șapte revendicări, care conțineau recunoașterea *de fapt* a independenței României⁵⁸. Anglia și Franța s-au arătat potrivnice revendicărilor. Rusia le considera neoportune, iar celelalte puteri nu se arătau dispuse să le sprijine. La 20 iulie/1 august, M. Kogălniceanu a trimis o nouă notă, mai amenințătoare, dar nici aceasta nu și-a atins scopul. Peste cîteva zile, guvernul coaliției de la Mazarpașa a demisionat, ca urmare a punerii sub acuzare de Adunarea Deputaților a foștilor miniștri ai guvernelor conservatoare din anii 1871—1876, cu excepția primului ministru al guvernului Coaliției. Noul ministru al afacerilor externe, N. Ionescu, exponent al Frațiunii liberale și independente, s-a declarat partizan al neutralității. Totuși, după „o vizită de curtoazie“ făcută în august lui Francisc-Iosif, venit la Sibiu, I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, a făcut la sfîrșitul lunii septembrie o vizită și țarului Alexandru al II-lea, care se afla la Livadia în Crimeea împreună cu principalii săi demnitari. La cererea de a se permite armatelor ruse să treacă pe teritoriul României pentru a lupta contra turcilor, s-a propus încheierea unei convenții între România și Rusia, la care guvernul țarist a consimțit după cîteva zile. Textul convenției a fost elaborat în secret la București în noiembrie 1876, documentul urmînd a fi semnat cînd Rusia va hotărî să înceapă războiul, pe care, venind iarna, l-a amînat.

La sugestia lui Gorceakov, Anglia a convocat la Constantinopol o conferință a puterilor semnatare a tratatului din Paris din 1856, spre a impune

⁵⁸ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. I (partea a II-a), București, Edit. Academiei, 1954, p. 193—194.

Porții autonomia Herțegovinei, Bosniei și Bulgariei. Guvernul român a trimis un delegat spre a cere conferinței să declare neutralitatea teritoriului României în cazul unui război între două puteri vecine, dar nici unul dintre reprezentanții puterilor participante n-a consimțit să aducă cererea în dezbaterile conferinței. După ce conferința își începuse lucrările, Poarta a dat la 11/23 decembrie o constituție liberală, care proclama egalitatea politică a tuturor locuitorilor Imperiului indiferent de religie. În constituția otomană, România (ca și Serbia, Muntenegru și Egiptul) era considerată o simplă provincie otomană, cea ce a indignat opinia publică românească. Închiderea conferinței și refuzul Porții de a accepta propunerile ei, reînnoite prin protocolul încheiat de celelalte puteri la 19/31 martie 1877 la Londra, a determinat Rusia să facă ultimele pregătiri de război. La 6/18 martie se semnase o convenție secretă ruso-austro-ungară, confirmând o alta din Budapesta datată 3/15 ianuarie 1877, pe baza acordului de la Reichstadt. La cererea Rusiei, la 4/16 aprilie 1877 s-a semnat la București și convenția româno-rusă, prin care România permitea trecerea armatelor ruse, considerate prietene, Rusia obligându-se să mențină și să respecte „drepturile politice ale statului român, astfel cum rezultă din legile interioare și tratatele existente, precum și a menține și apăra integritatea actuală a României”⁵⁹. Peste două zile, guvernul român a decretat mobilizarea armatei, a miliției și a gărzilor civice. Diviziunile I și II erau concentrate la Calafat și în împrejurimi, iar diviziunile III și IV între Oltenița și Giurgiu, la sud de București, pentru a împiedica pe turci să invadeze țara. Rusia a declarat război Porții la 12/24 aprilie și trupele ei au trecut frontiera României. Peste câteva zile, Corpurile legiuitoare ale României au aprobat convenția româno-rusă. Convingându-se că România colaborează cu Rusia, Poarta a ordonat ca bașibuzucii să atace malul stâng al Dunării. Vase otomane au bombardat la 21 aprilie/3 mai Brăila, iar artileria otomană a bombardat la 26 aprilie/8 mai Calafatul, Bechetul, Oltenița și Călărași. Trupele ruse avansau încet spre Dunăre, așa încât numai la mijlocul lunii mai ele se fixau pe malul nordic al fluviului de la gura Oltului la Mare. Pe măsura sosirii armatelor ruse, cele două divizii române din sudul Bucureștilor s-au deplasat spre sudul Olteniei. Mobilizarea fiind terminată, armata română, fără miliții și gărzile civice, se ridica la 58 700 de ostași cu 190 de tunuri.

La 29 aprilie/11 mai, ca urmare a ostilității otomane, câțiva deputați au propus Adunării să voteze o moțiune prin care se declara starea de război cu Poarta și se proclama independența statului. Atitudinea nehotărâtă a reprezentanților guvernului a făcut, după lungi discuții, să se voteze o altă moțiune, care constata starea de război între România și Imperiul otoman și autoriza guvernul „să pună toată stăruința și să ia toate măsurile spre a apăra și a asigura existența statului român, astfel ca la viitoarea pace România să iasă cu o pozițiune politică bine definită și națiunea de sine stătătoare să poată împlini misiunea sa istorică”⁶⁰. Opinia publică a fost profund nemulțumită,

⁵⁹ *Documente privitoare la istoria României. Războiul pentru independență*, vol. II, București, Edit. Academiei, 1952, p. 112.

⁶⁰ „Monitorul oficial al României”, 1877, nr. 110 din 15/27 mai, p. 3 264.

pentru că nu se proclamase categoric independența statului. Exprimînd voința de libertate a poporului, la 9/21 mai, în urma unei interpelări a deputatului N. Fleva, M. Kogălniceanu a declarat în numele guvernului că România era o „națiune de sine stătătoare”. Adunarea deputaților a votat apoi o moțiune prin care lua „act că rezbелul între România și Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacrară lor oficială”⁶¹. Senatul a votat în aceeași zi o moțiune asemănătoare. Proclamarea independenței a provocat un mare entuziasm în rîndurile publicului din tribune și în mulțimea strînsă și de data aceasta în jurul clădirii Adunării. Marele act al proclamării independenței avea o adîncă semnificație. România arăta că independența sa era rezultatul voinței națiunii române, nu al voinței puterilor garante, care refuzaseră cu puțin înainte s-o ajute să-și obțină suveranitatea. Rusia a recunoscut *de facto* independența României, urmînd s-o recunoască *de jure* la sfîrșitul războiului. Poarta a declarat România rebelă și că își va păstra drepturile asupra ei. Anglia și-a arătat fațăș ostilitatea, iar celelalte puteri declarau că își amîna hotărîrea lor pînă la încheierea păcii.

Pentru recunoașterea independenței de puterile garante, Imperiul otoman trebuia învins. Armata română asigurase fixarea armatelor ruse pe Dunăre și guvernul român propusese celui rus colaborarea ei militară în sudul fluviului, dar pe baza unei convenții și cu un sector propriu de front, pentru a se putea recunoaște contribuția ei, însă guvernul țarist n-a acceptat condițiile puse, voinđ ca armata română să fie utilizată de comandamentul rus acolo unde va avea nevoie. Neajungîndu-se la înțelegere, armata română a rămas concentrată în sudul Olteniei. O armată rusă a trecut Dunărea la 10/22 iunie între Brăila și Galați, iar altele pe la Zimnicea la 15/27 iunie, sprijinite de tragerile de artilerie ale armatei române între Gruia și Turnu-Măgurele. În timp ce armata rusă trecută în nordul Dobrogii a fost repede oprită de turci, armatele trecute pe la Zimnicea au înaintat mai adînc spre est, sud și vest. Înaintarea spre est a fost și ea oprită de-a lungul rîului Lom, deoarece turcii concentraseră numeroase forțe în cadrilaterul Rusciuc-Șumla-Silistra-Varna. Detașamentul comandat de generalul Gurko a reușit să treacă Balcanii pe la Șipka, ajungînd la 14/26 iulie la Stara Zagora, în sud-estul Bulgariei. Armata care înainta spre vest a atacat cetatea Nicopole, cucerită la 4/16 iulie, românii de la Turnu-Măgurele și Islaz contribuind și ei cu trageri de artilerie și infanterie dinspre nord. După cucerirea Nicopolei, aripa de vest a armatei ruse a atacat la 8/20 iulie cetatea Plevna, așezată la încrucișarea drumurilor Vidin-Tîrnova și Nicopole-Vrața-Sofia și apărată de circa 30 000 de turci, sub comanda unui bun general, Osman-pașa. Atacul a fost respins de forțele superioare turcești. La 18/30 iulie atacul rus a fost repetat, fiind însă și de data aceasta respins. În același timp, detașamentul ajuns la Stara Zagora a fost respins de turci pînă la trecătoarea Șipka, pe creasta Balcanilor, pe care turcii o atacau spre a o cucerii. Osman-pașa se pregătea să ia ofensiva spre Nicopole

⁶¹ „Monitorul oficial al României”, 1877, nr. 118 din 27 mai/8 iunie, p. 3 453.

și Tîrnova spre a bloca armata rusă de la Șipca și a împinge restul armatelor ruse la nordul Dunării.

Încă din ajunul celui de-al doilea atac asupra Plevnei, generalul Krüder, comandantul aripii de vest a armatei ruse, ceruse românilor să treacă Dunărea spre a prelua Nicopole, dar a fost refuzat pentru că nu exista „o învoială specială pentru cooperarea armatelor rusă și română”⁶². Totuși, o parte din Divizia a IV-a a trecut Dunărea și a preluat cetatea Nicopole, așa încît toate forțele ruse de aici au putut participa la al doilea atac asupra Plevnei. A doua zi după respingerea acestuia, arhiducele Nicolae, comandantul armatelor ruse de la Dunăre, a cerut insistent colaborarea armatei române la sudul fluviului. Pentru a împiedeca ofensiva lui Osman-pașa spre est și nord-est, au trecut îndată la Nicopole și celelalte unități ale Diviziei a IV-a, iar peste câteva săptămîni au trecut Dunărea, îndreptîndu-se spre Plevna, și Diviziile a III-a și cea de rezervă, nou înființată, în sudul Olteniei rămînînd diviziile I și II. Urmarea a fost că Osman-pașa, care pornise din Plevna ofensiva contra rușilor, și-a retras trupele în cetate și a făcut noi pregătiri de apărare. Acesta a fost primul rezultat apreciabil al intervenției armatei românești în sudul Dunării.

La al treilea atac asupra Plevnei, cerut cu insistență de comandamentul rus, românii au participat cu circa 38 000 de oameni și 108 tunuri, cam cu tot atîtea forțe umane cîte aveau și rușii. Turcii, care făcuseră numeroase și puternice fortificații pe dealurile din nordul, estul și sudul Plevnei și dispuneau de circa 50 000 de oameni, au rezistat asaltului româno-rus din 30 august/11 septembrie 1877. Numai românii au putut să cucerească puternica redută Grivița I. Respingerea unui nou atac dat de români peste cîteva zile a convins comandamentul româno-rus că Plevna trebuia cucerită prin asediu. După ce rușii au adus noi forțe militare, Plevna a fost complet încercuită în luna octombrie. Așteptîndu-se ca asediații să termine proviziile de alimente, un detașament român, ajutat de cîteva sute de călăreți ruși, a atacat și a cucerit în zilele de 7/19—9/21 noiembrie 1877 cetatea Rahova, așezată pe Dunăre în fața gurii Jiului, de unde turcii puteau veni în ajutorul lui Osman-pașa în momentul cînd acesta s-ar fi hotărît să încerce o ieșire spre sud-vest. La 28 noiembrie/10 decembrie, Osman-pașa a pornit un puternic atac asupra trupelor ruse din sectorul de vest. Atacat la rîndul său de români dinspre nord-vest, la Opanez, după șase ore de lupte grele el s-a predat cu peste 45 000 de oameni. Lupta cea mai importantă din războiul din 1877—1878 fusese cîștigată, rod al frăției de arme româno-ruse.

După căderea Plevnei, trei divizii românești au compus Corpul de vest, a cărui misiune era să înfrîngă forțele armate otomane din vestul Bulgariei, în special pe cele din puternica cetate Vidin, fiind sprijinit de Divizia de rezervă, care se afla la Calafat în fața Vidinului. O divizie românească după ce a

⁶² *Memoriile regelui Carol I al României. (De un martor ocular)*, vol. X, București (1912), p. 29.

escortat prizonierii în țară, a înlocuit unitățile ruse din fața Silistrei și Turtucaiei, la Călărași și Oltenița. După cucerirea a numeroase localități fortificate și apărate de turci, la 12/24 ianuarie 1878 Corpul de vest a pornit atacul asupra fortificațiilor exterioare ale cetății Vidin. Majoritatea acestor fortificații au fost cucerite pînă seara, lupta cea mai grea dîndu-se la Smîrdan, localitate situată la cîtiva km vest de Vidin, unde turcii construiseră trei redute. În zilele următoare, Vidinul a fost supus unui bombardament puternic, pregătit al asaltului final. Acesta n-a mai fost dat, intervenind armistițiul încheiat la 19/31 ianuarie 1878 între turci și ruși, aceștia ajungînd cu ofensiva lor pînă în apropiere de Constantinopol. Pe baza clauzelor armistițiului, turcii au evacuat Vidinul și Belogradicul, care au fost ocupate de români.

La tratativele de armistițiu, comandamentul rus nu acceptase delegatul guvernului român, motivînd că n-avea instrucțiuni de la guvernul său ca să-l primească. La 19 februarie/3 martie 1878 s-a semnat la San Stefano, o localitate în apropiere de Constantinopol, tratatul de pace între Rusia și Imperiul otoman. Se recunoșteau independența României, Serbiei și Muntenegrului și autonomia Bulgariei. Rusia primea Dobrogea (rezervîndu-și dreptul s-o schimbe cu cele trei județe ale României din sud-vestul Basarabiei), precum și importante teritorii în sudul Caucazului. Încheind tratatul de la San Stefano, guvernul țarist era conștient că va trebui să accepte modificarea lui, deoarece toate puterile din centrul și vestul Europei, inclusiv Germania, voiau ca pacea să fie definitivată printr-un congres al celor șapte puteri semnatare ale tratatului de pace de la Paris din 1856. Austro-Ungaria ținea să anexeze Herțegovina și Bosnia, cum acceptase Rusia prin convenția de la Budapesta, iar Anglia se opunea ca Rusia să se apropie în vreun fel oarecare de Constantinopol. După tratative secrete, în care s-a ajuns la înțelegere între Rusia, Austro-Ungaria și Anglia, Bismarck a convocat pentru 1/13 iunie 1878 la Berlin un congres al puterilor participante la Congresul de la Paris din 1856. La Congres au fost primiți într-o ședință și delegații români, președintele Consiliului de Miniștri, I. C. Brătianu, și ministrul afacerilor externe, M. Kogălniceanu, care au declarat că nu erau de acord cu prevederile din tratatul pregătit la Congres care priveau România. La 1/13 iulie lucrările Congresului de la Berlin s-au terminat prin semnarea unui tratat. Austro-Ungaria a primit spre administrare Herțegovina și Bosnia, Rusia primea în sudul Caucazului Arda han, Cars și Batum, iar în Europa cele trei județe din sud-vestul Basarabiei. Principatul autonom al Bulgariei a fost redus la teritoriul dintre România și Balcani, dar s-a creat la sudul acestora o provincie autonomă, Rumelia Orientală, condusă de un guvernator creștin numit de Poartă. Se recunoștea independența României, Serbiei și Muntenegrului, condiționată de recunoașterea egalității de tratament a tuturor locuitorilor lor, indiferent de religia sau de confesiunea căreia aparțineau. Serbia și Muntenegru au primit noi teritorii. României i s-a dat Dobrogea, care-i fusese luată de turci cu 450 de ani în urmă, locuită în majoritate de români. Se extindea autoritatea Comisiei europene a Dunării pînă la Galați, România devenind și ea membră a Comisiei. Pînă în 1880 toate statele semnatare ale tratatului de la Berlin au ratificat recunoaște-

rea independenței României, care fusese nevoită să facă mari concesii economice capitaliștilor germani, englezi și francezi. România devenise un stat independent și suveran, egal în drepturi cu toate celelalte state independente și suverane. Prin cucerirea independenței și suveranității, statul național român se consolida. Unitatea națională a românilor nu era încă terminată, dar România constituia baza viitoarei ei realizări. Dispunând de un stat independent și suveran, societatea românească se putea dezvolta de aici înainte într-un ritm mult mai viu, atât din punct de vedere economic, cât și din punct de vedere social, politic și cultural.

Independența României a fost cucerită prin participarea la război, căci, după Rusia, ea a dat cea mai mare contribuție militară, ridicată global la 20% din totalul ostașilor care au luptat la Dunăre pentru înfrângerea armatelor otomane. România a adus și o contribuție economică importantă, ea fiind o bază de aprovizionare și de mijloace de transport atât pentru armata română, cât și pentru cea rusă.

Eforturile militare și economice depuse de România se datorează poporului, care a dat cea mai mare parte a jertfelor de vieți și a suportat greutățile economice ale purtării războiului. Majoritatea rechizițiilor de alimente și fîn au fost făcute de la țărani, iar cele 264 394 de care cu atelajele lor au fost rechiziționate numai de la țărani. Masele au făcut și numeroase ofrande de bani, alimente, îmbrăcăminte și încălțăminte pentru armată, ușurând în felul acesta sarcinile financiare ale statului. Moșierimea, în schimb, a sabotat în mare parte războiul, iar burghezia, care l-a condus, și-a precupețit jertfele.

Războiul dus de români în 1877—1878 a fost drept, fiind făcut cu scopul cuceririi independenței patriei noastre dintr-o veche dependență față de Imperiul otoman, care împiedicase dezvoltarea normală a poporului român. Cucerindu-și independența patriei prin propriile lor jertfe, românii se înălțau în propriii lor ochi, priveau cu mai multă încredere viitorul. Într-o țară independentă, masele se ridicau cu mai multă îndrăzneală la luptă împotriva exploatarea claselor dominante. Ele dezvoltau lupta lor pentru a cuceri, cum a spus C. A. Rosetti la vestea capitulării lui Osman-pașa, și Plevna internă.

RELAȚIILE DINTRE ROMÂNIA ȘI AUSTRO-UNGARIA ÎN ANII 1908—1914
(Principalele aspecte care explică despărțirea României de Austro-Ungaria
în momentul izbucnirii primului război mondial)

ION GHEORGHIU

Pe baza tratatului de alianță încheiat în octombrie 1883 între Austro-Ungaria și România, — la care a aderat imediat Germania și apoi (în 1888) Italia, tratat reînnoit în mai multe rînduri pînă în 1913¹ — cercurile politice din România au avut strînse relații cu puterile centrale și au colaborat în multe împrejurări pe arena europeană, în special în problemele privind sud-estul Europei.

Aceste relații foarte strînse dintre cercurile oficiale din România și Austro-Ungaria erau mult îngreuiate de existența unor puternice contradicții, care deveneau tot mai evidente și care făceau ca alianța dintre cele două state să nu fie de lungă durată. Pe lîngă faptul că alianța dintre guvernul român și austro-ungar făcea imposibilă desăvîrșirea unității naționale a statului român prin unirea Transilvaniei și Bucovinei cu România, principala cauză care a contribuit în ultimă analiză la ruperea relațiilor româno-austro-ungare a fost politica tot mai apăsătoare pe care o duceau guvernânții de la Budapesta față de românii transilvăneni, nedorința acestora de a face concesii popoarelor asuprite. Începînd din anul 1905, guvernânții maghiari — pentru care ideea realizării statului unitar devenise o dogmă — au dezlănțuit un nou val de opresiune. În primul rînd, guvernânții maghiari au continuat cu și mai multă perseverență politica de colonizare, începută la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Deoarece aceste măsuri li se păreau insuficiente, guvernânții de la Budapesta au elaborat totodată odioasa lege Apponyi din anul 1907, prin care urmăreau desființarea chiar și a acelor puține școli confesionale române și înlocuirea lor cu școli de stat, a căror limbă de predare să fie exclusiv limba maghiară². Cum era și de așteptat, această politică a provocat o puternică indignare în opinia publică din România.

Aceasta nu era favorabilă, în același timp, nici politicii economice a Austro-Ungariei, care nu o dată a pus atîtea piedici pentru multe produse din

¹ Textul tratatului dintre România și Austro-Ungaria, protocoalele de aderare a Germaniei și Italiei, ca și textul tratatelor reînnoite, se găsesc în lucrarea dr. A. F. Pribram, *The Secret Treaties of Austria-Hungary 1878—1913*, Cambridge, 1920.

² *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Edit. Academiei, București, 1961, p. 290—291.

țara noastră. În afară de aceasta, guvernul maghiar storcea taxe excesiv de ridicate pentru trecerea vapoarelor cu mărfuri românești prin canalul de la Porțile de Fier, ceea ce l-a făcut pe D. A. Sturdza, șeful guvernului român, să se gândească la necesitatea răscumpărării acestui canal de către statele riverane³.

În urma insistențelor repetate din partea României, în septembrie 1908 au început la Viena tratative în vederea încheierii unei noi convenții comerciale româno-austro-ungare, care urma să înlocuiască pe cea din 1893. Tratatul întâmpinau însă dificultăți serioase, din cauză că delegații austriaci s-au opus lărgirii importului de vite din România în imperiul dualist. Dându-și seama de consecințele grave pe care le-ar fi putut avea ruperea acestor tratative asupra relațiilor politice româno-austro-ungare, guvernul de la Viena, profitând de criza guvernamentală prin care trecea monarhia habsburgică, au cerut amânarea tratativilor până în luna ianuarie 1909. Reluate la București pe cale diplomatică, tratativele româno-austro-ungare n-au făcut nici un fel de progrese și după câteva săptămâni au fost din nou întrerupte. Guvernul român a declarat atunci în formă ultimativă că, dacă cererile românești nu vor fi îndeplinite, el va denunța vechea convenție⁴. În urma acestor presiuni, guvernul austro-ungar a trimis în martie 1909 o delegație numeroasă la București, care a încheiat convenția cerută.

Politica dusă de cercurile guvernante austro-ungare față de România a nemulțumit într-atît opinia publică românească, încît în toamna anului 1908 au avut loc o serie de întruniri în cadrul cărora vorbitorii au cerut guvernului să ia măsuri pentru apărarea intereselor naționale ale țării și au început să-și pună întrebarea dacă n-ar fi fost mai rațional ca România să-și schimbe cursul politicii externe și să caute o apropiere de Rusia.

Politica de alianță cu Austro-Ungaria începuse să fie criticată chiar și în parlament, și, ceea ce este foarte semnificativ, nu numai de către reprezentanți ai opoziției, ci mai cu seamă de unii liberali. La rîndul ei, opinia publică se arăta alarmată de tot mai dese zvonuri despre existența unei convenții militare româno-austro-ungare, care ar fi putut tîrî România în război alături de Imperiul habsburgic. Șeful guvernului român și regele însuși se simțeau jenați de această atmosferă și, pentru a liniști opinia publică, au publicat, la scurtă vreme după anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria, o dezmințire oficială în care se arăta că aceste zvonuri erau o insinuaare răuvoitoare, că nu exista vreo convenție militară nici cu Austro-Ungaria, nici cu alt stat, că România era liberă în acțiunile sale.

Starea de sîpîrit din România n-a rămas neobservată de guvernele puterilor centrale, care au căutat orice prilej pentru a distrage atenția opiniei publice românești. Printre acțiunile întreprinse în vederea realizării acestui scop se numără primirea deosebită făcută la Viena moștenitorului tronului

³ Arhiva de politică externă a Rusiei, fond Politarhiv (în continuare se va cita prescurtat Arh. P.E.R. — P.), 1907, dos. 683, f. 404—408 (Giers către Gubastov, 29 august 1907).

⁴ Arh. P.E.R. — P., 1909, dos. 689, f. 653 (Giers către Isvolski, 18 febr. 1909).

României, prințului Ferdinand, care a fost trimis în toamna anului 1908 pentru a saluta în numele regelui Carol I pe împărat cu ocazia jubileului, și vizitele făcute în România în anul 1909 de kronprințul german și de moștenitorul tronului austro-ungar, arhiducele Francisc-Ferdinand. Aceste vizite, ca și evenimentele din primăvara anului 1909, legate de criza bosniacă, când Germania a făcut o puternică demonstrație de forță împotriva Rusiei, au avut o mare influență în România. La 7 august (st. n.) 1909, Kiderlen-Wächter, ministrul Germaniei la București, raporta la Berlin că: „prin întreg guvernul liberal sufla un vânt mai prielnic pentru Tripla Alianță decât înainte”⁵.

Pînă la urmă, aceste vizite n-au dat rezultatele scontate, deoarece la vechile contradicții dintre România și puterile centrale au început să se adauge altele noi, legate îndeosebi de refuzul Austro-Ungariei și Germaniei de a-și însuși cererea guvernului român care dorea modificarea graniței de sud a Dobrogei în cazul cînd Bulgaria, declanșînd un război împotriva Turciei, s-ar fi mărit considerabil. Este știut că, după proclamarea independenței și regatului bulgar în toamna anului 1908, cererile politice din Bulgaria așteptau un prilej favorabil pentru a ajunge la un război cu Turcia.

Urmărind să folosească pe guvernânții bulgari împotriva Serbiei, puterile centrale nu numai că au recomandat cercurilor guvernante din România să adopte o atitudine de neutralitate în cazul unui război turco-bulgar, dar au căutat să realizeze o apropiere între România și Bulgaria. Însă șeful guvernului român, I. I. C. Brătianu, care l-a înlocuit pe D. A. Sturdza în primele zile ale anului 1909, era dominat, după expresia lui N. Iorga, de „ideea fixă” că „România are de profitat dintr-un război turco-bulgar” și, socotind că o Bulgarie mare „ar pune în umbră România”, dorea o eventuală modificare a graniței de sud a Dobrogei⁶. România, pronunțîndu-se pentru o politică de pace în Balcani, s-a declarat pînă în 1908 adepta statu-quoului. În momentul cînd cercurile guvernante bulgare tindeau să încalce printr-un război victorios împotriva Turciei acest statu-quo, să strice echilibrul balcanic, cum spuneau oamenii politici români, a apărut ideea unei modificări a graniței dobrogene, delimitată în anul 1878.

Dorind să obțină și consimțămîntul puterilor centrale aliate în vederea realizării acestui scop, Brătianu a făcut în vara anului 1909 o călătorie la Viena și la Berlin. Cancelarul Austro-Ungariei, baronul Aehrenthal, a dat un răspuns evaziv la această cerere. El l-a sfătuit pe I. I. C. Brătianu să păstreze o strînsă legătură cu puterile centrale în cazul ivirii unor complicații în Balcani și numai după aceea să-și prezinte cererile. Cancelarul Germaniei a fost mai categoric cu premierul român și a spus că chestiunea modificării graniței pe care o ridică România nu era de actualitate. Ion I. C. Brătianu nu a fost satisfăcut cu aceste declarații și la înapoiere spre București s-a oprit din

⁵ *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871—1914. Sammlung der diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes...* (în continuare se va cita prescurtat *Die Grosse Politik*), vol. 27, partea I, Berlin, 1927, doc. 9 758, p. 200.

⁶ N. Iorga, *Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, București, 1932, p. 58.

nou la Viena în septembrie 1909, pentru a-l întreba pe Aehrenthal dacă România, în cazul unei măririi a Bulgariei în Macedonia, poate să conteze, că va fi ajutată de Austro-Ungaria și de Germania să obțină modificarea graniței sudice⁷. Acesta a promis o apărare efectivă a României împotriva Bulgariei, dar, ca și cancelarul german, a respins categoric cererea premierului român. La sfârșitul lunii ianuarie 1910, Ion I. C. Brătianu a făcut o nouă vizită la Viena pentru a determina puterile centrale să revină asupra atitudinii adoptate de ele în vara anterioară. Dar, ca și mai înainte, lui Brătianu i s-a spus că, dacă România va întreprinde o acțiune în acest sens va face aceasta pe risc propriu⁸.

Profitând de nemulțumirile opiniei publice românești față de Austro-Ungaria, Antanta, care urmărea mai de mult să producă disensiuni în relațiile României cu Imperiul habsburgic, și-a intensificat eforturile în vederea îndepărtării României de Tripla Alianță. Ministrul afacerilor externe al Rusiei, Sazonov, care l-a înlocuit în 1910 pe Izvolski, s-a interesat îndeaproape de România. Sazonov a scris în memoriile sale că „una din primele probleme“ care i-au atras atenția în tot timpul cât a condus politica externă a Rusiei a fost și aceea a relațiilor cu România. În scopul de a-și apropia România, Sazonov a întreținut strânse legături cu ministrul României la Petersburg și a dat dispoziții lui Giers să lucreze în sensul „de a crea relații foarte confidențiale“ atât cu societatea românească, cât și cu guvernul român. Totodată, Sazonov a indicat miniștrilor săi din străinătate să întrețină cele mai strânse relații cu miniștrii români acreditați în diferitele țări ale Europei⁹. În același sens a acționat și diplomația franceză, care-și dădea seama că românii puneau mare preț pe originea lor latină, că „Parisul era — după cum se exprima regina Maria mai târziu — Mecca oricărui român“¹⁰.

Acțiunile diplomaților Antantei au fost favorizate în foarte mare măsură de tendința unor miniștri din guvernul liberal, în frunte cu premierul Ion I. C. Brătianu, de a profita de evenimente și de a nu mai urma, ca pînă atunci, politica impusă de puterile centrale. Această tendință a șefului guvernului român l-a făcut pe ministrul Rusiei la București, Giers, să raporteze în câteva rînduri la Petersburg că Brătianu era înclinat a urma „o politică națională independentă“.

Imediat după alegerea lui Ion I. C. Brătianu ca șef al guvernului liberal, Giers scria lui Izvolski, ministrul afacerilor externe al Rusiei, că premierul român „este străin de vreo influență din afară. El nu este educat în Germania și partizan al ei, ca predecesorul său. În el noi vom găsi pe bărbatul de stat... care se conduce exclusiv de interesele patriei sale, așa cum le înțelege el, și nu

⁷ *Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsbruch 1914* (în continuare se va cita prescurtat *Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik*), vol. II, doc. 1731, p. 459.

⁸ *Die Grosse Politik*, vol. 27, partea I, doc. 9 764, p. 217.

⁹ S. Sazonov, *Les années fatales. Souvenirs de... ancien ministre des Affaires étrangères de Russie (1910—1916)*, Paris, 1927, p. 111 și 114.

¹⁰ Maria, regina României, *Povestea vieții mele* (în românește de Mărgărita Miller-Verghy), vol. III, ed. 2, București, 1936, p. 354.

de influențele venite din afară”¹¹. Încă din 1908, Kiderlen-Wächter „surprinsese la viitorul șef al Partidului liberal intenția sa de a da o nouă orientare politicii românești. Cancelarul Bülow își manifestă și dânsul îngrijorarea în privința primejdiei care poate să survină din partea «grupului șovinist al Brătienilor»”¹².

În anii 1908—1910 Antanta câștigase destui aderenți în rîndurile opiniei publice din România, pe care s-ar fi putut sprijini în viitor dacă evenimentele internaționale i-ar fi fost favorabile. Pentru moment însă nu se putea vorbi de o cotitură radicală în politica externă a României, deoarece, după cum remarcă Giers, activitatea lui Brătianu era „supusă controlului puternic al regelui”, care, deși manifestase în ultimii ani „o mai mare independență față de influențele străine”, „nu renunța ușor la tradiții...”¹³. De altfel chiar și Brătianu, care promovase în ultima vreme o politică de apropiere față de Rusia, putea ușor, „în cazul izbucnirii vreunor animozități” ruso-române, să trădeze sentimentele sale amicale¹⁴.

Acțiunea începută de puterile Antantei în vederea îndepărtării României de Tripla Alianță a fost și mai mult îngreuiată de venirea la conducerea țării, în ultimele zile ale anului 1910, a guvernului conservator condus de P. P. Carp. Atît șeful guvernului, cît și ministrul afacerilor externe, Titu Maiorescu, erau partizani hotărîți ai alianței cu puterile centrale. Reprezentanții Antantei își dădeau bine seama de starea de lucruri care se crease în țara noastră o dată cu venirea conservatorilor. La 2/15 martie 1911, Giers raporta ministrului afacerilor externe al Rusiei, Sazonov, că în privința atragerii viitoare a României către Rusia „a intervenit o lîncezeală care cu siguranță se va prelungi atîta timp cît vor sta la conducere Carp și Maiorescu, ambii partizani convinși ai apropierii României de Tripla Alianță”¹⁵.

În ciuda acestor condiții defavorabile, Rusia a continuat eforturile în vederea atragerii opiniei publice din România. Ziarele rusești publicau articole prin care se făcea o propagandă susținută în vederea unei alianțe între România și Rusia, îndreptată în contra Austro-Ungariei¹⁶. În același sens a acționat și Franța, care, pentru a avea mai mulți sorți de izbîndă în acțiunea pe care și-o propusese — de a îndepărta România de alianța germano-austro-ungară —, a început să facă cunoscut la București că guvernul francez va sprijini unirea Transilvaniei și Bucovinei cu România.

Roadele acestei activități n-au întîrziat să se arate, căci, după cum relatează Al. Em. Lahovary, ministrul României la Paris, „sentimentele francezilor față de România și de politica sa deveneau tot mai încrezătoare și cordiale, înțelegîndu-se că divergențele dintre interesele noastre și acelea ale Triplei

¹¹ Arh. P.E.R. — P., 1908, dos. 689, f. 641 (Giers către Isvolski, 8 ian. 1909).

¹² Sterie Diamandi, *Galeria oamenilor politici*, București, f. a., p. 67.

¹³ Arh. P.E.R. — P., 1909, dos. 689, f. 728 (Giers către Isvolski, 3 oct. 1909).

¹⁴ *Ibidem*, f. 668—672 (Giers către Isvolski 17 mart. 1909).

¹⁵ *Ibidem*, 1911, dos. 693, f. 927—928 (Giers către Sazonov, 2 mart. 1911).

¹⁶ Cf. Al. Marghiloman, *Note politice 1897—1924*, vol. I, București, 1927, p. 117.

Alianțe căpătau un caracter tot mai accentuat și nu puteau să nu influențeze pînă la urmă politica viitoare a României¹⁷. În timpul crizei marocane, presa tuturor partidelor burghezo-moșierești din România nu și-a putut ascunde simpatia pentru Franța. Însărcinatul cu afaceri al Austro-Ungariei la București, contele Czernin, raporta la 26 august/7 septembrie 1911 la Viena că „în cazul unui război germano-francez simpatiile poporului român se vor găsi în tabăra franceză”¹⁸. La rîndul său, regele Carol I, vorbind despre rezultatul acțiunilor guvernului rus, atrăgea atenția puterilor centrale că este „neobișnuit de serioasă primejdia unei întoarceri a opiniei publice a țării către Rusia”¹⁹.

Primul război balcanic a fost un moment de mare încercare pentru relațiile româno-austro ungare. La începutul războiului, guvernul român a adoptat o politică de expectativă, declarînd că, atîta vreme cît nu va fi vorba de „schimbări teritoriale”, „România va păstra o strictă neutralitate”²⁰. În același timp, din declarațiile guvernului român reieșea că, în cazul cînd în Balcani vor avea loc transformări favorabile Bulgariei, guvernul bulgar va trebui să ajungă la o înțelegere cu România în privința unei modificări a graniței din sudul Dobrogei. Guvernul român se aștepta ca aliata sa Austro-Ungaria să intervină la Sofia și să determine pe guvernanții bulgari să acționeze în această direcție. Dar, contrar așteptărilor guvernului român, Austro-Ungaria, care ducea o politică de menajare a Bulgariei, nu a acționat la Sofia așa cum ar fi dorit guvernanții români. Aceasta a avut repercusiuni foarte vizibile asupra relațiilor dintre România și Austro-Ungaria, atacurile presei române împotriva Austro-Ungariei, care se semnalaseră și cu alte prilejuri, devenind din ce în ce mai violente. Îngrijorat oarecum, ministrul Austro-Ungariei la București, Fürstenberg, și-a luat sarcina să lămurească guvernul de la Viena asupra stării de spirit din România și să ceară o acțiune hotărîită în favoarea acesteia. „Dacă monarhia va continua să tacă — scria Fürstenberg la Viena încă la 19 octombrie/1 noiembrie 1912 — acest fapt va fi considerat ca o amară dezamăgire, ca o lipsă de interes care nu poate să aibă decît un efect foarte nefavorabil asupra relațiilor noastre cu România”²¹.

Două săptămîni mai tîrziu, la 1/14 noiembrie 1912, Fürstenberg trimitea un nou raport la Viena, în care spunea îngrijorat: „Astăzi nu este încă prea tîrziu și multe s-ar mai putea îndrepta. Pe lealitatea factorilor care au de spus un cuvînt în țară se poate conta fără rezervă, dar nu trebuie să se ceară ceea ce nu este posibil să se obțină... Dacă astăzi Rusia... ar asigura României perspectivele unei măriti teritoriale dincolo de Carpați sau măcar una în Dobrogea... unei astfel de tentații nu ar putea să reziste nici un politician din țară. Pentru moment, libertatea de mișcare este îngădită prin tratatul nostru, dar acesta se va dovedi rezistent la orice încercare numai dacă ambii contrac-

¹⁷ A. I. E. M. Lahovary, *Regele Carol I și politica externă*, București, 1939, p. 9.
¹⁸ *Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik*, vol. III, doc. 2 617, p. 328.

¹⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 61.

²⁰ *Cartea verde. Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică. Acțiunea României, septembrie 1912 — august 1913*, București, 1913, doc. 1.

²¹ *Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik*, vol. IV, doc. 4 226, p. 744.

tanți vor trage foloase materiale de pe urma lui, altfel el nu va rămâne decât o literă moartă... Situația a devenit de așa natură, încât România pare să fie la o cotitură a politicii sale externe, și ar fi bine dacă monarhia ar arăta aliatului său în acest moment critic calea de urmat"²². Ministrul Franței la București, Blondel, la rîndul său, raporta cu satisfacție la Paris, referindu-se la starea de spirit din România: „Eu nu voi mai repeta că poporul român, în marea sa majoritate, nu este favorabil unei alianțe cu Austro-Ungaria; el a urmat această politică, explicabilă poate acum treizeci de ani, dar el va fi fericit astăzi s-o abandoneze"²³.

În ciuda acestei situații și a părerilor diplomaților germani, printre care von Jagow, că „nu se va putea refuza României o rectificare de frontieră strategică în Dobrogea"²⁴, Berchtold, ministrul afacerilor externe al Austro-Ungariei, acționa de așa manieră încât să-și atragă Bulgaria, pe care voia s-o folosească ca o contrapondere împotriva Serbiei, inamica sa principală în Balcani. Deși promitea guvernului român că-i va spijini „pe cale diplomatică“ cererile sale, Berchtold nu se grăbea să acționeze energic la Sofia.

Diplomații Antantei au căutat să profite de situația favorabilă ce li se crease în România și, în dorința de a discredita influența puterilor centrale la București, au sprijinit încă de la început cererile guvernanților români de a participa la o eventuală conferință europeană care ar fi trebuit să discute problemele balcanice²⁵. În același timp, Rusia sfătua cu insistență guvernul bulgar să ajungă la o înțelegere cu România, cu privire la frontiera dobrogeană²⁶. În vederea realizării României de partea Antantei, diplomația țaristă proiecta chiar realizarea unor legături de rudenie între familia regală din România și familia imperială rusă. La rîndul său, Franța sfătua Rusia să îndrepte greșelile săvârșite în 1878 și să facă României concesii la Prut pentru a accelera desprinderea guvernanților români de puterile centrale.

Întorsătura care se produsese în România în ceea ce privește relațiile româno-austro-ungare nu putea să nu aibă repercusiuni asupra oamenilor politici de la Viena. Aceștia au trimis la 16/29 noiembrie 1912 în misiune specială în România pe generalul Conrad von Hötendorf, fost șef al statului-major al armatei austro-ungare, cu intenția de a determina guvernul român să nu mai trateze cu reprezentanții Rusiei, deosebit de amabili în ultima vreme, dar și cu gîndul de a lega România printr-o convenție militară și chiar de a întări alianța politică, a cărei scadență se apropia. Menținerea României în alianța cu Austro-Ungaria era considerată ca absolut necesară în acel moment, cînd războiul balcanic amenința să se transforme într-unul european.

²² *Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik*, vol. IV, doc. 4 418, p. 871.

²³ *Documents diplomatiques français (1877—1914)*, s. 3, vol. IV, doc. 489, p. 498.

²⁴ Gen. G. A. Dabija, *Amintirile unui atașat militar român în Bulgaria. 1910—1913*, București, 1936, p. 244.

²⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe a Republicii Socialiste România (în continuare se va cita prescurtat Arhiva M.A.E.), fond 71, 1900—1919, litera B, dos. 11, f. 92 (*Raportul lui Al. Em. Labovary de la Paris din 16/29 noiembrie 1912*).

²⁶ *Ibidem*, fila 170 (*Telegrama lui Nano din Petersburg de la 22 noiembrie/5 decembrie 1912*).

Deși în cursul discuțiilor cu generalul austriac regele Carol I a promis fără rezerve că România va lua parte la un război european „ca un aliat credincios al Austro-Ungariei”²⁷ și deși între generalul Al. Averescu, șeful marelui stat-major român, și generalul Conrad von Hötendorf a fost semnată o convenție militară care prevedea un plan comun de mobilizare în eventualitatea unui război contra Rusiei și Serbiei²⁸, Austro-Ungaria nu era totuși prea sigură de România. Guvernanții de la Viena erau îngrijorați mai ales pentru că diplomația rusă, care nu privea cu ochi buni vizita făcută în România de generalul austriac²⁹, a încercat imediat să pareze lovitura austro-ungară prin trimiterea la 27 noiembrie/10 decembrie 1912 a marelui duce Nicolae Mihailovici într-o misiune pe lângă regele Carol I.

În ciuda angajamentelor guvernanților români față de Tripla Alianță și a faptului că regele Carol I nu și-a ascuns față de ducele Rusiei gândul că el n-ar fi putut participa niciodată la război împotriva altui Hohenzollern³⁰, Antanta câștiga în România pe zi ce trecea tot mai mulți aderenți (printre care Take Ionescu și Ion I. C. Brătianu), ceea ce îl făcea pe Blondel, ministrul Franței la București, să raporteze în câteva rânduri la sfârșitul anului 1912 și începutul anului 1913 că „forturile de apărare” ale Triplei Alianțe din România se aflau deja în mâinile asediatorului fortăreței, adică în mâinile Antantei³¹.

Această situație începuse să pună pe gânduri diplomația vieneză, dar, întrucât aceasta urmărea de mai multă vreme să atragă guvernul bulgar de partea Triplei Alianțe, nu se hotăra să sprijine cu mai multă hotărâre cererile românești referitoare la granița dobrogeană. Pe de altă parte, Austro-Ungaria socotea că întărirea Românilor în Balcani ar fi contribuit la intensificarea luptei de elibere națională a românilor din Transilvania, și de aceea urmărea ca prin atragerea de partea sa a guvernului bulgar să realizeze acel echilibru de care avea nevoie pentru a împiedica această luptă.

Cercurile conducătoare germane nu împărtășeau întru totul politica austro-ungară în Balcani. Diplomația germană se temea că regele Carol I nu-și va mai putea impune politica sa de aliată cu puterile centrale dacă cererile cercurilor conducătoare românești nu erau satisfăcute. De aceea cancelarul german a declarat la 30 decembrie 1912/12 ianuarie 1913 ministrului român la Berlin, Al. Beldiman, că va face tot ce-i stă în putință ca să dea satisfacție guvernului român, iar la începutul lunii ianuarie 1913 subsecretarul de stat a dat instrucțiuni ambasadorului german de la Londra „să insiste asupra necesității ca toate puterile în interesul general... să facă a se pricepe la Sofia urgența de a ajunge la o înțelegere cu România”³².

²⁷ *Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik*, vol. IV, doc. 4 719.

²⁸ Conrad (Feldmarschall), *Aus meiner Dienstzeit. 1906—1918*, vol. II, Viena—Berlin—Leipzig—München, 1922, p. 363—364.

²⁹ Arhiva M.A.E., fila 141 (*Telegrama lui Diamandy de la Roma din 19 noiembrie/2 decembrie 1912*).

³⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, București, 1939, p. 324.

³¹ *Documents diplomatiques français*, s. 3, vol. V, doc. 67.

³² Arhiva M.A.E., fond 22, Berlin 1905—1913, nenumerotat (*Telegrama lui Al. Beldiman din 4/17 ianuarie 1913*).

Mergînd pe această linie, în cursul lunii ianuarie 1913, împărații Austro-Ungariei și Germaniei, ca și cancelarul german, au manifestat față de șeful guvernului român, Titu Maiorescu, și față de regele Carol I o amabilitate deosebită, care a culminat cu vizita la București a prințului Eitel Friedrich, al doilea fiu al lui Wilhelm al II-lea³³. În ciuda aversiunii care începuse să iasă în evidență în România față de Austro-Ungaria, regele Carol I și Titu Maiorescu, partizanii cei mai înfocați ai puterilor centrale, s-au hotărît la începutul anului 1913 să prelungească alianța cu aceasta. Tratatul, care urma să fie valabil pînă în 1920 și apoi prelungit din 6 în 6 ani, a fost semnat în mare taină, la București, de Titu Maiorescu și de Fürstenberg la 23 ianuarie/5 februarie 1913. Prelungirea tratatului (pe care trebuia să-și mai pună semnătura împăratul Austro-Ungariei și regele Carol I și la care trebuia să adere Germania și Italia) dovedea că Titu Maiorescu și regele erau hotărîți să nu rupă cu politica tradițională de alianță cu puterile centrale.

Dar, pentru a determina Viena să sprijine cu mai multă hotărîre revendicările guvernului român față de Bulgaria, Titu Maiorescu a încercat un moment să amîne contrasemnarea tratatului de alianță româno-austro-ungar de către regele Carol I. În același timp, și Ion I. C. Brătianu, șeful Partidului liberal aflat în opoziție, arăta ministrului Germaniei la București că „în România se va cere o altă orientare a politicii... dacă prestigiul României nu va fi asigurat în acel moment cu ajutorul Triplei Alianțe”³⁴.

Însă diplomația vieneză a folosit drept răspuns cele mai grosolane amenințări, ipunînd în vedere lui Titu Maiorescu că Austro-Ungaria ar fi putut face și altă politică decît cea „românofilă”, una care ar fi servit mai bine interesele ei³⁵. Fürstenberg — „foarte excitat, de culoare trandafirie la față”, după cum s-a exprimat Titu Maiorescu — a declarat premierului român că a amîna definitivarea tratatului de alianță constituie un șantaj, că împăratul nu putea admite așa ceva și că România va pierde orice simpatie în Austro-Ungaria. El a comunicat totodată că a primit de la Viena tratatul semnat de împărat³⁶. În fața acestor presiuni, tratatul de alianță cu Austro-Ungaria a fost imediat semnat și de regele Carol I, fără a i se fi făcut guvernului român vreo promisiune formală că cererile sale vor fi satisfăcute. Germania a aderat la acest tratat la 13/26 februarie, iar Italia la 14/27 februarie 1913.

Cu toate că diplomații Triplei Alianțe reușiseră cu destulă ușurință să smulgă (în foarte mare secret însă, deoarece în afară de rege și de Titu Maiorescu nu știa nimeni de prelungirea tratatului) semnăturile de care aveau nevoie, totuși ei își pierduseră o bună parte din influența de altădată.

³³ Titu Maiorescu, *Incordarea politică înaintea conflictului cu Bulgaria. Din însemnările zilnice ale lui...* în „Convorbiri literare”, LXIV (1913), februarie, p. 144—146; vezi și *Arhiva M.A.E.* fond. 22, Berlin, 1905—1913, nenumerotat (*Telegrama lui Al. Beldiman de la 23 ianuarie/5 februarie 1913*).

³⁴ *Die Grosse Politik*, vol. 34, partea I, doc. 12 830, p. 359 (*Telegrama lui Waldthausen către Ministerul de Externe din 29 ianuarie/11 februarie 1913*).

³⁵ N. Iorga, *Supt trei regi...*, p. 140.

³⁶ Titu Maiorescu, *op. cit.*, în „Convorbiri literare”, p. 149.

Însuși Fürstenberg s-a văzut obligat să raporteze ministrului afacerilor externe, Berchtold, că monarhia habsburgică a pierdut simpatia a 30% din opinia publică românească și că pentru a salva restul trebuia să se promită satisfacerea revendicărilor cercurilor conducătoare din România³⁷.

În legătură cu prelungirea tratatului de alianță româno-austro-ungar, trebuie avut în vedere faptul că în acel moment guvernul țarist, care până atunci avusese o atitudine favorabilă față de România și anunțase că în cazul unui conflict bulgaro-român va rămâne neutru, porni deodată un atac energic împotriva guvernului român, amenințându-l că în caz de război nu se va da în lături să sprijine Bulgaria printr-o acțiune militară. În nota ambasadei ruse de la Paris din 17/30 ianuarie 1913 se arăta că Rusia niciodată „nu va admite ruperea cu forța a unei părți din teritoriul bulgar”³⁸, iar Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, spunea ministrului României la Petersburg, Nanu, la 18/31 ianuarie 1913 că, dacă România va ataca Bulgaria, „guvernul imperial nu va mai fi stăpîn pe situație față de clocotirea lumii slave...”³⁹.

Între timp, din cauză că delegații Bulgariei și României n-au putut ajunge la un acord în cursul tratativelor pe care le-au purtat la Londra și Sofia, guvernele celor două țări au hotărît să accepte propunerea engleză ca diferendul dintre ele să fie rezolvat în cadrul unei conferințe a ambasadorilor marilor puteri ce urma să aibă loc la Petersburg.

În așteptarea deschiderii lucrărilor conferinței de la Petersburg, diplomația germană și-a luat sarcina de a demonstra la Viena inutilitatea și chiar riscul pentru Tripla Alianță de a atrage Bulgaria. După părerea diplomației germane, pentru Tripla Alianță ar fi fost mai avantajoasă atragerea Serbiei și Greciei, care împreună cu România ar fi adus după sine și Turcia. La 20 februarie/5 martie 1913, împăratul Wilhelm al II-lea nota următoarele pe un raport primit de la Viena: „Sînt de părere că combinația Serbia-România-Grecia, sub conducerea Austriei, este mai naturală și mai bună; și aceasta deoarece la o astfel de combinație va adera și Turcia, mai curînd decît la una bulgară. În felul acesta, Austria ar avea o influență preponderentă asupra cel puțin trei țări slave din Balcani, care ar putea forma sub egida sa un cerc de fier în jurul Bulgariei”⁴⁰.

În timpul conferinței ambasadorilor marilor puteri de la Petersburg, spre deosebire de Germania, care a sprijinit fără rezerve cererea guvernului român de a obține pe seama Bulgariei Silistra, Austro-Ungaria a condiționat cedarea Silistrei de obținerea unei compensații pentru Bulgaria. Reprezentantul Austro-Ungariei a cerut drept compensație pentru Bulgaria Salonicul, pe care trebuia să-l cedeze Grecia, sau măcar insulele Thasos și Samothrace. Deși această cerere nu a fost acceptată de ambasadorii marilor puteri (printre aceștia numărîndu-se și ambasadorul Germaniei), totuși ea a produs o mare iritare în România. Politica probulgară promovată de Berchtold, ministrul

³⁷ N. Iorga, *Supt trei regi...*, p. 139—140.

³⁸ *Documents diplomatiques français*, s. 3, vol. V, p. 375.

³⁹ *Cartea verde...*, doc. 63.

⁴⁰ *Die Grosse Politik*, vol. 34, partea a II-a, doc. 12 937, p. 462.

afacerilor externe al Austro-Ungariei, accentua pe zi ce trecea divergențele dintre România și Imperiul habsburgic.

Evenimentele care au urmat în Balcani după conferința ambasadurilor de la Petersburg au scos definitiv la iveală neconcordanța intereselor celor două țări aliate: România și Austro-Ungaria. Întrucât în acest moment începu să se contureze tendința de desfacere a alianței balcanice, foștii aliați certându-se între ei pentru împărțirea teritoriilor cucerite de la turci, România anunța că în cazul izbucnirii unui nou război în Balcani nu va mai rămâne indiferentă, dând de înțeles că va interveni împotriva Bulgariei. Austro-Ungaria însă făcea presiuni asupra României să nu se angajeze la vreo acțiune împreună cu Serbia și Grecia.

Această acțiune a guvernului de la Viena a înrăutățit în așa măsură relațiile dintre Austro-Ungaria și România, încât la 15/28 mai 1913 Fürstenberg scria următoarele: „Coarda care leagă monarhia de România este cât se poate de întinsă; va fi foarte greu de a o înnoda cum se cuvine dacă ea se va rupe”⁴¹. Cîteva zile mai târziu, la 19 mai/1 iunie 1913, Fürstenberg, raportînd despre desfășurarea lucrărilor Adunării Deputaților, care a hotărît punerea în aplicare a protocolului de la Petersburg, scria: „Din toate cuvîntările se putea constata aproape fără excepție o adîncă indispoziție împotriva monarhiei și convingerea că în cursul întregii crize Viena a pus interesele Bulgariei mai presus decît cele ale României”⁴².

Unii oameni politici români considerau ruptura dintre Austro-Ungaria și România ca definitivă în momentul încheierii păcii dintre statele balcanice și Turcia la sfîrșitul lui mai 1913⁴³. Cu toate acestea, guvernul vienez n-a renunțat la punctul său de vedere și, pentru a avea mai mulți sorți de izbîndă, a cerut guvernului german să sprijine din toate puterile acțiunile sale la București în vederea evitării unei acțiuni militare a guvernului român.

În timp ce diplomații Franței și Rusiei instigau direct pe guvernarea români împotriva Bulgariei în speranța că în felul acesta vor putea împiedica spargerea alianței balcanice la care țineau foarte mult, Berchtold, din contra, făcea eforturi aproape desperate în scopul preîntîmpinării unei eventuale intervenții armate a României și a determina guvernele de la Sofia și București să ajungă la un acord. Reproșînd guvernului german că prin atitudinea sa pasivă acesta sprijinea în mod indirect Antanta, care urmărea să mențină alianța balcanică, Berchtold își exprima teama că cercurile guvernante din România vor intra în sfera de influență a Rusiei și că în locul unei ciocniri între bulgari și sîrbi, „care-i în interesul Triplei Alianțe”, se va menține un bloc balcanic ostil Austro-Ungariei.

Diplomații germani aveau însă alte vederi în ceea ce privește atitudinea ce trebuia adoptată față de România. Ei socoteau că, pentru a susține autoritatea Regelui Carol I, zdruncinată de atitudinea fățiș antiaustro-ungară a

⁴¹ *Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik*, vol. IV, doc. 7 189, p. 540.

⁴² *Ibidem*, doc. 7 242, p. 577.

⁴³ I. RUSU-ABRUDEANU, *Păcatele Ardealului față de sufletul vecchiului regat. Fapte, documente și facsimile*, București, 1930, p. 194.

opinie publice românești și pentru a putea folosi România ca o bază de atac în viitorul război mondial care se întrezărea, trebuia dată mână liberă guvernului român în politica lui față de Bulgaria. De aceea guvernul german s-a raliat cu destule rezerve cererii lui Berchtold. În acest sens, deosebit de semnificative erau instrucțiunile pe care Jagow, secretarul de stat al afacerilor externe al Imperiului german, le-a trimis la 17/30 mai 1913 lui Waldthausen, ministrul Germaniei la București: „Vă veți potrivi tonul în așa fel, încât să preveniți (guvernul român) împotriva unei alianțe cu Serbia, dar totodată să lăsați a întrevădea că nu vom să oprim România de a-și constata în acest moment interesele îndreptățite față de Bulgaria“⁴⁴. Aproximativ o lună mai târziu, la 13/26 iunie 1913, Jagow scria ambasadorului german de la Viena că „România este pentru Tripla Alianță singurul punct stabil și noi nu o putem împinge cu forța să se alătore Bulgariei... fără să riscăm grave pericole pentru relațiile noastre viitoare. Nu se poate cere României să-și subordoneze propriile sale interese vitale doar dușmăniei austro-sârbe“⁴⁵. Deși vorbea de interesele României, Jagow urmărea de fapt să consolideze poziția puterilor centrale la București, pentru a avea pe guvernanții români de partea lor în cazul unei conflagrații generale.

Între timp, divergențele din sînul alianței balcanice s-au accentuat tot mai mult și în noaptea de 16—17/29—30 iunie 1913 trupele bulgare au început ostilitățile celui de-al doilea război balcanic. Guvernul român a început imediat mobilizarea armatei și la 27 iunie/10 iulie a declarat război Bulgariei. Cu prilejul mobilizării armatei române a ieșit puternic la iveală curentul ostil Austro-Ungariei care s-a format în România, unde se vorbea cu tot mai multă insistență nu numai de faptul că de 30 de ani România nu a tras nici un fel de foloase de pe urma amicitiei cu Imperiul habsburgic, dar și de necesitatea emancipării românilor din Transilvania. Această stare de lucruri l-a determinat pe Blondel, ministrul Franței la București, să scrie la 21 iunie/4 iulie 1913 ministrului afacerilor externe al Franței, Pichon, că cel care nu cunoștea scopul principal al mobilizării ar fi putut să creadă că România pornea la război nu împotriva Bulgariei, ci a Austro-Ungariei⁴⁶. De altfel, după cum remarcă ceva mai târziu Take Ionescu, soldații români mobilizați se exprimaseră în sensul următor: „Trecem prin Bulgaria ca să ajungem în Transilvania“⁴⁷.

În timpul conferinței de pace de la București și în perioada imediat următoare, Austro-Ungaria și Rusia, nemulțumite de hotărârile adoptate de învingători, au susținut ideea ca această pace să fie revizuită de marile puteri în speranța de a putea salva pentru Bulgaria orașul Cavala, care a fost atribuit Greciei. Dar majoritatea marilor puteri, temându-se că revizuirea tratatului de la București ar fi putut da naștere la noi complicații, au susținut ca pacea să fie considerată ca definitivă. Cea mai activă în acest sens a fost Germa-

⁴⁴ *Die grosse Politik*, vol. 34, partea a II-a, doc. 13 347, p. 876.

⁴⁵ *Ibidem*, vol. 35, doc. 13 423, p. 62.

⁴⁶ *Documents diplomatiques français*, s. 3, vol. VII, doc. 286, p. 307.

⁴⁷ Take Ionescu, *Amintiri*, traducere de N. Baboeanu, București, 1923, p. 25.

nia⁴⁰, care urmărea să mențină România în sfera ei de influență. La 26 iulie/8 august 1913, deci încă înainte de încheierea lucrărilor conferinței de pace, kaiserul își exprima părerea că „va trebui să se facă totul pentru ca intențiile Vienei de a revizui pacea de la București să nu se realizeze“⁴⁰. Germania și Franța au reușit să neutralizeze tendințele guvernelor Rusiei și Austro-Ungariei. Sub presiunea Berlinului, guvernul austro-ungar a fost nevoit să renunțe pînă la urmă la ideea revizuirii tratatului de la București, mai ales că și guvernul de la Petersburg, ținînd seama de atitudinea Franței, care depunea eforturi pentru smulgerea României de sub influența Triplei Alianțe, a făcut același lucru.

Atitudinea adoptată de Austro-Ungaria în timpul războaielor balcanice a nemulțumit profund pe guvernanții români și, după pacea de la București — așa cum se exprima un gazetar român originar din Transilvania —, „o răceală de gheață a intervenit în raporturile dintre România și Austro-Ungaria. În zadar fusese trimis ca să le dreagă contele Czernin, amicul devotat al arhiducelui Francisc-Ferdinand, care lua locul insuficientului prinț Fürstenberg ca ministru al Austro-Ungariei la București“⁵⁰. Ziarul italian „Corriere della sera“ scria și el că „România susținuse pînă acum politica austriacă... Îndoitul război care s-a declanșat în ultimele opt luni a produs o adîncă schimbare în această situațiune...“⁵¹. Relațiile dintre Austro-Ungaria și România n-au mai putut fi îmbunătățite *, cu toate eforturile pe care le-au depus diplomații germani și austrieci. Ca urmare, propunerea făcută regelui Carol I de contele Czernin ca tratatul de alianță româno-austro-ungar să fie ratificat în mod public de parlamentul român a fost categoric refuzată⁵².

Politica de asuprire a românilor transilvăneni dusă de guvernul de la Budapesta constituia o piedică serioasă în calea diplomației, care se străduia să mențină vechile raporturi între România și Austro-Ungaria. La 24 noiembrie/6 decembrie 1913, Czernin scria ministrului afacerilor externe al monar-

⁴⁰ Arhiva M.A.E., fond 71, 1900—1919, litera B, dos. 13, f. 101 (*Telegrama din Berlin a lui A. Beldiman de la 26 iulie/8 august 1913*).

⁴⁰ *Die Grosse Politik*, vol. 35, doc. 13, p. 735.

⁵⁰ I. R u s s u - A b r u d e a n u, *op. cit.*, p. 97.

⁵¹ „Corriere della sera“, 26 iulie/8 august 1913 (în Arh. M.A.E., fond 71, 1900—1919, litera B, dos. 13, f. 189).

* Nu este lipsită de interes convorbirea pe care a avut-o Take Ionescu cu Poincaré, președintele Republicii Franceze, la 19 septembrie (st. n.) 1913, căruia ministrul român i-a spus printre altele :

— „Mi-ați pus, la 1 ianuarie, o întrebare la care atunci n-am putut răspunde. V-aduc astăzi răspunsul. Dacă războiul ar izbucni — și eu sper că omenirea va fi cruțată de o asemenea năpastă — n-ați găsi armata română în tabăra dușmanilor dv.“.

— „Ce, ați denunțat tratatul de alianță?“, mă întrebă el.

— „Nu știu nimic despre vreun tratat. Ceea ce știu însă e că armata română n-o să se găsească în tabăra dușmanilor dv. De asta sînt absolut sigur...“ (Take Ionescu, *Amintri*, p. 6—7).

⁵² C. X e n i, *Take Ionescu. 1858—1922*, ed. 2, p. 298

hiei habsburgice că pentru a putea câștiga opinia publică din România era necesară o cotitură radicală a politicii austro-ungare față de românii din Transilvania, lucru pe care îl mărturisea și lui Take Ionescu⁵³. Conrad von Hötzen-dorf, șeful marelui stat-major al armatei austro-ungare, declara și el că România trebuia considerată pierdută pentru Tripla Alianță numai din cauza „exasperării provocate printre români de politica șovinistă maghiară“⁵⁴.

Diplomații germani, dându-și bine seama de atmosfera care se crease în sânul claselor stăpînitoare românești, depuneau mari eforturi pentru a menține guvernul român în sistemul Triplei Alianțe. În acest scop, ei cereau guvernanților maghiari să facă unele concesii românilor din Transilvania. Ambasadorul Germaniei la Viena primise instrucțiuni speciale ca la orice prilej să demonstreze contelui Tisza că viitorul relațiilor româno-austro-ungare va depinde exclusiv de atitudinea față de românii din Transilvania. Când împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea, l-a vizitat în iunie 1914 pe arhiducele Francisc-Ferdinand la Konopist, problema românilor din Transilvania a format unul din punctele cele mai importante ale discuțiilor. Moștenitorul tronului austriac, care a atacat energic politica lui Tisza, a stăruit pe lângă împărat să dea directive în sensul ca Tisza să-și modifice neapărat politica față de naționalitățile asuprite. Wilhelm i-a promis lui Francisc-Ferdinand că va da dispoziții ca toate comunicările către contele Tisza să înceapă cu cuvintele: „Domnule, găndește-te la români!“⁵⁵.

Sub presiunea diplomației germane și pentru a cunna criza internă a Imperiului habsburgic, la sfârșitul anului 1913 și începutul anului 1914 guvernul maghiar a inițiat o politică „de adormire a luptei naționalităților, care în mod oficial erau copleșite de asigurări și promisiuni“⁵⁶, dar care în practică n-au primit absolut nimic. În luna ianuarie 1914 au început așa-numitele tratative de împăcare între contele Tisza și Comitetul executiv al Partidului național-român din Transilvania, care s-au încheiat la 5/18 februarie 1914 fără nici un rezultat. Deși Tisza a promis unele îmbunătățiri administrative și electorale, el a refuzat numirea de funcționari români în regiunile locuite de români, sub pretextul că aceasta ar constitui o „spărtură“ în unitatea aparatului funcționăresc maghiar, a refuzat să schimbe ceva în favoarea limbii române în justiție și administrație, a refuzat să modifice politica școlară și chiar a redus colegiile electorale române de la 42 la 27⁵⁷. Aceasta a făcut ca eforturile diplomației germane în scopul atenuării contradicțiilor dintre România și Austro-Ungaria să rămână zadarnice.

Tensiunea existentă în relațiile româno-austro-ungare a ușurat foarte mult sarcinile diplomației ruse și franceze, care a depus mari eforturi pentru

⁵³ *Oesterreich-Ungarns-Aussenpolitik*, vol. VII, doc. 9 052, p. 609; vezi și Take Ionescu, *Amintiri*, p. 76.

⁵⁴ I. Russu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 101.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 102.

⁵⁶ A. Oțetea, D. Berindei, E. Campus, N. Fotino și C. Mureșan, *Situația internațională și politica externă a Austro-Ungariei în primele două decenii ale sec. al XX-lea, în Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900—1918*, Edit. Academiei, București, 1964, p. 204.

⁵⁷ *Ibidem*.

îndepărtarea României de Tripla Alianță. Succesele obținute de diplomația rusă în acest sens l-a făcut pe Isvolski, fost ministru al afacerilor externe al Rusiei, să scrie lui Sazonov la 1/14 august 1913: „Am considerat ca o capodoperă politică a dv. — și astăzi gândesc la fel — că ați separat România de Austria. Aceasta a fost întotdeauna visul meu, pe care nu l-am putut însă îndeplini sau, poate, nu am fost în stare să-l îndeplinesc”⁵⁸.

După încheierea crizei balcanice, în rîndurile cercurilor conducătoare românești își făcuse tot mai mult loc ideea că în viitor ele vor trebui să adopte o atitudine de expectativă, urmînd a-și fixa poziția în funcție de mersul evenimentelor. Mergînd pe această linie, guvernul liberal, condus de I. I. C. Brătianu (care a înlocuit pe Titu Maiorescu la începutul lunii ianuarie 1914), a început să nu mai aibă preferințe în relațiile externe numai pentru puterile centrale, ci a căutat să întrețină relații apropiate și cu Antanta. În ziua în care regele i-a dat șefului partidului liberal misiunea de a forma guvernul și i-a făcut cunoscut că tratatul româno-austro-ungar fusese de curînd reînnoit, Ion I. C. Brătianu a spus: „Eu mă îndoiesc, sire, că un guvern român ar putea să pună în aplicare acest tratat”⁵⁹.

Cercurile conducătoare din România au făcut noului ministru al Rusiei la București, Poklevski-Koziel (care a înlocuit pe Sebeko), și atașatului militar rus, Semionov, o primire atît de cordială, încît aceștia au rămas uimiți de cotitura produsă în relațiile româno-ruse. Mai mult decît atît: după sosirea lor în România, ei au fost chiar puși în curent cu existența tratatului secret dintre România și Austro-Ungaria⁶⁰.

Toate acestea au făcut pe diplomații ruși să spere că, în lupta pe care Antanta a început-o cu puterile centrale în vederea atragerii guvernului român, ea va ieși învingătoare. În iunie 1914, în timpul întrevederii țarului Rusiei Nicolae al II-lea cu regele României la Constanța, ministrul afacerilor externe al Imperiului țarist, Sazonov, a depus mari eforturi pentru a atrage guvernul român de partea Triplei Înțelegeri. Dar I. I. C. Brătianu nu era dispus a da un răspuns categoric înainte de a fi primit asigurarea că interesele naționale ale României vor fi satisfăcute și de a fi văzut dacă conjunctura generală permitea o alăturare de Antantă. La întrebarea directă pusă de Sazonov lui I. I. C. Brătianu care va fi poziția României „în cazul unui conflict armat între Rusia și Austro-Ungaria”, ministrul român a răspuns că „atitudinea României în acest caz ar depinde de împrejurările care ar fi motivat pentru Rusia recurgerea la o acțiune militară în contra Austro-Ungariei, precum și de ceea ce ar porunci în acest caz interesele României”⁶¹.

⁵⁸ *Der diplomatische Schriftwechsel Isvolski's. 1911—1914*, vol. III, Berlin, 1924, p. 243.

⁵⁹ I. Russu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 112.

⁶⁰ B. H. Виноградов, *Внешнеполитическая ориентация правящих кругов Румынии накануне первой мировой войны*, în «Новая и новейшая история», nr. 1, 1960, p. 59.

⁶¹ *Un livre noir. Diplomatie d'avant guerre d'après les documents des archives russes*, t. II, Paris, p. 379.

Așadar, în preajma izbucnirii primului război mondial, România se afla în pragul unei cotituri în ceea ce privește politica externă. Imediat după asasinarea arhiducelui Francisc-Ferdinand la Sarajevo, împăratul Austro-Ungariei scria cu îngrijorare lui Wilhelm al II-lea referindu-se la situația din România: „Mi-e penibil să mă îndoiesc de credința și de bunele intenții ale unui prieten așa de vechi cum este Carol al României, dar el însuși i-a declarat ministrului meu, în două rânduri, în cursul ultimelor luni că, ținând seama de ostilitatea opiniei publice față de noi, n-ar fi în măsură, într-un caz urgent, să răspundă obligațiilor sale prevăzute în alianță.

De altfel guvernul român încurajează pe față eforturile Ligei culturale, sprijină o apropiere de Serbia și urmărește, cu ajutor rusesc, crearea unei noi alianțe balcanice, care nu poate fi îndreptată decât contra imperiului meu”⁶².

În ciuda unor repetate cereri din partea guvernelor puterilor centrale și a împăraților lor, ultima fiind aceea a cancelarului Germaniei, Bethmann-Holweg — prin care se cerea „mobilizarea imediată a armatei române și îndreptarea ei împotriva Rusiei”⁶³ —, în România începea să se contureze un curent favorabil menținerii unei atitudini rezervate față de evenimente. La Consiliul de coroană convocat de regele Carol I la Sinaia în ziua de 21 iulie/3 august 1914, la care au participat, pe lângă membrii guvernului, și o serie de oameni politici din opoziție, reprezentanții cercurilor conducătoare românești s-au declarat aproape în unanimitate pentru o politică de expectativă. Singur P. P. Carp a sprijinit propunerea regelui Carol I, care a declarat că România era obligată, conform tratatului de alianță, să intre în război alături de Austro-Ungaria⁶⁴.

Prin neparticiparea la război alături de puterile centrale, prin adoptarea unei politici de așteptare, de expectativă cu arma la picior, România făcuse un pas hotărâtor în ceea ce privește ruperea alianței cu Austro-Ungaria. De aici înainte guvernul român se vedea dezlegat de vechile obligații, în ciuda faptului că regele continua să promită că pînă la urmă va reuși să determine guvernul a reveni asupra hotărîrii adoptate la Sinaia. Guvernul român și-a fixat ulterior poziția în funcție de mersul evenimentelor și s-a aliat în cele din urmă, în 1916, cu Antanta, deoarece aceasta promitea satisfacerea dezideratului național, care era unirea Transilvaniei și Bucovinei cu România.

⁶² K. Kautski, *Documents allemands relatifs à l'origine de la guerre*, t. I, Paris, 1922, p. 25.

⁶³ C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. II, București, 1936, p. 508.

⁶⁴ Cea mai amplă relatare asupra Consiliului de coroană de la 21 iulie/3 august 1914 se găsește publicată de Georges Fotino, în „Revue des Deux Mondes”, nr. 1, august 1930.

ORGANIZAREA ȘI ACȚIUNILE PRIZONIERILOR ROMÂNI TRANSILVĂNENI DIN RUSIA (1917—1918)

CONSTANTIN ENEA

Un moment important din istoria relațiilor dintre poporul român și popoarele din Uniunea Sovietică îl constituie prezența prizonierilor români transilvăneni în Rusia și participarea acestora la lupta pentru victoria deplină a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Atât istoriografia românească, burgheză și marxistă, cât și cea străină au dedicat multe pagini prizonierilor proveniți din blocul puterilor centrale aflați în Rusia, cât și participării acestora la evenimentele revoluționare. Printre acestea menționăm paginile scrise de K. Kirișescu¹, I. Clopoșel², T. Albani³, V. Cheresteșiu⁴, J. Gál⁵, L. Réti⁶ etc. În același timp, un grup restrâns de istorici, printre care amintim pe V. Nișescu⁷, M. Roller⁸, N. Fotino⁹, R. Deutsch¹⁰,

¹ C. Kirișescu, *Istoria războiului pentru întregirea neamului. 1916—1919*, vol. 2, București, 1922.

² I. Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1928.

³ T. Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, Oradea, 1938.

⁴ V. Cheresteșiu, *Pătrunderea ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în masele din Transilvania*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, nr. 1—2, 1958—1959.

⁵ J. Gál, *Hadifoglyok az 1917-es oroszországi forradalmakban*, în „Korunk”, nr. 10, 1957.

⁶ L. Réti, *A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása Magyarországon és a magyar forradalmok 1918—1919*, în *Magyar történelmés kongresszus, 1953, iunius 6—13*, Budapeșt, 1954.

⁷ V. Nișescu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia (anii 1918—1919)*, vol. 1—2, București, 1932.

⁸ M. Roller, *Avîntul revoluționar al maselor populare din România în anii 1917—1921. Crearea partidului comunist*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.” nr. 6, 1957.

⁹ N. Fotino, *Atitudinea prizonierilor români ardeleni din Rusia față de Armata Roșie*, în „Studii”, nr. 5, 1957.

¹⁰ R. Deutsch, *Despre activitatea unor grupe revoluționare pe teritoriul Rusiei Sovietice, 1919—1921*, în „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5, 1957.

I. Matveev¹¹, N. Scerbakov¹² și alții, au consacrat chiar studii întregi luptei comune a prizonierilor români transilvăneni și a oamenilor sovietici contra albardiștilor și intervenționiștilor străini care urmăreau să înăbușe tînărul stat sovietic.

Folosind o serie de materiale noi extrase din diferite arhive și din presa vremii, prezenta lucrare își propune să demonstreze că o parte din prizonierii români ardeleni aflați în Rusia au intrat ca voluntari în rîndurile armatei române, luptînd pentru eliberarea Transilvaniei de sub stăpînirea habsburgică, iar o altă parte, simpatizînd cu puterea sovietică, a luptat pentru consolidarea ei și la reîntoarcerea în țară a adus cu ea suflul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

1. În decursul primului război mondial imperialist din anii 1914—1918, un mare număr de soldați și ofițeri ai armatei austro-ungare a căzut în captivitate. Numai în campania galițiană din 1914 armata austro-ungară a pierdut 100 000 de oameni ca prizonieri. Peste doi ani, în cursul operațiilor de pe frontul din Galiția, austro-ungarii și germanii au pierdut — morți, răniți și prizonieri — circa 1 500 000 de soldați și ofițeri¹³. În luna septembrie 1917, numărul prizonierilor austro-ungari din Rusia se ridică la 2 104 146, și anume : 2 050 000 de soldați și 54 146 de ofițeri. Dintre aceștia, numărul soldaților și al ofițerilor din Ungaria propriu-zisă se ridică la 600 000—650 000¹⁴.

Numărul mare de prizonieri se explică, în primul rînd, prin înfrîngerile suferite pe frontul rusc și, în al doilea rînd, prin faptul că mulți soldați și ofițeri ai armatei austro-ungare, în special ai naționalităților asuprite, refuzînd să lupte, au preferat prizonieratul. Prizonieratul a însemnat însă o nouă perioadă de suferințe pentru soldații proveniți din blocul puterilor centrale mînați în războiul imperialist. Regimul țarist, la fel ca birocrăția habsburgică, s-a comportat cu rea voință față de dușmanul dezarmat.

Pe teritoriul Rusiei țariste, prizonierii de război aparținînd puterilor centrale au fost internați în 400 de lagăre mari, permanente, și în 600—700 de lagăre mai mici, provizorii. O parte din lagăre se afla în Rusia europeană, iar alta în Siberia apuseană, Orientul Îndepărtat și Asia centrală¹⁵. În lagărele din districtul militar Omsk, de pildă, în ajunul revoluției din februarie 1917 se aflau peste 240 000 de prizonieri, iar în cele din circumscripția militară Irkuțk 140 000 de prizonieri. În general, în cele 40 de lagăre mari din Siberia se găseau internați pînă la 500 000 de prizonieri de război austrieci, germani, unguri, români etc.¹⁶.

¹¹ I. Matveev, *Contribuția oamenilor muncii români la luptele din Siberia pentru apărarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, 1917—1920*, în „Analele Institutului de istorie a partidului“, nr. 5, 1961.

¹² I. N. Scerbakov, *Voluntarii români în Armata Roșie pe frontul de est (1918—1919)*, în „Analele Institutului de istorie“, nr. 5, 1959.

¹³ A. L. Sidorov, *Ocerkii istorii S.S.S.R. 1907—1917*, mart, Moscova, 1954, p. 255 și 303.

¹⁴ J. Gál, *op. cit.*, p. 1 334—1 335 ; L. Réti, *op. cit.*, p. 434.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ I. Matveev, *op. cit.*, p. 78.

Cercurile militare din Austro-Ungaria, fiind conștiente că soldații și ofițerii transilvăneni și bucovineni din armata austro-ungară nu vor lupta împotriva fraților lor de peste Carpați, au făcut totul pentru a evita ciocnirile și unitățile din Transilvania au fost trimise fie pe frontul rusesc, fie pe cel italian. Pe frontul rusesc, de exemplu, în primii doi ani de război au luptat 14 regiamente ardeleni.

Numărul total al soldaților și ofițerilor din Transilvania mobilizați în decursul primului război mondial s-a ridicat la circa 926 500. Dintre aceștia, românii reprezentau mai mult de jumătate: 484 374 de oameni¹⁷. O mare parte din ei, ajungând pe frontul rusesc și participând la luptele din Galiciia și Polonia, au căzut prizonieri. Numai în lagărele din patru gubernii ale Rusiei europene (Odesa, Harkov, Tambov și Smolensk) se aflau în vara anului 1917 aproximativ 22 504 soldați¹⁸. Circa 1 000 de prizonieri români se aflau în gubernia Orlov, alții în lagărele din guberniile Voronej, Kazan, Samara etc. Mii de prizonieri români ardeleni și bucovineni se aflau de asemenea internați în lagărele din districtele militare Omsk și Irkuțk¹⁹. După datele incomplete ale Marelui stat major al armatei ruse, numărul prizonierilor români aflați în Rusia era în ajunul Revoluției din Octombrie de circa 12 000 de soldați și ofițeri²⁰.

Guvernul țarist s-a comportat față de prizonierii români la fel ca față de prizonierii germani, austrieci, unguri etc. Închiși în lagăre, prizonierii duceau o mare lipsă de hrană și de îmbrăcăminte, iar cei repartizați la moșieri și chiaburi lucrau câte 18—20 de ore pe zi, primind în schimb 20—25 de copeici și două cămăși pe an²¹.

Deși clasele dominante din Austro-Ungaria au desfășurat o intensă propagandă cu scopul de a face războiul cât mai popular, acesta a dus în mod obiectiv la ascuțirea contradicțiilor sociale și naționale în întreaga monarhie austro-ungară, și în special în provinciile locuite în majoritate de alte națiuni, cum erau Transilvania, Bucovina și regiunile slave.

Înfrîngerile și pierderile enorme în oameni și materiale pe fronturi, greutatea crescînde ale aprovizionării cu materii prime și alimente, scăderea producției și urcarea prețurilor au creat o atmosferă antirăzboinică din ce în ce mai accentuată.

În ciuda terorii și a stării excepționale, elementele revoluționare din aripa stîngă a Partidului social-democrat și din sindicate organizează puternice acțiuni greviste cu caracter economic și politic la Ocna Mureșului, în Valea Jiului și în nordul Transilvaniei. La greva din Valea Jiului din 29 mai—6 iulie 1916 participă peste 10 000 de muncitori români, maghiari și de alte naționalități, provocînd mari greutăți în aprovizionarea întreprinderilor cu cărbune.

¹⁷ T. Păcășeanu, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș aduse în războiul mondial din anii 1914—1918*, Sibiu, 1923, p. 20.

¹⁸ V. Nițescu, *op. cit.*, p. 55.

¹⁹ Biblioteca Academiei, Filiala Cluj, anexa II, fondul Iacob Popa, mapa 13; V. Nițescu, *op. cit.*, p. 192; vezi și I. Matveev, *op. cit.*, p. 78.

²⁰ C. Kirișescu, *op. cit.*, p. 90; V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 2 și 49.

²¹ R. Deutsch, *op. cit.*, p. 178.

La 1 mai 1917, muncitorimea din Transilvania a organizat pentru prima dată de la izbucnirea războiului demonstrații pentru solidaritatea internațională a proletariatului, pentru pâine, pace și vot universal. Concomitent, muncitorii încep să-și refacă organizațiile lor profesionale și politice²².

Paralel cu creșterea mișcării împotriva exploatării și a războiului, lupta de eliberare națională ia forme tot mai hotărâte. În perioada în care trebuia să intre în vigoare legea privind „zona culturală”, la cele șase școli românești din Teiuș a apărut drapelul românesc. În 1917 populația românească din comitatul Arad purta cocarde românești. În unele locuri, recruții români porneau spre centrele de reorientare purtând drapelul român, din care cauză în mai multe părți s-au produs ciocniri între recruții români și jandarmii maghiari²³.

Clasele stăpînitoare din Austro-Ungaria, pentru a înăbuși mișcările sociale și naționale, au înăsprit și mai mult teroarea, au înmulțit tribunalele militare, și pe mulți muncitori și țărani participanți la greve și alte acțiuni revoluționare i-au mobilizat și trimis pe front.

De aceea, după intrarea României în război alături de puterile Antantei (august 1916), mînați de idealuri naționale, mulți dintre românii ardeleni și bucovineni care au căzut prizonieri sau care au dezertat la ruși au cerut să intre ca voluntari în armata română pentru a participa la eliberarea Transilvaniei de sub stăpînirea austro-ungară. Acțiunea a fost facilitată de propaganda națională desfășurată de misiunea română de la Petrograd cu ajutorul ofițerilor ardeleni și de autoritățile țariste.

Înscrisura ca voluntari a fost o mișcare națională cu caracter burghezodemocratic, menită să contribuie la doborîrea putredului Imperiu habsburgic. Între noiembrie 1916 și ianuarie 1917, în lagărul de la Darnița de lângă Kiev, destinat Corpului I de voluntari, au sosit pentru a se înrola 230 de ofițeri și 1 200 de grade inferioare²⁴.

În manifestul redactat de Corpul de voluntari români ardeleni în aprilie 1917 și semnat de 250 de ofițeri și 250 de grade inferioare, se declara :

„Sîntem gata să intrăm în lupta pentru împlinirea idealului nostru de a uni tot poporul, tot teritoriul românesc din monarhia austro-ungară în una și nedespărțită Românie... Noi, cele patru milioane de români din monarhia austro-ungară..., ne-am convins definitiv că nu ne mai e posibilă existența în cadrele statului austro-ungar... Pentru acest ideal ne punem în cumpănă tot ce avem, viața și averea noastră, femeile și copiii noștri, viața și fericirea urmașilor noștri. Și nu ne vom opri, pînă ce nu vom învinge ori vom peri”²⁵.

Izbucnind revoluția burghezodemocratică din Rusia în februarie 1917, unii dintre conducătorii voluntarilor români au salutat-o cu încredere, cu atît

²² Augustin Deac, I. Cicală, A. Egyed, V. Liveanu, *Mișcarea social-democrată din Transilvania în primele două decenii ale secolului al XX-lea*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 251—252.

²³ *Din istoria Transilvaniei*, vol. 2, ed. 2, Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 388—389.

²⁴ P. Nemoianu, *Prima Alba-Iulie*, Timișoara, 1928, p. 10.

²⁵ A. Oțetea, D. Berindei, E. Campus, N. Fotino și C. Mureșan, *Situația internațională și politica externă a Austro-Ungariei în primele două decenii ale secolului al XX-lea*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, p. 208.

mai mult cu cît aceasta proclamase principiul autodeterminării popoarelor. „Am convingerea — scria medicul locotenent P. Nistor în raportul său înaintat la 11 aprilie 1917 adunării prizonierilor români din lagărul de la Darnața — că soarta statelor și a popoarelor, precum și rolul conducător la încheierea păcii viitoare..., va trece tot mai mult și definitiv în mâna maselor popoarelor prin organizațiile lor democratice și socialiste”²⁶. Iar în manifest se apela la sprijinul „tinerei democrații rusești”, în numele „dreptului elementar al fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, de a-și alege singur statul pe care vrea să-l formeze sau căruia vrea să se alipească”²⁷.

În luna mai 1917 recrutarea voluntarilor români din rîndul prizonierilor austro-ungari pentru a lupta alături de Antantă a intrat în faza a doua. Trupele rusești de pe frontul de răsărit nu mai voiau să lupte. Dorința de pace cuprinsese tot mai mult pe cei din tranșee. În fața acestei situații, ministrul de război rus a permis ca voluntarii români de la Darnața să plece pe front. Ca urmare, s-a format primul batalion de voluntari români, care la 8 iunie 1917 a ajuns pe frontul de la Iași²⁸. Plecarea voluntarilor români pe front a grăbit înțelegerea dintre guvernele rus și român privind aducerea pe front a unui număr cît mai mare de prizonieri români ardeleni din Rusia²⁹.

La început, Marele stat-major rus a permis recrutarea doar a 5 000 de voluntari și numai din circumscripția militară Moscova, deoarece fabricanții și moșierii, nevoind să renunțe la forța de muncă ieftină, se opuneau.

Pentru recrutarea de voluntari, guvernul român a alcătuit mai multe comisii, în fruntea cărora a fost numit colonelul Petraru. La 1 iulie 1917 aceste comisii au sosit la Kiev, unde se afla sediul comandamentului Corpului I de voluntari români.

O dată cu alcătuirea comisiilor și cu numirea colonelului Petraru în fruntea lor, recrutarea de voluntari transilvăneni și bucovineni a intrat în faza a treia. Guvernul Kerenski, avînd nevoie de cît mai mulți soldați devotați pentru a obține o victorie răsunătoare pe front și a-și consolida în felul acesta pozițiile, a manifestat de data aceasta o atitudine și mai binevoitoare față de problema voluntarilor români. El a permis ofițerilor corpului de voluntari să scoată o gazetă, intitulată „România mare”, care apărea săptămînal și desfășura o vie propagandă națională printre prizonierii ardeleni și bucovineni³⁰. În același timp, Marele stat-major rus, prin ordinul secret nr. 37 108/1917, a admis să se alcătuiască un corp de voluntari de 30 000 de prizonieri români și a dat poruncă tuturor autorităților militare ruse să sprijine comisiile române în acțiunea lor. Toți prizonierii români sub 40 de ani urmau să fie luați de la fabrici, munci agricole etc. și cazați în lagăre speciale³¹.

²⁶ P. Nemoian, *op. cit.*, p. 10.

²⁷ V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 250.

²⁸ C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 90.

²⁹ V. Nițescu, *op. cit.*, p. 12.

³⁰ C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 91.

³¹ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, anexa II, fond I. Popa, mapa 13.

În baza acestui ordin, comisiile au început la 22 august 1917 o acțiune sistematică de recrutare și instruire a voluntarilor. Lagărul prizonierilor români de la Darnița a fost mutat la Kiev, iar guvernul rus a pus la dispoziția corpului echipamentul necesar³².

În prima perioadă, activitatea comisiilor s-a mărginit la Rusia europeană și la gubernia Orenburg. La corpul de voluntari din Kiev seseau zilnic în medie 200 de persoane³³. Din raionul Bahmut, de pildă, au fost adunați 1 000 de voluntari, din gubernia Samara 200, iar din lagărele de la Liubim, Kursk, Putivl și Jeletk s-a recrutat al doilea batalion de voluntari, cu un efectiv de 730 de oameni³⁴.

La 13 octombrie 1917, numărul batalioanelor, mai exact al grupelor, fiindcă nici unul nu atingea cifra de 1 000 de voluntari, trimise pe frontul din Moldova se ridica la 8. În general, în perioada noiembrie 1916 — noiembrie 1917 au fost formate și trimise pe front 11 batalioane de voluntari români, cu un efectiv de 8 261 de soldați și 374 de ofițeri. După Revoluția din Octombrie au mai sosit pe frontul din Moldova încă 2 000 de soldați, iar 1 460 de voluntari și 22 de ofițeri au rămas în Rusia pentru a face serviciu la depozitele militare ale armatei române³⁵. I. Clopoșel afirmă că în luna noiembrie 1917 numărul total al voluntarilor ardeleni și bucovineni din Rusia și al dezertorilor români din armata austro-ungară aflați în Moldova era de 29 000 de soldați și 1 816 ofițeri. Dintre aceștia s-au alcătuit la Hîrlău trei regimente: „Alba-Iulia“, „Avram Iancu“ și „Turda“, sub comanda colonelului Olteanu³⁶.

După triumful Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, o parte dintre aceste unități, influențată de evenimentele din Rusia, a refuzat să mai lupte. Din această cauză, unii voluntari au fost arestați, iar alții trimiși în spatele frontului. În urma păcii de la Buftea, Corpul 1 de voluntari a fost desființat. Soldații au fost puși la dispoziția Ministerului Agriculturii și Domeniilor, care i-a repartizat la munci agricole pe moșii³⁷. Hotărîrea ministerului a provocat mare nemulțumire și chiar revoltă în rândurile voluntarilor. Astfel, un grup de 300 de voluntari repartizați la muncă pe moșia unui boier moldovean s-a revoltat din cauza condițiilor grele de muncă și a tratamentului inuman. Soldații au ucis pe moșier, pentru care faptă au fost trași în fața Curții marțiale³⁸.

³² C. Kirișescu, *op. cit.*, p. 91.

³³ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapele 13—14. C. Kirișescu, *op. cit.*, p. 91 și V. Nițescu, *op. cit.*, p. 55, 87 și 22.

³⁴ V. Nițescu, *op. cit.*, p. 189 și 237; Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapa 13.

³⁵ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapa 14 și C. Kirișescu, *op. cit.*, p. 91.

³⁶ I. Clopoșel, *op. cit.*, p. 138.

³⁷ V. Liveanu, *Caracterul antisovietic și antipopular al tratatului de la Buftea (5 martie 1918)*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. 1, Edit. Acad. R.P.R., 1956, p. 12; Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapa 14; I. Clopoșel, *op. cit.*, p. 139.

³⁸ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapa 14.

După evenimentele revoluționare din octombrie 1917 și victoria Puterii sovietice în Rusia, recrutarea voluntarilor ardeleni și bucovineni pentru a lupta contra Austro-Ungariei și a elibera Transilvania a intrat în ultima fază. O delegație de intelectuali și ofițeri transilvăneni s-a prezentat la Cicerin, pe atunci subcomisar la externe, expunând programul și doleanțele românilor din Transilvania și Bucovina: lupta împotriva imperialismului austro-ungar; dezmembrarea Austro-Ungariei; exproprierea marilor latifundii ale grefilor și baronilor; votul universal și altele³⁹. Cicerin, ascultând doleanțele românilor, a permis comisiilor de recrutare să-și continue activitatea. Comisiile întâmpinau însă obstacole din ce în ce mai serioase.

Unii prizonieri ardeleni și bucovineni, sătui de război și dorind încheierea cât mai grabnică a păcii, refuzau sau amînau să se mai înscrie ca voluntari. Pe de altă parte, Partidul Comunist (bolșevic) din Rusia desfășura în rîndurile prizonierilor din blocul puterilor centrale o vie agitație și propagandă anti-războinică, iar Sovietele locale de muncitori și soldați, create în urma revoluției burgeois-democratice din februarie 1917, care urau războiul imperialist, erau ostile recrutării de voluntari. „Aceste Soviete sau consilii muncitorești — se plîngea în iulie 1917 unul din membrii comisiilor de recrutare — nu înțeleg să-și reducă activitatea numai la chestiuni de ordin muncitoresc..., ci țin să facă și politică. Vrăjmașe ale războiului și propovăduitoare ale păcii cu orice preț..., ele nu pot vedea cu ochi buni acțiunea noastră. Sovietul de la Iuzovka se grăbește să ia atitudine față de ostilă acestei acțiuni“⁴⁰.

Chiar din toamna anului 1917, pe măsură ce se apropia Revoluția Socialistă din Octombrie, dorința de pace în rîndul prizonierilor români ardeleni devenise puternică. V. Nițescu, referindu-se la numărul mic de voluntari recrutați din gubernia Samara, scria: „Dacă ținem cont de marea întindere a guberniei și de numărul mare de prizonieri, ne dăm seama cât de greu se înscriau soldații pentru a merge din nou pe front, ...atît de puternic se înrădăcinase în prizonieri dorința de pace“⁴¹.

Propaganda bolșevică și spiritul revoluționar crescuseră atît de mult printre prizonierii transilvăneni și bucovineni din Rusia, încît concentrarea unui mare număr de prizonieri într-un singur punct de recrutare începuse să provoace neliniște comisiilor. Teamă a silit comandamentul Corpului 1 de voluntari din Kiev să dea la 15 octombrie 1917 un ordin prin care comisiile erau îndrumate să evite pe viitor concentrările mai mari de prizonieri, „pentru că nu au dat și nu vor da bune rezultate“⁴². La cîteva zile, un alt ordin arăta că „spiritul revoluționar crește între prizonieri“. „Dat fiind că din experiențele avute — se menționa în ordin — s-a constatat că adunările de voluntari la centre nu dau rezultate bune... adunările de prizonieri pe viitor sînt interzise“⁴³.

³⁹ T. Albani, *op. cit.*, p. 335.

⁴⁰ V. Nițescu, *op. cit.*, p. 87.

⁴¹ *Ibidem*, p. 237.

⁴² Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapa 13.

⁴³ *Ibidem*.

Sub influența evenimentelor revoluționare din Rusia și a intensificării agitației și propagandei antirăzboinice, ideile revoluționare au cuprins nu numai pe prizonierii ardeleni aflați în diferite lagăre, ci și pe unii voluntari, care s-au înscris să meargă pe front.

Creșterea spiritului revoluționar în rândurile voluntarilor a produs o adevărată alarmă nu numai în sînul comandamentului corpului de voluntari, ci și în sînul autorităților din România. Temîndu-se ca ideile revoluționare aduse de voluntarii ardeleni din Rusia să nu cuprindă și armata regală română, Marele stat-major a ordonat la 8 noiembrie 1917 comandamentului Corpului 1 de voluntari din Kiev să înceteze adunarea de voluntari. Prizonierii urmau să rămîină în lagăre, însă să se continue printre ei propaganda națională. În ce privește voluntarii recrutați, aceștia trebuiau trimiși în lagărul de la Darnița pentru a fi înregimentăți și ferii de influența revoluționară⁴⁴.

Prizonierii români ardeleni și bucovineni din Rusia, care au căpătat o mare libertate după victoria Revoluției din Octombrie și cunoșteau decretul date de guvernul sovietic cu privire la încheierea păcii fără anexiuni și contribuții, la exproprierea pămîntului marilor proprietari și cu privire la dreptul națiunilor la autodeterminare, priveau cu încredere pe membrii comisiilor de recrutare⁴⁵. În raportul înaintat comandamentului Corpului 1 de voluntari din Kiev la 19 decembrie 1917, comisia a III-a de recrutare menționa că prizonierii au refuzat cadourile ce li s-au oferit, de teamă „că vor fi luați cu sila ca voluntari”, iar în lagărul respectiv se aflau cîțiva prizonieri care făceau o intensă agitație contra războiului⁴⁶.

În urma ofensivei imperialiștilor germani și austro-ungari de la 18 februarie 1918 și a încheierii păcii de la Brest-Litovsk la 3 martie 1918, majoritatea comisiilor de recrutare din Rusia europeană a fost silită să-și înceteze cu totul activitatea. Aceasta o aflăm dintr-un raport adresat de plutonierul Al. Sochi către comandamentul Corpului 1 de voluntari, în care se menționa că, „începînd cu sfîrșitul lunii februarie, activitatea comisiunilor pentru recepționarea de voluntari în Rusia încetează, iar membrii acestor comisii, precum și voluntarii care se află în Kiev au fost îndrumați spre Rusia Mare...”⁴⁷. La încetarea recrutării de voluntari a contribuit și pacea de la Buftea, care temporar a pus capăt operațiilor militare de pe frontul românesc. În urma acestor evenimente, la 21 aprilie 1918, G. Ștefănică, unul din membrii comisiei a III-a de recrutare, scria vicarului Iacob Popa că era imposibil a se mai recruta noi voluntari⁴⁸.

Ajungînd în legătură cu misiunea militară franceză și punîndu-se sub patronajul ei, comisia română de recrutare din Samara s-a obligat să adune un corp de voluntari ardeleni și bucovineni care de data aceasta să lupte contra puterilor centrale pe frontul francez.

⁴⁴ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond. I. Popa, mapa 13.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, mapa 14.

Istoricul C. Kiriteșcu afirmă că voluntarii, care se retrăgeau prin Siberia spre Vladivostok, au fost dintre toți prizonierii străini cei care în lupta cu Armata Roșie au dat dovadă de mai mare dârzenie și de aceea comandamentul trupelor de voluntari a dat întotdeauna trupelor de voluntari români cele mai grele și de încredere misiuni. Documentele vremii dezminț însă cele afirmate de C. Kiriteșcu. Bazându-se pe un raport al generalului Janin, însărcinat cu supravegherea recrutărilor de voluntari din rîndul cehilor, polonezilor, sîrbilor, românilor etc. din Rusia pentru Antantă, ministrul de externe francez a comunicat la 10 martie 1919 legației române de la Paris că „ofițerii, în majoritate austrofili și rusofobi, întrețin în corpurile de voluntari tendințe regretabile. Recrutarea a fost artificială și chiar forțată, făcîndu-se soldaților promisiunea irealizabilă de a-i întoarce de îndată în țara lor. Propaganda bolșevică găsește deci în acest mediu teren favorabil. Consecința este că unitățile au refuzat să presteze serviciu, deși fuseseră întrebuințate numai la paza căilor ferate, în poliția unor orașe și la însoțirea vagoanelor. Generalul Janin... este obligat să prevadă concedierea unităților prea infectate, potrivit de altfel și dorinței lor”⁴⁹.

În lagărul de lângă Irkutk se aflau circa 4 000 de prizonieri de război români, unguri, cehi și alții, arestați de către comandament pentru că au refuzat să lupte împotriva Armatei Roșii⁵⁰.

Organizațiile comuniste ilegale din Siberia țineau seama de întreaga complexitate a situației din sînul trupelor intervenționiste. Ele înțelegeau că soldații simpli erau muncitori și țărani proveniți din blocul puterilor centrale, care, înșelați de imperialiști, au ajuns participanți, contrar voinței lor, la o aventură armată, luptînd pentru interesele capitalului internațional. Dar, în urma intensificării propagandei revoluționare printre acești soldați, în rîndurile trupelor intervenționiste au crescut fierberea revoluționară, frămîntarea de a se pune capăt amestecului în treburile interne ale Rusiei și de a se întoarce imediat acasă. Soldații de rînd din trupele străine aflate în Siberia refuzau tot mai des să participe la expedițiile de represalii împotriva partizanilor roșii. Referindu-se la acest refuz, A. Maslenikov și M. Rabinovici scriau în aprilie 1919 că „detășamentele române au refuzat categoric să plece pe front și să predea armele”⁵¹.

În luna noiembrie 1919, după înfrîngerea trupelor kolceakiste din Siberia, fierberea revoluționară în rîndurile voluntarilor ardeleni a devenit și mai puternică. Un scriitor ceh care a luptat în rîndurile Armatei a V-a roșii arăta că voluntarii români refuzau să mai lupte⁵².

Descompunerea unităților de voluntari s-a accentuat și mai mult către sfîrșitul anului 1919, cînd Armata Roșie, ajutată de partizani, înainta victorioasă spre Orientul Îndepărtat. Din cei 10 000—15 000 de voluntari, cît număra tabăra românilor de lângă Irkutk, doar 5 000 s-au îndreptat spre Vladivostok, iar de acolo prin Japonia și America s-au reîntors în țară; restul au

⁴⁹ N. Fotino, *op. cit.*, p. 173.

⁵⁰ I. Matveev, *op. cit.*, p. 87.

⁵¹ *Ibidem*, p. 87—88.

⁵² *Ibidem*, p. 89.

intrat în rândurile Armatei Roșii, luptînd pentru consolidarea cuceririlor Marelui Octombrie⁵³.

2. Printre prizonierii de război ardeleni și bucovineni ajunși în Rusia, ca de altfel printre toți prizonierii de război din blocul austro-german, fermentarea revoluționară a început din primii ani ai războiului imperialist.

Mulți dintre soldații ardeleni și bucovineni ajunși prizonieri în Rusia erau socialiști. Ei participaseră în țară la puternice acțiuni greviste și la demonstrații antirăzboinice. După ce au căzut prizonieri, ei au continuat să desfășoare propaganda revoluționară și, aflîndu-se în primele rânduri, au organizat și au mobilizat masele de soldați români pentru apărarea Puterii sovietice.

La creșterea spiritului revoluționar printre prizonieri au contribuit în egală măsură, pe de o parte, tratamentul mizerabil și exploatarea nemiloasă a celor repartizați la muncă în fabrici și pe moșii, precum și situația mai bună a ofițerilor prizonieri, iar pe de altă parte atitudinea inumană a ofițerilor față de soldații de război, neprimirea ajutoarelor așteptate de acasă și veștile despre mizeria și suferințele familiilor lor din țară. În revoluționarea spiritelor un rol important l-a jucat de asemenea contactul direct dintre prizonieri și muncitorii ruși, adepți ai revoluției socialiste. Prizonierii au început să înțeleagă tot mai bine că dușmanii principali sînt aceia care i-au trimis în război și au provocat mizeria și suferințele; că oprimatorii din țară, ca și cei din Rusia, sînt dușmanii și exploataatorii lor și numai poporul rus este prietenul lor adevărat. În rîndul prizonierilor români transilvăneni din Rusia se aflau mulți care trecuseră prin școala mișcării muncitorești din țară, avînd o bogată experiență și puternice convingeri internaționaliste. Ei au trecut de partea Revoluției din Octombrie, constituind o forță importantă în mișcarea revoluționară.

În luna februarie 1917, o parte din prizonierii români și unguri transilvăneni s-au alăturat revoluției burghezo-democratice, luptînd alături de poporul rus pentru răsturnarea țarismului, iar la 1 mai 1917 mii și mii de prizonieri au participat la demonstrații pe străzile Moscovei, Petrogradului și a altor orașe⁵⁴.

În vederea insurecției armate hotărîte de Congresul al VI-lea al Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia, organizațiile de prizonieri de război au alcătuit cu ajutorul bolșevicilor gărzi roșii în mai multe orașe. La Harkov, deja în septembrie 1917 garda roșie a prizonierilor era organizată. Ea era alcătuită din 300 de prizonieri români, maghiari, germani etc. Comandant a fost ales Vasile Pansa, un țăran agricultor din regiunea Cluj⁵⁵. Cînd a izbucnit insurecția, o parte din prizonierii ardeleni se aflau în primele rânduri. Mulți au participat chiar la asaltul Palatului de Iarnă, unde se baricadaseră membrii guvernului provizoriu. „Fiecare știa că mișcarea bolșevică declanșată pentru înlăturarea domniei lui Kerenski — relata un ofițer de artilerie din Cluj — a ridicat în

⁵³ C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 356—357; V. Nițescu, *op. cit.*, p. 317, și I. Matveev, *op. cit.*, p. 88.

⁵⁴ J. Gál, *op. cit.*, p. 1337.

⁵⁵ *Ibidem*.

primul rînd drapelul roșu împotriva războiului. Dorința de pace s-a înrădăcinat atît de mult în sufletele oamenilor, încît pe prizonieri nu-i mai considerau dușmani. Puteau să se plimbe liberi pe străzile Petersburgului.

Reușita strălucită a revoluției păcii a cuprins și sufletele noastre și am voit și noi să participăm la înlăturarea spiritului războinic. Împreună cu mai mulți camarazi ofițeri ne-am prezentat la Comitetul revoluționar al bolșevicilor... și astfel... la bombardarea Palatului de Iarnă eu am fost comandantul unei baterii a trupelor revoluționare⁵⁶.

După cum reiese din mărturia ofițerului ardelean, Puterea sovietică, putere profund internaționalistă și cu adevărat democratică a muncitorilor și țăranilor, chiar din primele zile ale existenței sale a acordat prizonierilor de război proveniți din rîndurile clasei muncitoare și a țăranimii din statele blocului austro-german cele mai largi drepturi politice și cetățenești. Printr-un decret special emis de Puterea sovietică s-a acordat foștilor prizonieri de război, refugiaților și muncitorilor străini libertatea întrunirilor, cuvîntului, presei în limba maternă, dreptul la muncă și la organizare etc.⁵⁷. Prizonierii proveniți din blocul puterilor centrale, relatează M. G. Bujor, martor ocular al evenimentelor, au fost chemați la o viață nouă și li s-a deschis o nouă misiune⁵⁸.

În urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în fața prizonierilor români ardeleni și bucovineni, la fel ca în fața tuturor prizonierilor din Rusia, care deocamdată nu aveau posibilitatea practică de a se reîntoarce liberi în țară, s-au pus probleme noi. De altfel nu toți prizonierii se gîndeau la imediata întoarcere acasă. La un miting ținut în toamna anului 1917, arăta I. R. Pulcher, un prizonier transilvănean, la care au participat și conducătorii partidului bolșevic M. I. Kalinin, K. E. Vorosilov și alții, prizonieri români s-au împărțit în trei grupuri: unul care era pentru sprijinirea revoluției ruse, altul care prefera să rămînă neutru, iar al treilea care cerea cu orice preț reîntoarcerea grabnică în patrie⁵⁹.

Prin urmare, însuflețiți de mărețele idei ale Revoluției Socialiste din Octombrie, ale construirii socialismului și înaripați cu idealuri internaționaliste, un mare număr de prizonieri români ardeleni și bucovineni au trecut de partea Puterii sovietice și au început să se organizeze.

Prima organizație revoluționară românească a apărut în sudul Rusiei, la Odesa, unde se refugiase un mare număr de muncitori români și membri ai aripii stîngi a Partidului socialist român. Împiedicați să-și desfășoare activitatea în țară, acești membri, uzînd de libertățile create de mișcarea revoluționară din Rusia, au organizat la Odesa Comitetul de acțiune social-democrat român, au redactat și au răspîndit o serie de manifeste, prin care demascau politica trădătoare a guvernului burghezo-moșieresc, chemau la luptă pe muncitori și

⁵⁶ „Kolozsvári Hírlap“, nr. 2 din 2 ianuarie 1918.

⁵⁷ I. Matveev, *op. cit.*, p. 79.

⁵⁸ M. G. Bujor, *În sprijinul revoluției*, în „Analele Institutului de istorie a partidului“, nr. 5, 1957, p. 63—64.

⁵⁹ N. Fotino, *op. cit.*, p. 172.

țărani pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc din România și pentru instaurarea unui guvern muncitoresc-țărănesc⁶⁰.

Comitetul de acțiune social-democrat român de la Odesa, menționează M. G. Bujor, a fost de la primii lui pași „cel dintâi în apărarea revoluției nu numai în ordine cronologică, dar și ca număr, conștiință, perspectivă, sferă de activitate, muncă și merit“⁶¹.

Aproape în același timp au apărut organizații revoluționare mai mici în principalele orașe ale Rusiei, unde se aflau mulți prizonieri de război români, Kiev, Poltava, Petrograd, Moscova, Omsk etc. La adunarea de constituire a organizației din Omsk, prizonierii de război, printre care mulți români din Transilvania, au adoptat un apel către Consiliul comisarilor poporului, în care se spunea: „Tovarăși, noi am ajuns aici încă în timpul regimului care a fost răsturnat, care avea o atitudine extrem de ostilă față de noi... Dar acum noi am înțeles prin suferințele noastre importanța victoriei poporului rus și dragostea și simpatia au ocupat în inimile noastre locul urii din trecut. Tovarăși! Noi am devenit aliații revoluției ruse și mergem împreună cu voi“⁶².

În primăvara anului 1918, „grupul maghiar și român al Partidului internațional muncitoresc social-democrat al proletarilor străini“ din Omsk a lansat o chemare comună către prizonieri cu lozincă: „Proletari maghiari și români, înainte împotriva călăilor“⁶³.

După înființare, membrii Comitetului de acțiune social-democrat român de la Odesa au început o agitație revoluționară printre prizonierii români ardeleni și bucovineni proveniți din armata austro-ungară și printre soldații armatei regale române. Rusia Sovietică fiind încercuită din toate părțile de trupele intervenționiste și albgardiste, Sovietul muncitorilor și soldaților din Odesa s-a adresat și Comitetului de acțiune român, cerându-i sprijinul. Revoluția rusă, se spunea în apel, a rănit de moarte puterea clasei stăpânitoare... „E timpul să întoarceți armele împotriva acesteia. Înfrățiți-vă cu Armata Roșie de muncitori și țărani ruși. Treceți și luptați alături de dâșii“⁶⁴.

În urma apelului Sovietului din Odesa, Comitetul de acțiune român a lansat zeci de manifeste către prizonierii români ardeleni și bucovineni, îndemnându-i să se alăture revoluției. Într-unul din aceste manifeste, semnat de Comitetul de acțiune social-democrat român din Odesa și de Comitetul militar revoluționar român, se spunea: „Veniți cu toții în primul batalion revoluționar român!“

Soldați, muncitori și țărani!

Adunați-vă cu toții în jurul steagului roșu al libertății, dreptății și frăției dintre popoare.

⁶⁰ M. Roller, *op. cit.*, p. 36, și C. Kirișescu, *op. cit.*, p. 348.

⁶¹ M. G. Bujor, *op. cit.*, p. 63—64.

⁶² I. Matveev, *op. cit.*, p. 79.

⁶³ C. Daicoviciu, L. Banyai, V. Chereșteșiu și V. Liveanu, *Lupta revoluționară a maselor, factor hotărâtor în unirea Transilvaniei cu România, în „Studii“, nr. 6, 1958, p. 34.*

⁶⁴ M. G. Bujor, *op. cit.*, p. 65.

Să formăm batalioanele și regimentele care mâine vor libera România de sub stăpânirea de azi vitregă și criminală”⁶⁵.

La începutul anului 1918, în urma manifestelor lansate de Comitetul de acțiune și de Comitetul militar revoluționar român, s-au format la Odesa, sub conducerea lui M. G. Bujor, V. Stroici, I. Dicescu Dic, A. Nicolau, A. Zalic, I. Munteanu și alții, câteva batalioane revoluționare române, iar mulți prizonieri ardeleni au intrat în regimentele internaționale de la Poltava, Kiev, Moscova, Petrograd și alte localități⁶⁶. În același timp, o parte din prizonierii români și maghiari din Siberia, conduși de grupul comunist român din Omsk, s-au înrolat voluntari în brigăzile internaționale care s-au organizat pentru a lupta cu arma în mână alături de armata sovietică împotriva bandelor contra-revoluționare și a intervențiștilor străini⁶⁷. În urma ofensivei germanilor din februarie 1918 și a loviturii contrarevoluționare a corpului cehoslovac din Siberia, nu a existat nici un front intern sau extern pe care să nu fi luptat soldați români ardeleni și bucovineni trecuți de partea Revoluției Socialiste din Octombrie.

Alături de Comitetul de acțiune social-democrat român de la Odesa, un rol important în opera de clarificare ideologică și de trecere a prizonierilor ardeleni și bucovineni de partea Puterii sovietice l-a jucat „Organizația lucrătorilor și țăranilor români” din Moscova, în sînul căreia dobîndiseră o influență din ce în ce mai mare soldații și ofițerii români ardeleni, în rîndurile cărora Comitetul de acțiune desfășurase o oarecare activitate. În februarie 1918, „Organizația lucrătorilor și țăranilor români” și-a schimbat cu desăvîrșire scopul inițial (ajutorarea reciprocă a membrilor și asigurarea contactului cu autoritățile), devenind o organizație revoluționară, comunistă, luîndu-și drept scop propagarea ideilor revoluționare. O dată cu aceasta „Organizația lucrătorilor și țăranilor români” și-a schimbat denumirea în „Partidul țăranesc revoluționar român”⁶⁸.

Conducerea „Partidului țăranesc revoluționar român” se afla în mîna românilor din Transilvania, printre care se numărau Arion Pescariu, Alexandru N. Henegariu, Mihail P. Guiu și alții⁶⁹, iar programul partidului — după cum rezultă din organul său oficial, „Foaia țăranului”, de la 1 martie 1918 — era un program comunist. El prevedea: a) trecerea puterii în mîinile sfaturilor de muncitori și țărani; b) naționalizarea băncilor și industriei; c) predarea întregului pămînt țăranilor; d) dreptul popoarelor de a dispune singure de soarta lor și drepturi egale pentru minoritățile naționale; e) nimicirea imperialismului și militarismului.

⁶⁵ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917—1922*, ed. 2, București, E.S.P.L.P., 1956, p. 36.

⁶⁶ M. Roller, *op. cit.*, p. 36—37; vezi și M. G. Bujor, *op. cit.*, p. 63—64.

⁶⁷ V. A. Varga, *Din istoricul solidarității revoluționare a maselor populare româno-maghiare*, în „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 3, 1957, p. 150.

⁶⁸ V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, Edit. politică, București, 1960, p. 442.

⁶⁹ J. Gál, *op. cit.*, p. 1341.

După conferința prizonierilor de război din Rusia de la 14 martie 1918, la care a vorbit și V. I. Lenin, membrii conducerii „Partidului țărănesc revoluționar român” au hotărât să înființeze un grup comunist român pe lângă Partidul Comunist (bolșevic) din Rusia. Acest grup a luat ființă în 13 aprilie 1918, la puțin timp după formarea secției comuniste maghiare a P.C. (b) din Rusia. În conducerea grupului, pe lângă A. Pescariu, A. N. Henegariu și M. P. Guiu, un rol important l-au jucat T. Ardeleanu, H. Lazar, T. Savu, P. Lascu, T. Avram, E. Cărănescu, V. Precup și alții ⁷⁰.

Grupul comunist român recunoștea programul și statutul P.C. (b) din Rusia și își propunea să facă propagandă și agitație atât printre prizonierii ardeleni și bucovineni din Rusia, cât și printre muncitorii și țărani din România și din alte țări unde trăiau români. Prin agitatorii săi, prin ziarul săptămânal „Foaia țaranului”, redactat în comun cu „Partidul țărănesc revoluționar român”, prin broșuri și manifeste, grupul comunist român din Moscova al P.C. (b) din Rusia a desfășurat o intensă propagandă comunistă printre prizonierii ardeleni și bucovineni și a contribuit la înființarea de grupuri comuniste române în orașele unde se găseau români. Grupul comunist român din Moscova a stabilit legături strânse și cu prizonierii de război români din lagărele din Siberia. El a trimis pe front, în Siberia, la Omsk, Ecaterinburg, Orenburg etc., pe reprezentanții său pentru a desfășura activitate agitatorică și organizatorică în rândurile prizonierilor ardeleni și bucovineni ⁷¹.

Paralel cu înființarea organizațiilor de partid ale prizonierilor, grupul comunist român al P.C. (b) din Rusia s-a îngrijit de pregătirea delegațiilor de prizonieri români ardeleni și bucovineni care să participe la Congresul prizonierilor social-democrați internaționaliști din întreaga Rusie, ținut la Moscova între 14 și 18 aprilie 1918. Încă la 31 martie, „Partidul țărănesc revoluționar român” a lansat în „Foaia țaranului” un apel către toți prizonierii români aflați în Rusia, prin care îi chema să participe la congres. „Duminică în 14 aprilie — se arăta în apel — se va ținea la Moscova un mare congres al prizonierilor de război social-democrați internaționali, adică aceia care vreau să facă acasă revoluție, să scuture jugul bogaților. Fraților români, adunați-vă și voi laolaltă pe unde sînteți și, în înțelegere cu comitetele prizonierilor, trimiteți-vă și voi delegați” ⁷².

La congres au participat 201 delegați cu mandate eliberate de organizațiile locale, reprezentînd 52 426 de prizonieri din blocul austro-german. Alți 60 de delegați au venit din partea organizațiilor încă neînființate în mod legal. În general, delegații reprezentau circa 100 000 de prizonieri din lagărele din Rusia europeană, Asia centrală și parțial din Siberia. La mitingul care a precedat deschiderii congresului a vorbit și Alexandru Henegariu, iar în prezidiul congresului, alături de reprezentanții prizonierilor maghiari, germani și slavi,

⁷⁰ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapa 14; J. Gál, *op. cit.*, p. 1 341.

⁷¹ J. Gál, *op. cit.*, p. 1—341; V. Liveanu, *op. cit.*, p. 444; I. Matveev, *op. cit.*, p. 96 și „Szocialis forradalom”, an. 1, nr. 2 din 6 aprilie 1918.

⁷² „Foaia țaranului”, an. 1, nr. 2 din 31 martie 1918.

au fost aleși Ariton Pescariu și Alexandru Henegariu din partea prizonierilor români ⁷³.

Practic, lucrările congresului s-au desfășurat între 16 și 18 aprilie și pe ordinea de zi au figurat următoarele probleme principale : a) problema agitației printre prizonieri ; b) alegerea comitetului central al organizației de prizonieri pe întreaga Rusie ; c) redactarea apelului către prizonieri și d) problema Armatei Roșii ⁷⁴.

Congresul a hotărât ca organizația prizonierilor de război pe întreaga Rusie să poarte denumirea de „Organizația socialistă revoluționară internațională a muncitorilor și țăranilor străini“. În ce privește agitația, să se folosească libertățile create de dictatura proletariatului din Rusia pentru a explica prizonierilor cauzele care au provocat războiul imperialist și a lămuri problema insurecției armate proletare ; să se constituie grupuri de agitatori care să țină o permanentă legătură cu prizonierii. Redactarea apelului către prizonieri și problema Armatei Roșii au fost încredințate Comitetului central, în care a fost ales și reprezentantul românilor, M. P. Guiu ⁷⁵.

După congres, Comitetul central al „Organizației socialiste revoluționare internaționale a muncitorilor și țăranilor străini“ a trecut la organizarea unei armate roșii internaționaliste din prizonierii de război, care să lupte cot la cot cu Armata Roșie rusă pentru triumful Puterii sovietice. La 28 aprilie 1918, „Foaia țăranului“ menționa în coloanele sale că „prizonierii se organizează în toate părțile...“, iar în numărul 12 din 1 mai 1918 ziarul „Forradalom“ din Omsk arăta că delegații prizonierilor de război sînt la curent cu chemarea armatei revoluționare. Armata Roșie servește două scopuri : pe de o parte apără republica revoluționară rusă față de atacul bandelor ticăloase contrarevoluționare, iar pe de altă parte strînge forțele militare ca în momentul prielnic cînd ne vom întoarce în patrie să mergem în ajutorul fraților proletari care pregătesc acolo revoluția“.

Deși congresul prizonierilor de război de la Moscova a avut un caracter general, el nu a cuprins întreaga Rusie Sovietică, de aceea concomitent între 14 și 18 aprilie 1918 s-a ținut un congres al prizonierilor și la Irkutk. Acest congres a fost un congres de partid și a avut o mare însemnătate pentru consolidarea forțelor revoluționare ale oamenilor muncii din România, Germania, Ungaria, Austria și alte țări din Europa care se aflau în Siberia orientală. În rezoluția adoptată, congresul de la Irkutk declară că sprijină pe toate căile Revoluția din Octombrie și Armata Roșie și anunță mobilizarea totală a internaționaliștilor, în caz de necesitate, pentru apărarea Puterii sovietice. Partea avansată a oamenilor muncii români care se aflau în Siberia s-a alăturat hotărîrilor luate de acest congres și a apărut cu pieptul cuceririle Revoluției din Octombrie ⁷⁶.

⁷³ „Népszava“ nr. 3 din 12 mai 1918.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ „Világforradalom“ nr. 1 din 15 mai 1918 ; vezi și I. Matveev, *op. cit.*, p. 80.

În luna mai 1918, Comitetul Central al P.C. (b) din Rusia a confirmat organul de conducere al grupurilor străine ale partidului, „Federația grupurilor străine de pe lângă C.C. al P.C. (b) din Rusia“. În federație, fiecare grup național avea doi reprezentanți și recunoștea conducerea ei în toate problemele principale și tactice⁷⁷. Federația grupurilor comuniste străine a avut un rol important în organizarea internaționaliștilor români și a tuturor celorlalți internaționaliști din întreaga Rusie Sovietică. La 19 mai 1918 ziarul „Forrada-lom“ din Omsk anunța pe cititorii săi că „tovarășii de naționalitate română (din Omsk) s-au despărțit de grupul maghiar și au alcătuit un grup românesc. Firește, noul grup este fundamentat tot pe principiile care stau la baza tuturor grupurilor din federație“. Dar după izbucnirea rebeliunii corpului cehoslovac de la sfârșitul lunii mai 1918, o parte din organizațiile comuniste din Siberia, printre care și cele românești, s-au destrămat, altele au luat caracterul organizațiilor ilegale și numai în anul 1920 au reintrat în legalitate.

Concomitent cu munca de organizare, numărul prizonierilor români, ardeleni și bucovineni din rândurile regimentelor roșii internaționaliste a crescut de la o zi la alta. Istoria propriu-zisă a soldaților roșii internaționaliști a început o dată cu ofensiva germanilor din februarie 1918 și în special după lovitura contrarevoluționară a cehoslovacilor din Siberia. Cu ocazia ofensivei germane, în multe orașe din Rusia europeană și din Siberia grupurile comunistilor străini au organizat mari mitinguri cu un larg caracter internaționalist, la care au fost exprimate proteste contra campaniei imperialiștilor germani îndreptată împotriva Republicii Sovietice și s-au făcut înscrieri de noi voluntari pentru Armata Roșie și Garda Roșie. La mitingul din 10 martie 1918 din orașul Kuibîșev au participat 200 de români, unguri, germani, cehi etc.⁷⁸.

În primăvara anului 1918, în Republica sovietică rusă, inclusiv în Siberia, s-au format numeroase subunități internaționaliste de luptă ale Gărzii Roșii și Armatei Roșii. Numărul subunităților formate în Siberia s-a ridicat la 20. Din ele făceau parte sute de unguri, români, chinezi, polonezi etc. Numai din orașul Omsk au luptat împotriva lui Dutov din Urali, a hatmanului Semionov din Transbaikalia și împotriva rebelilor cehi albi 7 detașamente internaționaliste, având fiecare 500—600 de oameni. Printre românii din unitățile roșii internaționaliste se afla și prizonierul ardelen Iosif Purcher, originar din Teiuș⁷⁹. În același timp, mulți prizonieri români ardeleni și bucovineni, printre care și Popa Petru, îndeplinind datoria lor internaționalistă proletară, au participat activ la lupta împotriva lui Dutov și a cazacilor albi din Urali. Regimentul de gardiști roșii din Samara număra 800—900 de oameni, dintre care 50% erau români, unguri, sârbi și germani. Acest regiment a pricinuit o serie de înfringeri albgardiștilor în localitățile Platovka, Sorocinsk, Novosergheevsk și Orenburg.

⁷⁷ R. Deutsch, *op. cit.*, p. 182.

⁷⁸ I. Matveev, *op. cit.*, p. 81.

⁷⁹ Amintiri ale foștilor voluntari români în Armata Roșie din timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și al războiului civil, în „Analele Institutului de istorie a partidului“, nr. 5, 1957, p. 6—8.

Batalionul roșu din care făcea parte și Popa Petru s-a acoperit de glorie în luptele de la Buhara Nouă, Kagan și Samarkand⁸⁰.

La 23 aprilie 1918, Alexandru Henegariu a publicat în ziarul săptămânal „Foaia țaranului” un apel adresat prizonierilor români ardeleni și bucovineni, în care se spunea: „Mă adresez vouă, fraților, și vă spun: nu vă întoarceți acasă cu mâinile goale. Intrați în rândurile detașamentelor române ale armatei internaționale...”⁸¹.

Dînd ascultare apelurilor lansate de grupul comunist român de pe lângă P.C. (b) din Rusia, la sfîrșitul lui mai 1918 și în lunile următoare sute de prizonieri români ardeleni și bucovineni au luat parte la luptele înverșunate contra rebelilor cehoslovaci albi. În apărarea orașului Omsk, de pildă, au fost mobilizați toți comuniștii, inclusiv grupul comuniștilor români din localitate. Ostașii români, unguri și de altă naționalitate din Garda Roșie din Omsk au respins cu curaj atacurile înverșunate ale forțelor inamicului, care erau de patru ori mai numeroase. Împotriva rebelilor cehoslovaci și a albgardiștilor care îi sprijineau au luptat de asemenea detașamentele internaționaliste din Omsk și din Irkuțk, în care se aflau mulți români⁸². Mulți soldați români ardeleni luptau contra cehoslovacilor albi, încadrați în Divizia de fier nr. 1 din Simbirsk, care a constituit nucleul Armatei I de pe frontul de est. În luna august, regimentul internaționalist nr. 216 din cadrul acestei divizii a eliberat orașele Simbirsk, Sîzran, Stavropol, Samara, Buzuluk și Orenburg. După eliberarea Samarei la 8 octombrie 1918, mulți prizonieri de război români s-au înrolat cu entuziasm în această unitate⁸³. Printre prizonierii ardeleni care au luptat contra rebelilor cehoslovaci se aflau Alexandru Hanuș din Satu-Mare, Francisc Nennich din Timișoara, Petre Spaniol și alții⁸⁴.

În vara anului 1918, alături de românii care luptau împotriva cehoslovacilor albi și a susținătorilor lor, numeroși prizonieri români au participat la înăbușirea rebeliunii socialiștilor-revoluționari de stînga din Moscova și la operațiile contra hatmanului Semionov din Transbaikalia. La 4 iulie 1918 socialiștii-revoluționari de stînga, întîmpinînd o împotrivire fermă din partea majorității membrilor Congresului al V-lea al Sovietelor, au dezlănțuit o rebeliune la Moscova. La înăbușirea acestei aventuri, care nu a durat mai mult de 3 ore, a luat parte și o companie de români din primul batalion internațional din Moscova⁸⁵. În același timp, detașamentele roșii alcătuite din români, cehi roșii, slovaci unguri, etc., care numărau aproximativ 10 000 de internaționaliști,

⁸⁰ I. M. Șcerbakov, *op. cit.*, p. 45—46.

⁸¹ „Foaia țaranului”, anul 1, nr. 6 din 28 aprilie 1918.

⁸² „Szocialis forradalom” din 21 septembrie 1918; M. P. Kim, *Istoria U.R.S.S. Epoca socialismului (1917—1957)*, București, Edit. politică, 1958, p. 127—128; vezi și I. Matveev, *op. cit.*, p. 84—85.

⁸³ I. M. Șcerbakov, *op. cit.*, p. 45—46.

⁸⁴ *Amintiri ale foștilor voluntari români în Armata Roșie din timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și al războiului civil*, în „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5, 1957, p. 5, 6, 14—15, 52 și 54.

⁸⁵ R. Deutsch, *op. cit.*, p. 83.

apărau calea ferată Baikal-Priamur și dădeau puternice lovituri bandelor de gardiști albi ale hatmanului Semionov⁸⁶. În luptele cu semionoviștii s-au distins prizonierii români Ioan Jurjac, Ioan Mitoc, Vasile Trifonescu, Ilie Iulian, Stănilă Florian și alții.

În toamna anului 1918, Rusia Sovietică continua să fie atacată din toate părțile de intervenționiști și de bandele albgardiste. În aceste împrejurări, muncitorii și țărani străini care se aflau pe teritoriul Rusiei Sovietice și-au întezit activitatea în sprijinul cuceririlor Marelui Octombrie. Federația grupurilor străine de pe lângă C.C. al P.C. (b) din Rusia și-a intensificat și mai mult munca de organizare a unităților internaționaliste pentru Armata Roșie. În această muncă s-au încadrat activ și grupurile comuniste române. Ele au pus pe primul plan apărarea cu arma în mână a Puterii sovietice, mai ales acolo unde intervenționiștii și albgardiștii reușiseră temporar să aibă unele succese. În scopul apărării Puterii sovietice, grupul comunist central român din Moscova a editat 19 broșuri cu conținut revoluționar și a trimis agitatori în diviziile internaționale din Armata Roșie. Astfel, T. Ardeleanu, membru al grupului comunist central român al P.C. (b) din Rusia, a fost trimis pentru propagandă în orașul Alexandrov-Gaia. La Saratov, printre prizonierii de război români desfășura agitație Bozdog Emil⁸⁷. La mitingul ostașilor roșii internaționaliști din Samara de la 12 aprilie 1919, unul din principalii vorbitori a fost românul G. Stroici. Grupul comunist român din Samara, pentru a mobiliza pe toți românii ardeleni și bucovineni din această parte a Rusiei la luptă împotriva bandelor albe ale lui Kolceak, a editat ziarul „Steagul roșu”, care a apărut săptămânal din mai pînă în iunie 1919, avînd un tiraj de 500—700 de exemplare⁸⁸. Membrii grupului comunist român central din Moscova au organizat o celulă comunistă și la Kiev, pentru a desfășura munca în direcția recrutării de noi voluntari pentru Armata Roșie internaționalistă ce se formase la Poltava și Kiev⁸⁹.

Răspunzînd chemărilor Federației grupurilor străine de pe lângă C.C. al P.C. (b) din Rusia apărute în ziarul „Internaționala a III-a” și apelurilor lansate de grupurile comuniste române, sute de muncitori și țărani români au intrat în rîndurile Armatei Roșii. Într-o broșură scoasă cu prilejul împlinirii unui an de la izbucnirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și semnată „Muncitorii comuniști din România”, se arată că în rîndurile armatei revoluționare luptau alături de gardiștii roșii ruși și „muncitori germani, austrieci, români, unguri, ba chiar cehoslovaci”, pecetluind cu sîngele lor frăția proletariatului din toate țările⁹⁰.

În februarie 1919 a sosit la Samara un reprezentant al C.C. al P.C. (b) din Ucraina pentru a recruta voluntari români. În decurs de cîteva zile, aproximativ 150 de prizonieri de război ardeleni au intrat în rîndurile trupelor sovietice pentru a lupta pe frontul din Ucraina⁹¹.

⁸⁶ I. Matveev, *op. cit.*, p. 83.

⁸⁷ I. M. Șcerbakov, *op. cit.*, p. 47—48.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 50.

⁸⁹ R. Deutsch, *op. cit.*, p. 186—187.

⁹⁰ *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1917—1922*, p. 80.

⁹¹ I. M. Șcerbakov, *op. cit.*, p. 48—49.

La 4 martie 1919, amiralul țarist A. V. Kolceak, care la 18 noiembrie 1918 săvârșise o lovitură contrarevoluționară în Omsk instaurând dictatura militară, a început a doua ofensivă împotriva Armatei Roșii pe întreg frontul de est. La 28 aprilie 1919 însă, trupele roșii din grupul de sud al frontului de est, comandate de M. V. Frunze, au trecut la contraofensivă. Alături de oamenii muncii din Rusia Sovietică, la contraofensivă au luat parte și mulți ostași roșii români. Divizia de pușcași nr. 25, comandată de V. I. Ceapaev, în care se aflau mulți ostași roșii români, a dat lovituri nimicitoare trupelor lui Kolceak la Buguruslan, Belebei, iar la 9 iunie 1919 a pus stăpânire pe Ufa. În mai a sosit pe frontul de est și regimentul de gardă internaționalist nr. 1 din Samara, în rândurile căruia se aflau zeci de români ardeleni. Lângă orașul Alexandrov-Gaia, o companie formată din prizonieri ardeleni și bucovineni a dat lupte grele cu albgardiștii lui Kolceak ⁹². În rândurile prizonierilor ardeleni de aici se aflau Marton Kertész din Oradea și Andrei Chiș din Zalău ⁹³.

În timp ce sute de ostași români opuneau rezistență trupelor lui Kolceak pe frontul de est, mii de prizonieri români luptau în sudul Rusiei împotriva lui Denikin. La apelul „Comitetului grupului comunist (bolșevic) român din Odesa“ au răspuns peste 5 000 de oameni. Dintre ei s-a format la Odesa o divizie românească, care la 30 iunie 1919 a plecat contra lui Denikin. „Sîntem informați — scria revista „Comunistul“ la 12 iulie 1919 — că, la Don, împotriva bandelor lui Denikin luptă un regiment roșu român. Avîntul și vitejia cu care luptă tovarășii noștri stîrnesc admirația tuturor, spre cinstea lor și a proletariatului român“. Datorită muncii entuziastă desfășurată de comuniștii români, a luat ființă un regiment comunist român și la Poltava. Acest regiment, care număra în aprilie 1919 circa 500 de oameni, a luat parte la luptele de curățire a regiunii Poltava de gardiștii albi, haidamaci și petliuriști ⁹⁴. Alți români, încadrați în regimentul „Nistrul“, au participat cu eroism la luptele din sudul Ucrainei. Într-o relatare a serviciului de informație a Marelui cartier general din februarie 1920 se arăta că „printre trupele bolșevice ce se apropie de Nistru se găsește și regimentul 3 cavalerie internațional, compus în majoritate din români...“ ⁹⁵.

O parte din prizonierii români ardeleni și bucovineni au luptat pentru Puterea sovietică ca partizani. Mișcarea de partizani s-a desfășurat mai mult în Siberia și a durat din vara anului 1918 pînă în 1920. Aproape că nu a existat detașament de partizani în care să nu fi luptat și români. Printre partizanii care au luptat contra albilor în Orientul Îndepărtat se aflau și prizonierii ardeleni Ioan Jurjac, Francisc Nennich și alții ⁹⁶.

⁹² I. M. Scerbakov, *op. cit.*, p. 49—50.

⁹³ *Amintiri ale foștilor voluntari în Armata Roșie din timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și al războiului civil*, în „Analele Institutului de istorie a partidului“, nr. 5, 1957, p. 13—14 și 46.

⁹⁴ R. Deutsch, *op. cit.*, p. 188.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 189.

⁹⁶ *Amintiri ale foștilor voluntari în Armata Roșie din timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și al războiului civil*, în „Analele Institutului de istorie a partidului“, nr. 5, 1957, p. 8, 36, 40.

În general, în Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și în războiul civil din Rusia, de partea proletariatului rus au participat mii și chiar zeci de mii de prizonieri unguri, chinezi, sârbi, cehi, români, polonezi, germani etc.⁹⁷ Rusia a fost o adevărată școală revoluționară pentru zecile de mii de prizonieri români ardeleni și bucovineni, care, întorcându-se în țară, au adus cu ei suflul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

3. Reîntoarcerea în țară a prizonierilor români ardeleni și bucovineni, cu precădere a celor invalizi și bolnavi, a început în anul 1918, când mișcările revoluționare și lupta de eliberare națională din Transilvania se desfășurau cu intensitate sporită. La jumătatea lunii ianuarie 1918 a izbucnit greva generală din Austro-Ungaria. La semnalul grevei generale a răspuns și muncitorimea transilvăneană din orașele Timișoara, Reșița, Arad, Oradea, Vulcan, Petroșeni, Cluj etc.

Greva din ianuarie 1918 a zguduit monarhia habsburgică și a dus în mod direct, în 31 ianuarie 1918, la răscoala marinarilor și a muncitorilor din flota austro-ungară din Marea Adriatică sub steagul revendicării de a se pune capăt războiului imperialist și de a se recunoaște dreptul popoarelor din Austro-Ungaria de a forma state naționale independente⁹⁸.

În iunie 1918 are loc cea de-a doua grevă generală a muncitorilor din Austro-Ungaria, la care participă deopotrivă și muncitorii transilvăneni. Greva s-a desfășurat sub lozinci economice și politice, însă a fost înfrântă datorită represiunilor și lipsei unei conduceri revoluționare.

Ca urmare a luptelor muncitorești și a acțiunilor greviste s-a întărit aripa revoluționară din mișcarea muncitorească, care s-a făcut din ce în ce mai simțită în cadrul Partidului social-democrat din Ungaria și în organizațiile socialiste din Transilvania. Organizațiile social-democrate ale secției române din Transilvania stabilesc legături cu soldații de pe fronturi, cu prizonierii ce se întorceau din Rusia și întreprind unele acțiuni în vederea strângerii legăturilor cu oamenii de la sate.

Printre prizonierii care se reîntorceau în Transilvania, organizațiile revoluționare române aflate în Rusia au organizat mitinguri și conferințe și au distribuit un mare număr de foi volante revoluționare. Într-un ordin din 5 ianuarie 1918, comandamentul Corpului 1 de voluntari din Kiev cerea comisiilor de recrutare să raporteze numărul exact al prizonierilor după naționalitate (câți cehi, câți polonezi, câți români etc.); câți au început să se înapoieze în țările lor; dacă printre ei sînt agenți care să-i îndemne să se reîntoarcă în țară și dacă autoritățile sovietice sprijină pe prizonieri⁹⁹. Referindu-se la atitudinea Sovietelor față de plecarea prizonierilor, președintele comisiei a III-a de recrutare din Jeletz a făcut cunoscut comandamentului Corpului I de voluntari la 16 ianuarie 1918 că „în timpul din urmă (prizonierilor) li s-a îmbunătățit hrana, umblă liberi prin oraș toată ziua și seara pînă târziu și sînt admiși

⁹⁷ I. Matveev, *op. cit.*, p. 78.

⁹⁸ Augustin Deac, I. Cicală, A. Egyede și V. Liveanu, *op. cit.*, p. 254.

⁹⁹ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, anexa II, fond I. Popa, mapa 13.

să intre fără taxă la cinematograful soldătesc, unde soldații maximaliști le țin lecții în sensul ideilor lor. Mai în urmă au început să-i îmbete cu aceea că pot pleca acasă fără nici o grijă și le dau informații cu privire la direcția și mijloacele de călătorie ca să poată trece peste front“¹⁰⁰.

După pacea de la Brest-Litovsk, numărul prizonierilor români transilvăneni și bucovineni care se reîntorceau a crescut și mai mult. Ei au avut un rol destul de important în răspândirea în Transilvania și Bucovina a ideilor Revoluției din Octombrie. V. I. Lenin, oprindu-se asupra importanței agitației revoluționare printre prizonierii de război din Rusia, arăta că „întorcându-se în Ungaria, în Germania, în Austria, sutele de mii de prizonieri de război din armatele pe care imperialiștii le-au creat exclusiv în scopurile lor au făcut ca virusul bolșevismului să pătrundă adânc în aceste țări“¹⁰¹.

Ținând seama de cele arătate de V. I. Lenin la Congresul al VIII-lea al P.C. (b) din Rusia, ținut în martie, Congresul prizonierilor de război social-democrați internaționaliști din 14—18 aprilie 1918 a hotărât ca, pe cei ce vor să se reîntoarcă în patrie să nu-i rețină prin nici un mijloc, ci, dimpotrivă, să-i sprijine în realizarea intenției lor. Congresul acordă o mare importanță ideii ca prizonierii care se vor reîntoarce în patrie să cunoască și să-și însușească ideile revoluției, pentru ca, ajungând acasă, să se încadreze în luptele de eliberare ale popoarelor lor“¹⁰². În moțiunea votată în ziua de 14 aprilie de către participanții la congres se spunea : „Dăm expresie hotărârii noastre nezdruincinate, declarând că vom lupta acasă cu o dârzenie revoluționară neclintită... împotriva oprimatorilor noștri, împotriva guvernelor proprii rapace, pînă cînd pe pămîntul nostru nu va pieri... militarismul, imperialismul și capitalismul și pe ruinele acestora se va construi republica socialistă a sfaturilor de muncitori și țărani“¹⁰³.

Concomitent, congresul prizonierilor de război de la Irkutk a hotărât ca Partidul comunist al prizonierilor din Siberia să se îngrijească de organizarea transporturilor spre casă a prizonierilor și în acest scop să ia legătură cu autoritățile competente¹⁰⁴.

Aducîndu-se prizonierilor care se reîntorceau în Transilvania, Alexandru Henegariu spunea : „Ducîndu-vă acasă, povestiți tuturor ce ați văzut pe aici, spuneți că aici v-au ținut de frați, ați fost liberi, iar acasă v-ați întors în robie. Grozii și baronii vor cerca să vă ademenească cu vorbe frumoase, să-i apărați împotriva muncitorilor și țăranilor maghiari ; să nu faceți greșeala trecutului. Aduceți-vă aminte că numai în unire este puterea“¹⁰⁵.

Prizonierii care se reîntorceau din Rusia erau însuflețiți de ideile revoluționare ale muncitorilor și țăranilor ruși și au exercitat o serioasă influență asupra populației din Transilvania. Manifestele, foile volante și broșurile re-

¹⁰⁰ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, anexa II, fond I. Popa, mapa 13.

¹⁰¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. 2, vol. 38, București, Edit. politică, 1966, p. 147.

¹⁰² J. Gál, *op. cit.*, p. 1 343.

¹⁰³ „Népszava“, nr. 3 din 12 mai 1918.

¹⁰⁴ „Világforradalom“ nr. 1 din 15 mai 1918.

¹⁰⁵ „Foiaia țăranului“ nr. 6 din 28 aprilie 1918.

voluționare au început să se răspîndească în cele mai îndepărtate colțuri ale țării. Într-un manifest din 2 ianuarie 1918 răspîndit printre soldații din Maramureș se arăta că cei ce trăiesc în palate bine încălzite nu vor să redea pacea. „Fraților, treziți-vă! Soldații ruși au ajuns deja la convingerea că pămîntul pe care trebuie să-l cucerescă se află în patria lor, că dușmanul... este ceata de conți și proprietari de pămînt și ceata de baroni industriali paraziți, care pe Ionii fără pămînt și pe Petrii fără nici o avere de diferite naționalități îi ațîță unul asupra celuilalt, pentru ca nu cumva, recunoscînd pe adevărații dușmani, să se îndrepte împotriva lor... Soldați, acum se decide soarta voastră. Se cutremură deja pămîntul, se pregătesc cei exploatați și asupriți să cheme la judecată pe cei care trebuie să răspundă pentru marea de sînge și de lacrimi“¹⁰⁶.

Foștii prizonieri care s-au lămurit asupra evenimentelor petrecute în Rusia și soldații reînțorși de pe front chemau prin manifeste și prin viu grai masele populare și soldații din armata austro-ungară să se ridice la luptă. La 25 ianuarie 1918, prefectul de Maramureș a comunicat subprefectului că „de la persoane militare a fost confiscat un manifest cu conținut antimilitarist multiplicat pe cale heptografică“. Prefectul cerea subprefectului să urmărească cu cea mai mare atenție redactarea și răspîndirea manifestelor contrare armatei¹⁰⁷. Într-o altă adresă către subprefect, șeful administrației comitatului Maramureș arăta că, „potrivit relatărilor din ziarele rusești, printre prizonierii noștri aflați în Rusia se desfășoară o intensă propagandă revoluționară. Prizonierii noștri au fost îndemnați ca la reîntoarcerea în țară să răspîndească ideile revoluționare. Ținînd seama că în viitor numărul prizonierilor „pătrunși de ideile revoluționare“ va crește, prefectul cerea subprefectului să întreprindă tot posibilul pentru a împiedica răspîndirea spiritului revoluționar“¹⁰⁸.

Deși în primele luni ale anului 1918 s-au reîntors relativ puțini prizonieri în Transilvania, totuși numărul acelor care erau bine informați și bine orientați cu privire la evenimentele revoluționare din Rusia era destul de mare. Aceasta reiese în mod limpede din ordinul secret nr. 700 din 2 februarie 1918 al ministrului de interne maghiar, prin care atrăgea atenția prefecturilor să fie vigilenți și să urmărească mai de aproape „activitatea de instigație revoluționară“ a prizonierilor reînțorși și, în caz „de instigație dovedită“, să-i aresteze imediat¹⁰⁹. La 10 februarie ministrul de interne a trimis prefectilor un alt ordin secret, în care arăta că se urmărește o acțiune de subminare a ordinii sociale, că se agita împotriva armatei și împotriva continuării războiului¹¹⁰.

Pe baza rapoartelor primite, ministrul de interne constatase la sfîrșitul lunii februarie că „multe elemente care instigau sistematic contra ordinii sociale existente, contra armatei și împotriva războiului erau martorii oculari

¹⁰⁶ Arh. st. Sighet, fond. Prefectură jud. Maramureș, dos. acte confidențiale ale subprefectului, actul 6/1918.

¹⁰⁷ *Ibidem*, pach. acte diverse, dos. Mișcarea muncitorească socialistă din Maramureș 1918.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ I. Kovács, *Lupta țărănimii din Transilvania din 1918*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj“, nr. 1—2, 1958—1959, p. 129.

¹¹⁰ V. Chereșteșiu, *op. cit.*, p. 226—227.

ai mișcărilor revoluționare din Rusia și nu numai că erau îmbibați cu ideile revoluționare de acolo, ci cunoșteau și mijloacele de distrugere a ordinii pe care le-au folosit proletarii ruși pentru realizarea scopurilor lor”¹¹¹.

În 2 martie 1918, ministrul de interne a repetat ordinul său din 2 februarie același an, subliniind: „În ultimul timp am fost încunoștințat de persoane de încredere că guvernul bolșevic din Rusia a desfășurat o activitate propagandistică intensă printre prizonierii noștri de război cu scopul de a-i câștiga pentru ideile revoluției și astfel să organizeze revoluția mondială”¹¹². Tot cu privire la acest subiect, ministrul de interne a trimis subprefecților adresa nr. 2090/v.h.k., în care se puteau citi următoarele: „Sînt informat în mod confidențial că în Rusia s-au dat prilejuri multe prizonierilor de război care urmează să se reîntoarcă, pentru a-i câștiga de partea ideilor maximaliste, pentru propagarea și realizarea lor în multe cazuri cu reușită”¹¹³. La unii din cei reîntorși în țară, continua să arate ministrul, s-au găsit ziarele „Die Fakel” și „Dörfliche Armut”, destinate prizonierilor care vorbesc germana, „Nemzetközi Szocialista”, editat pentru prizonierii ce vorbesc ungurește, și un manifest intitulat „An die deutsche Soldaten”. Pentru a împiedica răspîndirea acestora în țară, ministrul de interne cerea prefectilor să întreprindă o acțiune de confiscare, iar împotriva vinovaților să se deschidă procedura penală¹¹⁴.

În același timp, serviciul secret al armatei arăta într-un raport confidențial că prizonierii reîntorși accentuau că „războiul trebuie terminat cât se poate de repede, că ei vor face ordine și vor ajuta apoi clasele sociale de jos”¹¹⁵. Iar într-o informație a aceluiași serviciu militar de la 1 martie 1918 către ministrul de interne se menționa că pe o linie ferată din Transilvania se distribuieră manifeste printre soldații călători, „prin care erau îndemnați să refuze a se supune, să depună armele și să nu mai lupte”¹¹⁶. La rîndul său, Comandamentul militar din Kosice a făcut cunoscut prefectului de Maramureș că în Rusia prizonierii de război erau expuși „unei influențe deosebit de primejdioase, care subminează disciplina și devotamentul lor”¹¹⁷. Lipsurile mari materiale și influența ideilor revoluționare au făcut să crească în ultimul timp lupta maselor. Din punctul de vedere al siguranței statului, arăta comandamentul, „este necesar ca elementele pătrunse de idei răsturnătoare să fie împiedicate prin orice mijloace de a influența populația”.

Ținînd seama de cele comunicate de Comandamentul militar din Kosice, la 11 martie 1918 subprefectul de Maramureș, pentru a împiedica stabilirea

¹¹¹ L. Bányaï, *A. Nagy Októberi Szocialista Forradalom erdélyi hullámai*, în „Korunk”, nr. 10, 1957, p. 1301.

¹¹² I. Kovács, *op. cit.*, p. 129, și Arh. st. Sighet, fond. Prefectura jud. Maramureș, pach. acte diverse.

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ Arh. st. Sighet, fond. Prefectura jud. Maramureș, pach. acte diverse, dos. Mișcarea muncitorească socialistă din Maramureș, 1918.

¹¹⁵ L. Bányaï, *op. cit.*, p. 1301.

¹¹⁶ Arh. st. Sighet, fond. Prefectura jud. Maramureș, pach. acte diverse, dos. Mișcarea muncitorească socialistă din Maramureș, 1918.

¹¹⁷ *Ibidem*.

de raporturi între prizonierii reîntorși din Rusia și muncitorii de la salinele din Slatina, Cosciu și Șugatag, s-a adresat Cartierului armatei a VII-a din Kolomea, arătînd că „asigurarea normală a exploatării sării de la minele din Ocna Slatina, Șugatag și Ronaszék (Cosciu) cere ca prizonierii noștri care se reîntorc“ (din Rusia) „să nu fie încartiruiți în aceste comune. Rog dispozițiuni urgente în această privință“¹¹⁸.

După trei zile, la ședința comisiei administrative a comitatului Maramureș, unul din membrii comisiei a propus ca prizonierii reîntorși din Rusia să fie puși sub supraveghere, deoarece în comuna Conopioiana un prizonier reîntors acasă a răspîndit „idei periculoase pentru ordinea publică“¹¹⁹. În aceeași ședință, pentru a împiedica răspîndirea ideilor revoluționare, subprefectul a propus ca Ministerul de Interne să pună la dispoziția comitatului Maramureș faină pentru prizonierii care se reîntorc, întrucît se constatare că „cea mai frecventă cauză a nemulțumirii era lipsa de alimente“¹²⁰.

Tot în acest timp, comandamentul Armatei 1 a cerut prefecturilor din Transilvania ca populația să ajute pe prizonierii reîntorși din Rusia cu alimente și îmbrăcăminte¹²¹. Dar populația, care ea însăși duce o mare lipsă, era incapabilă să-i ajute. Numai umblîndu-se din casă în casă s-a reușit a se rechiziționa 50 000 de schimburi lenjerie de corp, cu care a fost înzestrată doar o mică parte din foștii prizonieri¹²².

Ascuțirea continuă a contradicțiilor din monarhia austro-ungară, paralel cu creșterea mizeriei maselor populare, a favorizat răspîndirea ideilor revoluționare și creșterea combativității maselor. Clasele stăpînitoare din Austro-Ungaria manifestau o vădită teamă față de creșterea mișcării revoluționare și de reîntoarcerea prizonierilor din Rusia. Astfel, ziarul burghez „Zaránd“ scria în numărul său din 16 martie 1918: „După cum sîntem informați, (prizonierii din Rusia. — C.E.) nu s-au întors animați de acel sentiment și acele idei cu care au plecat... Sînt între aceștia oameni care pe lîngă amintirile dureroase ale suferințelor din lagăre au adus acasă și cite o scîntee din flăcările uriașe care în mai puțin de un an au ars pînă la temelie orînduirea veche din Rusia. Sînt unii care ar dori ca și aici acasă să aprindă flăcările acestui cataclism, pentru ca și aici să se întindă valurile incendiatoare care din Rusia țaristă au creat Rusia Sovietică“. Concomitent, contele Tisza István a declarat în parlamentul maghiar: „Locul țarismului în Rusia l-au luat bolșevicii, și aceasta este o mare primejdie pentru Europa. Vă fac atenți pentru ultima oară că soarta Ungariei este în joc“¹²³.

Pentru a împiedica răspîndirea ideilor revoluționare aduse de prizonierii din Rusia, creșterea luptei maselor populare împotriva exploatării, a războiului și pentru libertatea națională și a preîntîmpina destrămarea Austro-Unga-

¹¹⁸ Arh. st. Sighet, fond. Prefectura jud. Maramureș, acte diverse, dos. Mișcarea muncitorească socialistă din Maramureș, 1918.

¹¹⁹ *Ibidem*, pach. acte administrative, 321—399, dos. 327/1918.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ Arh. st. Cluj, fond. Prefectura jud. Cojocna, pach. 67, dos. 350/1918

¹²² *Ibidem*, pach. 37, dos. 6 418/1918.

¹²³ „Foaia țaranului“ nr. 6 din 31 martie 1918.

riei, încă din luna decembrie 1917 clasele dominante din monarhie au luat o serie de măsuri severe privitor la prizonierii ce se reîntorceau sau urmau să se reîntoarcă din Rusia. Referindu-se la măsurile luate de guvern față de acești prizonieri, un ofițer transilvănean din armata austro-ungară trecut în România a declarat : „La sfârșitul lunii decembrie (1917) ni s-a cetit ofițerilor un ordin secret în care ni s-a adus la cunoștință că nu peste mult vor sosi din Rusia prizonieri eliberați de către noul guvern. Ofițerii trebuie să cerceteze atmosfera ce domnește printre acești prizonieri veniți din Rusia. Cei presupuși că sînt contaminați de spirit revoluționar și muncitorii industriali trebuie selecționați și împărțiți la regimentele imperiale germane credincioase. Fără excepție trebuie selecționați toți soldații slavi, cehi, slovaci, sîrbi și români, care trebuie încadrați în regimente ungurești, trimiși pe alt front, fără să fie lăsați să treacă pe la vetrele lor“¹²⁴.

Mai mult, de teama ideilor revoluționare, guvernul austro-ungar a încercat chiar să refuze primirea prizonierilor de război care urmau să se reîntoarcă din Rusia. În numărul 9 din 28 februarie 1918 al ziarului „Nemzetközi szocialista“, care apărea la Petrograd, s-a publicat următoarea știre privind refuzul guvernului austro-ungar : „Ziarul din Petrograd «Vecernaia pocita» este informat că guvernul monarhiei a refuzat primirea acelor supuși austro-ungari care vor să meargă acasă, declarînd că aceștia sînt trimiși exclusiv pentru răspîndirea ideilor socialiste în patria lor. Teama celor de acasă (a claselor dominante. — C. E.) față de acești prizonieri este atât de mare — continua să relateze ziarul —, încît îi împușcă cu grămada cînd vor să treacă linia frontului spre casă. Cînd astfel de prizonieri se apropie de armatele «glorioase» avînd în mînă steaguri albe, în loc de primire amicală sînt întîmpinați cu gloanțe“.

Același refuz și aceeași atitudine brutală față de prizonierii ce voiau să se reîntoarcă acasă rezultă și din scrisoarea prizonierului Hauska Gyula adresată la 10 martie 1918 redacției ziarului „Forradalom“, în care spunea : „Am fugit din minele Nadejdinski împreună cu fratele meu și cu prietenul Farkas Imre cu intenția să ne reîntoarcem acasă... După 7 zile am ajuns la tranșeele rusești, peste care am trecut fără nici o greutate. Pe la ora 12 noaptea ne-am apropiat de tranșeele noastre. Dar abia am mers vreo 30 de minute, cînd deodată un glas german a strigat : Stai ! Stînga-mprejur ! Îndreptîndu-ne în direcția de unde s-a auzit glasul, am strigat plini de bucurie : Nu trageți ! Noi sîntem ! Ne reîntoarcem acasă din prizonieratul rusc ! Dar același glas ostil a repetat cruda somație : La stînga-mprejur, marș !“¹²⁵.

Firește, prizonierii nu au putut să treacă linia frontului austro-ungar, doi au fost împușcați, iar Hauska Gyula s-a reîntors la minele de unde plecase. La sfârșitul scrisorii, Hauska Gyula a adăugat plin de amărăciune și revoltă : „Am fost atît de stupefiați, încît nu am putut scoate nici un cuvînt. Cum se poate ca patria pentru care am luptat timp de trei ani să ne refuze și să ne

¹²⁴ „Forradalom“ nr. 9 din 7 aprilie 1918.

¹²⁵ *Ibidem*, nr. 5 din 10 martie 1918.

excludă din sîmul ei"¹²⁶. Soartă asemănătoare au avut sute de prizonieri ardeleni și bucovineni aflați pe pămîntul Rusiei¹²⁷.

Totuși, mulți prizonieri, riscîndu-și viața, au reușit să se întoarcă, trecînd peste linia frontului. Constatînd că în ciuda piedicelor puse numărul prizonierilor reîntorși individual din Rusia creștea de la o zi la alta, iar ideile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie se răspîndeau pe scară tot mai largă, guvernul austro-ungar a încercat să oprească temporar pătrunderea prizonierilor în țară pe cale diplomatică. El a anunțat guvernul sovietic că este gata să ducă tratative privind reîntoarcerea prizonierilor, însă aceștia să înceteze a mai trece linia frontului în mod individual. Guvernul austro-ungar urmărea prin aceasta atît oprirea infiltrării prizonierilor în țară, cît și supravegherea de aproape a celor ce urmau să se reîntoarcă în mod organizat. El a alcătuit o comisie pentru tratative, care, după unele date, a trecut linia frontului la 15 aprilie 1918. În baza punctului 6 al tratatului de pace de la Brest-Litovsk, comisia trebuia doar să discute schimbul de prizonieri, și acesta urma să se facă pe încetul¹²⁸.

În mod practic, schimbul de prizonieri ați pentru muncă și luptă dintre Austro-Ungaria și Rusia sovietică a început la sfîrșitul lunii mai. După comunicatul Ministrului de Război austriac, la finele lui iunie 1918 se reîntorseră din Rusia mai mult de 500 000 de prizonieri de război, adică aproximativ 25% din numărul total¹²⁹.

Cu prizonierii reîntorși în mod organizat, guvernul austro-ungar s-a purtat foarte aspru. Ei au fost internați temporar în lagărele așa-zise de carantină, pentru a fi supravegheați de aproape și a fi împiedicați de a lua contactul cu populația civilă. Aceste măsuri au fost aplicate și prizonierilor de război bolnavi și invalizi. Comentînd măsurile luate de guvern față de prizonieri, la 26 februarie 1918 ziarul „Kolosvári Hírlap“ scria că la Cluj a sosit primul transport de 1 600 de „frați prizonieri“ din Rusia, dar care au fost aduși în cea mai mare taină, „încît publicul nu a aflat nimic despre acest eveniment istoric“. Pentru a înșela masele, ziarul arăta că foștilor prizonieri nu li se poate da drumul acasă din motive sanitare, „deoarece ar putea să răspîndească o serie de boli molipsitoare, fapt pentru care trebuie ținuți mai mult timp în carantină“.

În numărul din 27 februarie 1918, același ziar, exprimînd punctul de vedere al claselor dominante, dezvăluia publicului adevăratul motiv al internării foștilor prizonieri. Ziarul arăta că prizonieri aparținînd Austro-Ungariei „s-au încadrat voluntari în armata rusă. Prin urmare, trebuie să fim foarte atenți ca nu cumva acești oameni rătăciți să aducă acasă și ideile lor periculoase. S-au găsit asupra lor tot felul de manifeste și documente secrete“.

¹²⁶ „Forradalom“, nr. 5 din 10 martie 1918.

¹²⁷ „Foaia țaranului“ nr. 6 din 31 martie 1918.

¹²⁸ „Népszava“ nr. din 12 mai 1918.

¹²⁹ V. M. Turok, *Ocerki istorii Avstrii v 1918—1929 godah*, Moscova, Acad. Nauk SSSR, 1955, p. 72.

După câteva zile, un alt ziar burghez din Cluj, „Ellenzék“, informa pe cititorii săi că la început numărul prizonierilor ce se reîntorceau zilnic pe jos din Rusia era de câteva sute, ulterior către 1 martie numărul lor se ridica la 4 000—5 000. „Pe cei reîntorși acasă — menționa ziarul — îi țin 14 zile în carantină severă pentru a împiedica bolile infecțioase aduse din Rusia. Oricât ar fi de dorit ca cei reîntorși să fie lăsați imediat la vatră, ...din diferite motive trebuie ținuți în cadrul armatei încă două săptămâni“¹³⁰.

Lagărul de carantină de la Cluj în care erau ținuți foștii prizonieri se afla la capătul străzii Andrei Mureșanu. Descriind acest lagăr, ziarul „Kolozsvári Hirnap“ din 5 martie 1918 arăta că el semăna cu un lagăr de prizonieri din Siberia.

Autoritățile militare urmăreau să înființeze un astfel de lagăr și în comitatul Turda-Arieș. La 27 martie 1918, comandamentul de grăniceri din Brașov a cerut subprefectului de Turda-Arieș să-i comunice dacă pe teritoriul comitatului există o clădire militară mai mare care ar putea servi ca lagăr de carantină pentru prizonierii reîntorși acasă¹³¹.

Dar, cu toată internarea în lagărele de carantină, foștii prizonieri reîntorși din Rusia desfășurau, alături de elementele înaintate din aripa stângă revoluționară a Partidului social-democrat și din sindicate, o vie agitație revoluționară printre populația civilă. Iată cum este descrisă această agitație de către un detectiv din Timișoara: „În ziua de 5 dec. (aprilie, C. E.) am fost încunoștințat în mod confidențial că prizonierii noștri care s-au reîntors din Rusia și care sînt cantonați în lagărele de triere fac mare agitație. Aceste lagăre de concentrare se găsesc... pe terenul gării Josefin și pe terenul din fața gării... în niște bărăci. Prizonierii se adună pe terenul din fața gării și pe cel de lângă bărăci în grupuri mari. Acești indivizi sînt vizitați de localnici, iar cei din provincii de către membrii familiilor lor..., cu care discută despre evenimentele petrecute în Rusia“¹³².

Foștii prizonieri arătau populației că în Rusia exista o altă orînduire decît în Austro-Ungaria; că în Rusia poliștii și jandarmii țariști au fost zdrobiți de muncitori; că țăranii din Rusia nu trăiesc în mizerie ca cei din Austro-Ungaria; în sfîrșit, că nu vor mai merge pe front și vor lămuri pe cei de acasă că războiul mondial este o mare afacere a capitaliștilor¹³³.

În gara Debrețin, foștii prizonieri care se reîntorceau din Rusia și mergeau la Timișoara s-au arătat în discuțiile cu populația civilă foarte indignați de faptul că în țară nu au libertatea de care s-au bucurat în ultimul timp în prizonierat. Acolo primeau o soldă și puteau să plece unde voiau, în timp ce, întorcîndu-se în patria lor, sînt tratați ca sclavi și vor trebui să plece iarăși

¹³⁰ „Ellenzék“ nr. 9 din 1 martie 1918.

¹³¹ Arh. st. Turda, fond. Prefectura jud. Turda-Arieș, pach. neinventariat, dos. 3 948/1918.

¹³² *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, vol. 5, Buda-
pesta, 1956, p. 165—166.

¹³³ *Ibidem*.

pe front. Ei arătau că războiul trebuie terminat cât mai curînd, că se vor ridica alături de clasa muncitoare să facă ordine ¹³⁴.

Mulți foști prizonieri, în ciuda măsurilor severe, au reușit totuși să evadeze din lagărele de carantină. Un ordin al Ministerului de Interne din 10 iunie 1918 făcea cunoscut prefecturilor din Transilvania că mai mulți soldați care au fost prizonieri în Rusia au reușit să fugă acasă și, pentru a nu fi descoperiți și duși din nou pe front, s-au îmbrăcat în uniforme rusești, dîndu-se drept prizonieri de război ruși ¹³⁵. În același timp Ministerul de Război a cerut preoților să conlucreze cu autoritățile militare pentru a combate ideile revoluționare, inclusiv cele aduse de prizonierii reînțorși din Rusia. „Găsec necesar — sublinia ordinul — că propaganda dușmanilor noștri, care are drept scop revoluția, să o anihilăm printr-o contra propagandă conștientă” ¹³⁶.

Ajungînd în satele transilvănene fie trecînd linia frontului în mod individual, fie evadînd din lagărele de carantină sau primind concedii de odihnă, o parte din prizonierii de război din Rusia cu care organizațiile socialiste reușiseră să stabilească unele legături au început să agite și mai mult țărănimea împotriva autorităților locale și a exploatatorilor. La 19 mai 1918, prim-pretorul plasei Teceu a raportat subprefectului de Maramureș că „soldații reînțorși din Rusia agită poporul și împiedică pe notari în activitatea lor; în 9 și 11 mai la distribuirea făinei i-au insultat; din cauza efectivului redus al jandarmeriei nu pot lua măsuri pentru retrimiterarea lor la corpuri și a împiedica agitația”. Prim-pretorul cerea întărirea postului de jandarmi și trimiterea de trupe pentru a putea împiedica agitația și a restabili ordinea ¹³⁷. În luna iunie, alți doi prim-pretori, unul din plasa Hida, iar altul din plasa Teaca, raportau subprefectului din comitatul Cojocna că soldații întorși din prizonieratul de război desfășoară o intensă agitație. De pildă, prizonierii întorși în comuna Dedrad, plasa Teaca, raporta prim-pretorul de aici la 30 iunie 1918 „fac agitație împotriva primăriei comunale pe tema rechizițiilor, din care cauză mai mulți din conducerea primăriei se pregătesc să-și dea demisia”. Prim-pretorul cerea să se înființeze un post de jandarmi și în Dedrad, deoarece cel din Dateș, fiind foarte ocupat cu prinderea dezertorilor, nu putea supraveghea pe prizonieri ¹³⁸.

În a doua jumătate a anului 1918, pe dată ce frământările revoluționare din Transilvania se îndreptau spre punctul culminant, acțiunile prizonierilor ardeleni întorși din Rusia capătă o amploare tot mai mare. La 13 august, mai mulți prizonieri reînțorși din Rusia, aflînd de abuzurile săvîrșite de învățătorul din Așchileul Mare (plasa Almaș), l-au omorît. Acțiunea lor a fost sprijinită de întreg satul ¹³⁹.

¹³⁴ L. Réti, *op. cit.*, p. 435—436.

¹³⁵ Arh. st. Cluj, fond. Prefectura jud. Cojocna, pach. 44, dos. 10 404/1918.

¹³⁶ Arh. st. Sighet, fond. Prefectura jud. Maramureș, pach. acte confidentiale ale subprefectului, actul 126/1918.

¹³⁷ *Ibidem*, pach. acte prezidențiale ale subprefectului, actul 93/1918.

¹³⁸ Arh. st. Cluj, fond. Prefectura jud. Cojocna, pach. 45, dos. 10 795/1918, și pach. 48, dos. 11 949/1918.

¹³⁹ *Ibidem*, pach. 56, dos. 14 870/1918.

În activitatea lor agitatorică, foștii prizonieri de război care s-au întors din Rusia erau sprijiniți și stimulați de populația satelor. Într-o scrisoare adresată unui prizonier care se afla încă în Rusia, familia sa din Transilvania îi scria : „Sculați-vă și veniți acasă“¹⁴⁰. Faptul este confirmat și de un raport al Comandamentului militar din Sibiu către Ministerul de Război din Viena. La 15 iunie 1918, Ministerul de Război din Viena a comunicat Ministerului de Război ungar că starea de spirit printre români, după cum rezultă din raportul Comandamentului militar din Sibiu, este apăsătoare : „Amărăciunea lor este îndreptată împotriva autorităților politice și îndeosebi a notarilor... În ultimii doi ani... aparținătorii lor (a soldaților prizonieri. — C. E.) au fost tratați în mod nedrept și nedemn. Notarii și primarii refuză să le asculte cererile și plîngerile... La rechiziții domnește protecția și se face o mare nedreptate la distribuirea ajutoarelor“¹⁴¹.

Pentru a stăvili agitația revoluționară desfășurată de prizonieri, ministrul de interne a cerut prefecturilor din Transilvania să facă cercetări amănunțite, iar soldaților din regimentele ardeleni comandamentul austriac le-a interzis să corespundeze cu cei de acasă, „pentru a nu lua contact cu ideile aduse de soldații întorși din Rusia“¹⁴². Cu același scop, la 9 iulie 1918, subprefecții din Transilvania au primit instrucțiuni speciale „pentru stabilirea comportării prizonierilor de război reîntorși acasă“¹⁴³. Privitor la prizonierii care s-au reîntors din Rusia trebuiau să se ceară informații de la autoritățile polițienești de primă instanță. Pentru fiecare prizonier urma să se stabilească dacă a săvârșit sau nu fapte penale sau dacă a participat la evenimentele din Rusia. În primul caz, fostul prizonier trebuia predat celei mai apropiate instanțe militare, iar în cazul al doilea să se ordone o supraveghere severă.

În a doua jumătate a anului 1918, paralel cu creșterea luptei revoluționare, dorința de pace a devenit un fenomen general atât în lumea orașelor, cât și a satelor. Muncitorii, soldații veniți în concediu și prizonierii reîntorși din Rusia erau principalii agitatori împotriva războiului.

Văzînd că cercurile militariste din Austro-Ungaria nu voiau să țină seama de dorința maselor, unii prizonieri de război plănuiau să silească guvernul să încheie pace, incendiînd recoltele marilor proprietari. Conform unei știri provenite de la Comandamentul suprem al armatei austro-ungare, prizonierii reîntorși din Rusia erau decizi că „în cazul cînd vor fi puși să lucreze la seceriș (pe moșii) să incendieze recolta, deoarece numai în felul acesta se putea pune capăt războiului“¹⁴⁴. La rîndu-i, comisarul guvernamental cu problemele alimentare din Transilvania, pentru a împiedica asemenea acțiuni, a cerut subprefecților de comitate la 29 iulie 1918 să supravegheze prizonierii reîntorși și pe cei aflați în concediu și să înăbușe în germene planurile acestora. Dacă

¹⁴⁰ „Foaia țaranului“ nr. 18 din 28 mai 1918.

¹⁴¹ Arh. st. Cluj, fond. Prefectura jud. Cojocna, pach. 56, dos. 15 226/1918.

¹⁴² Arh. st. Sighet, fond, Prefectura jud. Maramureș, pach. acte prezidențiale ale subprefectului, actul 162/1918.

¹⁴³ *Ibidem*, actul 158/1918.

¹⁴⁴ *Ibidem*, actul 155/1918.

totuși se vor întâmpla incendii, să se facă cercetări și autorii să fie aspru pedepsiți¹⁴⁵.

O parte din prizonierii reînțorși din Rusia, pentru a sili cercurile militariste să ceară pace, erau hotărâți să refuze plecarea pe front. În cazul când totuși ar fi fost trimiși, ei erau decisi să transmită inamicului parola „Rusia”, ceea ce însemna că refuză să lupte, iar inamicul putea înainta fără piedici. În același timp, o altă parte din foștii prizonieri, urînd războiul, desfășurau o vie agitație revoluționară în sînul unităților militare în care fuseseră repartizați¹⁴⁶.

Lupta prizonierilor ardeleni reînțorși din Rusia împotriva regimului habsburgic a crescut și mai mult spre toamna anului 1918, oînd contradicțiile din monarhia austro-ungară s-au ascuțit la maximum. Ea a fost stimulată, pe de o parte, de avîntul revoluționar și lupta de eliberare națională care au cuprins masele populare din Transilvania, iar pe de altă parte de înființarea în octombrie 1918 a Secției comuniste române de pe lîngă P.C.(b) din Rusia la Moscova.

După înființare, Secția comunistă română s-a îngrijit ca prizonierii ce se reînțorceau în țară să fie aprovizionați cu cît mai multă literatură revoluționară.

La sfîrșitul lunii octombrie, cînd în Transilvania s-au aprins flăcările revoluției burghezo-democratice, iar muncitorimea se afla în primele rînduri, foștii prizonieri s-au alăturat revoluției și împreună cu soldații și țărani au început să atace autoritățile puterii de stat, pe moșieri și chiaburi.

Exprimîndu-și dezaprobarea față de aceste acțiuni, ziarul „Aradi Közlöny” scria în numărul său din 3 noiembrie 1918 : „Acești indivizi... cred că pentru toate amărăciunile care s-au adunat în sufletele lor în decursul celor 5 ani pot acum să se răzbune, că acum pot să se răfuiască cu toți aceia care în timpul războiului i-au prigonit pe ei și familiile lor pe drept ori pe nedrept și cu cei care... cu arma autorității oficiale le-au pricinuit pagube materiale. Acum, o dată cu izbucnirea frigurilor revoluției, ei socotesc că a venit ceasul izbînzii...”

În comuna Voivodeni (reg. Mureș Autonomă-Maghiară), la 7 noiembrie 1918 prizonierii întorși din Rusia împreună cu țărani din sat au atacat castelul contelui Zichy Vladimir și prăvălia unui negustor bogat, devastîndu-le¹⁴⁷. După cîteva zile, în comuna Aruncuta (reg. Cluj), mai mulți prizonieri au organizat întruniri la care plănuiau să atace autoritățile locale¹⁴⁸. În Maramureș, soldații răsculați și prizonieri au devastat domeniile statului din satul Talabor.

Potrivit rapoartelor telegrafice primite, Comandamentul teritorial din Kosice comunica la 13 noiembrie 1918 unităților din subordine, că „inițiatorii

¹⁴⁵ Arh. st. Cluj, fond. Prefectura jud. Cojocna, pach. 51, dos. 13 063/1918.

¹⁴⁶ Arh. st. Sighet, fond. Prefectura jud. Maramureș, pach. acte confidentiale ale subprefectului, actul 171/1918.

¹⁴⁷ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, anexa II, fond. Consiliul Național Reghin, dos. 21/1918.

¹⁴⁸ Arh. st. Cluj, fond. Prefectura jud. Cojocna, pach. 6 400—7 700, act. 7 657/1919.

jafurilor, tâlhăriilor ce se întâmplă pe teritoriul țării sînt în cele mai multe cazuri prizonierii de război... și soldații care se întorc direct de pe front“¹⁴⁹.

Luptele îndârjite ale maselor populare din octombrie și noiembrie 1918, la care au participat și prizonierii de război reînțorși din Rusia, au lichidat vechiul aparat de stat austro-ungar și au creat condițiile pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român.

Din cele expuse în lucrarea de față rezultă, că în anii primului război mondial imperialist, un număr considerabil de români transilvăneni și bucovineni din armata austro-ungară, au ajuns prizonieri în Rusia.

După atitudinea lor față de războiul imperialist și evenimentele revoluționare din Rusia, prizonierii se pot grupa în 3 categorii a) în prima categorie se includeau prizonierii ardeleni și bucovineni care mînați de idealuri patriotice și stimulați de propagandă națională au cerut să se înroleze voluntari în armata română, pentru a lupta cu arma în mînă la eliberarea Transilvaniei și Bucovinei de sub stăpînirea Austro-Ungariei și unirea cu România ; b) din a doua categorie făceau parte prizonierii români, care au simpatizat sau au trecut deschis de partea Revoluției din Octombrie, apărînd cu piepturile lor puterea sovietică împotriva intervenționiștilor străini și a bandelor albgardiste ; c) în sfîrșit a treia categorie o formau prizonierii români care doreau să se reîntoarcă cu orice preț în țară. Ajungînd însă pe meleagurile lor s-au alăturat revoluției burghezo-democratice din toamna anului 1918 care a nimicit vechea stăpînire habsburgică în Transilvania.

¹⁴⁹ Arb. S. Sighet, fond. Prefectura Maramureș, pach. acte administrative 21001—21477, dos. 21115/1918.

**ASPECTE PRIVIND CONTRIBUȚIA BRAȘOVENILOR
LA LUPTA PENTRU DESĂVÎRȘIREA UNITĂȚII NAȚIONALE
A POPORULUI ROMÂN (1918)**

ION NICOARĂ

Încheierea procesului de creare a unității naționale a poporului român, desăvârșirea ei, a avut loc în timpul și în strânsă legătură cu dezmembrarea monarhiei austro-ungare, ca urmare a luptei dusă de masele populare asuprite. Destrămarea acestei monarhii, grăbită în condițiile primului război mondial, a fost o consecință firească, inevitabilă a întregii dezvoltări istorice a popoarelor din monarhie, iar formarea pe ruinele ei a statelor naționale o legitate istorică. Crearea statelor naționale independente Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia și desăvârșirea statului național unitar România au însemnat, în ciuda faptului că statele respective nu erau constituite pe baze largi democratice, un pas înainte în dezvoltarea social-politică a popoarelor din fostul imperiu.

Desăvârșirea unității naționale a poporului român era deci o necesitate istorică obiectivă, iar lupta dusă în acest scop de masele largi o luptă justă, legitimă, deoarece ea concorda cu năzuințele de veacuri ale poporului român și cu sensul dezvoltării istorice, fiind o condiție a progresului său.

În Transilvania, Banat, Crișana și Bucovina, în condițiile crizei sistemului dualist austro-ungar din timpul primului război mondial s-a ascuțit la maximum lupta de eliberare socială și națională a poporului român. Încă din vara anului 1917 și în tot cursul anului 1918 au avut loc în Transilvania greve și demonstrații muncitorești (Timișoara, Reșița, Arad, Oradea, Valea Jiului, Munții Apuseni, Ocna Dejului); cele două greve generale din ianuarie și iunie 1918 au cuprins și Transilvania. Concomitent s-au desfășurat o seamă de acțiuni și mișcări țărănești. Poporul dorea unirea.

Burghezia română din Transilvania, în majoritatea ei, năzuia și ea la despărțirea de Austro-Ungaria și la unire. Această orientare s-a vădit în ziare ca „Românul” din Arad, redactat de V. Goldiș, „Drapelul” din Lugoj, redactat de Valeriu Braniște, amândoi foști profesori la Gimnaziul român din Brașov. Cauza unirii răsuna puternic în conștiința poporului român de ambele părți ale Carpaților. Când armata română a trecut Carpații în august 1916, ziarul „Gazeta Transilvaniei” din Brașov a apărut în chenar tricolor, și în paginile acestui ziar românesc s-au scris articole pline de avânt patriotic de către

O. Goga, I. Agârbiceanu, N. Iorga, deși a apărut în aceste condiții doar șase săptămâni ¹.

Înfrângerile care au urmat din octombrie 1916 înaintea au produs îngrijorare poporului român din Transilvania; el însă n-a descurajat. Mulți dintre românii transilvăneni din ținuturile reocupate au trecut în România și de acolo în străinătate, continuându-și lupta pentru unirea poporului român. În Franța, în Italia, în Anglia, peste ocean în S.U.A., ei au desfășurat o intensă activitate de lămurire a opiniei publice mondiale asupra necesității dezmembrării Austro-Ungariei și a eliberării naționale a popoarelor oprite de ea. La Paris a luat naștere Comitetul național român, recunoscut de către guvernul francez ca o reprezentanță politică. Din acest comitet național, devenit mai apoi Comitetul unității naționale, făceau parte și emigranți ardeleni, ca O. Goga, V. Luca-ciu, profesorii brașoveni I. Blaga, N. Bogdan și C. Lacea ².

În condițiile adâncirii crizei monarhiei dualiste din vara și din toamna anului 1918, reprezentanții Partidului național român și ai secției române a Partidului social-democrat din Ungaria au început să-și pună problema creării unui comitet național român care să preia conducerea luptei poporului român din monarhie. Discuțiile dintre cele două partide au început din primele zile ale lunii octombrie 1918 la Budapesta. Începute înainte de adoptarea hotărârii Comitetului central al P.N.R. de la Oradea din 12 octombrie 1918, aceste discuții au prilejuit oarecum acea hotărâre. Din cauza unor conducători de dreapta ai P.N.R., formarea Comitetului național român a fost târâgănată pînă la 31 octombrie 1918, cînd s-a constituit Comitetul național român din 6 delegați ai P.N.R. și 6 delegați ai secției române a P.S.D.U. ³. Ziarul „Adevărul”, organul secției române a P.S.D.U., anunța astfel constituirea Comitetului național român: „Românii din Transilvania și Ungaria și-au constituit Comitetul național român ca unicul for care reprezintă voința poporului român și se bazează pe libera hotărâre asigurată de curentul vremii și de voința popoarelor libere ⁴.

În zilele de 3—4 noiembrie 1918, pentru a se apropia de baza sa de masă — poporul din Transilvania —, comitetul și-a mutat sediul de la Budapesta la Arad sub numele de Comitetul național român central, considerîndu-se organ de conducere al luptei pentru drepturi naționale ale românilor, cerînd totodată autorităților ungare să-l recunoască ca organ suprem de administrație în teritoriile locuite de români în Transilvania și Ungaria ⁵.

Comitetul național român central a început să se ocupe cu organizarea și îndrumarea luptei naționale a poporului român. El a purtat discuții fără

¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 197—199 din octombrie 1916.

² I. Blaga, *Anuarul jubiliar al liceului „Andrei Șaguna”*, 1925, p. LXIII.

³ M. Constantinescu, L. Banyai, V. Curticăpeanu, C. Göllner și C. Nușu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900—1918)*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 173.

⁴ „Adevărul” din 21 octombrie 1918, după *Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900—1918)*, p. 173.

⁵ M. Constantinescu ș.a., *op. cit.*, p. 117.

rezultat cu noul guvern ungar, burghezo-democratic, al lui Karolyi la Arad, deoarece acest guvern nu înțelegea să destrame vechiul stat ungar.

În acest timp, mișcarea muncitorească lua amploare. În zilele de 31 octombrie și 1 și 2 noiembrie s-au intensificat luptele muncitorești și țărănești în Timișoara, Arad, Reșița, Oradea, Valea Jiului, Cluj, Brașov, Sibiu, Sighișoara, Tg.-Mureș. Masele muncitorești au fost forța motrice a acestor lupte revoluționare. Concomitent se desfășoară tot mai larg și mișcarea de eliberare națională și de unire cu România. Pe întreg teritoriul Transilvaniei se constituiau comitete naționale județene și locale, paralel cu ele formîndu-se și comitete naționale săsești și maghiare. Sub presiunea acestor mișcări, Comitetul național român central din Arad a hotărît la 15 noiembrie 1918 convocarea Adunării naționale a poporului român din Transilvania și Ungaria pentru 1 decembrie 1918 la Alba-Iulia, adunare care va declara unirea Transilvaniei cu România.

Prezentînd problema desăvîrșirii statului național român, istoricii noștri relevă rolul hotărîtor al maselor populare în cadrul mișcării de eliberare și unitate națională, dar în același timp și poziția celorlalte clase și pături sociale pentru a înțelege acest act în toată complexitatea lui. Noi ne vom ocupa în paginile care urmează de anumite aspecte mai puțin cercetate, de activitatea unor cercuri înaintate, legate de popor, desfășurată pentru cauza unirii atît în Transilvania, cît și peste hotare, urmărind îndeosebi contribuția populației brașovene și a unor reprezentanți ai săi la realizarea actului de la 1 decembrie 1918.

Brașovenii și corpurile de voluntari români constituite peste hotare. În capitolul care urmează vom sublinia în primul rînd activitatea brașovenilor în cadrul corpurilor și formațiilor de voluntari români constituite în Rusia, Italia, la Praga și în S.U.A., care au luptat apoi pentru făurirea unității naționale depline a poporului român.

Astfel, în cadrul corpului de voluntari format în Rusia s-a remarcat activitatea locotenentului medic brașovean Pompiliu Nistor. La începutul anului 1917 existau în Rusia aproximativ 120 000 de prizonieri români transilvăneni⁶, răsîndiți în toate guberniile pînă în Siberia, folosiți fiind în muncile agricole, la transporturi militare etc.⁷. Cererile lor, înaintate guvernului rus încă din anii 1914—1915, au căpătat răspuns favorabil pentru formarea de unități de voluntari de-abia în luna februarie 1917, cînd a intervenit și guvernul României, atunci aliat cu Rusia. La început, sediul corpului de voluntari a fost la Darnița, lângă Kiev, iar din mai 1917 el s-a mutat la Kiev⁸.

Dacă la început în acest corp s-au înscris doar 1 500 de soldați și 50 de ofițeri, aflați atunci în apropiere de Kiev, în scurt timp numărul lor a crescut, astfel încît în vara anului 1917 au fost trimiși spre Iași de către acest corp 396 de ofițeri și 9 721 de soldați voluntari, reprezentînd 8,43% din totalul

⁶ „România Mare“, Kiev, nr. 22 din 22 decembrie 1917.

⁷ Dr. P. Nistor, *Istoria corpului voluntarilor români din Rusia*, Arh. Bisericii Sf. Nicolae-Brașov, colecția dr. P. Nistor, nr. 1 027.

⁸ „România Mare“, Kiev, nr. 22 din 22 decembrie 1917.

prizonierilor, procentajul cel mai mare de voluntari realizat de popoarele subjugate de către Austro-Ungaria⁹.

Munca de agitație printre prizonieri se desfășura de la om la om, prin scrisori și prin presă. De la 20 iulie 1917 voluntarii dispuneau de o foaie a lor, „România Mare“, redactată de Sever Bocu, Ghiță Pop și Ion Iosif Șchiopul, foști redactori la „Tribuna“ din Arad. Foaia apărea săptămînal; în total au apărut 23 de numere¹⁰.

În coloanele ei s-au publicat și scrisori ale soldaților, ca și articole semnate de scriitori din țară, ca Mihail Sadoveanu. Menționăm apelul lui Ion Colan, prizonier din Bran, intitulat *Către brăneni*, prin care chema pe toți prizonierii, și în special pe cei din Bran, să se înscrie în corpul voluntarilor¹¹. Foaia a contribuit la răspîndirea ideii de unitate națională și la intensificarea activității voluntarilor pentru desăvîrșirea statului național român.

În decembrie 1917, corpul voluntarilor a organizat „Comitetul național al românilor din țările subjugate“, exponent politic al prizonierilor¹².

Asupra orientării politice a voluntarilor au avut o mare influență revoluția burghez-democratică din februarie 1917 din Rusia și luptele revoluționare desfășurate de proletariatul rus în perioada dualității puterii. Mai ales tezele marxist-leniniste privitoare la problema națională i-au încurajat pe voluntari. De aceea, în aprilie 1917, corpul voluntarilor români din Rusia a adoptat un memoriu prin care cereau unirea teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români cu România. Acțiunea aceasta a voluntarilor se încadrează în lupta justă desfășurată în toate direcțiile de poporul român din Transilvania pentru eliberarea sa națională. Memoriul lor este cunoscut istoriografiei noastre; ceea ce este necunoscut și merită să fie relevat este *Manifestul* către voluntari, elaborat de către dr. Pompiliu Nistor, medic, mobilizat în armata austro-ungară, care a ajuns în 1915 prizonier în Rusia și apoi voluntar.

Manifestul a fost întocmit la 11 aprilie 1917 și se află în Arhivele statului din Brașov¹³. El a premers memoriul cunoscut și l-a determinat; este propriu-zis expunerea de motive a memoriului. Preciind revoluția din februarie 1917 ca „un salt mare de la absolutivă la republică“¹⁴, medicul brașovean se oprește la poziția socialiștilor nu numai din Rusia, ci și din Franța, Anglia, Olanda în problema națională. Citează pentru aceasta din apelul Sovietului de deputați ai muncitorilor și soldaților, în care se prevedea dreptul popoarelor la autodeterminare. În *Manifest* este copiat caligrafic termenul de „samo opredelenie“¹⁵, asupra căruia P. Nistor revine de multe ori. El cere românilor transilvăneni aflați în prizonierat să-și exprime năzuințele de unire cu România, „căci întreaga noastră ființă în calitate de voluntari se bazează pe con-

⁹ Elie Bufnea, *Formațiile de voluntari, în Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, 1918—1920*, vol. I, p. 123.

¹⁰ Elie Bufnea, *op. cit.*, p. 123.

¹¹ „România Mare“, Kiev, nr. 22 din 22 decembrie 1917.

¹² Elie Bufnea, *op. cit.*, p. 123.

¹³ Arh. st. Brașov, fond. „Astra“, colecția dr. P. Nistor, nr. 9/957.

¹⁴ *Manifestul Nistor*, p. 1.

¹⁵ *Ibidem*, p. 4.

diţia dezlegării acestei chestii în sensul unirii fiecărui popor într-un stat naţional independent”¹⁶, spune *Manifestul*. El ia totodată atitudine hotărîtă împotriva trădătorilor care au semnat diferite declaraţii de loialitate faţă de monarhia habsburgică şi împotriva deputăţiilor spre Viena¹⁷, referindu-se cu deosebire la unii conducători ai Partidului naţional român care în februarie 1917, la cererea primului ministru ungar Tisza, au semnat o declaraţie de loialitate faţă de monarhie. *Manifestul* către voluntarii transilvăneni, redactat de medicul braşovean, califica orice alipire la Habsburgi şi monarhie „o trădare, care nu i se poate ierta nimănui”¹⁸.

Convins că în desfăşurarea istorică popoarele joacă rolul principal şi că revoluţia rusă va stimula lupta popoarelor împotriva asupritorilor, el spune răspicat: „Am convingerea că soarta popoarelor şi a statelor şi rolul conducător în facerea păcii viitoare încet-încet scapă tot mai mult şi mai decisiv în mîna însăşi a maselor popoarelor prin organizaţiile lor democratice şi socialiste şi mai ales în urma revoluţiei ruseşti”¹⁹. Această convingere a medicului braşovean stă la baza *Manifestului*, menit să convingă pe prizonieri a lua soarta poporului în propriile lor mîini, alungînd teama faţă de stăpînitorii unguri, stăpînitori care să ştie că „nu-i mai vrem”, iar ai noştri să ştie că „nu i-am uitat şi să prindă din curajul nostru nou curaj, nouă voinţă de a suferi şi spera”²⁰.

Pornind de la constatarea că flacăra revoluţiei a schimbat cu totul faţa lucrurilor, dr. P. Nistor spune voluntarilor prin *Manifestul* său că „azi şi în viitor mai mult soarta lumii se decide în casa ţăranilor şi-n atelierele muncitorului... Astăzi se pun în discuţie în piaţă tratatele şi alianţele diplomaţilor”²¹. Sînt idei înaintate şi preţioase care au influenţat pe voluntari. Apreciind că poporul din monarhie nu-şi poate exprima liber năzuinţele, el arată că acest drept revine aceluia care au ieşit de sub jugul „ce-nchide gura celor de-acasă”, şi anume: refugiaţilor transilvăneni, care au trecut Carpaţii cu inima curată, nu şi celor care au fugit ca să-şi apere „cînstita piele”, şi apoi voluntarilor care, dacă pînă acum au tăcut, trebuie în sfîrşit să acţioneze. De aceea, în concluzie, el propune voluntarilor să întocmească un memoriu către guvernul provizoriu al Rusiei, care să fie adresat şi comitetelor muncitorilor şi soldaţilor din Petrograd, Moscova, Kiev şi oraşele mai însemnate, precum şi altor organe ale revoluţiei; partidelor politice şi bărbaţilor de stat mai importanţi din Rusia; ziarelor şi revistelor ruseşti; organizaţiilor naţionale cehe, sîrbeşti, poloneze şi rutene din Rusia, „care au acelaşi scop”; reprezentanţilor din Rusia şi statelor aliate şi neutre; biroului de presă, guvernului român şi ziarelor româneşti.

¹⁶ *Manifestul Nistor*, p. 6.

¹⁷ *Ibidem*, p. 8.

¹⁸ *Ibidem*, p. 7.

¹⁹ *Ibidem*, p. 8.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 9—10.

În *Manifest* sînt formulate apoi șapte teze propuse a fi cuprinse în memoriu²² și expuse apoi în memoriul adoptat. *Manifestul* a fost citit în adunarea generală a corpului voluntarilor români din Darnița, care l-a ascultat cu însuflețire și a acceptat în unanimitate propunerea de a se redacta o adresă către guvernul provizoriu în sensul *Manifestului*; Adunarea generală a ales din sînul său o comisie de nouă membri pentru redactarea adresei. În componerea ei intrau: dr. P. Nistor, dr. V. Deleu, dr. O. Vasu, dr. V. Nedelcu, dr. G. Juga, dr. V. Chiroiu, S. Gocan, E. Isopescu, dr. Ghilezan²³. Comisia a încredințat redactarea tot dr. P. Nistor.

Adresa alcătuită de dr. P. Nistor în spiritul *Manifestului* său, scrisă cu mîna²⁴, a fost citită și supusă aprobării unei noi adunări generale a corpului voluntarilor români din Darnița-Kiev în ziua de 13/26 aprilie 1917. Ea a fost aprobată în unanimitate, hotărîndu-se să fie tradusă în limba rusă și limba franceză și trimisă imediat „celor amintiți în motivare”²⁵.

Această adresă din 13/26 aprilie 1917, cunoscută de fapt sub denumirea de *Proclamația de la Darnița*, a fost semnată de 250 de ofițeri și 250 de subofițeri și soldați, cei mai mulți fiind intelectuali; între ei se aflau și țărani și muncitori ca delegați ai corpului voluntarilor români din Austro-Ungaria.

Proclamația a fost înaintată guvernului provizoriu al Rusiei, Sfatului deputaților muncitorilor și soldaților din Petrograd și tuturor statelor aliate și neutre prin reprezentanții lor din Rusia.

Pe unul dintre exemplarele tipărite în limba rusă se află o însemnare a dr. P. Nistor, în care se spune că s-au făcut două originale românești: unul s-a dat guvernului român, al doilea s-a trimis la Petrograd guvernului G. Lvov²⁶.

Această proclamație a fost publicată mai întîi în ziarul „România” din Iași²⁷, în același număr în care ziarul anunță sosirea la Iași a primului eșalon de voluntari români transilvăneni: 500 de soldați și 130 de ofițeri. Era prima armată națională a Transilvaniei. Proclamația cuprinde, în esență, ideile din *Manifestul* analizat mai sus și cererea de unire cu România în numele „drepțului fiecărei națiuni capabile de viață de a-și hotărî singură soarta, de a-și alege singură statul și forma prin care voiește a se guverna”. Se cerea categoric dezmembrarea Austro-Ungariei, pentru „repararea mării nedreptăți istorice ce s-a făcut popoarelor prin încătușarea lor”. Se lua atitudine împotriva autonomiei naționale, fiindcă autonomia are îndreptățire pentru minorități; or, românii „în Austro-Ungaria constituie majoritatea națiunilor nemaghiare și negermane”; la fel împotriva plebiscitului, căci exprimarea liberei convingeri este suprimată în monarhie de legi aspre și închisori, dovadă fiind cei 400 de

²² *Manifestul Nistor*, p. 11.

²³ Arh. st. Brașov, fond. „Astra”, colecția dr. P. Nistor, nr. 9/954.

²⁴ *Ibidem*, colecția dr. P. Nistor, nr. 9/956.

²⁵ *Ibidem*, nr. 9/954.

²⁶ Arh. st. Brașov, colecția dr. P. Nistor, nr. 9/955.

²⁷ „România”, Iași, nr. 128 din 7 iunie 1917. Un extras din adresă a fost publicat și în volumul *Marea unire de la 1 decembrie 1918*, Bibl. „Astra”, 1943; de asemenea în ziarul „Patria”, Cluj, nr. 176 din 15 august 1933.

fruntași ai poporului român executați numai în 1917, cele câteva mii de români închiși în temnițe și averile lor confiscate²⁸.

În acest fel, poporul român din Transilvania, prin fiii săi căzuți în prizonierat, își exprima voința de unire și-și puna viața feciorilor săi în slujba acestei uniri. Proclamația avea o mare importanță propagandistică, combătînd propaganda austro-ungară și făcînd cunoscut popoarelor lumii poziția adevărată a poporului nostru. Ea a fost citată de G. Moroianu în memoriul pe care l-a înaintat guvernului englez la 24 septembrie 1918 pentru a susține dezmembrarea Austro-Ungariei și unirea poporului român²⁹.

Voluntarii au luptat și efectiv pe front împotriva monarhiei habsburgice. Unii din cei aproximativ 10 000 de voluntari sosiți în Moldova au fost repartizați la diferite unități ale armatei române, iar alții au constituit batalioane exclusive de voluntari, cum au fost cele trei batalioane din Corpul I armată³⁰. Voluntarii au luat parte la bătăliile din vara anului 1917 la Mărășești și Mărăști. Numai din cele șapte comune secelene ale Brașovului au căzut în acele lupte 250 de voluntari, aparținînd tuturor categoriilor sociale³¹.

După transformarea revoluției burghezo-democratice din februarie în revoluție socialistă în octombrie 1917, mulți prizonieri români din rîndurile armatei austro-ungare aflați în Rusia au fost eliberați de către noua putere muncitorească-țărănească. Reveniți în Transilvania, aceștia îndemneau poporul la luptă, contribuind la dezvoltarea mișcării muncitorești, care imprimă luptei pentru unire un caracter din ce în ce mai ascuțit. Autoritățile îi urmăreau, considerîndu-i „cu idei bolșevice”³².

După victoria mării Revoluții Socialiste din Octombrie 1917, Puterea sovietică a ieșit pe cale revoluționară din războiul imperialist, iar România ducea tratative de pace cu Germania și Austro-Ungaria, tratative încheiate prin pacea de la Buftea-București. În aceste condiții, la 2 februarie 1918, Corpul I al voluntarilor transilvăneni, aflat la Darnița, a fost desființat. Voluntarii nu se puteau însă întoarce în Transilvania, fiindcă pentru Austro-Ungaria ei erau trădători; nu se puteau duce nici spre Iași sau Kiev, căci Ucraina era ocupată de trupele germane, iar România, după pacea de la Buftea, a fost nevoită să înceteze lupta. Ei nu se puteau retrage decît spre est, prin Siberia.

De aceea, încă de la începutul anului 1918, prin activitatea lui Voicu Nițescu și Victor Braniște, amîndoi brașoveni, ca delegați ai guvernului român din Iași, a început organizarea Corpului II de voluntari transilvăneni și bucovineni la Samara pe Volga, la Celeabinsk în Siberia apuseană și la Vladivostok în Extremul Orient. Corpul era dotat cu cele necesare de către francezi

²⁸ Arh. st. Brașov, colecția dr. P. Nistor, nr. 9/955.

²⁹ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, București, Atel. grafice „Cult. naț”, 1929, p. 61.

³⁰ I. Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 137.

³¹ G. Moroianu, *op. cit.*, p. 47.

³² V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, București, Edit. politică, 1960, p. 445.

și englezi³³. Sediul corpului era la început la Celeabinsk și avea ca organ suprem Comitetul național român din Rusia, format la 3 august 1918. Președintele comitetului era V. Nițescu. Acesta era unul dintre primele comitete naționale române³⁴.

Pentru a stabili o legătură între prizonierii români răspândiți prin toată Siberia de la Celeabinsk pînă la Irkuțk și Vladivostok, voluntarii au hotărît să tipărească un ziar, intitulat „Gazeta Transilvaniei și Bucovinei“, care a apărut cu primul număr la Celeabinsk în 13/26 octombrie 1918³⁵. Trei zile după apariția ei, „Gazeta“ publica o declarație a voluntarilor prin care se cerea unirea Transilvaniei și a Bucovinei cu România³⁶. Hotărîrea a fost adoptată de adunarea generală, la care au participat mii de voluntari. Această hotărîre a voluntarilor a fost notificată însuși președintelui Wilson de către V. Nițescu prin telegraf de la Celeabinsk³⁷.

Astfel, după manifestul și proclamația adoptată în aprilie 1917 la Darnața, în care voluntarii români din Rusia cereau unirea de la guvernele Antantei, facem acum cunoștință cu o nouă declarație a lor, în care solicită unirea. Ea era adoptată într-o vreme în care Partidul național român din Transilvania, după cum arată rezoluția adoptată de comitetul său de conducere la 12 octombrie la Oradea, vorbea doar de autonomia Transilvaniei; în rezoluția citată de Al. Vaida în parlamentul din Budapesta la 18 octombrie 1918 în numele P.N.R., se cerea „deplina libertate națională pentru națiunea română din Ardeal și Ungaria, ca, liberă de orice influență străină, să poată hotărî singură despre așezarea sa printre națiunile libere“³⁶, fără să se ceară direct unirea, hotărîre adoptată mai tîrziu sub presiunea mișcării populare și revoluționare.

La sfîrșitul anului 1918, sediul Corpului II de voluntari, care dispunea de vreo 5 000 de oameni și peste 100 de ofițeri, s-a mutat la Irkuțk, unde s-a reorganizat³⁹.

La Irkuțk, voluntarii au scos vreo șase numere din „Gazeta Transilvaniei“, șapirografiate sau scrise cu mîna. Ea era citită în toate companiile cu glas tare⁴⁰. Pe lîngă „Gazeta Transilvaniei“, de care răspundea acum Victor Braniște, Voicu Nițescu a scos ziarul „Neamul românesc“ cu același scop.

În vara anului 1918, Victor Braniște, primi la Vladivostok o scrisoare de la Vasile Stoica, absolut al Gimnaziului român din Brașov, aflat în S.U.A. ca delegat al guvernului român din Iași. Acesta, așa cum se va arăta mai departe, în cadrul activității sale unioniste desfășurate în S.U.A., urmărea să

³³ C. Kirișescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. III, București, 1925, ed. 2, p. 118.

³⁴ Elie Bufnea, *op. cit.*, p. 126.

³⁵ Victor Braniște, *Gazeta Transilvaniei în Siberia*, în *Almanahul presei române*, 1926, p. 80.

³⁶ V. Nițescu, *Gazeta Transilvaniei. O recapitulare necesară*, Brașov, tip. „Astra“, f. a., p. 16.

³⁷ Elie Bufnea, *op. cit.*, p. 127.

³⁸ *Din istoria Transilvaniei*, ed. 2, vol. II, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 360.

³⁹ C. Kirișescu, *op. cit.*, vol. III, p. 118—119, și Elie Bufnea, *op. cit.*, p. 127.

⁴⁰ V. Braniște, *op. cit.*, p. 80.

înființeze unități militare din români transilvăneni stabiliți în America, care să fie apoi trimise în Europa. Vasile Stoica chema la Washington pe V. Braniște și încă un ofițer „priceput și în politică”, pentru a-i folosi la organizarea și instruirea unităților de voluntari pe cale de formare. Pentru cheltuielile de deplasare, le trimite în același plic cu scrisoarea 300 de dolari, menționând că mai are încă 300 de dolari de la un binevoitor american, pe care li-i va expedia când vor sosi la San Francisco⁴¹. Intenția lui V. Stoica era să cheme în S.U.A. și alți ofițeri dintre voluntarii români aflați în Siberia⁴².

Organizațiile de voluntari, ca și comitetele naționale care le conduceau, erau organizații care ajutau lupta pentru unire a poporului român, dar ideologic aveau limite impuse de caracterul lor burghez. Voluntarii au rămas în Siberia pînă în mai 1919, când au fost repatriați cu două vapoare prin Vladivostok și Oceanul Pacific, ajungînd în patrie după terminarea războiului⁴³.

Brașovenii n-au lipsit nici din formația de voluntari români înjghebată la Praga. Conducătorii austro-ungari, temîndu-se de prezența unor regimente recrutate dintre români în orașele Transilvaniei mai ales după intrarea României în război, au dispus mutarea sediului acestora în părțile interioare ale monarhiei. În Praga se aflau Regimentele 2, 37 și 51 infanterie, cu partea sedentară a lor, Regimentul 3 fiind mutat din Brașov.

În perioada desfășurării revoluției burghezo-democratice a popoarelor din monarhia austro-ungară din octombrie-noiembrie 1918, românii din aceste regimente s-au organizat într-un corp de voluntari compus din 18 ofițeri, 81 de subofițeri și 492 de soldați sub comanda căpitanului Al. Simon și locotenentului Zeno Herbay. În zilele de 28—29 octombrie 1918, când se forma Cehoslovacia independentă, ei au refuzat să execute ordinele comandanților austro-ungari din oraș și s-au pus la dispoziția Comitetului național ceh. Ei au ajutat pe cehi să ocupe instituțiile publice din Praga și să dezarmeze armata generalilor Kestranek și Stronsche. Sub protecția voluntarilor români s-au format primele detașamente naționale cehi de socoli și tot ei le-au dotat cu armamentul necesar, capturat prin luptă de la armata austro-ungară. Legiunea română a slujit Vyborgului cehoslovac pînă la 25 noiembrie, când a plecat spre Transilvania fără cei doi comandanți, care au rămas mai departe la dispoziția sa⁴⁴.

Populația orașului Praga, recunoscătoare, le-a dăruit voluntarilor români un steag confecționat în culorile naționale românești. Printre voluntari se aflau și vreo 20 de brașoveni locuitori ai Șcheiului, muncitori, zidari, croitori, vopsitori, un profesor de la gimnaziul român etc.⁴⁵. La întoarcere, voluntarii brașoveni au adus cu ei steagul. El a fost păstrat pînă în 1931 de voluntarul

⁴¹ Arh. Bis. sf. Nicolaie-Brașov, Scrisoarea lui V. Stoica către V. Braniște, colecția dr. P. Nistor, nr. 692.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Elie Bufnea, *op. cit.*, p. 128.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 139; Gh. Repede, *Legiunea română din Vyborg*, „Kraft und Drotleff”.
Donăzeci de ani de la Unire, vol. I, Oradea, 1938, p. 318—321.

⁴⁵ Arh. st. Brașov, fond. „Astra”, nr. 9/960, 116.

Nicolae Cornu. În acest an, foștii voluntari au cerut ca steagul să fie donat Muzeului „Astra“, ceea ce s-a făcut, dar numai după ce și-au dat semnătura 14 din foștii voluntari și după ce au intervenit și autoritățile, deoarece Nicolae Cornu susținea că are dreptul să păstreze steagul în continuare, fiindcă el l-a salvat în peripețiile drumului de la Praga la Brașov⁴⁶. Astăzi steagul se află în Muzeul regional Brașov. Pe el este brodată următoarea inscripție:

C.S.L. OBEC LEGIONARSKA RUMUNSKYM BRATRIM.

Sprijinind revoluția cehă și ajutând la formarea Cehoslovaciei libere, voluntarii români din Praga au contribuit la descompunerea monarhiei care oprima propriul lor popor, poporul român, și prin aceasta și-au dat obolul la eliberarea lui și a lor înșiși. Brașovul păstrează ca amintire steagul recunoștinței orașului Praga pentru ajutorul dat în împrejurări deosebite.

În cadrul legiunii de voluntari români formate în Italia prin îngrijirea diplomatului român N. Titulescu și a generalului N. Florescu, delegat al guvernului român, s-au distins brașovenii ca N. Stinghe, căpitan în armata austro-ungară, tipograful N. Gradinar și tânărul Valer Stinghe. Căpitanul N. Stinghe a fost ofițer de stat-major; căzut prizonier în Italia, a ajutat la organizarea celor trei regimente ale legiunii române, regimentele „Horia“, „Cloșca“ și „Crișan“, aflate în orașelul Cittaduale din Italia de mijloc.

Primul care s-a constituit a fost regimentul „Cloșca“, singurul care a apucat să participe la bătăliile de pe frontul italian împotriva Austro-Ungariei⁴⁷. Acest regiment a fost afectat Armatei a 8-a italiene, comandată de generalul Caviglia. În luptele de la Vittorio Veneto s-au distins unitățile comandate de locotenentul Emilian Piso și sublocotenentul Dumitru Radu⁴⁸. Numeroși voluntari au fost citați de către comandantul armatei, general Caviglia, și decorați.

Printre soldații Companiei I din regimentul „Cloșca“ se afla și voluntarul Nicolae Gradinar din Șcheii Brașovului, tipograf la „Gazeta Transilvaniei“. În luptele de pe Piave a dat dovadă de mult curaj și eroism. Căzut prizonier în mâna armatei austro-ungare, a fost ușor recunoscut după bentița tricoloră de la gulerul vestonului și condamnat la moarte. Înaintea execuției, o canonadă a artileriei italiene i-a dat posibilitatea să fugă și să ajungă din nou în rândurile voluntarilor. El a fost decorat cu medalia de argint italiană⁴⁹.

Valeriu Stinghe, fost elev al Gimnaziului român din Brașov, a căzut prizonier în Italia în 1917. În urma unui examen de cunoașterea limbii germane și maghiare, a fost întrebuințat ca informator al Armatei 3 italiene, comandată de ducele de Aosta. În cadrul secției de informații, acesta a desfășurat o activitate bogată timp de doi ani, culegând informații de la ofițerii austro-ungari căzuți prizonieri asupra efectivelor militare, a deplasărilor de trupe, asupra planurilor de luptă. Pentru activitatea sa, Valeriu Stinghe a fost

f. a., p. 16.

⁴⁷ Elie Bufnea, fond. „Astra“, nr. 9/960.

⁴⁸ *Din istoria Transilvaniei*, cit., p. 131—134.

⁴⁹ C. Kirișescu, *op.*

⁴⁰ V. Braniște, *op. crișană* a lui N. Gradinar, care păstrează cu mândrie medalia primită,

decorat cu medalia de război cu două stele, iar comandamentul Armatei 3 italiene i-a adresat în scris „mulțumiri pentru opera sa dezinteresată purtată în serviciul cauzei italiene și aceea a patriei sale”⁵⁰.

Brașovenii în cadrul activității diplomatice unioniste desfășurate peste hotare. La realizarea unității naționale și la descompunerea monarhiei austro-ungare au contribuit și acțiunile diplomatice ale unor grupări burgheze care doreau o rezolvare burghezo-democratică a problemei naționale. Cehii, românii, sîrbii, croații, slovacii emigrați în diferite țări au desfășurat acolo acțiuni care loveau în monarhia dualistă, grăbindu-i sfîrșitul și, prin aceasta, sprijinind lupta de eliberare a popoarelor lor.

O asemenea activitate au desfășurat cei 200 000 de români aflați în S.U.A. Printre ei erau români transilvăneni, bănățeni, bucovineni, care și-au arătat opoziția față de asuprirea socială și națională din Austro-Ungaria, plecînd peste ocean în America. Deși departe de patria lor, ei simțeau și luptau pentru ea și pentru poporul din care făceau parte. Ei și-au creat organizații și o presă prin care dezvăluiau nedreptățile la care erau supuse popoarele de către Habsburgi și guvernauții Ungariei.

Cînd a izbucnit primul război mondial, atît emigranții români, cît și cei de alte naționalități din monarhie au început să se agite, au refuzat să răspundă consulatelor maghiare de a se înrola în armată, de a subscrie la împrumuturile de război ale Ungariei, de a sprijini Crucea Roșie maghiară, deși erau încă cetățeni ai Austro-Ungariei⁵¹.

Unii dintre ei, mai ales din anul 1916, cînd a intrat România în război, și-au exprimat dorința de a lupta efectiv pentru eliberarea poporului român din Transilvania, au trecut chiar în Canada și s-au înrolat în armata engleză⁵². Numai în cîteva luni de la sfîrșitul anului 1916 și pînă în primăvara lui 1917 au trecut granița peste 2000 de români⁵³.

Chiar înainte ca S.U.A. să declare război puterilor centrale, românii din S.U.A. au început să facă propagandă pentru organizarea unor unități de voluntari care să lupte pe frontul de vest împotriva Germaniei și Austro-Ungariei.

În fruntea acestei activități propagandistice și organizatorice se afla brașoveanul I. Podea, protopop al bisericii române ortodoxe din S.U.A. Acesta desfășura încă din 1909 o activitate în direcția realizării unității naționale, prin presă, conferințe, demersuri politice. În centrul activității stătea preocuparea de a face cunoscute adevăratele stări de lucruri din monarhia austro-ungară și a combate propaganda reacționară maghiară, îndrumînd pe românii din S.U.A. pe drumul intereselor naționale.

⁵⁰ După declarațiile dr. V. Stinghe din Brașov. La dînsul se află un permis de liberă circulație emis de Armata 3 italiană, decorația amintită și adresa de mulțumire emisă de „Comanda de la 3-a Armata”, Statul-major, din 1 februarie 1919, semnată de col. B. Torri.

⁵¹ Petiția Episcopiei române ortodoxe din S.U.A., în posesiunea lui Ioan Podea, Brașov

⁵² Ilie I. Pîrvu, *Voluntarii români din America, Sibiu*, „Kraft und Drotleff”, 1937, p. 6.

⁵³ D. r. Titus P o d e a, *Transilvania*, București, 1936, p. 116.

Încă la 5 martie 1917, când România se afla într-o situație deosebit de critică, în înțelegere cu reprezentanții cehilor, sîrbilor, croaților și slovacilor, reprezentanții populației române din S.U.A. au hotărît înființarea de unități militare de voluntari⁵⁴. Cererea făcută în acest scop și adresată președintelui Wilson a rămas însă fără rezultat. În schimb, când la 20 aprilie 1917 președintele lansa apelul pentru constituirea armatei americane pe bază de voluntariat, s-au înscris circa 17 000 de români, bucuroși că au posibilitatea să ajute la eliberarea patriei-mame. Cei mai mulți voluntari români au fost repartizați la Divizia 37 din Ohio. În cadrul diviziei, o unitate era formată numai din românii recrutați din colonia Youngstown, și anume bateria 112 mortiere de tranșee⁵⁵.

Prin asemenea acțiuni, românii din S.U.A. aduceau „un sprijin important cauzei unirii, cîștigînd de partea lor largă opinie publică americană, cît și pe membrii Congresului⁵⁶”.

O altă acțiune în această direcție a fost petiția alcătuită de Episcopia română din S.U.A. în numele ei și al Consiliului național român din Paris la 15 noiembrie 1918 către președintele Wilson. Pe scurt, în petiție se arăta viața grea a poporului român din Ungaria, „popor cu multe năcazuri, dar cu puține drepturi ori fără nici un drept; împlinitor și purtător de grele slujbe, dar fără plată; lucrător de pămînt, dar totdeauna lipsit de pîine; dornic de libertate și totuși rob în pămîntul său strămoșesc⁵⁷”. În numele acestui popor și pentru acest popor se cerea unirea Transilvaniei cu România, pentru a se crea în răsăritul Europei o țară democrată în care frățietatea, egalitatea și libertatea politică, economică și religioasă să domnească peste toți cetățenii ei fără deosebire de naționalitate⁵⁸.

Românii din S.U.A. au activat și în cadrul „Uniunii democrate central-europene”, împreună cu reprezentanții celorlalte naționalități oprimate din Austro-Ungaria. Uniunea a organizat la 25 octombrie 1918 ziua independenței Transilvaniei și a celorlalte ținuturi cîtropite din monarhie. Actul de independență a națiunilor eliberate din Austro-Ungaria a fost semnat pe rînd de reprezentanții cehilor, polonilor, iugoslavilor, românilor și iredentiștilor italieni⁵⁹.

În același timp, în S.U.A. se desfășura activitatea Legației României, care avea în frunte pe dr. C. Angelescu.

Încă din primăvara anului 1917, guvernul român din Iași a trimis în S.U.A. o delegație formată din români transilvăneni care să ajute activitatea legației și să cîștige opinia publică americană pentru unirea cu România a teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români. Printre aceștia de aflau

⁵⁴ Ilie I. Pîrvu, *op. cit.*, p. 6.

⁵⁵ Dr. T. Podea, *op. cit.*, p. 117.

⁵⁶ A. Oțetea, Dan Berindei, E. Campus, N. Fotino și C. Mușreșan, *Situația internațională și politica externă a Austro-Ungariei în primele două decenii ale sec. al XX-lea, în Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900—1918)*, p. 210.

⁵⁷ Petiția amintită.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Dr. T. Podea, *op. cit.*, p. 124—125.

V. Stoica și V. Lucaciu. Ei formau așa-numita Misiune română patriotică⁶⁰, în numele căreia au desfășurat o variată activitate unionistă. După pacea de la Buftea-București, dr. Angelescu și V. Lucaciu au plecat în Europa, la Paris. Interesele românești în S.U.A. erau reprezentate în continuare de V. Stoica, fost elev al Gimnaziului român din Brașov, ziarist și diplomat. În 1916 se aflate în România și activase în Liga culturală. Aici în S.U.A., ca atașat la Legația română, a participat la toate acțiunile deja amintite.

La 5 iulie 1918 a înființat Liga națională română, cu sediul la Washington, ligă subordonată Consiliului național din Paris. Într-o scrisoare inedită către V. Braniște la Vladivostok, datată 3 iulie 1918, V. Stoica spunea că „a fost însărcinat cu conducerea politică și militară a chestiunii ardeleni în America“⁶¹.

Biroul trebuia să activeze în două direcții: să dea informații politice și apoi să înființeze o organizație militară din românii stabiliți în America, care să fie apoi transportată în Europa⁶². Pentru aceasta era chemat Victor Braniște de la Vladivostok în America.

La 15 septembrie 1918, V. Stoica făcea parte dintr-o delegație a popoarelor asuprite din Austro-Ungaria, care s-a prezentat la președintele Wilson, cerîndu-i să sprijine dorința de eliberare națională și de unire a acestor popoare în state independente⁶³.

La 31 octombrie 1918, V. Stoica, fiind primit de Secretarul de Stat al S.U.A., Lansing, i-a cerut acestuia să publice o declarație, fie și generală, în legătură cu recunoașterea aspirațiilor de unire ale poporului român, deoarece „stabilirea granițelor se va face în orice caz la conferința de pace“, susținea el⁶⁴. Lansing a publicat apoi o asemenea declarație în numele președintelui Wilson, arătînd că el este de acord cu aspirațiile de unire națională ale poporului român și le va sprijini⁶⁵. În acest fel, brașovenii Ion Podea și V. Stoica, sprijiniți de cei 200 000 de români și de Misiunea română din S.U.A., au urmărit să infirme propaganda guvernului maghiar în America „și să demonstreze justetea luptei românilor din Transilvania pentru eliberarea națională și pentru unirea cu România“⁶⁶.

Merită să fie menționată aici și activitatea rodnică desfășurată peste hotare de cîțiva profesori brașoveni, despre care vom vorbi și în capitolul următor. Astfel dr. Iosif Blaga, fostul director al Gimnaziului din Brașov, N. Bogdan și dr. C. Lacea, părăsind Brașovul o dată cu armata română în retragere, s-au stabilit, după ocuparea Bucureștiului de către armatele cetro-

⁶⁰ Ilie I. Pîrvu, *op. cit.*, p. 12.

⁶¹ Arh. Bis. sf. Nicolae, Brașov, Scrisoarea lui V. Stoica către V. Braniște, colecția dr. P. Nistor, nr. 692.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ M. Constantinescu, *ș. a. op. cit.*, p. 159.

⁶⁴ V. Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926, p. 49, după V. Liveanu, *op. cit.*, p. 460.

⁶⁵ „Glasul Ardealului“, 1918, nr. 2.

⁶⁶ M. Constantinescu, *ș. a., op. cit.*, p. 151.

pitoare germane, în Suedia ⁶⁷. Aici au intrat în legătură cu Legația României, condusă de ministrul Derussi. Aceasta, după pacea de la Buftea-București, a înființat un birou de presă și propagandă, dând știri la zi despre lupta românilor din Transilvania ⁶⁸. În acest birou, cei trei profesori brașoveni extrăgeau din presa germană, austriacă și maghiară articole și materiale privind chestiunea română. Ei trebuiau mai ales să combată propaganda maghiară și germană, care se făcea în Suedia destul de intens ⁶⁹. Directorul Iosif Blaga a trecut de la Stockholm la Christiania în Norvegia.

În toamna anului 1918, cei trei profesori brașoveni au fost invitați de către Take Ionescu la Paris pentru a face parte din Consiliul național român ⁷⁰. Pe atunci, consiliile naționale organizate de către emigranții români, cehi, polonezi la Paris au început să capete o importanță tot mai mare și să fie considerate ca guverne ale statelor naționale ce urmau să se formeze. Comitetul român, „care în toamna anului 1918 a devenit Consiliul național pentru unitatea românilor, a adus o anumită contribuție la acțiunea de lichidare a Imperiului austro-ungar, purtând negocieri în numele tuturor românilor ⁷¹.

Iosif Blaga, C. Lacea și N. Bogdan făceau parte din Consiliul național și luau parte la ședințele săptămânale, dar numai cu vot consultativ. N. Bogdan și C. Lacea lucrau și la Comisia presei, scoțind informații din ziarele maghiare, iar Iosif Blaga pregătea o hartă etnografică, aducând date asupra populației românești din ținuturile Transilvaniei, necesar Consiliului național român pentru susținerea cauzei românești în fața Antantei.

I. Blaga și C. Lacea au fost apoi delegați de către Consiliul național român să cerceteze tabelele de prizonieri din Franța și să convingă pe prizonierii români transilvăneni din aceste lagăre să se înscrie în legiunea română ce se constituise. Unii dintre ei au luptat pe frontul de vest împotriva puterilor centrale în mici unități ⁷².

Profesorii brașoveni ajunși în Franța au furnizat de asemenea materiale despre românii din Transilvania ziarului „La Roumanie”, iar N. Bogdan a scris studiul *Les Roumains Transylvains* pentru revista de sub conducerea inginerului român Traian Vuia, care desfășura și el la Paris o activitate importantă în direcția realizării depline a unității naționale ⁷³.

Contribuția profesorilor și elevilor de la școlile române din Brașov. O activitate unionistă au desfășurat și profesorii și elevii de la școlile românești existente în Brașov.

Aceste școli, înființate de poporul nostru prin propriul efort și sub îndrumarea cărturarului George Barițiu încă de la jumătatea secolului al XIX-lea la poarta Șcheiului, au fost focare de cultură, de umanism și totodată de luptă

⁶⁷ I. Blaga, *op. cit.*, p. LXVIII—LXIX.

⁶⁸ A. Oțetea, *ș. a.*, *op. cit.*, p. 214.

⁶⁹ I. Blaga, *op. cit.*, p. LXVIII—LXIX.

⁷⁰ *Ibidem*, p. XXVIII—LXIX; C. Moroiianu, *op. cit.*, p. 69.

⁷¹ A. Oțetea, *ș. a.*, *op. cit.*, p. 213.

⁷² E. Bufnea, *op. cit.*, p. 136; „Patria”, Cluj, 1933, nr. 176.

⁷³ I. Blaga, *op. cit.*, p. CIII.

națională. Prin toată activitatea lor de-a lungul deceniilor, ele au promovat ideea de unitate a poporului nostru. Frecventate fiind de elevi din toate ținuturile românești din Transilvania, ca și din România, și avînd profesori din cei mai buni, ele au constituit nuclele ale luptei pentru unitatea națională. Cunoașterea istoricului lor și a anurelor apărute cu regularitate este edificatoare asupra rolului pe care aceste școli l-au jucat în toată dezvoltarea poporului român, și mai ales a celui din Transilvania.

De aceea guvernul maghiar, încă de la începutul războiului, a ocupat școlile românești, folosindu-le ca spitale, magazii etc., în timp ce clădirile școlare ale celorlalte naționalități n-au fost de loc vizate, deși aveau condiții mult mai bune de funcționare. Profesorii au fost mobilizați și trimiși pe fronturi. Din cei 13 profesori cîți avea gimnaziul brașovean, 5 au fost mobilizați; din aceștia 3 în linia întîi și 2 la unități de interior. Toți cei 3 din linia întîi au căzut pe cîmpurile de luptă.

În august 1916, cînd armata română, trecînd Carpații, a ocupat Brașovul, elevii și profesorii școlilor românești s-au pus la dispoziția ei. Elevii au ajutat organele militare și noua conducere românească a orașului, îndeplinind diferite misiuni și munci. Unii dintre ei înlocuiau pe factorii poștali, care fugiseră cu armata austro-ungară, și distribuiau corespondența nu numai în oraș, ci cu bicicletele lor mergeau pînă în primele linii ale frontului românesc cu scrisorile soldaților. Alții ajutau la trierea scrisorilor, lucrau în birourile primăriei și ale prefecturii, în spitale etc.⁷⁴

Profesorii Nicolae Bogdan, dr. St. Stinghe și Constantin Papuc îndeplineau în mod benevol serviciul de cenzurare a scrisorilor⁷⁵. Tot profesorii au ajutat la editarea „Gazetei Transilvaniei“, al cărei redactor responsabil era profesorul C. Lacea.

Cînd s-a retras armata română după șase săptămîni, o parte a elevilor și mai mulți profesori au plecat peste Carpați. Cei care au rămas pe loc în Brașovul reocupat au fost arestați și torturați de către organele militare austro-ungare pentru a se scoate de la ei informații, unii fiind tîrîți pînă la Cluj și aruncați în închisoarea de acolo⁷⁶.

În ce privește profesorii de la gimnaziul brașovean, 8 din cei 13 cîți se aflau la acea dată în școală, împreună cu directorul dr. Iosif Blaga, au părăsit Brașovul și au trecut în România. Din ordinul mitropolitului de tristă amintire V. Mangra, ei au fost destituiți din învățămînt, încalcîndu-se statutele organice de funcționare a școlilor române⁷⁷. Catedrele profesorilor care au trecut în România au fost publicate vacante⁷⁸. Aceeași soartă au avut-o și cadrele didactice din împrejurimile Brașovului, după cum reiese dintr-un ordin al Ministerului Învățămîntului al Ungariei prin care 21 de profesori și învă-

⁷⁴ Iosif Blaga, *op. cit.*, p. XC.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*, p. XCI.

⁷⁷ *Ibidem*, p. XXX, și „Gazeta Transilvaniei“ din 14 august 1917.

⁷⁸ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 24 din 26 septembrie 1917.

țători din Brașov și împrejurimi sînt pedepsiți pentru „nepatriotism“ cu interdicție de funcționare pe 5 ani ⁷⁹.

Profesorii gimnaziului și școlii reale care au părăsit Brașovul au fost : dr. Iosif Blaga, directorul școlii, Gh. Dima, dr. Ioan Bunea, Ioan Petrovici, dr. Sterie Stinghe, Axente Banciu, Nicolae Bogdan, D. Lupan, dr. C. Lacea, Gh. Vătășan și dr. C. Papuc ; de la școala primară au plecat învățătorii C. Mușlea și N. Oancea. Dintre aceștia, Gh. Dima, bătrînul compozitor și profesor, rămînînd în București după ocuparea sa de către armatele invadatoare germane în decembrie 1916, a fost arestat și ținut în închisoare doi ani de zile. Alții s-au retras în Moldova, unde au funcționat ca profesori în diferite orașe.

Gazeta Transilvaniei și desăvîrșirea procesului de formare a statului național român unitar. Desigur că, discutînd despre contribuția brașovenilor la desăvîrșirea procesului de unitate națională, nu putem să nu ne oprim și asupra „Gazetei Transilvaniei“, care, apărînd la Brașov, și-a cîștigat o situație privilegiată înăuntrul tuturor celor trei țări românești ⁸⁰. Timp de multe decenii, „Gazeta Transilvaniei“ a răspîndit printre românii de pretutindeni ideea de unitate națională, îndeplinindu-și misiunea de „școală politică și literară în toată Dacia“, cum cum o aprecia Al. Papiu-Ilarian ⁸¹.

Care este poziția ei acum cînd condițiile obiective create de dezvoltarea istorică erau coapte pentru înfăptuirea năzuințelor pentru care a luptat neobosită din 1838, de la nașterea ei ? La începutul secolului al XX-lea, după stingerea celor doi Mureșeni, Iacob și Aurel, „Gazeta Transilvaniei“, preluată de o societate în comandită, avînd ca director pe Voicu Nițescu, nu mai juca rolul fruntaș pe care-l deținuse înainte în presa transilvăneană, deși pe lîngă redactorii ei, Ioan Brotea și Victor Braniște, la „Gazetă“ colaborau cei mai reprezentativi oameni de cultură transilvăneni ai vremii, ca O. Ghibu, Aron Cotruș, Emil Isac, Silvestru Moldovan, I. Lupaș etc.

După izbucnirea războiului, directorul „Gazetei“, V. Nițescu, a trecut în România, redacția rămînînd exclusiv pe seama lui Ioan Brotea și Victor Braniște ⁸². Ea își desfășura activitatea, ca întreaga presă românească, sub restricțiile cenzurii ; gazetarul român trebuia să scrie avînd neconținut în fața ochilor săi Codul penal, iar în spate jandarmul. Cu toate măsurile de precauție, ziaristii n-au scăpat nici de ochii de Angus ai cenzurii, nici de baionetele jandarmilor și de rigorile Codului penal maghiar. Acest lucru este evidențiat în cazul „Gazetei“ de numeroasele coloane albe, prezente în foarte multe numere ale ei, nu numai pe locurile articolelor de fond, ci și în celelalte pagini, de multe ori apărînd coloane albe în toate paginile.

De altfel, „Gazeta“ avertizează într-unul din numerele sale pe cititori că „presa națională, față de situația de război, a trebuit să-și schimbe „întru-

⁷⁹ „Gazeta Transilvaniei“ din 2 martie 1918.

⁸⁰ *Istoria României*, vol. III, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 1 072.

⁸¹ Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, vol. I, p. 237.

⁸² *Cîteva date din trecutul ziarului „Gazeta Transilvaniei“, în Almanahul presei pe anul 1926*, Sindicatul presei din Transilvania și Banat.

cîtva“ și atitudinea, și formatul, față de lipsa de personal și față de restricțiile impuse de guvern⁸³. Mai tîrziu, în două articole, va protesta împotriva cenzurii și a coloanelor albe impuse ziarului⁸⁴. În ce privește rigorile Codului penal, acestea l-au atins în trei rînduri pe Victor Braniște, unul din redactorii ei.

Principial „Gazeta“ condamna războiul de la început pînă la sfîrșit ca război capitalist, un război de profit, care nu poate să se sfîrșească decît printr-o pace din care profită... profitul⁸⁵. Tiradele despre „patriotism“, despre „drepturile naționalităților“ le apreciază drept narcoză menită să adoarmă conștiința poporului, „*misere plebs*“⁸⁶. Scriitorul Emil Isac, în trei articole publicate în „Gazeta“, detestă ca om și ca scriitor războiul, fie că este vorba de puterile centrale, fie de Antantă⁸⁷.

Criticînd cercurile conducătoare din România care-și ziceau filofranceze sau filogermane și se acuzau reciproc de „trădare“, Emil Isac scria că românii transilvăneni nu sînt nici filofrancezi, nici filogermani, ci filoromâni. „Noi nu uităm pe Molière pentru Poincaré și nu atacăm niciodată pe un Goethe; noi nu vom admira nicicînd Rusia Romanovilor și instituțiile lor medievale, ci vom păstra amintirea unui Cehov, Dostoevski, L. Tolstoi...“⁸⁸.

În ceea ce privește problema unității naționale și a mijloacelor ei de realizare, „Gazeta“ s-a menținut pe linia politică adoptată în acea vreme de conducerea P.N.R., politică de luptă pentru cucerirea libertății și drepturilor naționale ale poporului român în cadrul statului existent, prin soluții impuse de către Curtea de la Viena, fără sprijinul maselor populare și fără lupta națiunilor oprimate împotriva Habsburgilor⁸⁹.

Treptat, sub influența, pe de o parte, a desfășurării războiului și a presiunii maselor și, pe de altă parte, dîndu-și seama că realizarea aspirațiilor naționale în cadrul statului dualist este aproape imposibilă din cauza vîrfurilor conducătoare maghiare care rămîneau intransigente, cercurile din jurul „Gazetei“ devin mai hotărîte și evoluează spre realizarea completă a intereselor naționale ale poporului român, și anume spre unire.

După doi ani de neutralitate, „România burghezo-moșierească s-a alăturat coaliției imperialiste a Antantei, care promitea satisfacerea dezideratului unității naționale... problemă care frămînta profund clasele sociale, masele populare din România...“⁹⁰. În aceste condiții, armata română a trecut la 15/28 august 1916 frontiera din Carpați. Armata a II-a, comandată de

⁸³ „Gazeta Transilvaniei“, 1914, nr. 278.

⁸⁴ *Ibidem*, nr. 265 din 22 decembrie 1915, articolul intitulat *Cenzura*, și nr. 18 din 1 februarie 1916, intitulat *Coloanele albe-Pro domo*.

⁸⁵ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 261 din 15 decembrie 1915.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*, 1915, nr. 279; 1916, nr. 29 și 91.

⁸⁸ *Ibidem*, 1916, nr. 29.

⁸⁹ M. Constantinescu, ș. a., *op. cit.*, p. 107.

⁹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Edit. politică, 1966, p. 20—21.

generalul Creiniceanu, a înfrînt trupele austro-ungare și în ziua de 16/29 august a ocupat Brașovul⁹¹, a cărui populație i-a ieșit în întâmpinare cu mare bucurie la bariera orașului dinspre Dîrste. În ziua intrării armatei române în Brașov, „Gazeta” a editat un număr ocazional, încadrat în chenar tricolor.

În locul autorităților fugite a fost desemnat ca primar al orașului dr. I. Baiulescu, iar ca prefect dr. N. Vecerdea. Era prima conducere românească a orașului Brașov.

„Gazeta Transilvaniei” a apărut ca ziar liber pînă la 6 octombrie 1916. Conducătorul ei continua să fie Victor Braniște, iar redactor prof. C. Lacea, cel care, așa cum s-a arătat, va activa mai apoi pentru idealurile de unire ale românilor de peste hotare. În tot acest timp, „Gazeta” a publicat articole de fond în care tema era una și aceeași: dezmembrarea Austro-Ungariei și formarea statului național român prin unirea ținuturilor transilvănene și a părților ungurene cu România.

Deși perioada libertății a fost foarte scurtă și în împrejurări deosebite, de război, pe lângă colaboratorii interni ai „Gazetei” au început să publice în paginile ei reprezentanți de seamă ai culturii și ai luptei pentru unire, de dincoace ca și de dincolo de Carpați, ca I. Agîrbiceanu, O. Goga și N. Iorga. Agîrbiceanu aprecia acțiunea politică și militară a României în Ardeal ca o acțiune cu valoare etică, căci românii din Ardeal „au ars de atîta vreme de dragoste, de nădejde, de așteptare”⁹².

Contraofensiva armatei germane silește însă armata română să bată în retragere spre Carpați și fosta linie de luptă de pe frontieră. În urma bătăliilor sîngeroase desfășurate în zona Brașovului în zilele de 7—8 octombrie 1916, bătălia a căror mărturie este „Tranșeea morții” de la Bartolomeu, Brașovul este reocupat de către armatele germane și austro-ungare⁹³.

O dată cu armata română s-a retras și o bună parte a populației românești din Brașov, în special intelectualii, ca Tiberiu Brediceanu, Dan, Baiulescu, Popeea, Dima, Stinghe, Damian, Moldovan, Dușoiu, Moga⁹⁴, profesorii menționați de la gimnaziul român, învățători, elevi de la aceeași școală, meșteșugari, negustori, preoți. Au plecat și redactorii „Gazetei”, Victor Braniște și prof. C. Lacea, și chiar zețarii și administrația⁹⁵.

Asupritorii poporului român, reîntorși în Brașov, au supus populația română cercetărilor, întemnițărilor, s-au intentat sute de procese. Chiar și unul dintre susținătorii regimului austro-ungar a fost nevoit să recunoască faptul că „Brașovul, în special societatea românească, se găsea în situația cea mai deplorabilă ce se putea închipui..., cu case distruse, pe străzi numai patrulile militare, jandarmi, detectivi”⁹⁶. Dacă cineva îndrăznea să vorbească românește pe stradă era primejduit de moarte. Autoritățile care pînă la intrarea

⁹¹ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. I, p. 249—250.

⁹² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 197 din 4 octombrie 1916.

⁹³ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. I, p. 326—340

⁹⁴ „Glasul Ardealului”, 1918, nr. 24.

⁹⁵ Arsene Vlaicu, *Memorii*, mss., p. 225, Arh. st. Brașov, f.n.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 211.

României în război tratau cu oarecare bunăvoinţă pe români pentru a-i atrage şi a-i folosi drept carne de tun pentru atingerea scopurilor lor expansioniste se arătau acum deschis duşmănoase, socotindu-i nişte trădători. Clădirile şcolilor româneşti au fost ocupate de armată, poliţie, spitale, iar cele două biserici române — Sf. Nicolaie şi Biserica din Cetate — transformate în depozite de materiale. Nu se mai acordau nici ajutoarele legale orfanilor şi văduvelor soldaţilor români căzuţi pe fronturile austro-ungare, iar limba română a fost interzisă pe firme, în orice uz, ca fiind „limba trădătorilor”⁹⁷.

Organele militare austro-ungare şi prefectul Mikes au sechestrat toată averea „Gazetei Transilvaniei” şi au obligat, folosind forţa, continuarea apariţiei şi publicarea celor mai josnice injurii la adresa României şi a poporului român în general. Redactorii „Gazetei” erau acum oameni de încredere ai monarhiei austro-ungare: Georgyi Ienö şi dr. Schmidt Tibold. Tipografia era condusă doar de doi ucenici: I. Neamţu şi N. Furnică. „Gazeta” deveni o tribună de ponegrire a năzuinţelor poporului nostru şi de sprijinire a vechilor stări de lucruri reacţionare şi retrograde, apărînd în aceste condiţii pînă în iulie 1917.

Încă din aprilie 1917, Arsene Vlaicu şi N. N. Sulică, care au militat întotdeauna pentru menţinerea Transilvaniei în cadrul monarhiei şi erau în dispută permanentă cu Partidul naţional român, au reuşit cu sprijinul lui Tisza să cumpere „Gazeta” pentru 25 000 de coroane. Astfel din iulie 1917 „Gazeta” apărea sub o nouă conducere⁹⁸. Sub masca unei redacţii româneşti, „Gazeta” continua însă să fie o agentură de propagandă politică reacţionară, contrară intereselor unioniste ale poporului român.

Prin aceste unelte, guvernul reacţionar maghiar a cumpărat „Gazeta” şi s-a năpustit asupra „Sionului ziaristiceii româneşti”, crezînd că astfel va stinge lupta de eliberare a poporului român⁹⁹. Cumpărarea „Gazetei” a fost una dintre metodele de siluire a conştiinţei poporului pentru menţinerea dominaţiei habsburgice. Mai târziu „Gazeta” l-a stigmatizat pe N. N. Sulică, demascîndu-l ca agent al poliţiei maghiare¹⁰⁰.

Încă la 1 noiembrie 1918, lui Arsene Vlaicu i s-a cerut ca „Gazeta Transilvaniei” să fie pusă la dispoziţia Sfatului naţional din Ţara Bîrsei, ca mandatar al Comitetului naţional român. După mai multe tratative s-a încheiat un proces-verbal de predare în schimbul sumei de 9 600 de coroane¹⁰¹. Ultimul său număr a fost cel din 12 noiembrie 1918. Ea va reapărea ca organ al Partidului naţional român şi al Consiliului dirîgent din Sibiu la 1 ianuarie 1919. În acele zile de început de noiembrie, cînd revoluţia burghezo-democratică se desfăşura şi la Braşov, adunarea populară de la 3 noiembrie 1918 a hotărît publicarea unui ziar nou, „Glasul Ardealului”¹⁰².

⁹⁷ Arsene Vlaicu, *op. cit.*, p. 214 şi urm.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 227.

⁹⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 1 din 1 ianuarie 1919.

¹⁰⁰ *Ibidem*, nr. 127 din 26 iunie 1919.

¹⁰¹ Arsene Vlaicu, *op. cit.*, p. 5.

¹⁰² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 121 din 4 noiembrie 1918; Arsene Vlaicu, *op.*

Mișcarea revoluționară burghezo-democratică din octombrie-noiembrie 1918 în Țara Bîrsei. Sfatul național din Țara Bîrsei. În octombrie-noiembrie, cînd luptele muncitorimii și ale țărănimii se intensificau în toate părțile Transilvaniei și se desfășura tot mai larg mișcarea de eliberare națională și de unire cu România, mișcarea revoluționară democratică a cuprins și Țara Bîrsei. Acest fapt este recunoscut chiar de către unul dintre adversarii cei mai înverșunați ai transformărilor național-politice ce se coceau, Arsene Vlaicu, care scria în memoriile sale că „în zilele prime ale lunii noiembrie a izbucnit și aici revoluția”¹⁰³. Ca peste tot, se formau și în Țara Bîrsei comitete și gărzii naționale.

Dorind să îndrumeze mișcarea revoluționară pe calea intereselor lor și a menținerii vechiului stat maghiar adaptat la noile condiții așa-zis democratice, vîrfurile conducătoare maghiare și săsești ale comitatului și orașului Brașov au format la sfîrșitul lunii octombrie un consiliu național județean din cîte doi reprezentanți ai maghiarilor, sașilor, românilor și ai social-democraților, și anume: dr. Bela Szelo și dr. I. Zakarias din partea maghiarilor, dr. Carol Flechtenmacher și dr. C. E. Schnell din partea sașilor, dr. V. Saftu și N. Garoiu din partea românilor. Din partea socialiștilor au intrat în comitet Carol Bartha și Al. Barthalis. Președintele comitetului era vice comitele L. Servatius¹⁰⁴.

În prima ședință a comitetului, reprezentanții vîrfurilor conducătoare de pînă atunci, avînd majoritatea, au adoptat o declarație de respectare și de apărare a hotărîrilor „patriei”, adică ale Ungariei, și de sprijinire a noului guvern maghiar al lui Karolyi Mihaly. Cei doi delegați români, în cuvîntul lor, s-au pronunțat împotriva declarației, precizînd că ei și poporul român sînt credincioși declarației făcute de delegatul Partidului național român în parlamentul budapestan la 18 octombrie¹⁰⁵.

La 1 noiembrie 1918, fruntașii mișcării revoluționare din Brașov au hotărît convocarea unei adunări populare pentru ziua de 2 noiembrie. La adunare au participat locuitorii ai Brașovului, dar și din comitat. Ea a hotărît formarea așa-numitului Sfat național român din Țara Bîrsei, alcătuit din 35 de membri¹⁰⁶.

Comitetul său executiv era alcătuit din dr. V. Saftu, președinte, Petre Munteanu, secretar, dr. Tiberiu Brediceanu, Ilie Cristea, Petru Debu, Gheorghe Dima, Ov. Dante German, Ioan Peteu, C. A. Popovici, Ștefan Popovici, Ioan Prișcu, dr. Nic. Stinghe, membri. Din sfat făceau parte 23 de delegați ai comunelor din Țara Bîrsei¹⁰⁷.

Într-o altă adunare populară, care a avut loc în după-amiaza zilei de 3 noiembrie, s-au pus bazele gărzii naționale, avînd în conducere pe cpt. Voinea Bujor, locot. Gușu, sublt. Petric și sublt. I. Baboie. În urma raportului pre-

¹⁰³ Arsene Vlaicu, *op. cit.*, p. 5.

¹⁰⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 120 din 2 noiembrie 1918.

¹⁰⁵ „Kronstädter Zeitung”, nr. 256 din 2 noiembrie 1918, și „Gazeta Transilvaniei”, nr. 120 din 2 noiembrie 1918.

¹⁰⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 121 din 4 noiembrie 1918.

¹⁰⁷ Glasul Ardealului”, nr. 1 din 9 noiembrie 1918.

zentat de profesorul Ov. Dante German în legătură cu discuțiile purtate cu Arsene Vlaicu, proprietarul „Gazetei Transilvaniei“, adunarea a hotărît să preia răspunderea morală a „Gazetei“ pînă la editarea unui alt ziar, ca organ al Sfatului național din Țara Bîrsei. Acest ziar a fost „Glasul Ardealului“, care a început să apară la 9 noiembrie 1918, sub redacția tinerilor profesori Ilie Cristea și Ov. Dante German de la gimnaziul român, ei înșiși membri în Comitetul executiv al Sfatului național din Țara Bîrsei. Ziarul a ființat pînă la 30 decembrie 1918.

Președintele Sfatului național și comandantul gărzii naționale s-au prezentat la 4 noiembrie la vicecomitele L. Servatius, căruia i-au cerut să pună la dispoziția gărzii armamentul necesar pentru a putea apăra ordinea și liniștea în oraș¹⁰⁸. Este lansată apoi o chemare către poporul român din Țara Bîrsei să-și aleagă în fiecare cerc un sfat național, „care să fie mijlocul de înțelegere între Partidul național român și popor“¹⁰⁹. De asemenea, Sfatul național român din Țara Bîrsei a luat atitudine împotriva lui Arsene Vlaicu și N. N. Sulică, care au vîndut „Gazeta Transilvaniei“ guvernului reacționar maghiar în anul 1917 și au desfășurat în coloanele ei o politică națională trădătoare, hotărîndu-se „ruperea oricăror legături politice și sociale cu aceștia“¹¹⁰.

În cadrul mișcării revoluționare burghezo-democratice care a cuprins toată Țara Bîrsei, s-au înființat comitete și gărzii naționale în toate comunele; mai întîi au fost create cele din Cohalm la 6 noiembrie, apoi la Bran, Doboli, Tohanul Vechi, Zărnești, Dobîrlău etc.¹¹¹. Comitetele și gărzile naționale comunale au luat ființă prin hotărîri adoptate în cadrul unor adunări populare. Numărul membrilor comitetelor și al gărzilor varia de la comună la comună. Astfel, în Doboli, comitetul național era format din 7 membri, în timp ce la Tohanul Vechi din 24, iar la Zărnești din 70 de membri¹¹². Printre conducători menționăm la Bran pe dr. Iosif Pușcariu și dr. A. Stoian, la Cohalm pe prof. Ioan Iosif, la Tohan pe Moise Brumboiu, la Zărnești pe Pompei Dan.

Pentru organizarea și conducerea gărzilor naționale, Sfatul național român din Țara Bîrsei a constituit un Consiliu militar județean, comandant fiind numit căpitanul Aurel Ciortea, profesor la gimnaziul român din Brașov¹¹³. Gărzile erau organizate în 9 secții; fiind în subordinea comitetelor naționale, depuneau jurămîntul față de acestea. Comitetele naționale județene și comunale, formate în majoritatea lor din țărani, muncitori, meșteșugari, intelectuali, mulți dintre ei reîntorși de curînd de pe front cu idei înaintate, au avut un profund caracter democratic. Ele erau chemate să înfăptuiască principala sarcină burghezo-democratică a etapei: scuturarea jugului habs-

¹⁰⁸ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 121 din 4 noiembrie 1918.

¹⁰⁹ „Glasul Ardealului“, nr. 1 din 9 noiembrie 1918

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Ibidem*, nr. 2, 5 și 10.

¹¹² *Ibidem*, nr. 8 din 19 noiembrie 1918.

¹¹³ *Ibidem*, nr. 15 din 28 noiembrie 1918.

burgic și pregătirea terenului pentru unirea cu România, „apirație seculară a poporului român, necesitate logică a dezvoltării societății românești”¹¹⁴.

Semnalăm prezența în Comitetul executiv al Sfatului național din Țara Bârsei a cinci profesori din Brașov: bătrînul compozitor și profesor Gh. Dima, Ilie Cristea, Ov. Dante German, Ioan Pricu și dr. N. Stinghe, intelectuali legați de idealurile maselor și prin aceasta de lupta pentru progres.

Președintele sfatului, V. Saftu, era protopop al Brașovului. Pentru atitudinea lui patriotică românească, în noaptea de 28/29 august 1916, armata austro-ungară, care se retrăgea din fața armatei române, l-a ridicat și l-a închis în lagărul de la Sopron, unde a stat pînă în toamna lui 1918, cînd s-a reîntors în Brașov cu sănătatea zdruncinată. El era respectat și de cercurile maghiare, și de către sași pentru convingerile și curajul său.

Primarul de atunci al Brașovului, dr. K. Schnell, recunoștea rolul lui conducător în desfășurarea evenimentelor din noiembrie și decembrie 1918 din Țara Bârsei¹¹⁵.

Și alți membri ai Sfatului național din Țara Bârsei și ai comitetelor naționale au suferit închisoare din cauza luptei desfășurate pentru eliberarea națională a poporului român. Menționăm pe Gh. Dima, care a fost închis la Cluj timp de trei ani fiindcă ar fi compus cîntece iredentiste pentru coruri bisericești¹¹⁶. R. Cristoloveanu, N. Hamzea, I. Nan, D. Greceanu, membri ai Sfatului național din țara Bârsei, și Pompiliu Dan și Ioan Modroiu, membri ai comitetelor naționale Zărnești și Întorsura Buzăului, în urma unei înscenări pusă la cale de siguranța austro-ungară, care voia să-și întărească pozițiile la frontiera cu România prin înlăturarea tuturor celor care aveau influență asupra poporului român, au fost acuzați de spionaj, arestați la 22 octombrie 1915 și închiși la Cluj. Au fost arestați atunci 20 de intelectuali români din actuala regiune Brașov.

În urma procesului, 9 inși au fost condamnați la moarte, printre ei și R. Cristoloveanu, Pompiliu Dan și N. Hamzea, I. Nan și I. Modroiu la închisoare, iar D. Greceanu la temniță grea¹¹⁷. La 1 iulie 1918 celor condamnați la moarte li s-a comunicat că vor fi executați. Execuția nu a avut însă loc, datorită unor împrejurări care urmează a fi clarificate pe deplin. Din ordin superior, cei condamnați au fost eliberați în ziua de 25 octombrie 1918, după 3 ani și 3 zile de temniță grea¹¹⁸. Ei au intrat imediat în primele rînduri ale luptei de eliberare națională, ca membri ai comitetelor naționale românești.

Maghiarii și sașii aveau comitete și gărzi naționale proprii. Acestea se opuneau, în general, unirii Transilvaniei cu România și chemau poporul român la apărarea așa-zisei republici social-democratice maghiare. În acest sens au

¹¹⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 21.

¹¹⁵ Dr. Karl Ernst Schnell, *Aus meinem Leben*, Kronstadt, 1934, p. 188.

¹¹⁶ I. Clopoșel, *Cauzele descompunerii monarhiei austro-ungare*, în T. Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, p. 49.

¹¹⁷ T. Albani, *op. cit.*, p. 57—58.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 62.

fost lansate tot felul de manifeste. Într-unul din aceste manifeste se atrăgea atenția poporului român din Transilvania să nu se lase ademenit cu vorbe dulci și făgăduieli de boierii din România, care numai la 10 ani de la înăbușirea sîngeroasă a răscoalei țaranilor din 1907 vor să ia și Transilvania¹¹⁹. Alt manifest adresat poporului român îl îndemna să nu facă politică și să se întoarcă fiecare român la locul lui de muncă ce l-a avut înainte de război¹²⁰. Se desprinde clar dorința de a stăvili lupta poporului pentru unitatea lui națională.

Conducătorii populației săsești, dorind să-și mențină privilegiile, mai ales economice, au avut o atitudine nehotărîtă; ei au fost cînd alături de Austria împotriva Ungariei, cînd alături de Ungaria împotriva românilor. Erau însă conștienți că lumea se transforma și, în cadrul acestei lumi transformate, voiau să-și asigure condițiile cele mai bune, fie că era vorba de o republică maghiară, fie de o Romînie unită. În orice caz, ei se străduiau să arate „vechimea” lor istorică pe plaiurile transilvănene, contribuția lor la dezvoltarea economică și culturală a Transilvaniei de-a lungul timpurilor și să obțină recunoașterea lor ca popor și a drepturilor legate de această recunoaștere. Primarul sas al Brașovului, K. Schnell, raporta guvernului maghiar la 25 octombrie 1918 că toate pregătirile pentru evacuarea ordonată de guvern de teama unei intervenții a armatei române sînt gata, dar că el și cea mai mare parte a populației săsești vor rămîne în Brașov, nu vor pleca, fiindcă evacuarea nu va fi vremelnică, cum susține guvernul¹²¹. Unii conducători ai sașilor erau conștienți încă înainte de 1 decembrie 1918 că Transilvania se va uni cu România. Hotărîrea de unire, adoptată în Adunarea națională de la Alba-Iulia, i-a determinat să convoace și ei adunarea națională la 8 ianuarie 1919 la Mediaș și să adopte o declarație de unire cu România¹²².

Cu toate acestea, Comitetul național săsesc, în cadrul căruia s-au exprimat poziții diferite față de problema unirii, a trimis la conferința de pace de la Paris o delegație proprie, din care făcea parte și fostul primar al Brașovului, dr. K. Schnell, sperînd să obțină o Transilvanie autonomă.

Sfatul național român din Țara Bîrsei, ca organ al mișcării burghezo-democratice românești din Brașov și împrejurimi, împreună cu gărzile naționale a apărât linia politică a Consiliului național român central de la Arad și a asigurat liniștea în sate și orașe, dar în același timp a împiedicat adîncirea luptelor revoluționare. Comitetele naționale, ca organizații de tip burghez, formate în majoritate din proprietari, considerau că prima lor datorie era să apere interesele și „avutul” proprietarilor amenințați de luptele revoluționare începute¹²³.

Astfel, un manifest al Comitetului național român din Sibiu și din împrejurimi îndemna pe români să-și organizeze în orașe și sate gărzii naționale cu

¹¹⁹ Arh. st. Brașov, fond. „Astra”, nr. 9 935.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ K. Schnell, *op. cit.*, p. 191.

¹²² *Ibidem*, p. 190.

¹²³ M. Constantinescu, ș.a., *op. cit.*, p. 175.

steaguri și cocarde tricolore, care, între altele, să respecte averea, cinstea și viața altora, fie român, fie de alt neam, ferindu-se de volnicii, de jaf și de furt, dar în același timp apărându-și averea, cinstea și viața proprie¹²⁴; să dea ascultare „autorităților legiuite“, adică comitetelor naționale române¹²⁵.

Cu toate aceste limite burgheze, comitetele naționale române din ținuturile Transilvaniei au contribuit la victoria luptei pentru unirea poporului român mai întâi prin exprimarea curajoasă a voinței de unire, apoi prin înfrângerea acțiunilor dușmănoase întreprinse de ultimii apărători ai vechiului aparat de stat austro-ungar, care voiau să mențină vechile stări de lucruri.

Astfel, când ministrul de război, Bartha, din noul guvern condus de Karolyi chema sub arme pe toți tinerii născuți între 1896 și 1900 indiferent de limbă și de nație, Sfatul național din Țara Bârsei, printr-un „comunicat oficios“, cerea populației din comitat să nu-i dea ascultare, fiindcă singurul organ care dispune în Transilvania este Comitetul național român central și singura armată în drept gărzile naționale române¹²⁶.

În același timp, ca în întreaga Transilvanie, și în Țara Bârsei vechile autorități ale Imperiului austro-ungar, odioase și corupte, au fost treptat înlăturate și înlocuite de comitetele naționale române, ajutate de gărzile naționale. Astfel, în ședința sa din 12 noiembrie, Sfatul național român din Țara Bârsei hotărăște ca aprovizionarea populației și ordinea publică să treacă asupra comitetelor naționale române, care vor controla autoritățile civile în ce privește averea comunei: bani, bucate, vite¹²⁷.

La 23 noiembrie el cerea tuturor comitetelor naționale române și gărzilor naționale să preia asupra lor toată administrația¹²⁸. Comitetele naționale române au distribuit populației alimente, hârtie etc. aflate în depozitele armatei și au luat măsuri pentru aprovizionarea populației cu lemne¹²⁹. Caii și căruțele rămase de la armata germană pe teritoriul comitatului, ca și cele luate de la armata germană aflată în retragere din România, au fost licitate și adjudecate populației sărace¹³⁰.

După cum s-a mai subliniat, comitetele naționale române din Țara Bârsei au desfășurat o bogată activitate pentru a exprima și a impune voința poporului român de unire într-un singur stat național unitar. În acest sens, s-a manifestat poporul în adunările comunale și prin comitetele alese de el. Astfel, la 13 noiembrie a avut loc o mare adunare la Șercaia, la care au participat și sătenii din Șinca, Veneția și Vlădeni. Ei au cerut să se convoace urgent o adunare națională pentru „a decreta alăturarea Ardealului la România“¹³¹.

În mod consecvent și hotărât se pronunța pentru unirea deplină ziarul „Glasul Ardealului“. Articolul de fond din numărul al doilea al ziarului e anti-

¹²⁴ Arh. st. Brașov, Manif. C.N.R. din Sibiu și împrejurimi, fond. „Astra“, nr. 9 936.

¹²⁵ *Ibidem*, nr. 9 944.

¹²⁶ „Glasul Ardealului“, nr. 7 din 17 noiembrie 1918.

¹²⁷ *Ibidem*, din 14 noiembrie 1918.

¹²⁸ *Ibidem*, din 23 noiembrie 1918.

¹²⁹ *Ibidem*, din 17 noiembrie 1918.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ *Ibidem*, nr. 7 din 17 noiembrie 1918.

tulat „Sfat național“, iar cel din numărul al patrulea : „Acum ori niciodată pentru unire“. Se disting în această acțiune articolele semnate de prof. Ilie Cristea și prof. Dante German, amândoi membri ai Comitetului executiv al Sfatului național român din Țara Bîrsei, care exprimau propriu-zis poziția acestui comitet.

Sfatul național român din Țara Bîrsei și-a adus contribuția și la pregătirea adunării de la Alba-Iulia. În acest scop a publicat ca supliment în „Glasul Ardealului“ comunicatul Comitetului național român central privitor la convocarea Adunării naționale de la Alba-Iulia. Apoi a convocat și a organizat adunări generale în toate cercurile electorale pentru alegerea a cîte cinci delegați de fiecare cerc care să le reprezinte la adunare¹³². Prin manifeste, prin ziarul „Glasul Ardealului“, populația era chemată să participe la adunarea de la Alba-Iulia într-un număr cît mai mare.

Din partea Brașovului și a comitatului, la Adunarea națională de la 1 decembrie 1918 din Alba-Iulia au fost desemnați ca delegați ai diferitelor organizații și ai cercurilor electorale 52 de deputați¹³³. Dintre aceștia, 18 au fost delegați ai instituțiilor culturale, bisericești, meșteșugărești și comerciale și ai secției române a P.S.D., 9 ai gărzilor naționale și 25 de delegați ai celor 5 circumscripții electorale.

Delegații Brașovului la Adunarea națională care a decis unirea aparțineau tuturor categoriilor sociale : erau țărani, muncitori, intelectuali, preoți, meșeriași, comercianți. Aceasta reflecta componența Comitetului național român din Țara Bîrsei. Cei mai mulți dintre ei au suferit ani de temniță pentru activitatea lor unionistă. În cadrul adunării, ei s-au alăturat curentului democratic care se pronunța pentru unirea cu România veche și înfăptuirea programului de reforme propuse.

Unii reprezentanți de seamă ai Brașovului însă, așa cum s-a arătat pînă aici, se aflau în aceea vreme peste hotare, mergînd însă pe același drum cu poporul întrunit la Alba-Iulia, deși se găseau la mii de kilometri distanță. Ei s-au făcut auziți și au votat pentru unire cu mult înainte de 1 decembrie 1918, prin scrierile, memoriile, demersurile și declarațiile făcute ca ecou al voinței poporului român, dornic de libertate și unitate națională.

Adoptarea hotărîrii de unire a poporului român este marcată în „Glasul Ardealului“ prin încadrarea ziarului din 3 decembrie 1918 în chenar tricolor. În articolul de fond, Ilie Cristea trăgea concluzia că după 18 veacuri de împilare poporul român învie, iar hotărîrea de unire „n-a fost luată nicidecum — așa cum susține propaganda reacționară — de teama armatei române, ci ne-a fost impusă de porniri categorice și irezistibile“¹³⁴.

Brașovenii au sărbătorit unirea printr-o mare manifestație terminată la mormîntul lui Andrei Mureșianu¹³⁵, avînd în frunte profesori și elevi de la gimnaziul român.

¹³² „Glasul Ardealului“, nr. 12 din 24 noiembrie 1918.

¹³³ Biblioteca Desp. București a Asoc. „Astra“, *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, p. 67.

¹³⁴ „Glasul Ardealului“, nr. 19 din 3 decembrie 1918.

¹³⁵ *Ibidem*, nr. 20 din 4 decembrie 1918.

În cadrul mării Adunări de la Alba-Iulia, în declarația adoptată s-au prevăzut drepturi democratice, ca : deplină libertate și egalitate națională, drept de vot egal și secret pentru toți cetățenii, libertatea presei, libertatea de organizare și de întrunire, reforma agrară, legiferarea unor drepturi pentru muncitori.

Unirea Transilvaniei cu România a fost unul din momentele cele mai importante ale istoriei poporului nostru, un eveniment progresist, cu caracter de legitate istorică, care a creat premise pentru dezvoltarea mai rapidă a societății noastre. După cum spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu cu ocazia celei de-a 45-a aniversări a creării Partidului Comunist Român, „înfăptuirea unității statului român — operă a maselor largi din întreaga țară, a întregului nostru popor — a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție ; înmănușarea laolaltă a energiilor și capacităților creatoare ale poporului nostru a creat condiții favorabile activității forțelor progresiste ale societății, mișcării muncitorești revoluționare“¹³⁶.

În lupta pentru înfăptuirea unității depline a statului nostru național, luptă desfășurată în interior, dar și în afară — în cadrul unităților de voluntari, în diplomație și prin presă —, masele populare și intelectualitatea legată de acestea din Brașov și Țara Bârsei și-au adus o contribuție importantă.

¹³⁶ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 21.

MISCELLANEA

CINE ESTE GHIȚA HAIDUCUL DIN 1821 ?

SAVA IANCOVICI

În documentele privind răscoala poporului român de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în 1821 se găsesc referiri la un personaj cu numele Ghiță, supranumit uneori „Haiducul“, iar alteleori „Hoțul“.

Cea dintâi mențiune a unei persoane cu un astfel de nume se găsește chiar în „Cererile norodului rumânesc“, formulate de Tudor Vladimirescu pe la mijlocul lunii aprilie 1821, când el se afla cu răsculații în București¹. La punctul 20 (ultimul) al acestei proclamații se spune : „Doi hoți predați, anume Iovan Rogobete și Ghiță Hoțul cu ceata lui, care s-a predat într-acest an și nu s-au ținut, ci și acum s-au amestecat la fapte tâlhărești, să să puie la ocnă pentru toată viața lor sau să să omoare în fața norodului pentru pildă“². Această pedeapsă era cerută de Tudor personal și rîndurile respective din text sînt scrise de mîna lui proprie.

Un alt izvor contemporan în care este menționat Ghiță Hoțul e memoriul lui Chiriac Popescu, participant la răscoală. Referindu-se la unele evenimente din Oltenia spre sfîrșitul răscoalei, acesta scrie : „Iar Macedonschi împreună cu Haği Prodan, mergînd la Tismana de peste Olt, au pus mîna pe dînșii pandurii, împreună fiind cu fratele lui Vladimirescu anume Mihaloglu și Ghiță Hoțul, i-au pus în fiare. Au cerut de la dînșii lefile sau pe Tudor dar, neavînd bani a le plăti lefile lor, nici pe Tudor a le face teslim, le-au dat drumul ; căci venise turcii și le era frică să nu pună mîna pe dînșii“³.

O a treia informație despre Ghiță, de data aceasta cu porecla de „haiduc“, datează din săptămînile de după înăbușirea definitivă a răscoalei și o datorăm agentului austriac Lipa. La 19 septembrie, acesta scria din Sibiu lui Metternich,

¹ În trecut, această proclamație a fost datată „înainte de 16 februarie“, adică se socotește că ea ar fi fost lansată pe cînd Tudor Vladimirescu se afla încă în Oltenia. Din cercetările efectuate în ultimul timp reiese însă că proclamația trebuie datată pe la mijlocul lunii aprilie, adică după venirea lui Tudor în București (vezi *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 894, n. 2).

² *Documente privind istoria României, Răscoala din 1821*, vol. I, București, 1959, p. 274.

³ Chiriac Popescu, *Memoriu despre mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, la N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921, p. 215.

ministrul de externe al Austriei : „Potrivit știrii transmise din partea starostelui agenției noastre de la Craiova ⁴, corpul oștirii otomane de acolo a fost redus. De asemenea, fratele lui Tudor Vladimirescu și cunoscutul haiduc Ghiță au fost prinși împreună cu alte patru căpetenii ale răsculaților, trimiși la Vidin și executați. Primii doi însă ar fi fost trimiși la Constantinopol“ ⁵.

Acestea sînt singurele știri edite pînă în prezent despre Ghiță Haiducul, sau Ghiță Hoțul ⁶.

Se pune întrebarea : cine este personajul, rămas pînă astăzi semianonim, menționat în actele răscoalei o dată ca „hoț“ demn de condamnat, iar altă dată ca militant în rîndurile răsculaților ? Este oare vorba de una și aceeași persoană atunci cînd în proclamația lui Tudor Vladimirescu este stigmatizat un anume Ghiță Hoțul și cînd apoi, la sfîrșitul răscoalei, se vorbește de un Ghiță Hoțul sau Ghiță Haiducul în calitate de colaborator al lui Papa, fratele lui Tudor ; sau avem de-a face cu două persoane distincte, dar cu nume și poreclă identice ?

O astfel de întrebare nu s-a pus pînă în prezent în literatura de specialitate și nu s-a făcut încercarea de a identifica pe Ghiță Haiducul, unul dintre comandanții de seamă ai răsculaților în Oltenia, care se remarcă îndeosebi în ultima fază a răscoalei. De asemenea au rămas nelămurite motivele pentru care un personaj cu același nume este declarat de Tudor inamic al țării.

Noi socotim că informațiile sus-citate se referă de fapt la două persoane deosebite : una de care este vorba la începutul răscoalei și alta care apare cu același nume în documentele privind sfîrșitul mișcării din 1821.

Problema primei dintre aceste două persoane poate fi lămurită prin analiza adîncită a actelor interne din anii premergători răscoalei și prin explicarea motivelor de care s-a călăuzit Tudor Vladimirescu atunci cînd a recurs la stigmatizarea publică a persoanelor menționate în proclamație : Hagi Enuș, Iovan Rogobete și Ghiță Hoțul.

În perioada dinaintea răscoalei, mai precis în vremea domniei lui Ioan Caragea, au existat cîțiva „hoți“ cu numele Ghiță.

Unul este Ghiță Hoțul asociat cu bulucbașa Ștefan, urmărit de polcovnicul Solomon cu potera în anul 1813 ⁷. Chiar în vremea răscoalei apare un Ghiță Hoțul, întovărășit de un anume Pencea arnăutul, conducînd o ceată de 25 de „hoțomani“ care operau în județul Dolj ⁸. Interesul nostru este atras mai mult de acele elemente care sînt calificate drept „hoți“ din pricina colaborării lor cu turcii de la Ada-Kaleh. Astfel, un Ghiță Pistrițu, originar din Bistreț, era

⁴ Staroste era Friedrich Drexler.

⁵ *Hurmuzaki*, vol. XX, doc. nr. DCCXXXIX, p. 684.

⁶ Intrucît vol. XX al colecției Hurmuzaki se găsește într-un singur exemplar, semnal al tirajului care nici nu a fost difuzat, fiind nimic în bombardament, informația cuprinsă în raportul citat al consulului austriac este atît de puțin cunoscută, încît și ea poate fi socotită drept inedită. În literatura de specialitate, această informație a fost utilizată numai de acad. A. Oțetea, în lucrarea *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările române 1821—1822*, în „Balcania“, IV, București, 1941, p. 308.

⁷ *Biografia vieții polcovnicului Solomon*, istorisită de sine însuși și scrisă de P. Georgescu, Craiova, 1862.

⁸ „Umbla pe vremea apostasi[e]i, tîlhărind în ceată de 25 pe la Tămburești“ (Arh. st. Buc., Condaica depart. criminalon — Craiova, 905, f. 31).

prin 1813, probabil și în 1814, bulucbașă peste „pandurii turci“, adică panduri olteni angajați în slujba fraților Regep, comandanți ai garnizoanei turcești de la Ada-Kaleh. Trimis ca provocator în tabăra răsculaților sârbi la Negotin, el se dovede deosebit de zelos în executarea misiunii sale⁹. Un alt Ghiță, pe nume Stanovici, care „în vremea adalților“ adică în anii 1814—1815, a slujit cu arma „în mână“ de partea acestora, apoi din această pricină a fugit peste Dunăre, se întorcea în august 1820 în țară, cerând iertare din partea domniei pentru vina de a fi colaborat altă dată cu turcii. Atît el, cît și Ghiță Pistrițu trebuie să fi fost printre acei șefi de panduri trecuți de partea regepiștilor care au contribuit la revolta pandurilor în 1814—1815 și astfel s-au făcut vinovați față de ocîrmuirea țării. Erau acei panduri alăturați adalților care din însărcinarea acestora săvîrșeau incursiuni de pradă în Oltenia, cum a fost și aceea cu prilejul căreia au fost arse casele lui Tudor Vladimirescu la Cerneț.

Cu acest soi de ziși „panduri“, Tudor Vladimirescu se afla în luptă încă din vremea războiului ruso-turc (1806—1812), socotindu-i vrăjmași neîmpăcați ai poporului¹⁰. Printre ei se găsea și Iovan Rogobete, cel menționat în proclamația lui Tudor alături de Ghiță Hoțul. Cazul lui Iovan Rogobete, despre care avem suficiente informații documentare, explică înverșunarea lui Tudor împotriva lui în vremea rășcoalei. Tudor Vladimirescu nu uită și nu dorește să lase nepedepsite faptele mîrșave de odinioară ale elementelor proturce, cu care el s-a ciocnit mereu în decursul anilor, cu atît mai puțin acum, în 1821, cînd același Rogobete apare în rolul de luptător activ împotriva răsculaților.

Vechea vrăjmășie dintre comandirul pandurilor și Rogobeți avea rădăcini adînci. Barbu, unul dintre frații Rogobeți, luptase împotriva lui Tudor în 1809—1811 și împreună cu Paul Nicolicescu executase pe polcovnicul Dumitru, omul lui Tudor, trimis în misiune împotriva turcilor¹¹. La rîndul său, Iovan Rogobete se găsește alături de fratele său în fruntea prădătorilor Cernețului în decembrie 1814. Amîndoi frații Rogobete rămîn complici ai turcilor de la Ada-Kaleh pînă în 1816. „Iarna ședea în cetate la Ada, iar vara umbla la tîlhărie, arzînd, prădînd și omorînd la oameni“. În 1816 însă puterea regepiștilor a fost lichidată și atunci Rogobeții, ca și alți colaboratori din țară ai turcilor, neputînd merge cu toții în sudul Dunării, și-au cerut iertare de la Ioan Caragea (în octombrie 1817). Ei însă purtau în continuare arme pe ascuns, intimidînd pe locuitorii din Cerneț. Tudor Vladimirescu și alți păgubași de pe urma prădăciunii efectuate în 1814 îi urmăresc pe Rogobeți în justiție. Procesul durează în 1819, și în martie 1820 încă nu se ajunsese la vreun rezultat, spre adîncă nemulțumire a lui Tudor¹².

În proces este implicat ca pîrît din partea lui Tudor și marele negustor craiovean Hagi Ianuș, care altă dată avusese legături cu regepiștii, iar acum

⁹ „Glasnik Srpskog Učenog Društva“, vol. 75. 1892. p. 240.

¹⁰ S. Iancovici, *Unele documente inedite despre Tudor Vladimirescu*, în „Studii“ nr. 5/1960, p. 123, 126—130.

¹¹ *Ibidem*, p. 129, 134—135.

¹² Arh. st. Buc., Condica Hagi Ianuș, 703, f. 22, text grec; vezi și *Documente privind istoria României, Răscoala din 1821*, vol. I, p. 143—145.

dădea pe față sprijin lui Ioan Rogobete¹³. De aceea Tudor Vladimirescu cerea ca „Hagi Ianuș să-și tragă mâna de ajutorul ce face la acest fel de oameni“¹⁴. Drept răzbunare, în 1820 Hagi Ianuș împiedica prin oamenii săi numirea lui Tudor în postul de vătaf al plaiului Cloșani¹⁵. Iată de ce peste un an de zile Tudor îl stigmatizează și pe acest negustor, laolaltă cu Rogobete și cu Ghiță Hoțul, cerînd prin punctul 19 al proclamației ca „Hagi Ianuș, care nu s-a purtat ca un negustor, ci s-au întovărășit cu jăfuitorii, din care pricină s-au făcut mare pradă țării, cu totu să să izgonească din țară afară...“¹⁶. Iar cînd la punctul următor din proclamație Tudor pune problema condamnării lui Iovan Rogobete¹⁷ și Ghiță Hoțul nu numai pentru prădăciunile săvîrșite în trecut, ci și pentru motivul că aceștia „și acum s-au amestecat la fapte tîlhărești“, el se referă la un fapt real. Anume, în ceea ce îl privește pe Rogobete, acesta trecuse iarăși la turci și tocmai în zilele lui aprilie el va fi prins de Anastasie Mihaloglu¹⁸.

Așadar, după cum se vede, Tudor Vladimirescu cere osîndă supremă pentru acei vrăjmași ai lui și ai poporului care, pe lîngă atitudinea adoptată în cursul răscoalei, au la activul lor o îndelungată colaborare cu turcii. Acest lucru e clar în privința lui Rogobete. Din aceasta reiese că motive identice au determinat și propunerea de condamnare a lui Ghiță Hoțul, deși în privința faptelor concrete de care se face acesta vinovat nu dispunem de date tot atît de lămurite. Colaborarea cu adalții în trecut a acelora pe care documentele ni-i înfățișează sub numele de Ghiță Pistrițu și Ghiță Stanovici, care, după cum știm, se predase cu ceata sa în august 1820, fapt menționat de Tudor în proclamație, precum și acțiunile de pradă ale unui Ghiță cu ceata lui după începerea răscoalei, constituie tot atîtea indicii că despre unul dintre aceștia este vorba în proclamație.

În orice caz, nici unul dintre ei nu poate fi identificat cu acel Ghiță Hoțul, sau Ghiță Haiducul, menționat în legătură cu evenimentele din ultima fază a răscoalei, după cum de asemenea este clar că acesta din urmă nu poate fi cel demascat de Tudor Vladimirescu în proclamație, întrucît el apare ca un colaborator apropiat al lui Papa, fratele lui Tudor.

Atunci se pune în mod firesc a doua întrebare : cine este acest al doilea Ghiță, Ghiță Haiducul, care, după cum vom vedea mai departe, joacă un rol dintre cele mai de seamă în rezistența din Oltenia după lupta de la Drăgășani ?

Unele date din arhivele sîrbești, coroborate cu informațiile certe cuprinse în rapoartele autorităților militare austriece de la graniță, și unele și altele inedite pînă în prezent, ne lămuresc că acest combatant al răscoalei este venit din

¹³ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, p. 145.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 164.

¹⁶ *Ibidem*, p. 274.

¹⁷ Celălalt Rogobete, Barbu, murise înainte de răscoală.

¹⁸ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. II, p. 102.

Serbia. Acolo el își făurise o faimă de mare haiduc, fiind cunoscut sub numele de „haiducul Ghiță valahul“, adică „românul“¹⁹. Biografia lui poate fi reconstituită în linii generale, faptele vieții lui fiind altele decât ale oricăruia dintre ceilalți Ghiță menționați.

Ghiță Haiducul era originar din localitatea Kurjače, situată în partea de munte a șinutului Požarevac, locuit de populație românească. El avea frați pe Crăciun și Răducan, care mai târziu se vor înrudi prin alianță cu oameni din anturajul prințului Miloš Obrenović²⁰.

Ghiță participă cîtuva timp la răscoala antiotomană sîrbă, fiind înrolat în oștirea comandată de Milenko Stojković în părțile Požarevațului²¹. Această oștire a răsculaților cucerește părțile de pe lîngă Dunăre și ajunge la Cladova cu scopul de a face joncțiune cu trupele generalului rus Isiev, care venea din Oltenia. Ghiță, desigur, ia parte la asediul cetății Cladova, unde se baricadaseră turcii. Să reamintim că la asediul acestei cetăți a luat parte și Tudor Vladimirescu cu pandurii, reușind să întrerupă „orice comunicație dintre garnizoana din Cladova și Ada-Kaleh“²². Tudor a venit în contact cu răsculații sîrbi și în insula Poreč, unde pentru o vreme fusese instalată tabăra lui Milenko Stojković²³.

La începutul anului 1811, cînd comandantul sîrb Milenko, în urma conflictului cu Karagheorghhe, a trebuit să treacă în Țara Românească și cu acest prilej să concedieze din suita sa mai multe femei, majoritatea românce și turcoaise luate captive apoi creștinate, Ghiță se căsătorii cu una din ele, pe nume Jelenka²⁴.

După înăbușirea celei de-a doua răscoale sîrbe (1815), Ghiță se retrage în satul său împreună cu Jelenka. În 1816 el pleacă la Vidin, trăiește apoi la Niș, se asociază cu rămășițele cîrjaliilor și împreună cu aceștia face haiducie în munții Rodopi, cum au făcut și alți haiduci creștini²⁵.

Nu putem preciza data întoarcerii lui Ghiță în Serbia. Se poate presupune însă că întoarcerea nu a avut loc cu multă vreme înainte de anul 1820, cînd

¹⁹ Așa îl prezintă încă din 1909 Mihail Gavrilović în cartea sa despre Miloš Obrenović, II, Belgrad, p. 9, 319, 717.

²⁰ Vezi despre Crăciun și Răducan: *Memoari Stefana-Stevče Mihajlovića, în Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. Prvo odeljenje*, knjiga XVIII, Belgrad, 1928, p. 62. Acolo se spune printre altele: „Era și un al treilea frate, Ghiță, care a murit în captivitate la turci“. După cum constatăm noi, Ghiță a ajuns în captivitate în urma participării sale la răscoala din 1821.

²¹ Milenko Stojković era originar din localitatea Kličevac, situată nu departe de Kurjače, satul lui Ghiță.

²² *Răscoala din 1821*, I, p. 51.

²³ În vremea răscoalei, Tudor Vladimirescu își va aminti de luptele de la Poreč, ca și de acelea de la Cladova (N. O r g a, *Izvoarele contemporane...*, p. 194. Acolo e greșit tipărit: Poreți).

²⁴ Milenko Stojković instituieste un adevărat harem de femei turcoaise și românce din Serbia. Jelenka fusese luată captivă cu prilejul cuceririi orașului Ram de lîngă Dunăre.

²⁵ Cîrjaliile erau un fel de haiduci turci, dar mișcarea lor a degenerat în cea mai mare parte într-o simplă acțiune de jaf. Printre ei au existat un număr apreciazabil de combatanți creștini, care se gîndeau că vor contribui astfel la subminarea puterii otomane asupritoare. Așa se explică participarea la mișcarea cîrjaliilor a lui Iordache Olimpiotul, a bulgarilor Stoian Inge, Conda, Strahil ș.a.

Ghiță apare ca reprezentant tipic al haiduciei din această vreme în Serbia lui Miloș Obrenović. Haiducia devine atunci o formă dominantă de protest social îndreptat împotriva exploatării țărănimii de către noua pătură înstărită din Serbia și împotriva despotismului lui Miloș. În general, și prin forma de luptă haiducească în special, țărăimea sârbă opune rezistență față de consolidarea puterii de stat, care tindea la conservarea relațiilor economice vechi²⁶. Haiducia devine o mișcare atât de puternică, încât ea cuprinde patru județe în întregime. Devin haiduci vestiți un anume Burmaz și Mandrda, acesta din urmă erou al celei de-a doua răscoale sârbe. Această formă de opoziție lua deci proporții foarte îngrijorătoare. Cel mai de seamă și mai popular haiduc este însă Ghiță Vlahul, cum era îndeobște cunoscut din cauza originii lui românești. În cetele lui puternice și bine conduse alergau oameni din toate satele ținutului Požarevac și pretutindeni el se bucura de sprijinul locuitorilor. „În zadar trimitea Miloș oameni de-ai săi ca să cerceteze cauza acestui rău, căci rădăcinile lui erau mult prea adânci“²⁷.

Stăpîn pe tactica de luptă haiducească, excelent cunoscător al terenului de pe marginea Dunării, Ghiță Haiducul dejuca cu ușurință acțiunile numeroaselor puteri trimise împotriva lui, învingîndu-le în ciocniri sau pierzîndu-și urma pentru scurtă vreme dincolo de hotarul Serbiei, în ținuturile stăpînite încă de turci sau în Țara Românească. În iulie 1820 el săvîrșește un atac haiducesc deosebit de îndrăzneț, prădînd pe marele negustor Arsenie Protic din orașul Ram. Acest fapt atrage pe urmele lui trei puteri puternice (una singură numără vreo 300 de oameni)²⁸. Se desfășoară o adevărată campanie pentru prinderea haiducului, dar ea nu dă rezultate. Din rapoartele unuia dintre comandanții de poteră reiese că la urmărirea haiducului Ghiță iau parte mulți români din partea locului și că ei nu dau concursul așteptat²⁹. În timp ce șefii de poteră aplicau un tratament inuman țăranilor încadrați în poteră și prin aceasta îi împingeau în cetele lui Ghiță, acesta, dimpotrivă, știa să atragă de partea sa chiar și pe oamenii de încredere trimiși împotriva lui. Miloș Obrenović însuși trimitea în secret emisari pe lângă Ghiță, apelînd ca acesta să se lase de haiducie. Nici acest procedeu nu a dat rezultatele scontate.

Totuși, în urma luptelor cu puterile, Ghiță Haiducul se retrage pentru moment în ținutul Crainei Negotinului, rămas sub turci după înăbușirea primei răscoale sârbe. Informația ne-o dă chiar fratele lui Haiduc Velcu, Milutin Petrović, la data ceea prefect de plasă în Homolje. El scria lui Miloș : „De Ghiță fac cunoscut că l-am izgonit din ținutul nostru în Craina“³⁰.

Printre alte măsuri la care a recurs Miloș Obrenović împotriva haiducului a fost și aceea de a-i lua familia, mama și soția, drept ostatice și a le ține sub supraveghere la Požarevac. Exista însă o mare teamă de răzbunarea haiducului, care, după cum se exprimă un reprezentant al autorităților, ar putea

²⁶ „Glasnik Srpske Akademije Nauka“, nr. 7/1956, p. 99—100.

²⁷ M. Gavrilović, *op. cit.*, II, p. 319.

²⁸ Arh. st. Belgrad, Cancelaria cneazului, ținutul Požarevac, raportul din 30.VII.1820.

²⁹ *Ibidem*, raportul din 12.VII.1820.

³⁰ *Ibidem*, scrisoarea din 24.VII.1820.

oricînd să săvîrșească un atac prin surprindere în vederea eliberării familiei sale³¹. Jelenka va ajunge mai tîrziu să joace un rol de seamă, în decursul mai multor ani, la curtea lui Miloš, adică în capitala țării Kragujevac. Nu au lipsit ocaziile cînd însuși frații cneazului au trebuit să țină seama de pînerile fostei soții a haiducului Ghiță, devenită aproape atotputernică la curte³².

După trecerea sa în Krajina, Ghiță nu mai reappare în Serbia. Peste puțină vreme, cînd în Oltenia izbucnește răscoala lui Tudor Vladimirescu, Ghiță Haiducul vine aici și se înrolează în oastea răsculaților, după cum știau autoritățile din Serbia și chiar rudele lui Ghiță. De la început el devine colaborator al lui Papa, fratele lui Tudor, mai întîi ispravnic de Craiova, apoi (din martie) ispravnic de Gorj.

Din informațiile documentare reiese indirect că Ghiță Haiducul se găsește printre oamenii de nădejde pe care Tudor Vladimirescu îi lasă în Oltenia la plecarea sa cu oștirea spre București. El însă nu apare în documentele răscoalei decît în perioada de după lupta de la Drăgășani; de altfel situația e aceeași și cu Papa Vladimirescu. Atîta timp cît evenimentele centrale ale răscoalei se desfășoară în Muntenia și absorb atenția generală, situația de dincolo de Olt rămîne ignorată de informația contemporană. Cînd însă centrul de greutate al răscoalei revine la matcă, adică în Oltenia și în Cloșani, de unde a pornit răscoala, atunci evenimentele de aici se plasează în centrul atenției generale și sînt consemnate zilnic de contemporani.

O dată cu aceasta apar informații frecvente despre rolul lui Ghiță Haiducul. El e acuma printre fruntașii cei mai de seamă ai rezistenței, alături de Macedonschi, Haği Prodan, Mihaloglu, Gîrbea, Papa Vladimirescu.

Să reamintim aici că, îndată după înfrîngerea de la Drăgășani, Papa, Ghiță și Mihaloglu au tras la răspundere pe Prodan și Macedonschi pentru dispariția lui Tudor.

Știri importante despre luptele îndârjite dintre forțele pandurilor din Oltenia și turci apar în rapoartele, inedite pînă acum, ale comandantului de graniță dinspre Transilvania, general-locotenent Schustekh, trimise guvernatorului Transilvaniei, datate 7, 11, 13 și 18 iulie, 4, 7 și 8 august³³. Reiese că răsculații dețineau în această vreme mănăstirile Cozia, Horezul, Bistrița, Arnota, Polovraci, Crasna, Tîsmana și schitul Lainici, adică toate punctele întărite de Tudor încă la începutul răscoalei. După cum spune un alt izvor, pan-

³¹ Arh. st. Belgrad, Cancelaria cneazului, ținutul Požarevac, scrisoarea din 11.X.1820.

³² După ce a fost ținută la Požarevac, familia lui Ghiță Haiducul a trecut la Vîrcioara, unde se pare că a stat în vremea răscoalei. După lichidarea acesteia, Jelenka, împreună cu mama lui Ghiță, a trecut la Panciova, unde se aflau și alți refugiați. În ianuarie 1822, Miloš Obrenović o cheamă de acolo la curtea sa în Kragujevac, ca educatoare a fiicelor sale. Este folosită și la un fel de întîlniri diplomatice. Astfel, în 1823, ea o însoțește pe principesa Ljubica cu prilejul vizitei la curtea lui Abdurrahman-pașa, servind ca interpretă de limbă română, căci cu ajutorul acesteia se desfășurau convorbirile. În 1835, Jelenka se căsătorește cu Teodor Herbez, unul dintre funcționarii cei mai înalți în Serbia de atunci (*Memoari Stefana-Stevče Mihajlovića...*, p. 67—68). Această frescă reală a vieții soției lui Ghiță arată mai clar relațiile în cadrul cărora apare haiducul luptător și care ajung pînă la vîrfurile ocîrmuirii din Serbia.

³³ Arh. st. Budapesta, Gub. Trans. Praes., doc. 338, 352, 394, 403, 440 etc.

durii răsculați „toți sînt prin satele du pă la păduri și prin cele de la munte și pe la mănăstiri, la locuri tari“³⁴.

La început Ghiță Haiducul se găsea întărit în mănăstirea Tismana, împreună cu D. Macedonschi și cu Hagi Prodan. În acest timp au loc cîteva ciocniri cu inamicul, al căror ecou ajunge pînă la Sibiu³⁵. Dar Tismana a trebuit să fie părăsită și, după ce forțele pandurilor se refac, între 6 și 7 iulie, pe ambele maluri ale apei Jiului au loc lupte între turci și detașamentul comandat de Ghiță Haiducul. El era întărit cu oamenii săi la Crasna, în timp ce Diamandi se găsea la Bistrița și Arnota, iar Hristofi la Hurez. După unele știri, Ghiță Haiducul efectua incursiuni înșoptivă inamicului, avînd în subordine circa 1 000 de oameni, adică jumătate din tot efectivul răsculaților, care, potrivit tuturor informațiilor, se ridica la 2 000. A. Pini scria lui Nesselrode că „un comandant de panduri, pe nume Ghiță, se menține cu vreo o mie de oameni în codrii județului Mehedinți și atacă zilnic pe turci“³⁶. Se menționează că la 18 și 19 iulie a avut loc o bătălie pe malul stîng al Jiului, nu departe de Crasna, unde se găsea Ghiță Haiducul. El nu este menționat în legătură cu această luptă, în schimb este enumerat printre comandanții (alături de Mihaloglu, Prodan și Macedonschi) care poartă bătălia din 4 august pe Jiu³⁷.

Că Ghiță Haiducul, animatorul rezistenței din ultimele zile ale răscoalei în Oltenia, este același pe care l-am văzut militînd ca haiduc în Serbia, reiese în chip neîndoios din scrisoarea lui Vule Gligorijević, prefect în ținutul Poreč³⁸, adresată lui Miloš Obrenović la 24 iulie 1821: „Astăzi a venit aici negustorul din Orșova care de obicei întreține corespondență cu un negustor de aici³⁹ și spuse niște noutăți triste, anume că toată Țara Românească a căzut sub turci, că însuși căpitanul Iordache⁴⁰ a fugit într-o direcție necunoscută

³⁴ Biblioteca Academiei, secția msse, Corespond. Hagi Pop, pach. 134.

³⁵ Fleischhackl raporta la 25 iulie: „In der kleinen Wallachey ist der Krieg zwischen Türken und den Insurgenten noch bey weiten nicht geendit, beyde Partheyen streiten mit abwechselnden Glück in den Gebirgsschluchten, die zu den befestigten Klöstern führen und diser Kampf könnte sich leicht in die Länge ziehen, besonders wenn die Servianen, wie man vernimmt, gleichfals wieder die Waffen ergriffen haben...“ (*Hurmuzaki*, XX, doc. DCCXIII, p. 665).

³⁶ Scrisoarea lui A. Pini din Sibiu, 17/29 iulie 1821: „Un chef de pandours, nommé Ghitza, se tient avec un corp d'environ 1 000 individus dans les forêtes du district de Mehedințzi et attaque journellement les Turcs“ (fotocopie la Institutul de istorie al Academiei, după originalul nr. 9 051—185 din Arhivele U.R.S.S. A. Pini repetă această știre în raportul nr. 215 („Ghitza, chef de 1 000 pandours, occupe les forêts du district de Mehedințzi et attaque journellement les Turcs“).

³⁷ Arh. st. Budapesta, Gub. Trans. Praes., doc. 440.

³⁸ Vule Gligorijević, era atît de apropiat de Miloš încît era socotit un fel de „fiu adoptiv“ al acestuia, era căsătorit cu Stania, fiica lui Crăciun și deci nepoată de frate a lui Ghiță Haiducul. Stania a trăit pînă la adînci bătrînețe la curtea lui Miloš. Deci, cînd Vule scria lui Miloš despre Ghiță și lupta lui în Oltenia, el nu transmitea numai o știre oficială, ci totodată dădea o veste care interesa familia lui.

³⁹ Adică din insula Poreč, pe Dunăre.

⁴⁰ Este vorba de Iordache Olimpiotul, care după lupta de la Drăgășani nu a coborît în Oltenia. El era cunoscut fruntașilor sîrbi, deoarece a participat la răscoala sîrbă.

cu ceilalți ai lui⁴¹ și numai Ghiță încă mai rezistă prin munți cu 1 000 de oameni⁴².

Dar, forțele turcești fiind copleșitoare, rezistența pandurilor apărători ai Olteniei slăbește. Drept urmare Tismana cade definitiv în ziua de 7 august. D. Macedonschi, Hagi Prodan și Anastasie Mihaloglu și-au căutat scăpare pe teritoriul Austriei. Căpitanii de panduri unii s-au predat, iar alții au fost prinși și luați în captivitate. În cele din urmă a făcut același pas și Papa Vladimirescu, înfățișându-se înaintea comandantului turc la Tîrgu-Jiu. După cum am menționat la început, la 7/19 septembrie Lipa informa pe Metternich că împreună cu Papa a fost luat și Ghiță Haiducul și amîndoi au fost escortați la Constantinopol⁴³, de unde niciodată nu s-a mai aflat vreo veste despre ei. Din alte surse știm că o dată cu aceștia doi a fost luat prizonier și Dumitru Gîrbea, colaboratorul și prietenul lui Tudor Vladimirescu, locțiitor al lui în postul de vâtaf al plaiului Cloșani în vremea răscoalei⁴⁴.

Considerăm deci, în concluzie, că identitatea lui Ghiță Haiducul, participant la răscoala din 1821 și comandant de panduri, este stabilită prin probe îndeajuns de concludente și că prin aceasta se limpezește încă unul dintre acele fapte legate de răscoală care au rămas obscure pînă astăzi.

Acest fapt istoric, odată stabilit, capătă o semnificație mai largă.

Participarea haiducului Ghiță la mișcarea lui Tudor dovedește încă o dată, prin acest exemplu cît se poate de concret, că haiducia pozitivă se încadrează în răscoalele maselor, se pune în slujba cauzei poporului și oferă mișcării populare experiența sa de luptă⁴⁵.

În persoana lui Ghiță Haiducul avem încă un participant de seamă la răscoala din 1821 venit din Serbia, pe lîngă Hagi Prodan Grigorijević și Mladen Milovanović, foști frunțași ai răscoalei sîrbe⁴⁶.

Totodată însă, Ghiță Haiducul întruchipează legătura românilor sud-dunăreni cu românii de dincoace de Dunăre. Istoria a consemnat contribuția românilor de peste Dunăre la lupta antiotomană a sîrbilor în vremea răscoalei

⁴¹ Autorul scrisorii nu putea să cunoască la data aceea direcția în care s-a îndreptat Iordache. Se știe însă că el plecase în Moldova.

⁴² Arh. st. Belgrad, Cancelaria Cneazului, ținutul Požarevac.

⁴³ *Hurmuzaki*, XX, p. 684.

⁴⁴ Arh. st. Buc., Condicta isprăvnicat. Mehedinți 1314, f. 71 v.

⁴⁵ Acest fenomen se observă și în cazul altor răscoale. La răscoala sîrbilor participă numeroși haiduci. Unul dintre ei, Haiduc Velcu, și-a transformat porecla de haiduc în renume. Inițial acesta și-a făcut cariera haiducească în ținutul de baștină al lui Ghiță Haiducul. Se știe de asemenea ce rol important a jucat haiducia („clefții”) în răscoala grecilor. La răscoala din principate (1821), asemenea iau parte haiduci, printre ei Gheorghe Cîrjaliu și Stoian Inge (vezi *Răscoala din 1821*, vol. V, *Izvoare narative*, București, 1962, p. 440, 454, 480, 571; S. Iancovici, *Cîteva date necunoscute despre Stoian Inge voivoda*, în „Studii”, nr. 1/1960, p. 121—127).

⁴⁶ Numărul combatanților sîrbi de rînd (puțini dintre ei identificați) era destul de mare de vreme ce Tudor Vladimirescu se adresează la un moment dat : „frații mei panduri, bulgari și sîrbi...”.

din 1804—1813⁴⁷, după cum de asemenea se poate reține faptul că și forțele combatante din țara noastră au contribuit la apărarea cauzei poporului sârb⁴⁸.

În cazul lui Ghiță Haiducul avem un exemplu de acțiune inversă: un român sud-dunărean care s-a afirmat în Serbia ca militant pentru dreptate socială⁴⁹ se face părtaș activ la un eveniment crucial în istoria țării noastre, exercitându-și acest rol alături de persoanele cele mai reprezentative ale răscoalei.

⁴⁷ Printre românii mai de seamă care participă la răscoală este Paul din Melnica, căruia Karagheorghe îi scrie mai multe scrisori și-l ridică la rangul de „voievod”. Altul este Nikola Abraș, tovarăș de luptă al lui Haiduc Velcu la Negotin, ulterior tovarăș de haiducie al lui Iancu Jianu. Haiduc Velcu avea trei tunari români: Pătru, Martin și Jurca.

⁴⁸ După cum am menționat mai sus, o astfel de contribuție a dat însuși Tudor Vladimirescu, împreună cu pandurii săi. Există însă indicii că la răscoala sîrbilor au luat parte unii combatanți de dincoace de Dunăre, mai puțin cunoscuți. Astfel, un anume Gheorghe și Dumitrașcu au luat parte la confruntarea cu turcii pe apa Timocului. Un Marco Croitoru din Romanai a fost timp de șase ani combatant în oastea lui Petru Dobrinac (Arh. st. Buc., ms. nr. 903, f. 25 v, 140—143).

⁴⁹ Ca atare, figura lui Ghiță Haiducul este înfățișată și în literatura beletristică sîrbă, scrisă în ultimii ani pe teme istorice. Dușan Baranin îl descrie în cartea sa *Veliki gospodar* (Marele ocîrmuitor), Belgrad, Edit. „Prosveta”, 1964, p. 307, precum și în mai recenta sa scriere *Haiduc Velcu*, vol. II, Belgrad, Edit. „Vuk Karadžić”, 1965, p. 193.

Haiducia în Țara Românească între anii 1822 și 1828

IOAN I. NEACȘU

Înăbușirea răscoalei populare din 1821 în Țara Românească cu ajutorul armatelor Imperiului otoman nu a avut drept urmare o slăbire a luptei de clasă. Aceasta, sub diferitele ei forme, a continuat să se manifeste și în anii următori. Dintre formele violente de luptă de clasă s-a intensificat foarte mult fenomenul haiduciei, de care ne vom ocupa în paginile ce urmează.

După înfrângerea oștirii Eteriei în Țara Românească de către armatele otomane în cea de-a doua luptă de la Drăgășani (7/19 iunie 1821) și în special după înăbușirea rezistenței locuitorilor răsculați din Oltenia la începutul lunii august 1821, țara a rămas sub stăpânirea ocupanților turci pînă în cea de-a doua jumătate a anului 1822. În acest timp, populația Țării Românești a avut de suferit tot felul de violențe și jafuri din partea armatelor otomane. Boierimea țării, în căldășie cu căpeteniile turcești, a avut prilejul să facă noi abuzuri, motivate de nevoile aprovizionării armatei otomane de ocupație. Exploatarea, mizeria și disperarea au determinat pe mulți oameni să se ascundă în codri și să fugă în munți. Fenomenul haiduciei s-a manifestat cu multă intensitate în epoca de care ne ocupăm. „Munții sînt plini de haiduci, cu care beșlii se luptă în zadar, fiindcă poporul e de partea haiducilor împotriva «apărătorilor ordinii»”¹.

La începutul anului 1822, poporul suferea asupriri neobișnuite. Comerțul din țară era aproape inexistent, deoarece negustorimea plecase peste graniță cu capitalurile ei. Lipsa de bani era așa de mare, încît populația era nevoită să-și vîndă produsele și vitele pe sume derizorii. Pe la începutul anului 1823, din cauza lipsei de grâu și mălai, jefuit de autorități prin constrîngere de la locuitori, s-a ivit foametea în țară, care s-a simțit în special în județele Vlașca și Teleorman. Populația din numeroase sate a fost silită de foamete să se împrăștie în alte locuri pentru a-și căuta hrana, să rătăcească prin păduri pentru a-și face pîine din coaja copacilor. În același timp, cîrmuirea țării a făcut numeroase rechiziții silite de fîn, ceea ce a determinat pieirea vitelor de foame. Mulți plugari, ajunși în culmea disperării, s-au văzut siliți să emigreze peste

¹ *Istoria României*, Buc., vol. III, Edit. Academiei, 1964, p. 907.

hotare². În județul Teleorman, la începutul lunii mai 1823, o parte din populație (circa 600 de familii) s-a hotărât să emigreze în Turcia. Cu toate că țărani nu puteau suferi jugul turcesc, l-au preferat pe acesta numai ca să scape de exploatarea boierilor români³. La începutul anului 1824, țărani din județul Slăm-Rîmnic au început să emigreze către Moldova, deoarece, printre altele, autoritățile pusese în vânzare vitele lor de muncă⁴, fapt ce a agravat considerabil condițiile de trai în această parte a țării. Abuzurile administrației din Țara Românească au determinat în același timp o emigrare masivă a țărănimii și în Transilvania⁵. La 5 iunie 1824, Reșid-Mehmed a scris din Vidin lui Grigore Ghica v.v., domnitorul Țării Românești, că toți locuitorii din Calafat și cei din satul Ciupereni ceruseră ca să treacă peste Dunăre din cauza persecuțiilor arendașilor moșiilor, care le pretinseseră câte „15 guruși“, în afară de celelalte dări. Tot atunci el a atras atenția domnitorului că fuga raialelor se datorește mai mult persecuțiilor făcute de boieri și i-a recomandat să pună capăt abuzurilor⁶. Punem în legătură această scrisoare cu cele relatate în raportul consulului prusian din 15/27 iunie același an despre delegația locuitorilor din Oltenia (Banatul Craiovei) trimisă la pașa de la Vidin, pentru a-i aduce la cunoștință intenția lor de a emigra din cauza impozitelor copleșitoare. Raportul consular ne mai semnalează că pașa, în calitate sa de prieten al domnitorului, i-a recomandat să remedieze situația țărănimii⁷. Este foarte semnificativ faptul că înseși autoritățile turcești, ca să evite provocarea unor eventuale tulburări pe teritoriul Țării Românești, recomandă domnitorului să ia măsuri pentru înfrînarea exploatării excesive a țărănimii. Aceasta ne permite să cunoaștem mai bine situația țăranilor, care, pentru a scăpa de aspirările boierilor exploataatori, au fost nevoiți să ceară ajutorul autorităților turcești din vecinătatea țării. Fuga locuitorilor a determinat lipsa brațelor de muncă; în același timp, tendința stăpînitorilor de moșii de a mări numărul zilelor de muncă, creșterea numărului arendașilor și problema despăgubirilor au avut drept rezultat agravarea situației clăcașilor⁸.

Drept consecință a acestei situații, nemulțumirile țărănimii clăcașe și libere s-au manifestat prin forme violente de luptă de clasă, împotriva abuzurilor boierilor și a uneltelor lor. „La sfârșitul anului 1823 și începutul lui 1824, o serie de sate de pe moșiile mănăstirilor Tismana și Strehaia s-au sculat „cu zurbale“ împotriva stăpînitorilor de moșii și a organelor forței publice“⁹. Sînt numeroase exemplele care oglindesc formele cele mai active de luptă a țara-

² Hurmuzaki-Iorga, *Doc. ist. rom.*, Buc., 1897, vol. X, p. 208; Hurmuzaki-Nistor, *Doc. ist. rom.*, Cernăuți, 1940, vol. XX, p. 795.

³ Hurmuzaki-Hodoș, *Doc. ist. rom.*, Buc., 1912, vol. XVI, p. 1102.

⁴ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 265.

⁵ Hurmuzaki-Hodoș, *op. cit.*, vol. XVI, p. 1136.

⁶ M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, Buc., 1960, vol. I, p. 373—374.

⁷ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 283.

⁸ *Istoria României*, vol. III, p. 914.

⁹ *Ibidem*, p. 917.

nilor dusă împotriva exploatatorilor¹⁰. În perioada 1822—1828, această luptă s-a împletit strâns cu acțiunile haiducilor localnici.

Unele din acțiunile cetelor haiducești de pe teritoriul Țării Românești, începute încă înainte de răscoala populară din 1821 și în timpul ei, au fost continuate cu intensitate și între anii 1822 și 1828, constituind de fapt o continuare a acțiunilor răscoalei. Actele de judecată a cetelor de haiduci sînt probele cele mai evidente despre lupta loc activă în perioadele indicate mai sus¹¹. Haiducii devin răzbunători ai suferințelor maselor populare. Tradiția și poezia populară au subliniat și de multe ori au exagerat în mod justificat această trăsătură esențială a lor.

Fenomenul haiduciei, atît în Țara Românească, cît și în Moldova, este foarte greu de urmărit după răscoala din 1821, cînd acțiunile haiducilor s-au îmbinat cu cele antiotomane și cu cele de jaf al resturilor oștirii Eteriei. Uneori cetele de haiduci, în afară de populația românească — provenită din diferite categorii și pături sociale —, au avut în compunerea lor și alte naționalități: sîrbi, bulgari, greci și uneori chiar turci. Multe elemente din cetele haiducești, în special cele din Oltenia, acționaseră și pe timpul răscoalei din 1821. La alte cete, după cum vom vedea mai departe, se vor alătura și foștii răsculați care participaseră activ la răscoala populară din 1821.

De cele mai multe ori, lupta antifeudală, antiboierască a haiducilor se împletește cu acțiunile lor de jaf întreprinse împotriva elementelor înstărite (de exemplu cîrciumari, mocani etc.). În asemenea cazuri, cînd a fost posibil am specificat sumele de bani sau valoarea obiectelor luate de haiduci. Aceste acțiuni nu micșorează cu nimic din caracterul progresist al fenomenului haiduciei, ci îl lărgesc prin lupta dusă împotriva celor bogăți, care de obicei se aflau în cîrdășie cu organele de represiune. Aceste realități ne obligă să urmărim în același timp toate acțiunile categoriilor de mai sus, pentru a putea arăta mai precis limita interferenței lor și pentru a le stabili efectele. Știrile despre acțiunile haiducilor sînt foarte inegale: uneori ele sînt numai semnalate de documente, alteori ele se referă strict la măsurile luate de autorități pentru prinderea lor, precum și a elementelor răufăcătoare, fără a se face vreo distincție între ele. Pentru autorități, toate acțiunile erau făcute de „hoți“. Declarațiile consemnate de autorități cu ocazia prinderii haiducilor sînt cele mai bogate în informații, dar ele reflectă ideile și interesele de clasă ale celor de la care provin. Exemplul cel mai concludent îl constituie faptul că aceste declarații nu conțin date directe și concrete despre ajutoarele date de haiduci săracilor. Apreciem că acestea se datoresc următoarelor cauze: a) în primul rînd, haiducii nu voiau să periclitizeze situația celor ajutați de ei, pentru a nu da prilejul autorităților să-i socotească complicii lor; b) în al doilea rînd, pentru că înseși autoritățile aveau tot interesul să treacă sub tăcere aceste acțiuni pozitive ale haiducilor cu

¹⁰ *Istoria României*, vol. III, p. 917.

¹¹ *Ibidem*, p. 912.

scopul de a-i discredita în fața maselor populare. De aceea, în cadrul lucrării de față, atunci când materialele ne vor permite, vom da câteva detalii asupra acțiunilor cetelor de haiduci, pentru a surprinde mai bine specificul activității lor, cu scopul de a caracteriza mai precis fenomenul haiduciei în această epocă și a-l distinge de haiducia decadentă (pseudohaiducia).

Înainte de a analiza problema haiduciei, vom urmări acțiunile arnăuților de reluare a răscoalei, care au avut loc concomitent cu cele ale haiducilor. Chiar de la începutul lunii septembrie 1821, un număr de arnăuți fugiți în Transilvania se pregăteau în vederea unor incursiuni în Țara Românească¹². La 1/13 octombrie, boierii din Oltenia refugiați la Sibiu, fiind în preajma înapoierii lor în țară, au cerut guvernatorului Transilvaniei să dezarmeze pe eteriștii aflați în număr mare în județul Sibiului, care — în mici cete de 7—8 oameni — făceau adeseori incursiuni împotriva turcilor din Țara Românească¹³. În anul următor, în luna mai 1822, o ceată compusă din 60 de oameni (în altă parte 150), presupuși arnăuți, a fost alungată de către turci din părțile Moldovei pînă în munții județului Slam-Râmnic (Râmnicu-Sărat) și apoi în munții plaiului dinspre Buzău, județul Saac (Secuieni)¹⁴. În luna iunie, arnăuții refugiați la Brașov, alcătuiți în cete de câte 10—15 persoane, stăteau de pîndă în trecătorile munților, mai sus de Sinaia și în Vama Buzăului, unde jefuiau familiile celor ce se înapoiau în țară¹⁵. Pe la începutul lunii iulie, alți arnăuți veniți de prin părțile Sibiului comiteau jafuri în Oltenia¹⁶. Incursiunile arnăuților de la Brașov s-au repetat și în luna august, atacînd pe trecători în plaiurile Cîmpina și Teleajen¹⁷. În tot cursul toamnei aceluși an, cetele de arnăuți au continuat să facă jafuri pe drumul de la Brașov la București¹⁸.

Vom analiza acum acțiunile haiducilor *în general*, precum și măsurile luate împotriva lor de către autoritățile pămîntene. În primăvara anului 1822 se intensificase foarte mult activitatea haiducilor în toată Țara Românească. Un raport consular francez din 16/28 mai 1822 semnala că multe sate erau părăsite de locuitori ; în schimb pădurile erau pline de „hoți”¹⁹. Alt raport consular francez din 3/15 iunie preciza că Țara Românească era împînzită

¹² Hurmuzaki-Nistor, *Doc. ist. rom.*, Buc., 1940, tom. XX, p. 684.

¹³ „Revista istorică”, XII (1926), p. 202—203.

¹⁴ *Ibidem*, p. 1041 și 1045.

¹⁵ *Doc. răs. din 1821*, vol. V, p. 143 ; Hurmuzaki-Hodoș, *op. cit.*, vol. XVI, p. 1054.

¹⁶ *Doc. răs. din 1821*, vol. III, p. 109.

¹⁷ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, Buc., 1901, t. XIII, p. 347—348 ; *Doc. răs. din 1821*, vol. III, p. 135, nota 1.

¹⁸ Hurmuzaki-Hodoș, *op. cit.*, vol. XVI, p. 1081.

¹⁹ *Ibidem*, p. 1042.

de cete de „răufăcători“, iar țărani români, cărora nu le rămăsese decât deznădejdea, se ascundeau prin păduri în cete de 20—30 oameni, de unde atacau pe călători²⁰. Un alt raport din aceeași sursă, cu data din 13/25 iunie, adăuga că „hoțiile și asasinatelor“ se înmulțiseră mai mult ca niciodată²¹. Ioan Ghica, în memoriile sale, scria că, în preajma înscăunării noului domn pămîntean Grigore Ghica, în Țara Românească se aflau „sute de bande de tîlhari“²². Este evident vorba și de cetele de haiduci localnici. În luna iulie 1822 haiducii umpleau pădurile și munții. Ei acționau în cete foarte numeroase, care adesea se refugiau în Transilvania²³.

Împotriva numeroaselor acțiuni ale cetelor de haiduci, la care se adaugă și incursiunile întreprinse de arnăuți și eteriști pe teritoriul țării noastre, stăpînirea, cu concursul ocupanților turci, a luat măsuri excepționale pentru reprimarea lor. În acest scop, pentru a păzi țara de „bandele de hoți“, care de obicei acționau mai intens în timpul verii, Poarta intenționa să lase în țară 1 500 de turci la București și alți 500 la Craiova²⁴. Pe la 16 iulie 1822, chiar înainte de sosirea în țară a domnitorului Grigore Ghica, caimacamii săi au poruncit vornicului Alex. Nenciulescu, caimacamul Craiovei, să organizeze breasla pandurilor²⁵. De data aceasta autoritățile pămîntene au luat o nouă atitudine față de ei²⁶. Astfel stăpînirea a reușit, pe de o parte, să atenueze spiritul de revoltă al masei pandurilor și, pe de alta, să se folosească de aceiași panduri, aflați acum în slujba țării, pentru a menține ordinea internă și a suprima cu ajutorul lor eventualele tulburări. Pentru a preîntîmpina cetele de „tîlhari“ din județe, în cea de-a doua jumătate a lunii iulie 1822 caimacamii lui Grigore Ghica au porunci vătafilor de plai să-și înarmeze oamenii. De asemenea, ei au poruncit caimacamului Craiovei să trimită la București 500 de panduri bine înarmați²⁷. După cum vom vedea mai departe, pandurii spătărești și o parte din căpeteniile lor, foști participanți la răscoală, vor fi folosiți pentru prinderea haiducilor și chiar a jefuitoarelor turci dezertori din armatele de ocupație sau a celor veniți de peste Dunăre. În schimb, căpeteniile pandurilor care au avut un rol mai important în timpul răscoalei din 1821, vor fi urmărite, arestate și ucise pentru a rupe masele pandurilor de conducătorii lor firești²⁸. Domnitorul Grigore

²⁰ Hurmuzaki-Hodoș, *op. cit.*, vol. XVI, p. 1047—1048.

²¹ *Ibidem*, p. 1051.

²² I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, vol. I, Edit. Biblioteca pentru toți (f.a.), p. 155.

²³ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 170—171.

²⁴ Hurmuzaki-Hodoș, *op. cit.*, vol. XVI, p. 1042.

²⁵ *Doc. răs. din 1821*, vol. V, p. 149.

²⁶ Nu a mai fost reluat procedeu utilizat în 1812 de către domnitorul Ioan Caragea, care prin retragerea privilegiilor masei pandurilor crease adînci nemulțumiri în rîndurile lor, atitudine ce a avut drept consecință revolta pandurilor în 1814/1815 (I. Neacșu, *Revolta pandurilor din decembrie 1814 — februarie 1815*, în „Studii“, X (1957), nr. 1, p. 133—142) și apoi participarea lor masivă la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu în 1821.

²⁷ Hurmuzaki-Nistor, *op. cit.*, vol. XX, p. 741.

²⁸ Între căpeteniile de panduri intrate în slujba stăpînirii, în special din categoria socială a micilor boieri, semnalăm : în 1822 pe Ioan Magheru și Dumitru Buștean ; în 1823 pe Iancu Jianu, Dumitru Tîrîșu și Mihalache Ciupagea ; în 1824 pe Vasile Frunte-Lată ; în 1826 pe Gheorghe Magheru, Vasile Crăpatu și Ioan Solomon. Din Brașov, la 30 iunie 1823, Ignatie

Ghica, în colaborare cu autoritățile din Imperiul habsburgic, a intensificat paza frontierelor spre Transilvania, pentru a stăvili incursiunile de peste munți ale foștilor participanți la răscoală²⁹. În același scop s-a interzis portul de arme în toate județele țării³⁰. Apoi, în luna octombrie, domnitorul a început organizarea miliției pământene, compusă în bună parte din panduri³¹.

În primăvara anului 1823, datorită lipsurilor, începuseră furturile chiar și în orașul București³². Pe la sfârșitul aceleiași luni, din cauza acțiunilor haiducilor, drumurile erau periculoase pentru călători și în special pentru turci³³. Tot atunci a avut mare răsunet zvonul că pitarul Iancu Jianu, fost participant la răscoala din 1821, își reluase activitatea de haiduc și că intenționa să înceapă o nouă răscoală pentru a deveni „un al doilea Tudor Vladimirescu”. În realitate, nu era vorba decât despre o numeroasă ceată de haiduci care acționa pe malurile Oltului și în împrejurimi³⁴. Nici un proprietar nu îndrăznea să locuiască la moșiile sale și nici măcar să se plimbe cu trăsura în împrejurimile Bucureștilor fără a fi însoțit de o escortă³⁵. În prima jumătate a lunii iulie 1823 era răspândită în popor ideea că va avea loc o nouă revoluție, care trebuia să facă o diversiune în sud. Această diversiune trebuia să fie realizată cu concursul haiducilor răspândiți în cele două provincii³⁶. Ea coincide cu frământările țărănești din acel an, despre care am pomenit la începutul lucrării. Cetele de haiduci au continuat să acționeze în toată țara, atât în cursul toamnei, cât și la începutul iernii aceluiași an³⁷. Ca și în anul precedent, s-au luat diverse măsuri pentru a preîntîmpina sau a neutraliza diferitele acțiuni. În unele cazuri a fost nevoie chiar de măsuri excepționale. Astfel, pe la începutul anului 1823, caimacamul Craiovei trimisese pe polcovnicul județului Vâlcea cu potera sa în județele Mehedinți și Gorj pentru a urmări numeroasele cete de haiduci aflate acolo³⁸. Aceasta constituie dovada intensificării acțiunilor haiducești în cele două județe. Numeroasele furturi comise în București au determinat autoritățile să interzică circulația în timpul nopții³⁹. Într-o corespondență din 1 iulie

Iakovenko, funcționar al consulatului Rusiei din București, ne informa: „Conform știrii ajunse aici din Oltenia, câțiva căpitani ai fostei oștiri a pandurilor au dispărut deodată fără veste; unii din locuitorii de acolo cred că ei au fost luați și omorâți de turci” (Ignatie Iakovenko, *op. cit.*, p. 129). Printre căpitani de panduri arestați sau dispăruți figurau: Nicolae Boboc, Mitroi, Ioniță Hîrgotă, I. Ortopan, C. Crăiniceanu, Ioan Oarcă etc.).

²⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, t. XIII, p. 348—349; Arh. ist. centrală, *Condica domnească*, nr. 98, p. 377—378; nr. 96, p. 362—363.

³⁰ Arh. ist. centrală, *Condica domnească*, nr. 105, p. 3, 38—39; nr. 97, p. 369.

³¹ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 186.

³² *Ibidem*, p. 219—220 și 226.

³³ *Ibidem*, p. 226 și 236; M. Guboglu, *op. cit.*, vol. I, p. 335, 334, 346, 357, 383, 450, 452—453 și 467.

³⁴ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 222—223.

³⁵ Hurmuzaki-Hodoș, *op. cit.*, vol. XVI, p. 1098.

³⁶ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 236.

³⁷ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, Buc., 1896, vol. II, p. 679; Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 261.

³⁸ Biblioteca Academiei, doc. CLXXX/173 și CCLXXXI/204.

³⁹ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 221, 230—231 și 644—645.

1823 expediată din Constantinopol de către Reis-efendi⁴⁰, se recomanda domnitorului Țării Românești să pedepsească în mod exemplar pe rebeli și haiduci pentru a nu se mai repeta acțiunile acestora⁴¹. În luna septembrie 1823 s-au trimis 150 de neferi turci pentru paza județului Mehedinți⁴². Trimiterea unui efectiv mărit de trupe turcești pentru pază ne întărește presupunerea că exista teama de o intensificare a fenomenului haiducesc în acel județ. Tot în luna septembrie 1823, Grigore Ghica a întărit miliția țării pentru a împrăstia pe haiduci și în același timp a menținut cu multă strictețe măsura de a interzice locuitorilor să poarte arme. Pe de altă parte, el nu a cerut menținerea trupelor turcești în țară, a căror prezență constituia o mare povară pentru bugetul principatului⁴³. Drumurile continuau însă să fie nesigure în județe. Dintr-o scrisoare a protosinghelului mănăstirii Srehaia aflăm că el nu îndrăznea să se ducă la Craiova, fiindcă „să aude răotăți pe drum și m-am temut“⁴⁴. Rapoartele consulare semnalau în anul 1824 că „hoții de drumul mare“ erau răspândiți pretutindeni⁴⁵. La începutul primăverii, haiducii își continuau jafurile în diferite județe; nici conducerea țării, nici forțele turcești nu aveau puterea să le reprime⁴⁶. La 15/27 aprilie, același consul prusian raporta că haiducii acționau chiar în jurul capitalei țării. El adăuga că această situație se datora celor trei ani de criză; astfel, populația rămasă muritoare de foame nu avea de ales decât două căi pentru asigurarea existenței sale: cerșetoria sau haiducia⁴⁷. Haiducii răspândiți în țară făceau nesigură circulația curierilor între București și Iași⁴⁸. În tot cursul primăverii și verii anului 1824, acțiunile lor se intensificaseră foarte mult pe toate drumurile și în special prin păduri. Autoritățile nu dispuneau de forța necesară pentru a le neutraliza faptele⁴⁹. Este dovada creșterii fenomenului haiduciei, cu toate că în anul precedent fusese întărit aparatul represiv. Acțiunile haiducilor au continuat în diferite județe ale țării și în cursul toamnei aceleiași an⁵⁰. Începând din anul 1825, fenomenul haiduciei nu s-a manifestat cu aceeași intensitate ca și în anii precedenți. Totuși în iunie 1825 aflăm că drumurile din Țara Românească spre Focșani erau nesigure⁵¹ și că se intensificaseră și mai mult acțiunile haiducilor pe drumuri și în special în împrejurimile Bucureștilor. Împotriva lor au fost trimiși arnăuții, însă exista

⁴⁰ Ministru de externe în limba turcă.

⁴¹ M. Guboglu, *op. cit.*, vol. X, p. 331.

⁴² N. Iorga, *Situația agrară, economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1915, p. 241.

⁴³ Hurmuzaki-Nistor, *op. cit.*, vol. XX, p. 842—843; N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 677—679.

⁴⁴ Biblioteca Academiei, doc. CCLXXXI/264.

⁴⁵ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 266, 270 și 289.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 273.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 274.

⁴⁸ Hurmuzaki-Hodoș, *op. cit.*, vol. XVI, p. 1144.

⁴⁹ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 275, 280, 285, 287, 289 și 291; Hurmuzaki-Hodoș, *op. cit.*, vol. XVI, p. 1147 și 1163.

⁵⁰ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 302.

⁵¹ Biblioteca Academiei, doc. DCLIII/55.

teama ca ei să nu se solidarizeze cu haiducii⁵². Pe la sfârșitul aceleiași luni, ne este semnalată apariția unei numeroase cete de „hoți“ în Oltenia, compusă din peste 180 de persoane, care s-au ciocnit cu poterile, provocându-le pierderi (3 turci și 6 oameni dintre arnăuți și panduri)⁵³. Incursiunile turcilor din sudul Dunării (Vidin, Cladova) și în special de la Ada-Kaleh au avut loc în Oltenia în cursul toamnei și începutul iernii anului 1825, provocând multe „tele“. Ei au jefuit „raialele sărace“, bătându-le, luându-le vitele și călcându-le ogoarele⁵⁴. Aceste acțiuni au provocat nemulțumiri adânci populației.

În anul 1826 activitatea haiducilor s-a redus simțitor. Poterile din Oltenia se aflau totuși mobilizate chiar din luna martie, fiindcă se iviseră haiduci prin județele Gorj și Mehedinți. La 30 aprilie/12 mai 1826, consulul prusian raporta că bașbeșliaga primise ordinul să părăsească Țara Românească în câteva zile împreună cu cei 1 200 beșlii ai săi. Domnitorul numise în locul său un alt bașbeșliag, a cărui număr de beșlii nu trebuia să depășească efectivele dinainte de răscoală din 1821⁵⁵. În mod practic, numărul beșliilor se redusese la jumătate.

Tocmai în aceste împrejurări, pe la sfârșitul lunii mai 1826, la granița de nord-vest a județului Mehedinți, în plaiul Cloșanilor, a izbucnit revolta condusă de Simion Mehedințeanu și Ghiță Cuțuiu, care fuseseră pe vremea răscoalei din 1821 cei mai buni căpitani de panduri ai lui Tudor Vladimirescu⁵⁶. Ei au venit de la Rușava (Orșova), fiind însoțiți de câteva zeci de oameni (unii dintre ei fuseseră panduri în oastea lui Tudor Vladimirescu), printre care se afla, ca o a treia căpetenie, și Șerif, turcul de la Ostrov (Ada-Kaleh)⁵⁷. Simion Mehedințeanu a dat și o proclamație, chemînd poporul la răscoală pentru lichidarea abuzurilor, care, fiind interceptată, nu a ajuns să fie cunoscută publicului⁵⁸. Acțiunea însă a eșuat, deoarece nu a reușit să atragă pe panduri, care încă din anul 1822 se aflau în slujba stăpînirii⁵⁹; pe de altă parte, ea a devenit nepopulară din cauza alianței cu Șerif turcul și a amenințării făcute de conducători că „să scoboară și calcă ispravnicatul [de la Cerneti] și pă toți orașanii“⁶⁰. Toate acestea au contribuit la limitarea revoltei. Nicolae Glogoveanu, ispravnicul județului, a pornit împotriva celor revoltați cu poterile (circa 200 de oameni), care foarte repede i-a încercuit la mănăstirea Topolnița, silindu-i să se predea⁶¹. La înăbușirea revoltei au participat activ și pandurii spătărești, care aveau în fruntea lor pe Mihalache Ciupagea, împreună cu fra-

⁵² Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 324—325 și 330; Hurmuzaki-Hodos, *op. cit.*, vol. XVII, p. 21—22.

⁵³ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 330.

⁵⁴ M. Guboglu, *op. cit.*, vol. I, p. 422, 424, 425—426.

⁵⁵ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 351, 352—353; N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 717—718.

⁵⁶ *Doc. răscol. din 1821*, vol. V, p. 358.

⁵⁷ Ignatie Iakovenko, *op. cit.*, p. 165; E. Vîrtosu, *1821. Date și fapte noi*, Buc., 1932, p. 226 și 227.

⁵⁸ Ignatie Iakovenko, *op. cit.*, p. 165.

⁵⁹ Vezi mai sus, în 1822, poziția pandurilor.

⁶⁰ E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 277.

⁶¹ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 361—362; Ignatie Iakovenko, *op. cit.*, p. 166—167.

tele său mai mic, pe Gheorghe Magheru, Vasile Crăpatu și alte căpetenii⁶². Nereușita acestei încercări de reluare a răscoalei din 1821 o atribuim și faptului că ea nu s-a conjugat cu acțiunile haiducești, care în anul 1826 erau în descreșterea, fapt ce a permis intervenția foarte rapidă și decisivă a puterilor.

În cursul anilor 1827 și 1828, pînă la izbucnirea războiului ruso-turc, acțiunile haiducești s-au redus și mai mult. Cu toate acestea, în rîndurile reprezentanților claselor exploatatoare continua să existe „teama de hoți“.

În continuare vom face o analiză mai amănunțită a acțiunilor haiducilor pe cete, începînd din Oltenia — leagănul evenimentelor din anul 1821 — pînă la granița Țării Românești cu Moldova. De cele mai multe ori, zona de acțiune a unei cete de haiduci nu se limita la un singur județ, extinzîndu-se și în județele vecine. Făcînd această analiză pe cete, vom cunoaște mai bine zonele lor de acțiune, gradul de răspîndire și de intensificare a fenomenului haiduciei pe întreg teritoriul țării și respectiv în diferite județe.

După cum s-a mai arătat, unele dintre cetele de haiduci semnalate în timpul răscoalei din 1821 nu și-au întrerupt acțiunile nici în anii următori, constituind o continuare a acțiunilor din vremea răscoalei. Astfel, ceata de haiduci a lui Tănase, care pe timpul răscoalei din 1821 fusese condusă de Maxim Călugărul, în toamna aceluiași an a fost urmărită de oștirile turcești în împrejurimile schitului Lainici (jud. Gorj), fără a fi prînsă. Ea a acționat în aceleași locuri și în cursul anilor 1822 și 1823⁶³.

Tot în toamna anului 1821, Duță, „harambașa de tîlhari“ (Duță Călescu, împreună cu ceata sa, a acționat în județul Gorj, „făcînd jafuri însoțite de cazne“⁶⁴; ea avea legături strînse cu cetele de haiduci conduse de Dinu Magdalinii, de Ion Budiianu și de Ion Trantea (ultimul venit din jud. Buzău). În primăvara anului 1822 aflăm că această ceată a lui Duță Călescu, compusă din 11 haiduci⁶⁵, se afla adăpostită în pădurea din valea Ganea (jud. Gorj). Ulterior ei s-au despărțit în două cete mai mici, care au acționat independent. Parte din ei, sub conducerea lui Matei Cornișteanu, au acționat pe valea Gilortului „în jos“ și în județele Vîlcea și Romanai, unde „au călcat“ prin sate diferite elemente înstărite.

Ceata s-a refăcut și întărit apoi prin venirea lui Ion Trantea Crețescu și a lui Ștefan Cumpănașu, care mai înainte fuseseră haiduci peste Olt în județele Saac și Buzău⁶⁶. Pe cînd se aflau la satul Rugi au fost denunțați de una din gazdele lui Dușu Călescu. Pe de altă parte, o altă gazdă ce o aveau haiducii în satul Pojogeni i-a avertizat despre sosirea unei puteri de 50 de

⁶² N. I o r g a, *Situația agrară...*, p. 263—264.

⁶³ *Doc. răs. din 1821*, vol. III, p. 158.

⁶⁴ *Ibidem*, nota 1, p. 165—166.

⁶⁵ Din ea făcea parte: *Lazăr Clenci* din satul Pistești (Gorj), *Dușu Călescu* (zis și Duță, „harambașa de tîlhari“), *Pătru Călescu* și *Mihai Călescu* din satul Comănești (Gorj), *Mihai Pintașu* din satul Caraula (Mehedinți) (*Doc. răs. din 1821*, vol. III, p. 320), *Manciu din Cîmpina* (Prahova), *Dincă Hodoș*, *Matei Cornișteanu* și *Ispir sin Nache Plăiașu* din satul Stănești (Gorj), *Dumitru Burlan* din Roșii de vede (Teleorman), (*ibidem*, p. 320), *Pătru al lui Neagoe* din satul Bărcaciu (Gorj).

⁶⁶ *Doc. răs. din 1821*, vol. III, p. 157.

turci, împreună cu potera căpitanului Ioan Magheru. Haiducii, sub conducerea lui Dușu Călescu, au fugit imediat în pădure, scăpând de urmărirea celor două potere. Apoi au comis mai multe jafuri în județele Gorj și Mehedinți, fiind continuu urmăriți de diferite potere. Între timp au pierdut în lupte pe Ion Trantea. În prima jumătate a lunii octombrie 1822 au trimis „un om din sat” la ispravnicat în vederea predării lor. Atunci s-au despărțit de dînșii Pătru lui Neagoe și Dumitru Miroiu, care ulterior au trecut tot în ceata lui Dinu Magdalinii. Dușu Călescu, Lazăr Clenci și tovarășii lor au predat armele la ispravnicat și au primit fiecare „carte de iertăciune”⁶⁷.

Tot în anul 1821 a acționat ceata de haiduci condusă de Vasile harambașa, fiul lui Dinu Oaie, clăcaș din satul Tîmburești (Dol), împreună cu alți locuitori din același sat. Aceștia, în primăvara anului 1822, au comis multe jafuri. Printre cei jefuiți au fost boierul Ștefan Coțofeanu din satul Rogiștea (Dolj). În luna noiembrie 1822 au fost prinși⁶⁸.

O altă ceată de haiduci care acționase în timpul răscoalei din 1821 mai era și cea a vestitului Gheorghe Cîrjaliu⁶⁹. Pe la începutul lunii iunie 1823, acesta acționa în județul Vâlcea, unde puterile îi pierduseră urma⁷⁰. Înainte de 15/27 iulie 1823 a fost prins de autoritățile din Țara Românească și predat pașii de la Silistra⁷¹.

Începînd din 1823 și în anii următori, a acționat în județul Dolj o ceată de haiduci condusă de Ion cel Mare, „sin Oprea Dragne arambașa”, din Poiana, sat de clăcași. Această ceată, compusă din 26 de oameni, pricinuisse spaimă reprezentanților claselor exploatoare din părțile locului și din județele învecinate⁷².

O altă ceată de 12 haiduci, pe la începutul lunii iulie 1824, a atacat în timpul zilei pe arendașii moșiei Băleni (Dîmbovița). Cu acest prilej, țărani din sat și servitorii au fugit, părăsind pe arendașii baricadați în conac⁷³.

Prin anii 1824—1825, vestitul haiduc Ioniță Tunsu, împreună cu ceata sa, a început să acționeze în special prin împrejurimile Bucureștilor, bîgînd spaima printre reprezentanții claselor exploatoare. În luna iulie 1825, Ioniță Tunsu a reușit să jefuiască pe marele ban Iordache Filipescu și pe marele vornic Teodor Văcărescu, zis și Furtună, în aceeași zi, pe cînd ambii se aflau chiar în casele lor din București. Această îndrăzneată acțiune a fost îndeplinită pe

⁶⁷ La 14 oct. 1822, Dușu, „harambașa de tîlhari” (După Călescu), și cei 9 oameni din ceata sa au primit carte domnească de iertare.

⁶⁸ Aceași condică, f. 31—32. Menționat în *Doc. răs. din 1821*, vol. III, p. 157, nota 1.

⁶⁹ J. A. Vaillant, *La Roumanie*, Paris, 1844, vol. III, p. 256—257.

⁷⁰ *Doc. răs. din 1821*, vol. III, p. 158, nota 1.

⁷¹ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 238—239. Gheorghe Cîrjaliu a fost eterist și s-a refugiat în Basarabia. Autoritățile țariste l-au predat turcilor la Iași în luna septembrie 1821, de unde a reușit să scape. Apoi în anul 1824 a acționat din nou în Moldova, unde a fost prins și spînzurat.

⁷² Arh. ist. centrală, Vornicia din Lăuntru, Țara Românească, dos. 2725/1832, f. 17—17 V. Documentul ne semnaleză că la 2 martie 1832 întreaga ceată a fost prinsă de către colonelul Ion Solomon.

⁷³ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, vol. X, p. 285.

cont propriu, bazându-se numai pe dibăcia și curajul său⁷⁴. Tot în același județ, la 18 martie 1826, zapciul plășii Snagov a scris marelui spătar că „miercuri spre joi noaptea” au venit șapte „hoți” la satul Balta Doamnei, unde au jefuit pe Stan Gorgotea⁷⁵.

Vestitul haiduc Georgiță Georgelaș, fiu de moșnean „cu dare de mîină” din satul Țoca, plaiul Buzău, și-a început activitatea împreună cu ceata sa probabil în anul 1823. El a devenit spaima județelor Saac (Secuieni) și Buzău, în care a acționat și în anii următori, fiind urmărit fără succes de căpitanul de poteră Macovei. În anul 1827 a fost împușcat de ceaușul Ștefan, noul căpitan de poteră⁷⁶. Cam tot în aceeași vreme, Vlad „hoțul” — mai înainte fost mocan la oi — din satul Săcele, lângă Brașov, împreună cu ceata sa, a acționat la granița județului Buzău cu Transilvania, mai cu seamă pe la muntele Zănoaga. El jefuia pe cei bogăți și ajuta pe săraci, care la nevoie îl ascundeau pentru a nu fi prins de autoritățile din Țara Românească și din Transilvania⁷⁷.

Înainte de a încheia ținem să amintim că a mai existat și *haiducia decadentă* (*pseudohaiducia*), redusă la simplu jaf (exemple: ceata condusă de Anghel, sin Iovan Bimbiricea, care a făcut jafuri în județul Mehedinți între anii 1821 și 1827⁷⁸, ceata condusă de Dinu Bălosu, care, începînd din anul 1822 și pînă în anul 1825, a comis tot felul de jafuri în județul Vlaşca⁷⁹ etc).

În concluzie, constatăm că între anii 1822 și 1828 haiducia a constituit de fapt o continuare a acțiunilor răscoalei populare din 1821, care s-a manifestat sub diferite forme. Se mai constată că a existat un paralelism între acțiunile haiducilor și cele ale arnăuților, mai cu seamă în anii 1822 și 1823. Marea majoritate a haiducilor au provenit din rîndurile țăranilor clăcași, care nu au mai putut suporta oprimarea boierilor români și a ocupanților turci. Multe dintre cetele haiducești au acționat împotriva reprezentanților claselor exploatoare și a uneltelor lor ca să răzbune pe cei exploatați.

De multe ori zonele de acțiune ale diferitelor cete de haiduci s-au suprapus, fapt ce denotă intensificarea fenomenului haiduciei în acele locuri ale țării. Haiducia a crescut și s-a generalizat aproape pe tot teritoriul principatului Țării Românești în special în anii 1822, 1823 și 1824, după care a scăzut treptat pînă la sfîrșitul epocii analizate, limitîndu-se numai la cîteva cete. De asemenea se mai constată că fenomenul haiduciei a avut continuitate într-o serie de județe (Gorj, Mehedinți, Dolj, Vlaşca, Ilfov, Saac și Buzău), fiind favorizat de locurile muntoase și păduroase. Avîntul luptei haiducilor a reușit să provoace teamă claselor exploatoare, însă lupta lor a fost stăvilită de organele de represiune ale statului feudal.

⁷⁴ N. N. Popescu, *Tunsu căpitan de haiduci, Nuvelă originală*, ed. 4, Buc., 1909, p. 35—45 și 59—69.

⁷⁵ Arh. ist. centrală, ms. 762, f. 29 și 30.

⁷⁶ B. Iorgulescu, *Georgiță Georgelaș*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, III (1885), vol. V, p. 184.

⁷⁷ Domețiu Dogar, *Din viața unui haiduc „Vlad-hoțul” de la Săcele*, în „Gazeta Transilvaniei”, LX (1897), nr. 283, p. 1—6.

⁷⁸ *Doc. răs. din 1821*, vol. III, p. 158, nota 1.

⁷⁹ Arh. ist. centrală, *Donațiunea D. I. Băjan*, pachet XXIII, p. 36.

UN ASPECT AL APLICĂRII LEGII INSTRUCȚIUNII DIN 1864 ÎN ORAȘUL CARACAL : „INSTITUTUL PEDAGOGIC“

S. MORARU

Dezvoltarea de astăzi a învățământului mediu pedagogic și mai ales perspectivele ce i se deschid prin înființarea liceelor pedagogice ca urmare a hotărârilor Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român ne determină să privim retrospectiv, prin comparație, la începuturile modeste ale școlii pregătitoare de învățători din țara noastră. De la aceste începuturi pînă astăzi s-a parcurs un drum nu fără sinuozități și s-au format unele tradiții progresiste, înaintate, de care ținem seama în munca pentru ridicarea nivelului calitativ al învățământului.

În cele ce urmează ne vom referi la problema pregătirii învățătorilor sătești în deceniile VII—VIII ale secolului al XIX-lea pe baza Legii instrucțiunii din 1864, localizînd-o în orașul Caracal, unde a funcționat un „institut pedagogic“ („pedagogu“) începînd din 1868.

Se știe că pînă la Regulamentul Organic (1831 în Țara Românească și 1832 Moldova) învățământul în principate nu se conducea după legi sau regulamente, ci după prevederile unor hrisoave domnesti, date în mod expres cu ocazia înființării de școli în capitale sau în alte orașe și Țirguri. De instrucția populației de la sate nu s-au ocupat însă nici Regulamentul Organic, nici legiurile școlare care i-au urmat imediat, astfel că nu putea fi vorba de un învățămînt primar organizat în mediul rural, ci doar de școli care au existat sporadic, ca urmare a unor inițiative de felul celor ale lui Petrache Poenaru. Învățătorii pentru aceste școli erau recrutați, de regulă, dintre oamenii cu oarecare știință de carte, dascăli de biserică, sau chiar dintre țărani care aveau în cel mai bun caz doar cunoștințele pe care trebuia să le predea.

În Țara Românească, unde numărul școlilor sătești înregistrate statistic era totuși cu mult mai mare decît cel al școlilor din Moldova¹, Eforia școlilor, condusă de Petrache Poenaru, luînd ca temei articolul 362 din Regulamentul Organic, care prevedea să se dea ceva bucate din magaziiile statului acelor cîntăreți bisericești care-i învață carte și să cînte pe copiii satului lor, deschisese unele școli la sate. Făgăduindu-le un plus de salariu, Eforia obligă pe cîntăreții

¹ *Istoria pedagogiei, Manual pentru institutele pedagogice*, elaborată sub îngrijirea Inst. de șt. pedag., partea I, E.S.D.P., 1958, p. 161.

bisericești să urmeze cursuri pregătitoare la școlile primare din capitalele județelor în cursul lunilor de vară, iar în lunile de iarnă să deschidă școli în satele lor. În condițiile unui regim de adâncă mizerie pentru țărănimie, cu toate eforturile depuse și încercările curajoase făcute, nu s-a putut organiza însă temeinic o școală sătească și cauzele au fost multiple: lipsa de fonduri, de localuri pentru școli, opoziția majorității moșierilor față de orice măsuri care ar fi duș la luminarea maselor înrobite, refuzul unor cîntăreți de a învăța ca să devină învățători etc.

O dată cu Regulamentul Organic începe înjgheberea organizată a învățămîntului elementar la orașe prin înființarea de școli în reședințele județelor, școli în care se folosește metoda de predare mutuală sau lancasteriană, poate și moștenire a învățămîntului grecesc în principate, dar sigur determinată de lipsa institutorilor.

Pentru pregătirea de cadre care să predea în școlile publice orășenești ia ființă în 1831, la București, un curs normal de trei luni, iar în anul următor se inaugurează un curs cu aceeași durată și în Moldova din inițiativa referendarului „Epitropiei învățăturilor publice“, Gh. Asachi. Pe la 1867 de-abia se înființează o școală normală la București și tot atunci se organizează în mod similar școala ce luase ființă la Iași în 1855.

Înființarea școlilor normale, atât de puține la număr la început, vine destul de târziu după ce începuseră să funcționeze școlile publice orășenești, astfel că, așa cum vom exemplifica imediat, multă vreme institutorii au avut ca pregătire doar cîteva clase gimnaziale sau chiar 4 clase primare.

În orașul Caracal, reședință a fostului județ Romanați, școala primară publică, astăzi Școala generală nr. 1, începe să funcționeze din 1832, deci înainte de aprobarea la 11 februarie 1833 a „regulamentului învățăturilor publice“, care punea în aplicare pentru Țara Românească dispozițiile Regulamentului Organic privitoare la învățămînt. Institutatorul Mihail Drăghiceanu, numit la 13 aprilie 1832, raportează Eforiei școlilor în adresa cu numărul 1 din 3 mai 1832 că a sosit la Caracal, pentru ca prin alt raport, din 26 mai 1832, să anunțe că a deschis cursurile pe ziua de 10 mai 1832 cu 40 de elevi².

Încă mult timp după înființarea școlii menționate, institutorii încadrați aci nu aveau o pregătire specială. Astfel, după cum rezultă din documentele ce se află în arhiva școlii, studiile celor patru institutori care au funcționat în anul școlar 1870—1871 erau următoarele: Ion D. Șerbănescu (cl. I-a) — 4 clase primare, 2 gimnaziale la Craiova și cursul de agricultură de la Pantelimon; Ion Argeșeanu (cl. a II-a) — 4 clase primare, cunoscător al limbii franceze și al muzicii vocale; Mathei Gorjanu (clasa a III-a) — 4 clase primare și 3 gimnaziale; Nicolae Thomescu (clasa a IV-a) — 4 clase primare și 2 gimnaziale la Sf. Sava³. Lucrul este explicabil dacă ne gîndim că școala normală de la București luase ființă numai cu trei ani în urmă (1867).

² Arh. st. Buc., fond. Ministerul Instrucțiunii, Țara Românească, dos. 4 145/1831, f. 58 și 60.

³ Arhiva Școlii generale nr. 1 Caracal. Răspuns la ord. Revizoratului școlar al districtelor Olț, Romanați, Teleorman și Vlașca nr. 8/5 ianuarie 1870, Slatina, ca urmare la ord. Ministerului Instrucțiunii și Cultelor nr. 15 860/1870.

Trebuie menționat totodată că nici institutorii care să fie absolvenți ai școlii primare și ai câtorva clase gimnaziale nu se găseau ușor și nici posturile nu erau create în funcție de numărul elevilor. În același an școlar, 1870/1871, în clasa I a școlii din Caracal erau înscriși 118 elevi (50 promovați la sfârșitul anului, 45 repetenți, 23 retrași), în clasa a II-a 82 de elevi, în clasa a III-a 70 de elevi, în clasa a IV-a 64 de elevi, și cu toate acestea la fiecare clasă funcționa un singur institutor.

Lupta pentru unire și realizarea ei în 1859 a avut urmări deosebite și pentru dezvoltarea învățământului. Mulți oameni de cultură își expuseseră opiniile în lucrări și articole apărute în diferite publicații. G. Costaforu, directorul școlilor din Muntenia, fusese trimis încă din 1857 în Apusul Europei spre a studia organizarea școlii în unele țări în care societatea capitalistă se dezvoltase mai mult. Pe baza cercetărilor întreprinse, el publică la 1860 lucrarea *Studii asupra instrucțiunii publice în unele din statele cele mai înaintate ale Europei*, în care face și propuneri pentru organizarea învățământului în conformitate cu interesele burgheziei de la noi (caracterul mai larg al instrucțiunii, rolul femeii în educația de început a copilului, necesitatea unei organizări școlare în funcție de experiența altor țări, dar și de situația specifică din principate etc.).

Problema învățământului este în centrul atenției forurilor conducătoare îndeosebi după înfăptuirea unirii. „Eu țiu numaidecât ca fiecare să știe în curînd a scrie și a ceti“⁴, declarase Alexandru Ioan Cuza în mesajul domnesc din 6/18 decembrie 1859. Prin decretul nr. 1150 din 25 noiembrie 1864 este promulgată „Legea asupra instrucțiunii“⁵, care fusese elaborată de P. Poenaru, V. Boerescu și V. A. Urechia.

Legea instrucțiunii din 1864 este prima lege cu caracter burghez referitoare la învățământ, prima lege care are în vedere o organizare unică a școlii în Muntenia și Moldova. Ea se ocupă de toate gradele de învățământ, de instrucțiunea publică și de cea particulară.

În partea I, capitolul al II-lea, „Despre organizațiunea instrucțiunii primare“, se declară că instrucția primară este obligatorie pentru toți copiii în vîrstă de 8—12 ani (art. 31). Obiectele de studiu sînt: „citirea și scrierea, catechismul, noțiuni de igienă, de gramatică, de geografie, de istorie a țării, de drept administrativ al țării, cele patru lucrări din aritmetică, sistema legală a măsurilor și greutateilor“ (art. 32).

Plata personalului școlilor era în sarcina statului, iar asigurarea cu locuri, mobilier și combustibil pentru școli în sarcina comunelor (art. 42). Școlile primare sînt urbane și rurale și au 3 clase (art. 45). Din studiul documentelor de arhivă rezultă însă diferențieri. Astfel, la orașe erau școli cu 3 clase și școli cu 4 clase, pentru ca mai târziu să apară numai cu 4 clase.

Partea a II-a din lege se ocupă de „Corpul însărcinat cu învățătura și cu administrarea specială a școalelor“. Corpul didactic pentru învățământul pri-

⁴ *Istoria României*, vol. IV, București, Edit. Academiei, 1964, p. 693.

⁵ Ioan M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiuirile României*, București, Noua tipografie a laboratorilor români, 1873, p. 1797—1817.

mar era alcătuit din învățători pentru școlile rurale și institutori pentru cele urbane. Învățători la sate puteau fi cei care au absolvit școala primară. O școală primară urbană din orașele cu mai multe școli primare servea de școală primară-normală (art. 343—344). Revizorii trebuiau să aibă ca studii gimnaziul, iar subrevizorii puteau fi absolvenți ai școlii primare.

Fiecare revizor trebuia să țină pentru subrevizorii și fiecare subrevizor pentru învățătorii sătești, conferințe de două ori pe an câte 3 săptămâni, cuprinzând „lecțiuni repetitoare și un mic curs de pedagogie și didactică” (art. 346—351). Numărul conferințelor pe an și durata lor s-a schimbat ulterior.

Punerea în practică a legii instrucțiunii a întâmpinat greutăți de la început. Deși se prevedea răspîndirea învățămîntului la sate, gratuitatea și obligativitatea învățămîntului primar public, realizarea acestor prevederi a rămas, în bună măsură, iluzorie, datorită lipsei condițiilor materiale necesare, lipsei de localuri de școli și cadre didactice, condițiilor grele de viață ale țărănimii.

Pe linia conținutului învățămîntului se dă o importanță mai mare științelor naturii; totuși predomină caracterul teoretic față de cel practic. În defavoarea școlilor sătești, se făcea deosebirea între acestea și cele urbane. Lăsarea asigurării bazei materiale a școlilor în seama comunelor făcea în multe părți imposibilă funcționarea școlilor la sate. Se neglija pregătirea cadrelor didactice pentru învățămîntul primar, cele 4 clase primare ca studii pentru învățătorii sătești fiind cu totul insuficiente.

Cu toate neajunsurile arătate în privința învățămîntului primar care ne interesează în special, Legea instrucțiunii din 1864, aplicată imediat și în litera ei, ar fi constituit un pas și mai însemnat în drumul dezvoltării învățămîntului din România secolului al XIX-lea. Elementele progresiste care au lucrat în domeniul școlii și culturii au luptat de aceea pentru aplicarea integrală a prevederilor democratice ale legii.

Faptul că prevederile legii instrucțiunii nu s-au aplicat operativ, ci cu întârzieri de ani, este lucru dovedit, de exemplu, și de trecerea la înființarea școlilor primare-normale.

În orașul Caracal, „Institutul pedagogic”, denumire ce va fi păstrată în tot timpul existenței sale de internat de pe lângă Școala primară nr. 1 băieți, ia ființă în martie 1868⁶.

Din buletinul de casă pe luna martie rezultă că erau în subzistență 2 elevi între 4 și 9 martie, 21 elevi la 10 martie, iar la sfîrșitul lunii 30 de elevi. Cursurile se țineau în localul școlii împreună cu elevii externi, care nu se pregăteau pentru a deveni învățători. Localul situat pe locul actualei școli, în strada Karl Marx, se găsea în incinta fostei curți domnești, una din reședințele lui Mihai Viteazul, apoi a lui Matei Basarab, după cum atestă documentele vremii. Astăzi din fosta curte se păstrează biserica, denumită „domnească”, și o parte din zidul de incintă.

Într-o clădire în formă de „U” cu deschidere spre biserică, cu prispă susținută de stâlpi de lemn, destul de încăpătoare pentru vremea aceea, pro-

⁶ Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 93/1868, f. 6.

tabil construcție mai târzie a curții domnești, începe să funcționeze în 1832, așa cum am arătat mai sus, prima școală publică din Caracal.

Clădirea a fost treptat amenajată în cursul secolului al XIX-lea, iar în 1904 capătă forma de astăzi, înlocuindu-se prisma cu ziduri, făcându-se consolidări și adăugiri, schimbându-se orientarea unor ferestre etc.

Internatul a funcționat într-un local închiriat, situat în cartierul Târgul de Afară, lucru ce rezultă din acceptul din 1870 al proprietarului, colonel Ștefan Vlădoianu, de a închiria în continuare casele pe seama „școlii normale“⁷.

Localul era compus din 5 camere și o cămară în catul de sus, 3 camere și o cămară în catul de jos, pivniță, bucătărie în curte și o oadaie tot în curte.

Școala primară era condusă de institutorul clasei a IV-a, care se numea și institutor superior, iar Institutul pedagogic, internatul, avea ca director pe institutorul clasei a III-a, care, în tot timpul existenței acestui așezământ pentru pregătirea învățătorilor, a fost Mathei Gorjanu.

Elevii erau recrutați prin subprefecturile de plăși, care primeau indicații de la prefectură, de la Comitetul permanent, să aleagă din diferite comune tineri în vârstă de 17—18 ani (avînd, de regulă, cunoștințele a 2 clase primare) care să devină elevi ai Institutului pedagogic, urmînd cu regularitate cursurile clasei a III-a și a IV-a la Caracal și supunîndu-se programului de internat. Pe tema recrutării elevilor se păstrează multă corespondență între prefectură și subprefectură sau între institut și prefectură. Prin raportul nr. 46/1870, de exemplu, directorul institutului (internatului) cere Comitetului permanent să se anunțe în județ că se află 23 de burse (locuri) vacante la Institutul pedagogic. Tinerii între 17 și 18 ani, „avînd cel puțin cunoștințele clasei a II-a primare, care doresc să ocupe aceste locuri să se prezinte la 25 august, însoțiți de părinții lor“⁸.

După cum rezultă și din acest raport, și din bugetele anuale propuse de internat Comitetului permanent de Romanați, elevii admiși beneficiau de burse, constînd în întreținere (masă și casă). Părinții trebuiau să semneze un act de garanție, un fel de angajament, prin care se obligau ca fiii lor să urmeze cu regularitate cursurile institutului, iar după terminare să lucreze cel puțin 10 ani ca învățători. Altfel, părinții trebuiau să restituie cheltuielile de întreținere.

Iată conținutul unui astfel de act de garanție: „Comuna Leu. Garanție. Prin care subsemnatul asigurez pe onor. Comitetul permanent din districtul Romanați pentru fiul meu George, care s-a primit ca elev în Institutul pedagogic din Caracal, care va stăruî în institut pînă termină cursul învățăturii prevăzut în programul său și, după ce va termina acest curs, va îmbrățișa cariera de învățător la orice comună rurală din districtul Romanați în timp de 10 ani. Iar dacă fiul meu nu va termina cursul învățăturii sau nu va voi să fie învă-

⁷ Arh. St. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 35/1870, f. 62 (raport nr. 47/27 iunie 1870 al conducerii Institutului către Comitetul permanent Romanați).

⁸ Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 35/1870, f. 1.

țător în timpul zis mai sus, mă îndatorez a răspunde onor. Comitet 50 galbeni austrieci, cheltuielile internatului". Semnează Gavrilă Stoian.

Alături de acesta se mai găsesc în același dosar încă cinci acte de garanție cu aceeași sumă : câte 50 de galbeni austrieci⁹.

Faptul că se prevăd sume în monede străine (1 galben = 32 de lei) scoate în evidență situația de atunci a circulației monetare. Sistemul monetar național de-abia intrase în funcțiune la 1/13 ianuarie 1868, prin aplicarea „Legii pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monedelor naționale“, dar monedele străine au continuat să circule, dând prilej zarafilor să câștige considerabil prin operația de schimb¹⁰.

Efectivul total al elevilor institutului a fost mereu în jurul cifrei de 50. Am văzut mai sus că, la mai puțin de o lună de la înființare, în 1868, erau 30 de elevi. Din „Buletinul de casă pentru nutriția elevilor“ pe luna septembrie 1869, rezultă un total (fiind diferențe între zile) între 43 și 53 elevi¹¹.

Cei mai mulți elevi veneau în clasa a III-a sau a IV-a, dar erau și cazuri când viitorii învățători erau primiți în clasa a II-a.

Dintr-un raport din februarie 1870 al conducerii institutului către Comitetul permanent, rezultă situația examenelor semestrului I al anului școlar respectiv, dar apare și numărul exact al elevilor : clasa a II-a = 1 ; clasa a III-a = 25 ; clasa a IV-a = 24¹².

Trimiterea elevilor să se pregătească pentru a deveni învățători nu era legată de nici un concurs, ci de alegerea pe care o făceau subprefecturile și, probabil, primăriile, din rîndurile fiilor de oameni mai înstăriți. Printre elevii trimiși, figurează mulți fii de preoți, care pot fi deosebiți numai după prenume, numele fiind aproape invariabil : Popescu. Este vorba de o epocă în care serviciile de stare civilă de la comune încă nu aveau o organizare temeinică, iar multe familii nu ajunseseră la un nume transmisibil, astfel că se foloseau drept nume de familie porecle, numele tatălui sau, în cazul arătat, profesiunea tatălui.

La alegerea elevilor pentru școala pregătitoare de învățători nu se ținea în multe cazuri seama nici de pregătirea, de perspectivele și de dorința celor aleși. Acest lucru făcea ca unii elevi să nu manifeste hotărîrea de a învăța în oraș, să plece de la școală, ajungîndu-se pe această cale la fluctuații, căci un elev „eliminat“ pentru neîndeplinirea obligațiilor lui școlare trebuia imediat înlocuit cu altul.

În adresa Prefecturii județului Romanați din 26 aprilie 1868 către directorul „Institutului pedagogic“ se spune : „Cu raportul d. subprefect de Olteț nr. 1 299 priimindu-se junii, și anume : Toma sin preotu Marin din com. Lioțești, Marin preotu Preda din com. Bechetu și Ion Dumitra Văduva din com. Virtina (a se observa căutarea numelor de familie după numele sau situația părinților), care însă n-au venit cu dorință de a se așeza în școala pregătitoare

⁹ Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 34/1870, f. 1.

¹⁰ *Istoria României*, vol. IV, p. 466—469.

¹¹ Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 33/1869, f. 71.

¹² *Ibidem*, dos. 35/1870, f. 9—10.

din acest oraș, subsemnatul vi trimite dv. o dată cu aceasta spre a-i examina și priimi, luînd garanțiile cerute de la părinții lor, care asemenea vi se trimit“. Semnează : prefect (indescifrabil) și șeful biroului (Vasilescu)¹³.

Aspectul apare clar : subprefectul a trimis trei elevi, care însă „n-au venit cu dorința de a se așeza în școala pregătitoare din acest oraș“ ; prefectura îi trimite totuși școlii cu indicația de a-i primi.

Forul care decidea asupra îndepărtării elevilor și asupra reprimirii unora era tot prefectura (Comitetul permanent). Revenirea în destule cazuri și hotărîrea cu privire la reprimirea unor elevi denotă că se lucra cu oarecare ușurință, cu lipsă de discernămint în aprecierea situației acestora.

Trebuie să mai arătăm că în toți anii de existență a Institutului pedagogic de la Caracal s-au recrutat pentru a deveni învățători numai băieți și nici o fată.

Aspectul concordă cu situația generală a fetelor în școală. La oraș de-abia prin Legea instrucțiunii din 1864 luaseră ființă școli primare separate pentru fete, dar numărul elevelor era totuși redus față de situația școlilor de băieți. În 1869 Școala primară de băieți nr. 1 Caracal, pe lângă care exista și Institutul pedagogic, număra 313 elevi, în total, în clasele I—IV ; Școala primară de băieți nr. 2 (sucursală) funcționa cu clasele I—II și cu 185 de elevi. Școala de fete nr. 1 avea clasele I—III și numai 65 de eleve, iar Școala de fete nr. 2, cu cl. I—II, 60 de eleve.

În legătură cu organizarea învățămîntului pentru elevii institutului se poate arăta mai întîi că încă la înființare, în martie 1868, a fost elaborat un „Regulament disciplinar interior pentru elevii Institutului pedagogic din Caracal“¹⁴. Printre prevederile regulamentului se menționa că fiecare elev este obligat să meargă cu regularitate la școala primară de băieți în clasa respectivă „spre a urma cursul învățătorei“.

În școală învățau și alți elevi alături de cei de la institut. Unii erau din oraș, iar alții, mai puțini la număr, de la sate, dar nu erau interni și nici recrutați pentru a deveni învățători. Institutul superior al Școlii primare de băieți din Caracal cerea de altfel Comitetului permanent Romanați¹⁵ să ia măsuri pentru ca elevii de la sate care doresc să se pregătească mai bine să urmeze clasele a III-a și a IV-a la școala din oraș.

„Toți elevii de orice grad — se mai spune în regulamentul citat — sînt datori a trece cu bun succes atît lecțiunile clasei în care se află, cît și acelea ce se vor mai preda în institut, astfel ca la finele anului școlar să se poată promova într-altă clasă, căci la caz contrariu acel elev se va elimina din institut și părintele său va plăti spesele întreținerii în institut“.

În afara obiectelor obișnuite, elevii din institut mai învățau muzica bisericească, higiena și mica chirurgie, iar din 1869/1870 apar și agricultura și „noțiuni de pedagogie și morală“¹⁶.

¹³ Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 63/1868, f. 3.

¹⁴ Ibidem, dos. 63/1868, f. 1—2.

¹⁵ Ibidem, dos. 21/1868 (raport nr. 43/17 iulie).

¹⁶ Ibidem, dos. 35/1870, f. 47 (raport nr. 37/10 iunie 1870).

Structura anului școlar era cea stabilită prin „Decretul nr. 963 din 3 iulie 1865 modificator legii instrucțiunii”¹⁷. Vacanța mare era fixată pentru școlile primare rurale între 25 iunie și 1 septembrie, iar pentru școlile primare urbane între 1 iulie și 15 august. Cele două vacanțe mici durau 8 zile și, respectiv, 15 zile.

„Regulamentul de ordine și disciplină pentru școlile primare de ambe sexe” (aprobat prin Decretul nr. 1 414 din octombrie 1870), în articolul 10, prevedea orele de desfășurare a cursurilor: de la 9—12 dimineața și de la 2—4 d.a. în lunile noiembrie-februarie; de la 8—11 dimineața și de la 3—5 d.a. în celelalte luni. Articolele 28—30 din același regulament consfințeau existența monitorilor și a monitorilor generali și prevedeau însărcinările acestora.

Notele ce se dădeau elevilor pentru cunoștințele lor erau cuprinse între 1 și 10 (art. 36), iar în clasificare se aveau în vedere notele lunare și de la cele două examene semestriale.

Rezultatele la învățătură ale elevilor și datele examenelor erau anunțate Comitetului permanent județean. Examenele generale începeau de obicei la 15 iunie și durau pînă la 22 iunie; la acestea asistau membri ai Comitetului permanent. Premiile constau din cununi și manuale școlare¹⁸.

În privința aprecierii cunoștințelor elevilor nu erau încă norme precise, sistemul de notare de la 1—10 fiind prevăzut clar de abia în Regulamentul școlilor primare ce intră în vigoare la sfîrșitul anului 1870. Sînt edificatoare cîteva date din cursul anilor 1869 și 1870, deși nici după 1871 nu s-a renunțat la aprecieri generale, cu calificative în loc de medii.

Am arătat că directorul institutului informa Comitetul permanent asupra rezultatelor elevilor la învățătură. Acest lucru nu se făcea numai la sfîrșitul anului școlar și în urma examenelor ci, de regulă, la fiecare două luni, elevii fiind notați lunar la fiecare obiect. La 10 martie 1869, de pildă, se trimite situația la conduită și la învățătură pe ianuarie și februarie pentru toți cei 50 de elevi (16 — clasa a II-a, 22 — clasa a III-a și 12 — clasa a IV-a) ai institutului. Notarea se făcea cu E (eminență mare), e (eminență mică), 1, 2 și 3 (gradul învățăturii). Notarea cu 3 apare la un singur elev, Popescu George, care în martie este și eliminat¹⁹.

Adesea apar și aprecieri imprecise, evazive la arătarea situației școlare. Se omite totodată să se precizeze ce măsuri se iau cu unii elevi, care sînt criteriile după care unii dintre cei cu rezultate slabe sînt „eliminați”, alții amînați. Din moment ce aprecierea nu avea loc pe bază de note și medii calculate precis, stabilirea situației elevilor se făcea, în ultimă instanță, de către director. Trecerea unor elevi dintr-o clasă în alta fără exigența necesară este fapt declarat chiar în raportul directorului.

Cadrele didactice care predau elevilor Institutului pedagogic nu erau multe la număr. Este vorba în primul rînd de institutorii școlii. Pe atunci,

¹⁷ Ioan M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiunile României*, p. 1817—1818.

¹⁸ Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanai, dos. 33/1869.

¹⁹ Ibidem, dos. 33/1869, f. 22.

după cum se știe, nu se aplica sistemul rotației claselor, astfel că un institutor sau un învățător predă ani de zile la aceeași clasă și trecea la alta, superioară, o dată cu avansarea, cu vechimea. Așa stînd lucrurile, institutorul clasei a IV-a (Ion Eliescu, apoi Nicolae Thomescu) era și institutor superior (director) al școlii. El predă obiectele clasei pentru toți elevii, atît pentru cei externi, cît și pentru cei interni, viitori învățători, și primea din bugetul institutului o retribuție de 40 de lei lunar în afara salariului de la școală, avînd „obligățiunea de a trece elevii cu bun succes materiile cuprinse în programa institutului“²⁰.

Institutorul clasei a III-a, Mathei Gorjanu — directorul institutului, așa cum am arătat mai sus —, era totodată pedagog și econom și predă, probabil, separat pentru elevii institutului noțiunile de pedagogie și morală. Era retribuit cu 92,58 lei lunar. Noțiunile de igienă și „mica chirurgie“ (cunoștințe despre primul ajutor în caz de îmbolnăvire sau accidentare) erau predate de medicul internatului (dr. Grosu, apoi dr. Eduard Anin), retribuit pentru întreaga sa activitate — asistență medicală dată elevilor, controlul condițiilor igienice în internat și predarea de cursuri — cu 100 de lei lunar. Muzica bisericească orientală era predată de un preot, care primea 37,03 lei lunar. Cunoștințele de agricultură erau predate de G. Cruceanu, care se oferise să lucreze gratuit, însă în bugetele anilor de după 1870 este prevăzută și pentru profesorul de agricultură o anumită retribuție.

Manualele folosite erau elaborate de diferiți autori. De exemplu, în 1873—1874 se folosea *Aritmetica* de Pop pentru clasele II—IV, *Istoria românilor* de Florentin la clasele III—IV, *Geografia* de Nițulescu la aceleași clase etc.

Am mai arătat că se obișnuia ca la sfîrșitul anilor școlari să se dea elevilor merituoși și manuale ca premii. În iunie 1869, directorul școlii, N. Thomescu, propusese să se cumpere din fondurile institutului, pentru premianții acestuia, manuale de aritmetică (de Grecescu sau Fălcoianu) și sistemul metric pentru elevii din clasa a IV-a; manuale de geometrie, de desen liniar și sistemul metric pentru cei din clasa a III-a, manuale de istorie a românilor, drept administrativ și igienă pentru cei din clasa a II-a²¹.

Din documentele păstrate în arhiva Școlii generale nr. 1 rezultă că în 1875 revizoratul Dolj-Romanați (reținem și dese schimbări de rază teritorială a revizoratelor școlare) recomanda folosirea unor manuale, printre care și *Învățătorul copiilor* de I. Creangă, C. Grigorescu și V. Receanu, apărut în 1871 (un bun manual pentru vremea aceea), bucăți din foldor sau alese din scriitori ca Alecsandri, Alexandrescu, Donici, Asachi, bucăți cu caracter didactic, ca *Inul și cămeșa* sau *Acul și barosul*. Tot în acea carte de citire se găsesc lecții cu conținut științific, eșalonate în mod gradat: de la *Livada* sau *Albinele* la „Asolamente — rotațiuni“, de la animalele de pe lângă casă la „Corpul omului“. Apar și lecții despre cărbune și despre electricitate²².

²⁰ Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 33/1868, f. 36 (bugetul pe 1869).

²¹ Ibidem, f. 48.

²² I. Creangă, C. Grigorescu și V. Receanu, *Învățătorul copiilor*, Iași, 1871, Biblioteca Academiei.

Pentru că am amintit despre bucățile de citire cu conținut științific, trebuie să observăm că începe să apară o oarecare orientare spre științele exacte. Ne referim, de exemplu, la introducerea în planul de învățământ a unor obiecte neprevăzute inițial în legea instrucțiunii, ca istoria naturală și fizica populară la clasa a IV-a, care s-au predat la această clasă doar pînă în 1872.

Vorbind despre necesitatea răspîndirii omoștințelor exacte²³, directorul Institutului pedagogic din Caracal cerea Comitetului permanent printr-un raport, încă din 1868, instrumentele necesare pentru predarea cunoștințelor teoretice și practice. Oarecare material didactic trimite școlii și Ministerul Instrucțiunii (de exemplu o cutie cu 20 de corpuri geometrice în 1873, hărți geografice etc.). Este perioada cînd se fac încercări pentru promovarea predării intuitive a diferitelor obiecte în școală, lucru la care se referă și directorul Școlii nr. 1 într-un raport către revizorat din 14 iulie 1873. De altfel, Ministerul Instrucțiunii, făcînd cunoscute rezultatele unor inspecții în diferite școli care au avut loc în 1872, amintește și despre „diferitele metode cu care se propun studiile“ și arată că unele „sînt atît de defectuoase și vițioase, încît toate consistă mai mult într-un mecanism netolerabil în materie de instrucțiune și o memorizare care, în loc de a dezvolta inteligența școlarilor, o paralizează și o tîmpește, încît, dacă este chestionat, școlarul nu știe să răspundă decît după întrebările mecanice ale profesorului său, se dezorientează, se confuzionează și nu știe a da răspunsul convenit“²⁴. Printre măsurile indicate față de situația constatată, se numără înlăturarea metodelor mecanice folosite și organizarea de conferințe didactice lunare cu caracter de îndrumare.

În școală se folosea sistemul monitorial și, în legătură cu aceasta, putem arăta că el se îmbină cu instrucția militară, monitorii fiind asimilați cu gradele de sergent-major, sergent și caporal. Se făcea instrucție fără arme sau cu arme de lemn imitate, potrivit vârstei elevilor, starea instruirii fiind controlată de ofițerii din garnizoană sau din afară. La 24 ianuarie 1872, comandantul companiei locale de miliție, căpitanul Calafeteanu, trimite școlii un „extras de disciplină“, în care se prevăd, printre altele, gradele monitorilor și drepturile lor, precum și pedepse ca arest de cinci ore, închisoare și publicare cu ordin de zi pe școală.

Pentru a urmări regimul zilnic al elevilor interni, vom face apel din nou la regulamentul disciplinar interior. Deșteptarea era la ora 5 dimineața. De la 5—7 se efectua programul de dimineață, inclusiv repetarea lecțiilor pentru orele de dimineață. Între 7 și 7½ se servea micul dejun, iar între 7½ și 8 se mai făceau „oarecare chestiuni asupra lecțiilor“ și li se examina pînuta.

La ora 8 (toamna și primăvara mai devreme), elevii plecau, încolonați cîte 2, spre școală. După ieșirea de la cursuri, iarna la ora 12, iar în lunile mai călduroase la ora 11, elevii, ajunși la institut, intrau în sala de meditație

²³ Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 21/1868 (raport nr. 42/17 iulie 1868)

²⁴ Arh. Școlii generale nr. 1 Craiova, ordinul Ministr. Instr. nr. 11 452 din 1 dec. 1872; ibidem, ordinul comandantului comp. locale de miliție nr. 40 din 24 ian. 1872.

și pregăteau lecțiile pentru după-amiază. La ora 13 („o oră după-amiază“) se servea masa de prînz, după care se făcea deplasarea din nou la școală.

După orele de curs urma recreația pînă la orele 18, apoi între 18 și 20 se dădeau lecții de cîntări bisericești. La orele 20 se servea masa de seară; pînă la 21^{1/2} era recreație, iar între orele 21^{1/2} și 22^{1/2} se făcea meditație.

Elevii care nu-și terminau de pregătit lecțiile în timpul rezervat pentru acestea mai puteau rămîne o oră în sala de meditație. La orele 22^{1/2} se dădea stîngerea și elevii se culcau sub supravegherea monitorilor.

În fiecare noapte, 6 elevi făceau „de jurnă“, fiecare cîte o oră. În zilele de sărbătoare, elevii aveau patru ore de meditație, iar în timpul liber din aceste zile trebuiau să facă și exerciții de gimnastică. Nu apar zilele și orele cînd se studiau igiena și mica chirurgie, agricultura, noțiunile de pedagogie și morală.

În regulamentul sînt cuprinse și o serie de prevederi în legătură cu învoierile din internat, liniștea la meditații, igiena personală și întreținerea hainelor, cărților și rechizitelor, respectul între colegi și respectul datorat celor mari etc.

Pentru abateri și purtare necorespunzătoare se aplicau următoarele pedepse:

- oprirea de la recreație;
- ridicarea în picioare cu cartea în mîină „în vederea celorlalți“;
- mustrea de către director.

Dacă aceste pedepse nu dădeau rezultate, urma să se aplice „eliminarea“ din școală.

În timpul vacanțelor, elevii erau obligați să repete lecțiile învățate.

Cu unele rezerve — ne referim la manifestările mistice care sînt prevăzute în regulamentul, la unele pedepse neindicate și ineficiente etc. — se poate spune că regulamentul disciplinar interior, cu atît mai mult cu cît este elaborat pe plan local, constituie o încercare de a-i obișnui pe viitorii învățători cu un program ordonat de lucru, de a le forma unele deprinderi igienice și de muncă. Unele activități, ca, de exemplu, meditațiile, nu puteau fi organizate în condiții mai bune ca durată și continuitate din cauza programului cursurilor, care aveau loc și dimineața și după-amiaza.

Cheltuielile necesare pentru întreținerea internatului se făceau din fondurile județului, trimițîndu-se lunar acconturi între 200 și 500 de lei noi, în urma rapoartelor de justificare înaintate de director. Sumele care rămîneau necheltuite la sfîrșitul lunii se depuneau la casieria județului²⁵, iar cînd suma dată ca jacont nu ajungea se ridica de la casierie diferența pînă la necesar, dar aceasta nu fără greutate. Din specificarea monetarului pentru suma de 20,65 lei rămași la 15 ianuarie 1870 — 1 napoleon aur și 13 piese de aramă a 5 bani²⁶ — se vede din nou care era situația circulației monetare pe atunci. De multe ori, directorul institutului arăta că sumele acordate pentru o lună sînt prea mici față de necesar. Printr-un raport din iunie 1869, el cerea să i se comunice rațiile de alimente refăcute în raport cu suma de 400 de lei ce

²⁵ Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanai, dos. 35/1870, f. 1.

²⁶ Ibidem.

i se alocă inițial, întrucît, față de 500 de lei, cît a arătat că este necesar, această sumă este mult prea mică.

Dintre camerele localului închiriat pentru internat, trei se foloseau ca dormitoare, două ca săli de meditație, una drept cancelarie ²⁷.

Încălzirea se făcea cu sobe din tablă de fier, iar lemnele de foc se dădeau de multe ori în cantități insuficiente, de calitate proastă ²⁸. Iluminatul se făcea cu lămpi de petrol, dar și cu lumînări, iar alimentarea cu apă, nefiind vorba pe atunci de canalizarea orașului și neexistînd nici o fîntînă în apropiere, se făcea cu sacaua, lucru practicat atît la internat, cît și la școală și răs-pîndit în oraș ²⁹.

De reșut pentru nivelul de cultură al populației de atunci că mulți meșteri și negustori furnizori nu știau carte, după cum rezultă și din facturile care se află în arhiva școlii.

Din cercetarea unor acte de cheltuieli ale vremii reies aspecte interesante și sub raport economic. Mai întîi reținem unitățile de greutate ce se foloseau : ocaua, dramele ; unitățile de volum ca stînjenu cubic și stînjenu îndoit. Din actele de cheltuieli pe luna iulie 1868, de pildă, rezultă că prețul sării (20 de bani ocaua) și al petrolului (93 de bani ocaua) era ridicat în comparație, de exemplu, cu cel al ouălelor (3 bani bucața). În alimentația elevilor nu apar de loc laptele și nici zahărul ³⁰.

Alocația pentru masa elevilor era insuficientă ; adesea se întîmpla să se impute directorului institutului depășirea sumei prevăzute. La 14 iunie 1870, de pildă, imputîndu-i-se cheltuirea a mai mult de 42 de bani pe zi în luna mai a celui an, directorul arăta că, dacă această alocație era suficientă pentru 1868 și 1869, nu mai este suficientă pentru 1870. În sprijinul celor arătate, face o comparație între prețurile cărnii și pînii. Carnea costă 80 de bani ocaua față de 45 de bani și de 60 de bani înainte, iar prețul pînii s-a ridicat de la 16 sau 18 bani la 22 sau 26 de bani bucața ³¹.

Pînă aici ne-am ocupat de unele aspecte privind recrutarea elevilor institutului, „cursul învățaturii“ lor și condițiile materiale ce li se ofereau pînă la absolvirea clasei a IV-a.

Probleme deosebite se ridică și în legătură cu situația absolvenților clasei a IV-a. Majoritatea sînt numiți învățători la sate, unii sînt trimiși însă să studieze mai departe, la seminarul teologic din Rîmnicu-Vîlcea, iar alții — de regulă cîte unul de fiecare serie — la Școala normală din București, ca bursieri.

Dintr-o „situație“ privind absolvenții seriilor 1869 și 1870 reiese că, din 11 absolvenți în 1869, 7 au fost numiți învățători, 3 au fost trimiși la seminar și un elev la Școala normală din București ; în 1870, din 23 absolvenți,

²⁷ Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 35/1870, f. 20.

²⁸ Ibidem, dos. 33/1869, f. 1.

²⁹ Ibidem, dos. 77, 78 și 92/1868.

³⁰ Ibidem, dos. 120/1868.

³¹ Ibidem, dos. 35/1870, f. 48.

17 au fost numiți învățători, 5 au mers la seminar și unul la Școala normală din București³².

De altfel, după cum se poate observa, numărul absolvenților trimiși la seminar fie cu întreținerea asigurată de județ, fie cu cheltuielile lor, este mai ridicat decât al celor îndrumați spre școala normală. În timp ce la Școala normală din București se trimitea câte un absolvent din fiecare serie doar în unii ani, la seminar se trimiteau regulat în fiecare an câte 4—5 absolvenți. Mulți dintre cei care învățau în continuare la seminar erau fii de preoți, care căutau să-și asigure succesiunea sau să ocupe posturile de prin satele învecinate, ori erau fii de țărani înstăriți care vedeau în preoție o carieră aducătoare de avantaje materiale. Organele județene cheltuiau fonduri îndeosebi cu pregătirea unor tineri pentru a deveni preoți, căci se urmărea întreținerea misticismului la sate. În acest sens este semnificativ că pregătirea de învățători, de institutori prin școala normală era sprijinită mai puțin decât pregătirea de preoți.

Absolvenții clasei a IV-a care nu-și continuau studiile la alte școli erau obligați să se prezinte la un examen pentru a fi numiți învățători la sate.

În județ, lipsa de învățători, în general, și a celor bine pregătiți, în special, se resimțea cu acuitate. Încă în ședința a VII-a a Consiliului județean din sesiunea de toamnă a anului 1867, la 7 noiembrie, Mihail Zaman arăta „starea deplorabilă“ în care se găseau comunele din cauza lipsei de învățători³³. Unii învățători au fost destituiți de revizorii școlari pentru incapacitate. Pe de altă parte, același consiliu județean a hotărât ca toate consiliile comunale să fie obligate a găsi învățători. Comunelor li s-a cerut totodată ca „la facerea bugetelor să binevoiască a prevedea învățătorilor și câte un mic salariu...“, căci salariul de la minister fiind foarte mic nu pot a-și susține existența³⁴. Fixarea sumei respective era lăsată însă la latitudinea comunelor, care trebuiau „să aloce subvențiuni ce vor găsi de cuviință, după cum permit mijloacele bugetelor, cu care chip se face încurajarea învățătorilor pentru a depune mai multă silință în îndeplinirea datoriilor lor“³⁵.

Se poate afirma că, chiar dacă dispozițiile s-ar fi aplicat cu rigurozitate — ceea ce e puțin probabil —, situația învățătorilor nu s-a putut îmbunătăți substanțial de vreme ce se lăsa la aprecierea comunelor „să aloce subvențiuni ce vor găsi de cuviință“ pentru „încurajarea“ lor.

Prevederile legii instrucțiunii cu privire la pregătirea învățătorilor mai vechi fără studii, precum și măsurile luate pe plan local ca toți învățătorii să depună examen, n-au fost respectate integral. Dar tocmai unii dintre acești învățători care nu corespundeau ocupau posturi pe care le-ar fi putut ocupa absolvenții ai Institutului pedagogic, care dădea, în 1871, a treia serie. Acest fapt determină pe directorul institutului să propună, prin rapoarte identice, Ministerului Instrucțiunii și Comitetului permanent județean să se ia măsuri

³² Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 35/1870, f. 84 (raportul nr. 67 din 6 oct. 1870).

³³ Ibidem, dos. 33/1867, f. 83 ; dos. 33/1870, f. 60.

³⁴ Ibidem, dos. 28/1870, f. 3.

³⁵ Ibidem, f. 4.

de examinare a învățătorilor fără pregătire și fără examenul prevăzut de lege, numiți de diferiți revizori în comunele Cioroi, Morunglav, Găneasa, Enoșești³⁶, și de destituire a celor care nu corespund.

Oricum, la începutul anului 1873, după cum se constată dintr-un tabel cu școlile și învățătorii din județ, marea majoritate a absolvenților institutului, seriile 1869—1872, care trecuseră examenul de învățători, funcționau la diferite școli. De remarcat că în nici o comună, oricât de mare ar fi fost, nu funcționau mai mulți învățători. Condițiile de muncă erau foarte grele, după cum raportează mulți învățători comunali, și nu se primea nici un sprijin din partea primăriilor. Pe lângă absolvenții „școlii normale a județului“, cum se mai numea institutul de care ne ocupăm, lucrau ca învățători și absolvenți ai școlii primare obișnuite, serii mai vechi, câțiva absolvenți ai seminarului și trei absolvenți ai Școlii normale din București. Pentru absolvenții școlilor normale nu se făcea diferență de salarizare, de vreme ce I. Florescu, absolvent al Școlii normale din București și învățător la Moldoveni, reclamă că „cei 30 lei ce primește ca salariu lunar de la stat plus 10 lei de la comună nu-i ajung pentru trai și este silit să demisioneze dacă nu i se face 111,11 lei lunar de la stat. cum s-ar fi convenit“³⁷.

Absolvenții Școlii normale erau, de altfel, folosiți de revizori și la cursurile de vară pentru îndrumarea învățătorilor comunali ce se țineau în luna august.

„Institutul pedagogic“ de care ne-am ocupat a funcționat pînă în 1876, dînd 8 serii cu peste 130 de absolvenți.

Pregătirea învățătorilor sătești nu s-a mai făcut prin școala primară cu program special, întrucît au luat ființă mai multe școli normale.

În 1874, Ministerul Instrucțiunii recomandă ca la școlile primare nou înființate să se numească numai normaliști, iar din 1875 „institutul“, apoi Școala primară nr. 1 băieți aleg prin concurs absolvenți care să urmeze Școala normală la București sau, în anii următori, la Turnu-Severin. Desigur, se înființase și Școala normală din Craiova, întrucît încă la 1871 Comitetul permanent Dolj ceruse elevi cu 4 clase primare pentru Școala normală din acest oraș, dar Comitetul permanent Romanați, în răspunsul său, arăta că în acest județ a luat ființă din 1868 un institut pedagogic și că nu mai poate susține elevi și la „acea școală din Craiova“³⁸.

În deceniile VIII—IX ale secolului trecut se înfiripează și la Caracal învățămîntul secundar propriu-zis și tot atunci pătrund tot mai multe ecouri despre presa, societățile și lucrările care căutau să promoveze cultura românească. Astfel, un absolvent de gimnaziu propune înființarea unor cursuri libere, a unui „cabinet de audiență“ pentru populația orașului, se oferă să predea el și cere să i se asigure abonamente de către Comitetul permanent

³⁶ Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 12/1871, f. 8 (raportul nr. 46 din 19 aug. 1871).

³⁷ Arhiva Școlii generale nr. 1 Caracal, dos. Revizorat șc. Romanați/1874.

³⁸ Arh. St. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 1/1871, f. 7.

la „Societatea pentru învățatura poporului român“, „Liceul român“ și „Familia“ lui Iosif Vulcan³⁰.

În concluzie, pregătirea învățătorilor sătești prin „institute pedagogice“ de felul celui de la Caracal a fost cerută de nevoia acută de școli și învățători la sate, nevoie resimțită de burghezia care urmărea dezvoltarea capitalistă a țării.

Acest sistem de pregătire a constituit doar o etapă de început, de durată relativ scurtă, în istoricul formării cadrelor de învățători în țara noastră, fiind înlocuit treptat prin școlile normale, așa cum și Legea instrucțiunii din 1864 a suferit modificări și a fost în cele din urmă înlocuită prin legile privind diferitele grade și profiluri de învățământ de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Școlile primare destinate pregătirii de învățători, precum și internatele acestora, n-au avut condiții materiale de funcționare dintre cele mai bune, cum a fost situația „institutului“ din Caracal, iar la sate învățătorii aveau de înfruntat greutăți și neajunsuri și mai mari.

Durata studiilor era mult prea mică, iar prin studiul și cultivarea religiei, prin tendințele de militarizare se urmărea formarea de oameni supuși ordinii existente.

Cu toate acestea, studierea, deși sumară, a unor obiecte de învățământ din domeniul științelor naturii, de unor obiecte ce serveau viitorilor învățători în munca lor (noțiunile de pedagogie și metodică, agricultură, igienă și mica chirurgie), încercările de folosire a unor metode raționale de predare și de însușire a cunoștințelor, încercarea de organizare a unui regim zilnic printre elevi constituie pași de început ai experienței învățământului pedagogic de la noi, marcând totuși un progres față de etapa anterioară, când învățământul primar la sate nu era organizat în mod unitar și când nu putea fi vorba despre vreo pregătire specială a învățătorilor.

Documentele cercetate, ca și alte documente cu privire la problemele învățământului, redactate într-un stil specific vremii, conțin realități care astăzi nu mai sînt și deziderate care s-au împlinit și s-au depășit cu mult acum, în epoca socialismului.

³⁰ Arh. st. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. 4/1781, f. 10 și 17.

**PRESA REVOLUȚIONARĂ ȘI DEMOCRATICĂ DIN ROMÂNIA
ÎN APĂRAREA INDEPENDENȚEI ȘI SUVERANITĂȚII ȚĂRII
IMPOTRIVA PERICOLULUI FASCIST**

(1933—februarie 1938)

ION SPĂLĂȚELU

Încă din secolul trecut, proletariatul, militanții din mișcarea muncitorească și socialistă, călăuziți de grija patriotică pentru soarta țării, au luptat cu eroism pentru unitatea națională a poporului român, pentru cucerirea și consolidarea independenței și asigurarea pe această bază a suveranității naționale. P.C.R. a preluat și a dus mai departe tradițiile înaintașilor în lupta pentru libertate socială, independență națională și progres, urmînd neabătut crezul lăsat de mîini înaintași ai poporului nostru, cît și indicația leninistă potrivit căreia „proletariatul nu poate fi indiferent și nepăsător față de condițiile politice, sociale și culturale în care se desfășoară lupta lui și, prin urmare, nu-i pot fi indiferente nici destinele țării lui”¹.

O etapă importantă în lupta întregului popor român o constituie perioada 1933—februarie 1938, cînd fascismul crea un iminent pericol pentru independența și suveranitatea națională, pentru integritatea teritorială a patriei. În această perioadă, clasa muncitoare, în frunte cu partidul comunist — care în bătăliile de clasă purtate între anii 1929 și 1933 „s-a afirmat cu putere pe arena istoriei ca cea mai înaintată forță a societății românești...”² —, a continuat să se impună tot mai hotărît în viața socială și politică a țării. Pentru salvagardarea intereselor naționale, P.C.R., împreună cu toate forțele naționale, cu excepția celor fasciste, a desfășurat o intensă și bogată activitate.

Apărarea independenței și suveranității de stat a României amenințate de agresivitatea Germaniei hitleriste și a țărilor care gravitau în jurul acesteia, cît și de către actele tot mai insolente ale grupărilor fasciste din țară, care acționau ca agenturi ale statelor fasciste străine, a constituit una dintre problemele majore care s-au aflat în centrul activității presei progresiste din această perioadă.

În mobilizarea maselor la lupta antifascistă pentru apărarea independenței și suveranității naționale împotriva pericolului fascist, o contribuție prețioasă

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. 2, vol. 17, București, Edit. politică, 1963, p. 196.

² Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuatorul luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Edit. Politică, 1966, p. 39.

au adus, alături de publicațiile ilegale editate de P.C.R., ca „Scînteia“, „Lupta de clasă“, „Cazarma“, „Steagul roșu“, „Tînărul leninist“, „Brazda“, „Noi vrem pămînt“, un mare număr de publicații legale cu caracter progresist, ca : „Arena“, „Cîopotul“, „Critica“, „Ecoul“, „Era nouă“, „Korunk“, „Raza“, „Tînăra generație“, „Drumul femeii“, „Reporter“, „Fapta“ și multe altele. În demascarea și combaterea fascismului, a agresivității statelor fasciste, au luat de asemenea poziție unele dintre cele mai răspîndite ziare și reviste burgheze democratice, ca „Dimineața“, „Adevărul“, „Zorile“, „Lumea românească“, „Cuvîntul liber“, „Viața românească“, „Societatea de mîine“ ș.a.

Dezvăluirea oportună a pericolului fascismului intern și extern de către publicistica vremii a contribuit la ținerea mereu trează a vigilenței maselor populare, la sporirea combativității lor în lupta pentru apărarea independenței și suveranității naționale, le-a mobilizat în sprijinirea celorlalte popoare ale Europei amenințate de urgia robiei naziste. Acțiunile întreprinse în acest scop nu au fost însă ușor de susținut, chiar dacă întruneau adevărate întregul popor român, pentru faptul că ele s-au desfășurat, în perioada la care ne referim, pe fondul luptei de clasă.

O piedică serioasă în calea apărării unității naționale, a independenței și suveranității naționale a constituit-o, așa după cum se subliniază în raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu cu prilejul aniversării a 45 de ani de la crearea P.C.R., și lozincile eronate întîlnite în documentele partidului comunist, „elaborate în afară, ca urmare a practicilor Cominternului, care stabilea directive ce nu țineau seama de realitățile concrete din țara noastră, dădea orientări tactice și indicații ce nu corespundeau condițiilor economice, social-politice, naționale din România“³.

În astfel de condiții, organizațiile fasciste au căutat să exploateze în interesul lor simțămintele naționale ale poporului român. Sub pretextul luptei împotriva așa-zisului „pericol comunist“ pentru națiunea română, ele căutau să împingă poporul nostru în ghearele statelor fasciste. În fruntea unor grupări fasciste, și în primul rînd a „Gărzii de fier“, s-au situat elemente care, așa cum se sublinia în multe dintre publicațiile progresiste, nu erau legate cu nimic de poporul român. La procesul din mai 1938 intentat lui C. Z. Codreanu se arăta, în rechizitoriul primului procuror, că acesta „nu are în el nici picătură măcar din sîngele nostru. El este un venetic pripășit pe aceste plaiuri și vroia, pe căile pierzaniei, să ne învețe pe noi ce este dragostea de țară, a acestei țări de care el era străin“⁴.

În numeroase publicații progresiste a fost demascată cu virulență natura profund antinațională a fascismului. Încă la sfîrșitul anului 1933 se arăta că fascismul e „un dușman al națiunii, o obiectă înșelăciune, o diversiune de cea mai proastă și detestabilă calitate... Dacă există un dușman al națiunii, el e pretutindeni, ca și la noi, fascismul“⁵. E dezvăluit cu limpezime totodată scopul urmărit de către fascism de „a-și forma o bază de masă pentru a cîștiga

³ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 32—33.

⁴ *Cine este Zelinski Codreanu*, 1938, p. 1.

⁵ „Șantier social-literar“, din 1 noiembrie 1933.

poporul și a-l face să-și sape singur groapa”⁶. Împotriva infiltrării fascismului în mase, pentru bararea în acest fel a drumului trădătorilor de țară, pentru apărarea independenței și suveranității naționale a militat cu pasiune patriotică presa revoluționară și democratică editată între 1933 și februarie 1938⁷. Iată mărturiile de credință făcute în acest spirit de către ziare și reviste apărute în acest timp: „Vom demasca primejdia fascistă pentru muncitori, pentru țărănime, pentru intelectualitate, liber-profesioniști sau funcționari”⁸, scria „Buletinul de acțiune împotriva fascismului”; „Pentru a arăta pericolul în toată goliciumea lui”, apare „Clopotul”⁹; „Înainte”¹⁰, ziar apărut în 1935 la Bacău, arată că „vom milita pentru concentrarea tuturor forțelor organizate și individuale care înțeleg... să ridice zid de netrecut în fața pericolului fascist și a războiului”, iar publicația „Studentul român”, considerând că „însăși existența neamului nostru și hotarele țării dobândite prin jertfă sînt amenințate...”, conchidea că „vom apăra țara cu jertfa vieții...”¹¹. La rîndul său, ziarul „Scînteia” chema toate forțele naționale patriotice la luptă unită „în fața pericolului de război care amenința țara noastră, în fața primejdiei de a ne vedea cotoșiți de armatele ungurești și nemțești, de a pierde independența noastră națională”¹².

Astfel, majoritatea publicațiilor progresiste au adoptat o atitudine combativă, viguroasă față de toți cei care prin acțiunile lor nesăbuite deveneau trădători de neam.

Urmărind să dea un răspuns la întrebarea pusă de P.C.R. într-o scrisoare adresată P.N.Ț., și anume: „Ce vrea fascismul român?... De ce oferă în dar lui Hitler și Horthy independența țării și ființa însăși a neamului?”¹³, numeroase publicații dovedesc că fasciștii, aventurieri care dădeau asalt puterii politice, erau „de mult trecuți cu arme și bagaje în tabăra dușmanilor poporului român”¹⁴. Se demonstra astfel că fasciștii din România, în calitate de aliați ai lui Hitler și de instrumente ale politicii lui imperialiste, comiteau de fapt un act de trădare națională. „Conștientă de scopul urmărit și recunoscînd fățiș intențiile reale de oucerire și subjugare pe care-l urmăresc statele fasciste,

⁶ „Blocul” din 8 februarie 1936.

⁷ Vezi a.c.d. P. Constantinescu-Iași, *Presa. Ziare și reviste progresiste între anii 1931—1938*, în *Organizații de masă legale conduse de P.C.R. în anii 1932—1938*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1952, p. 101—153; Georgescu Titu și Ioanid Mircea, *Organe de presă ale PCR și ale organizațiilor sale de masă din perioada luptei împotriva fascistării României (1933—1937)*, în *Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă. 1921—1944*, București, Edit. științifică, 1963.

⁸ „Buletinul de acțiune împotriva fascismului”, 23 oct. 1933.

⁹ „Clopotul” din 30 iunie 1933.

¹⁰ „Înainte” din 15 octombrie 1935.

¹¹ „Studentul român” din 17 martie 1936.

¹² *Să organizăm frontul păcii*, în „Scînteia”, din 23 mai 1936.

¹³ Arhiva Inst. de științe istorice și social-politice de pe lînga C.C. al P.C.R. (în continuare A.I.S.I.S.P.), cota Ab XX—5, inv. 958.

¹⁴ Ibidem, cota Ab, XX—2 inv. 955.

dreapta românească aprobă cinic această politică imperialistă, situându-se astfel în rîndul trădătorilor de neam“¹⁵.

Sînt supuse deci judecății opiniei publice românești fapte de o gravitate deosebit de mare.

Pentru a se lua orice posibilitate acestor trădători de țară de a-și mai desfășura activitatea, se cerea cu hotărîre prin numeroase ziare, reviste, manifeste, broșuri „dizolvarea bandelor fasciste criminale“ și „arestarea imediată a conducătorilor lor“¹⁶.

Împotriva trădătorilor de țară s-au ridicat cu fermitate forțele patriotice românești, în frunte cu partidul comunist. Prin intermediul presei, P.C.R. a făcut cunoscut întregului popor atitudinea sa hotărîtă de slujire și apărare a independenței și suveranității patriei. „Momentul este prea plin de răspunderi pentru soarta poporului și a țării noastre ca să nu ne grăbim la o acțiune comună împotriva pericolului comun“¹⁷. P.C.R. avertiza întregul popor că fascismul „vizează direct și imediat independența României și interesele celor optsprezece milioane de locuitori ai ei“¹⁸.

Preocupat de soarta poporului român, a întregii țări, P.C.R. — în Rezoluția adoptată de Comitetul Central la sfîrșitul lunii februarie 1935 — a stabilit sarcinile sale apropiate, prevăzînd printre altele crearea unui larg front popular antifascist pe baza Frontului unic muncitoresc, întărirea legăturii cu masele, îmbunătățirea structurii sale organizatorice etc. „F.P.A. — se sublinia în rezoluția amintită — trebuie să tindă a îmbrățișa, în afară de muncitori, toate păturile micii bunghezii muncitoare de la orașe, meseriași, intelectuali, mici negustori și mai ales toată populația muncitoare de la sate...“¹⁹. Această orientare tactică justă a P.C.R. era determinată de creșterea continuă a stării de spirit antifasciste a maselor largi.

P.C.R. și-a precizat cu tot mai multă claritate poziția sa în legătură cu apărarea independenței și suveranității naționale. Printr-un apel din 1 noiembrie 1935 adresat Comitetului Executiv al P.S.D. din România, C.C. al P.C.R., preocupat de destinele țării, arăta că „noi, comuniștii, sîntem gata să apărăm cu arma în mînă independența României dacă țara noastră ar fi silită să ducă un război național de apărare contra imperialismului fascist“²⁰.

Pe măsura creșterii ofensivei războinice a statelor fasciste, P.C.R. a preconizat măsuri concrete pentru apărarea României împotriva acestora. În cadrul Plenarei lărgite a C.C. din august 1936 au fost indicate căile prin care să se organizeze rezistența poporului român împotriva atacului fascismului

¹⁵ „Reporter“ din 28 noiembrie 1937.

¹⁶ A.I.S.I.S.P., cota A XX—2, inv. 927; „Horia“ din 7 septembrie 1936; „Steagul“ din 22 septembrie 1936.

¹⁷ *Scrisoare a C.C. al P.C.R. către Comitetul Executiv al P.N.T.*, în „Știința“ din 1 august 1936.

¹⁸ A.I.S.I.S.P., cota Ab XX—2, inv. 955, p. 6.

¹⁹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934—1937*, București, 1957, E.S.P.L.P., p. 215.

²⁰ *Ibidem*, p. 311; la rîndul său, ziarul „Steagul roșu“, data 1—15.I.1937, chema masele, prin articolul intitulat *Lenin—Liebknecht—Luxemburg*, „la apărarea cu arma în mînă a independenței naționale a poporului român, amenințată de fascismul cotropitor“.

german prin măsuri de ordin politic, economic, social, cît și militar, care să ducă la „întărirea capacității de apărare a țării și a armatei române“²¹.

Prin ziarele și revistele „Scînteia“, „Lupta de clasă“, „Tînărul leninist“, „Cazarma“, „Scînteia Prahovei“ și altele, cît și prin numeroase broșuri și manifeste, au fost aduse la cunoștința maselor largi rezoluțiile și hotărârile de mare însemnătate ale Plenarei a V-a lărgite a C.C. al P.C.R. din august 1936. Prin broșura intitulată „Pentru pace, pîine, pămînt și libertate“ se sublinia că în cazul în care Germania hitleristă va dezlănțui războiul în Europa, urmărindu-se „dezmembrarea României în folosul țărilor vecine fasciste“²², alături de întregul popor „comuniștii vor considera necesară apărarea fiecărei palme de pămînt al țării noastre“²³.

Paralel cu răspîndirea cît mai largă a cuvîntului partidului comunist în mase în această perioadă de grea încercare pentru soarta țării, presa a cultivat cu multă stăruință dragostea față de mărețele fapte istorice din trecutul poporului, pentru libertate și demnitate națională, pentru neatîrnare. Au fost evocate episoade grele și glorioase din istoria națională a românilor, mari figuri de conducători ai maselor populare în momente cruciale, cu scopul evident de a găsi în ele prilej de îmbărbătare, de meditație și inspirație pentru noi fapte. „Ne cheamă la luptă sîngele lui Horia, Tudor Vladimirescu și Doja. Ne cheamă la luptă dragostea față de această țară, pe care nu vrem s-o vedem sfîșiată și cotropită, dragostea de acest popor pe care nu-l vrem îngenuncheat și robit“, glăsuia unul din nenumăratele manifeste scoase de C.C. al P.C.R.²⁴.

Presa a popularizat evenimente istorice cu înalte semnificații, cu implicații și rezonanțe revelatoare pentru prezent. Numeroase sînt ziarele și revistele care în această perioadă înfățișează în fiecare an, pe coloane întregi, istoricul act național al Unirii Principatelor, cît și înfăptuirea unității statului român în decembrie 1918, „a doua unire, care a adunat între aceleași granițe toți românii“²⁵. În împrejurările care deveneau tot mai îngrijorătoare pentru soarta poporului român, ziarul „Reporter“ conchidea : „Ziua de 24 ianuarie să fie pentru toți cei ce n-au vîndut destinul poporului român vreunei Înalte Porți prilej de reculegere și de examen de conștiință“²⁶, iar „Adevărul“ scria : „Cei care în numele unui fals naționalism ne mîină azi spre o politică alături de Germania uită că Germania nu ne poate fi prietenă...“²⁷. În același timp, mare parte dintre publicații își tipăresc drept motouri pe frontispiciile lor, cugetările unor iluștri gînditori revoluționari români : „Libertatea e îndoită ; cea din lăuntru și cea din afară.. ele sînt surori și una fără alta nu poate trăi“ (N. Bălcescu)²⁸ ; „Moldoveanul Alecu Russo ne-a lăsat cu limbă de moarte aceste cu-

²¹ A.I.S.I.S.P., cota Ab. XX—3, inv. 956.

²² Broșura citată, A.I.S.I.S.P., cota Ab. XX—3, inv. 956, p. 5—6.

²³ *Ibidem*, p. 13.

²⁴ A.I.S.I.S.P., cota A. XXII—1, inv. 986.

²⁵ „Reporter“ din 23 ianuarie 1938

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ziua Unirii*, în „Adevărul“ din 24 ianuarie 1936

²⁸ „Reporter“ din 30 ianuarie 1938.

vinte înțelepte : «Oamenii libertății sînt pentru respectul și neviolabilitatea omului ; falșii patrioți sînt pentru măsurile de sînge, de inchiziție, de tulburare»²⁹. Toate acestea reprezentau autentice și viguroase îndemnuri pentru apărarea independenței și suveranității naționale, contribuiau la educarea cetățenilor țării în spiritul unui fierbinte patriotism.

În atmosfera de deosebită preocupare pentru apărarea independenței și suveranității naționale, presa a lansat zi de zi înflăcărate chemări la luptă „pentru o Românie liberă, puternică”³⁰. Ca acest deziderat să devină realitate erau indicate și căile menite să ducă la înfăptuirea lui. „Popor român — se spunea într-un manifest al C.C. al P.C.R. —, UNEȘTE-ȚI FORȚELE pentru propria ta salvare ! STRÎNGEȚI RÎNDURILE, muncitori și țărani, funcționari și meseriași, intelectuali și studenți, breslași și negustori !”³¹. Este deosebit de important faptul că presa revoluționară și democratică s-a adresat în împrejurările respective, în mod just, tuturor categoriilor de cetățeni, fără deosebire de clasă sau de pătura socială din care făceau parte, chemându-i la apărarea patriei. Aceeași poziție a fost adoptată și față de toate partidele politice burgheze cu stare de spirit antifascistă. O asemenea atitudine era imprimată de însăși tactica P.C.R., adoptată tot mai consecvent în decursul perioadei la care ne referim³².

P.C.R. a ajuns treptat la concluzia deosebit de importantă a necesității lichidării neîntârziată a tendinței sectaniste existente în rîndurile sale de a se considera ca fasciste unele partide sau organizații ale căror conduceri erau formate din elemente burgheze. Se aprecia în mod just că această atitudine ducea la izolarea partidului comunist de o parte însemnată a maselor populare, constituind o piedică serioasă în munca comuniștilor pentru atragerea la lupta antifascistă a unui număr însemnat de cetățeni care făceau parte din partidele burgheze³³. Totodată, în condițiile de atunci ale României, în care proletariatul nu era atît de numeros, nu putea fi vorba de o luptă de masă eficace contra pericolului fascist fără păturile largi neproletare ale poporului³⁴.

La începutul lunii ianuarie 1936, C.C. al P.C.R., apreciind pe baza luărilor de poziție antifasciste din 1934—1935 că cea mai mare parte a membrilor P.N.Ț. și aderenților lui „sînt părți importante ale poporului și ale maselor muncitoare”³⁵ ostile fascismului a propus conducerii acestui partid un

²⁹ „Raza”, din 28 iulie 1935.

³⁰ „Reporter”, din 2 ianuarie 1938 ; vezi și *Democrați : atenție !*, în „Adevărul”, din 21 ianuarie 1936 ; *Cu toții la datorie*, în „Lumea nouă”, din 2 august 1936.

³¹ A.I.S.I.S.P., cota A. XIX—13, inv. 802 ; vezi și *Pentru o uniune a stîngii*, în „Lumea nouă” din 25 octombrie 1936.

³² A.I.S.I.S.P., cota A. XX—1, inv. 976. Printr-un manifest al C.C. al P.C.R. din ianuarie 1937 se arată că împotriva fascismului „se ridică clasa muncitoare, se ridică masele largi, se ridică poporul. Dar împotriva dictaturii fasciste luptă partidul comunist, social-democrat, național-țărănist, radical-țărănist și toată democrația”.

³³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 193, f. 101—102 ; A.I.S.I.S.P., cota Ab. XX—1, inv. 954.

³⁴ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934—1937*, p. 330.

³⁵ A.I.S.I.S.P., cota Ab. XX—5, inv. 958.

program de „luptă comună pentru salvarea națiunii“³⁶. În broșura tipărită de către Editura P.C.R., conținând aceste propuneri concrete se spunea : „Națiunea e în pericol. Orice ezitare mărește pericolul și reprezintă o mare răspundere, de care istoria va ține seama pedesind amarnic pe cei care au tremurat în fața pericolului, lăsînd drumul liber dușmanilor poporului“³⁷.

În mod perseverent, P.C.R. și-a lărgit contactele, atît prin intermediul presei, cît și prin organizațiile de masă îndrumate de el, cu diverse organizații și grupări democratice, cu organizații socialiste, național-liberale și național-tărăniste, cu un mare număr de personalități politice patriotice, ca dr. Petru Groza, Dem. Dobrescu, dr. N. Lupu, Virgil Madgearu și alții³⁸, care au început să se situeze pe poziții tot mai ostile fascismului. Mare parte din publicistica progresistă a vremii a militat neobosit pentru consolidarea unității forțelor naționale antifasciste.

În numeroase articole publicate în presa revoluționară și democratică consacrate organizării activității maselor se sublinia necesitatea ca muncitorimea să se situeze în primele rînduri ale luptei pentru apărarea hotarelor țării³⁹. Pe baza unor analize temeinice se arăta că interesele clasei muncitoare, ale proletariatului dictau imperios o asemenea poziție față de soarta patriei amenințate de fascism.

Sub semnul luptei pentru apărarea independenței și suveranității naționale, muncitorimea a sărbătorit în toți acești ani zilele de 1 Mai, 7 Noiembrie, 1 August. La Reșița, de pildă, de 1 Mai 1934, 6 000 de muncitori, purtînd steaguri roșii și pancarte cu lozinci revoluționare, au parcurs străzile orașului cîntînd *Internaționala*, manifestîndu-și hotărîrea de a lupta atît împotriva ofensivei patronale, cît și a pericolului fascist, pentru apărarea suveranității și independenței de stat a țării noastre⁴⁰. În anii următori 1935, 1936, 1937, întrunirile și demonstrațiile de 1 Mai au avut un caracter tot mai pronunțat antifascist. În aceeași zi, pe tot cuprinsul țării, în centrele economice importante, zeci de mii de oameni ai muncii, fie că erau comuniști, social-democrați, național-tărăniști și liberali ori fără partid, și-au unit glasul în apărarea drepturilor lor pentru apărarea independenței și suveranității naționale⁴¹.

Cu prilejul a numeroase alte manifestări organizate în toți acești ani fie de către P.C.R., P.S.D., P.N.Ț. sau alte formații politice, clasa muncitoare și-a manifestat de fiecare dată riposta în fața ofensivei interne a organizațiilor fasciste și a celei externe a statelor revizioniste, care prin acțiunile lor urmăreau

³⁶ A.I.S.I.S.P., cota Ab. XX—5, inv. 958.

³⁷ Ibidem, p. 6.

³⁸ Arhiva M.A.E., fond. nr. 71/1920—1944, vol. 2, f. 321 ; A.I.S.I.S.P., cota A. XXII—1, inv. 986.

³⁹ „Era nouă“, din februarie 1936, p. 3 ; „Reporter“, din 12 decembrie 1937.

⁴⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 1 151, f. 211—213, 236, 238, 354—355 ; vezi și O. Matichescu, *Activitatea desfășurată de P.C.R. pentru închegarea Frontului unic muncitoresc, împotriva exploatării capitaliste și pericolului fascist, cu prilejul zilei de 1 Mai 1934*, în „Studii“, nr. 5, t. 19 din 1955, p. 873—885.

⁴¹ Vezi, printre altele, „Știința“, din 23 mai 1936 ; „Tînărul leninist“ din aprilie 1935 ; „Arena“, din 16 mai 1936 ; Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 28, dos. 4 415, f. 148 ; A.I.S.I.S.P., fond. 18, dos. 817.

să lovească în integritatea teritorială a României. „Comuniștii iau parte la întrunirile și demonstrațiile organizate în anii 1936—1937 de partidele național-țărănesc și radical-țărănesc, imprimându-le combativitate, influențând transformarea lor în manifestări antifasciste sub lozincă frontului popular“⁴².

Misiunea organizatorică a presei prin popularizarea unor forme eficiente de luptă împotriva fascismului este pusă în lumină cu deosebire în timpul demonstrațiilor populare din 31 mai 1936⁴³, convocate de către P.N.Ț. Acestea au fost transformate de P.C.R. — care s-a folosit mai cu seamă de presă — în puternice manifestări antifasciste, la care au participat pretutindeni în țară peste 500 000 de oameni⁴⁴. În capitală, unde s-a desfășurat cea mai impunătoare dintre toate aceste manifestări, consemnează ziarele vremii, a răsunat hotărât în încheiere avertismentul de inspirație eminesciană: „Tot ce mișcă-n țara asta, rîul, lanul, bradul și omul, una sîntem, una ne simțim pentru a ne apăra împreună hotarele“⁴⁵.

Întrunirile și demonstrațiile de la 31 mai 1936 au scos la iveală, o dată în plus, existența în masele largi a unei active stări de spirit patriotice, antifasciste, capabile să asigure integritatea fruntariilor noastre naționale, independența și suveranitatea țării.

Majoritatea covârșitoare a muncitorimii românești și-a exprimat cu hotărîre și în anii următori atașamentul față de lupta pentru apărarea armată a patriei, deoarece „rezistența înarmată a poporului în caz de agresiune e legitimă, și ea (muncitorimea română. — I. S.) va merge în primele rînduri ale bătăliei“⁴⁶. Presa a demonstrat convingător tenacitatea și consecvența revoluționară a clasei muncitoare, înaltul său spirit patriotic, contribuind astfel la creșterea autorității și prestigiului ei în rîndurile celorlalte clase și pături sociale, în rîndurile poporului.

Cu multă insistență, o serie de publicații, și în primul rînd cele destinate în special satelor, cum au fost „Brazda“, „Fabrica și ogorul“, „Noi vrem pămînt“, „Răscoala“, „Acum“, „Cîmpul“ și altele, s-au ocupat de atragerea țărănimii, pe baza frontului popular antifascist, în lupta pentru apărarea intereselor naționale ale întregului popor român. Multe din aceste publicații au dat glas în coloanele lor hotărîrii de luptă a țărănimii, gata, ca și moșii și strămoșii ei odinioară, să sară la hotare pentru a-și apăra glia. „Au doară nu lăsam noi în timp de război plugul în brazdă să luăm arma în mîna ca să alergăm la hotar să apărăm țara, glia, credința în legile strămoșești?“⁴⁷, scria, în paginile ziarului „Horia“, din Deva, un țaran muncitor din Mesteacăn.

⁴² Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 42.

⁴³ Vezi Gh. I. Ioniță, *Demonstrațiile populare antifasciste din 31 mai 1936*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“, nr. 4/1966, p. 83—100.

⁴⁴ *Demonstrațiile Partidului național-țărănesc*, în „Cuvîntul liber“, din 6 iunie 1936.

⁴⁵ *Impunătoarele manifestații național-țărănestice de ieri*, în „Adevărul“, din 2 iunie 1936.

⁴⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 95, dos. 5 283, articolul intitulat: *Muncitorimea trebuie să apere azi hotarele țării* de Ion Puțurcanu, f. 50—52.

⁴⁷ „Horia“, Deva, din 26 februarie 1933.

Un loc important în dispozitivul forțelor sociale mobilizate prin intermediul presei la luptă a ocupat, de asemenea, intelectualitatea. Un număr însemnat de intelectuali, dintre cei mai legați de aspirațiile poporului, de demnitatea și de lupta sa națională, ca P. Constantinescu-Iași, Ilie Murgulescu, Ion Popescu-Puțuri, Ion Pas, George Macovescu, Zaharia Stancu, Eugen Jebeleanu, N. D. Cocea, Scarlat Callimachi, Petre Andrei, Octav Livezeanu și mulți alții⁴⁸, au fost în primele rînduri ale apărătorilor activi ai ființei naționale a României. Mulți dintre ei au dezvăluit prin diferite și ingenioase modalități și mijloace în coloanele publicațiilor caracterul antinațional al organizațiilor fasciste și pericolul deosebit de grav reprezentat de spiritul revanșard al statelor fasciste pentru pace și securitatea popoarelor lumii și, implicit, pentru poporul român. De altfel trebuie spus că n-a existat domeniu mai important de manifestare a primejdiei pentru independența României din partea Germaniei hitleriste, a statelor revizioniste care gravitau în jurul ei și a organizațiilor fasciste din țară în care intelectuali patrioți din România să nu ia atitudine sub diferite forme determinate de poziția lor⁴⁹.

Poziția profund patriotică a intelectualității de prestigiu din țara noastră a exercitat o influență pozitivă asupra unei părți însemnate a tineretului studios. Cu un entuziasm specific tinereții, acesta a făcut deseori să răsune în coloanele presei legăminte solemne pentru apărarea patriei, legăminte care au avut un puternic ecou în masa mare a tineretului român. „Jurăm că vom fi în primele rînduri în cazul unei invazii dușmane, dar vom opune un zid nestrămutat tuturor încercărilor de a împinge România în combinații fascisto-războinice“⁵⁰, era hotărîrea fermă a studențimii democratice din țara noastră. Presa progresistă românească a constituit astfel unul din mijloacele eficiente de mobilizare a tuturor forțelor sociale naționale — muncitorime, țărănime, intelectualitate etc. —, la apărarea și consolidarea independenței și suveranității naționale.

O altă latură importantă a activității presei din această perioadă pentru apărarea independenței naționale o constituie demascarea rolului spoliator, prădălnic al capitalului străin în economia românească. Așa după cum s-a arătat în cadrul Adunării Constituante a Marii Adunări Naționale din august 1965, „încălcînd interesele poporului, clasele exploatoare au dus o politică de aservire a țării; soarta României era hotărîta de marile puteri imperialiste, trusturile și monopolurile străine stăpîneau cele mai importante bogății ale ei, independența și suveranitatea națională erau grav stîrbite“⁵¹.

Ziarele și revistele progresiste au dezvăluit felurite mijloace prin care capitalul străin urmărea înfeudarea României. Printre altele au fost denunțate în fața maselor largi: creșterea datoriei externe a țării către marile grupuri monopoliste apusene, acceptarea de către guvernele burgheziei și moșierimii a

⁴⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 241, f. 407—425.

⁴⁹ Vezi Titu Georgescu, *Contribuția intelectualității la lupta antifascistă din România (1933—1944)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului“, nr. 3/1965, p. 35—51.

⁵⁰ *Al cui este mormîntul Eroului Necunoscut? Manifestația din 21 mai a tineretului democrat*, în „Studentul român“ din 31 mai 1936.

⁵¹ Nicolae Ceaușescu, *Raport cu privire la proiectul de Constituție a Republicii Socialiste România*, București, Edit. politică, 1965, p. 11.

controlului economic direct prin experți, reprezentanți ai capitalului străin etc., fapt ce ducea tot mai mult la adâncirea dependenței economice și în cele din urmă și politice a României față de diferite state străine, lovind dureros în drepturile sale de stat independent și suveran.

O direcție importantă în publicistica militantă din țara noastră a constituit-o demascarea în fața maselor a pericolului grav ce-l reprezenta înrobirea economică a țării de către Germania hitleristă. „Pentru Germania — conchidea ziarul „Reporter“ într-unul din articolele sale redacționale — relațiile comerciale sînt, în fapt, forme de infiltrare imperialistă pacifică și pregătirea infiltrării politico-militare“⁵².

Permanent, în perioada la care ne referim, presa a denunțat sub toate aspectele lor planurile Germaniei hitleriste de înfeudare a României prin acapararea economiei ei naționale. În 1934 revista bucureșteană „Echipa“ relatea : „O mare firmă hitleristă și d. ministru al industriei și comerțului (în perioada respectivă Manolescu Strunga. — I. S.)... lucrează pentru cooptarea în sfera de influență hitleristă...“⁵³. Pe ce căi se urmărea realizarea acestui scop, cel puțin în parte, se dovedește de asemenea prin coloanele presei. „Prin politica conștientă dusă la Berlin — relatează publicația „Critica actualității“ din 30 martie 1935 — comerțul exterior românesc se îndreaptă din ce în ce mai mult spre Germania... Și, în conjunctura actuală internă, acesta e un lucru foarte grav“.

Pentru a-și susține temerile, numeroase publicații apelau la învățămintele istoriei spre a desprinde concluzii cât mai pline de semnificații. Revista bucureșteană „Arena“, de pildă, scria : „Pacea de la Buftea din 1917 ne arată ce ne așteaptă : transformarea țării în hambare de grîne și depozite de petrol pentru germani, pierderea puținței de a ne hotărî liberi destinele, pierderea independenței naționale“⁵⁴. Erau prefigurate astfel urmările cele mai dureroase pentru ființa națională a poporului român încăput în ghearele robiei materiale și morale a hitlerismului. În același context se încadrează și prevenirea făcută într-unul din articolele publicației „Societatea de mâine“ : „A merge alături de Germania înseamnă a accepta de bunăvoie pierderea independenței noastre naționale o dată cu pierderea petrolului și a grîului“⁵⁵.

Numeroși economiști și sociologi comuniști explică în același timp prin intermediul presei revoluționare și democratice că situația oamenilor muncii din România burghezo-moșierească în cazul pierderii independenței economice s-ar înrăutăți în mod considerabil. Astfel, economistul B. Zaharescu scria : „Dar infinit de greu ar munci oamenii muncii, cu infinit mai puțin folos, dacă... toate bogățiile pămîntului nostru ar trebui să ia drumul Berlinului“⁵⁶, iar publicistul comunist Ștefan Voicu, în articolul intitulat semnificativ *Drang nach Süd-Osten*, demasca țelul politic și economic înrobitor urmărit de Germania prin atragerea României în sfera ei de influență, conchizînd : „Inte-

⁵² „Reporter“ din 8 august 1937.

⁵³ „Echipa“ nr. 2/1934.

⁵⁴ „Arena“ din 3 mai 1936.

⁵⁵ „Societatea de mâine“, nr. 1/1937.

⁵⁶ *Apărarea păcii este singura politică națională*, în „Reporter“ din 21 ianuarie 1938.

reșele economiei noastre naționale sînt opuse expansiunii economice a imperialismului german...“⁵⁷.

Un imperativ al națiunii române în pericol — multilateral oglindit în presă — l-a constituit, de asemenea, desfășurarea unei politici externe a României corespunzătoare apărării independenței și suveranității ei naționale. Ziarele și revistele revoluționare și democratice au înfățișat în numeroase articole publicate în coloanele lor aprobarea unanimă din partea poporului nostru față de importanta activitate dusă pe plan extern de către Nicolae Titulescu. „Sîntem alături de politica externă a d-lui Nicolae Titulescu“⁵⁸, scriau muncitorii de la R.M.S. într-un impresionant apel publicat în ziarul „Scînteia“.

Un moment deosebit, amplu înfățișat în coloanele presei, care a ridicat mase largi din România în apărarea păcii, a independenței și suveranității naționale a patriei, a fost prilejuit de declarația provocatoare făcută de Mussolini la 1 noiembrie 1936 la Milano cu privire la revizuirea granițelor țărilor dunărene. Prin ziare și reviste, manifeste și broșuri a fost popularizată hotărîrea maselor largi populare de a lupta contra oricărei revizuii a tratatelor de pace pe calea armelor. P.C.R. considera orice „acțiune care duce la întărirea relațiilor dintre statele Micii Antante, Înțelegerii Balcanice cu Franța, U.R.S.S., la întărirea Ligii Națiunilor și a legăturilor cu toate țările pacifice, ca acte pozitive în lupta pentru împiedicarea războiului pe care-l pregătește imperialismul fascist“⁵⁹.

În coloanele presei au fost înfățișate impunătoarele întruniri de la 7 și 14 noiembrie convocate de P.S.D., prin care muncitorimea capitalei și-a reafirmat în front unic, hotărîrea de a apăra cu orice sacrificiu integritatea teritorială a țării⁶⁰. Valul de întruniri care a cuprins întreaga țară a fost amplu comentat și popularizat, reținînd atenția, printre altele, întrunirea antirevizionistă din 22 noiembrie de la Arad, la care au participat peste 40 000 de cetățeni⁶¹. Relatările presei revoluționare și democratice despre starea de spirit de înalt sacrificiu din partea maselor a avut o influență importantă asupra celor mai diferite categorii de cetățeni, determinînd toate forțele naționale, cu excepția celor fasciste, să acționeze în mod convergent în direcția apărării independenței și suveranității țării. Astfel, relatează presa, ofițerii superiori ai ordinului „Mihai Viteazul“ *, participanți la o masă de onoare dată la palatul

⁵⁷ *Drang nach Süd-Osten*, în „Independența economică“, nr. 4 din 1937, p. 115.

⁵⁸ „Scînteia“ din 15 septembrie 1936; vezi și *România și pacea indivizibilă*, în „Adevărul“, din 5 ianuarie 1936.

⁵⁹ A.I.S.I.S.P., cota A. XX—22, inv. 947 (manifestul *Partidul Comunist din România și discursul lui Mussolini ținut la Milano pe ziua de 1 noiembrie*); în același timp, ziarul „Lumea nouă“ din 6 decembrie 1936, în articolul *Atitudinea P.S.D. față de problemele politice ale zilei*, scria: „România trebuie să lucreze din răspuțeri pentru ca Pactul Societății Națiunilor să fie aplicat cu strictețe, pentru ca o dezarmare generală să poată fi hotărîră, iar la nevoie impusă și statelor fasciste... Sistemul nostru de alianțe trebuie întărit prin încheierea unui pact de asistență mutuală cu Rusia“.

⁶⁰ „Adevărul“ din 9 și 17.XI.1936; „Dimineața“ din 9.XI.1936; „Lumea nouă“ din 22.XI.1936.

⁶¹ „Adevărul“ din 24 noiembrie 1936.

* Ordinul cavalerilor „Mihai Viteazul“ fusese constituit în urmă cu 20 de ani, dintre ofițerii participanți la primul război mondial.

regal, au adoptat legământul că în cazul atacării fruntaniilor țării vor lupta pînă la supremul sacrificiu, pînă vor fi puși „pietre de hotar cu crucea la căpătîi“⁶².

De altfel, poziția maselor populare, ferm hotărîte să-și apere cu orice preț independența patriei, hotarele ei, a determinat în această perioadă numeroși oameni politici burghezi să adopte o poziție, ce-i drept, contradictorie de la o etapă la alta, dar totuși în sprijinul acestui deziderat major al poporului român⁶³. Dr. N. Lupu, cunoscut în această perioadă ca un spirit democratic activ, arăta în august 1936 : „România nu poate avea altă dorință și alt postulat decît menținerea ei în granițele actuale, ceea ce nu se poate face decît prin menținerea păcii și dezvoltarea ei pe baze democratice“⁶⁴. În același timp, Ion Mihalache, președinte al P.N.Ț., într-o scrisoare adresată regelui, avertiza asupra țelurilor „gărzii“ de „subminarea politicii adoptate de statul român și servirea a intereselor revizioniste antiromânești“⁶⁵. Elocvent e și faptul că însuși I. Maniu declara într-o ședință a Comitetului executiv al P.N.Ț., ținută în septembrie 1936 că „oricine propovăduiește hitlerismul în Țara Românească trebuie socotit ca un trădător și tratat în consecință“⁶⁶. Reține, de asemenea, atenția faptul că declarația lui C. Z. Codreanu din 30 noiembrie 1937, de aliniere a României în cazul victoriei legionare în alegerile parlamentare la axa Roma-Berlin a fost întâmpinată cu numeroase proteste și condamnări din partea majorității reprezentanților politici de vază ai burgheziei, poziții amplu înfățișate în coloanele presei. Chiar Dinu Brătianu (reprezentînd gruparea „bătrînilor liberali“), șeful P.N.L., care deținea pe atunci puterea, l-a declarat pe Codreanu trădător de țară⁶⁷. Se contura astfel tot mai mult posibilitatea unirii tuturor forțelor naționale, bineînțeles fiecare de pe poziția sa și determinat de interese proprii, în aceeași direcție a apărării independenței naționale.

Toate aceste fapte, larg oglindite în presă, au contribuit la întărirea convingerii maselor asupra puterilor inepuizabile ale poporului român de a-și apăra independența și suveranitatea națională. În același timp, cei mai buni fii ai poporului nostru, devotați cu trup și suflet acestui ideal, au înscris o luminoasă pagină în cartea tradițiilor internaționaliste ale mișcării muncitorești-revoluționare din țara noastră, participînd cu arma în mînă alături de forțele democratice spaniole împotriva fascismului agresor, pentru apărarea independenței și suveranității naționale. „Noi, muncitorii și intelectualii români, democrați, socialiști, comuniști și fără de partid — scriau ziarelor „Adevărul“ și „Zorile“ în aprilie 1937 —, parte din cei aproape 500 voluntari români cîți au plecat în Spania, sîntem uniți sub un singur steag : steagul dreptății și al democrației. Lupta noastră aici, în Spania, nu e altceva decît lupta poporului român pentru libertate și pace“⁶⁸. Ziarele și revistele progresiste au constituit

⁶² Arhiva M.A.E., fond. 71, vol. 348, f. 374 ; „Dimineața“ din 10.XI.1936.

⁶³ Vezi *Blocul conștiinței democratice românești*, în „Adevărul“ din 22 ianuarie 1936.

⁶⁴ „Cuvîntul liber“ din 22 august 1936.

⁶⁵ Arh. st. Buc., *Arhiva istorică centrală*, fond. Casa regală, dos. 37/1937.

⁶⁶ *D. Iuliu Maniu despre hitlerism și comunism*, în „Adevărul“ din 29 septembrie 1936.

⁶⁷ A.I.S.I.S.P., cota Ab. XXII—10, inv. 1 012.

⁶⁸ A.I.S.I.S.P., fond. 10, dos. 16 ; vezi și „Luptătorul“ din 15 oct. 1937.

mijlocul principal prin care voluntarii români aflați în Spania au ținut permanent legătura cu realitățile din patrie, cu poporul. Printr-o scrisoare adresată lui Titulescu în iunie 1937, ei arătau — referindu-se la luptele de pe fronturile spaniole Jarama și Guadalajara — că acestea au însemnat „două victorii în favoarea securității păcii noastre și a independenței naționale românești”⁶⁹.

Presa a înfățișat în mod pregnant jertfa pe care poporul român și-a adus-o în spiritul internaționalismului proletar prin voluntarii săi căzuți eroic în cadrul brigăzilor internaționale, pentru apărarea Spaniei republicane⁷⁰.

În cursul anului 1937, presa a susținut și alte acțiuni menite să păstreze unitatea forțelor patriotice. Popularizarea întrunirilor și conferințelor prilejuite de vizita în România între 7 și 21 iunie 1937 a unor reprezentanți ai Reuniunii universale pentru pace⁷¹, cât și a pregătirilor și trimiterii în septembrie 1937 a unei delegații de muncitori, meseriași, funcționari și intelectuali la „Pavilionul păcii”, deschis la Paris⁷², au stimulat acțiunile maselor populare pentru apărarea independenței și suveranității naționale, împotriva războiului, pentru pace.

Suprimarea în mare parte a libertăților democratice o dată cu instaurarea dictaturii regale în februarie 1938, dizolvarea partidelor politice, preoium și alte măsuri de îngrădire a activității maselor, au îngreuiat foarte mult contribuția lor la lupta pentru apărarea independenței și suveranității naționale, tocmai în momentul în care aceasta era necesară mai mult ca oricând.

Din faptele relatate mai sus reiese că reflectarea justă în presa revoluționară și democratică a marilor frământări ale poporului român, slujirea intereselor lui fundamentale au contribuit la mobilizarea tuturor forțelor naționale patriotice române pentru bararea drumului fascismului. În această luptă, rolul principal a fost îndeplinit, după cum am văzut, de către P.C.R., care a pus în centrul activității sale tocmai apărarea independenței și suveranității naționale, obiectiv major în jurul căruia a izbutit să polarizeze, prin presă și alte mijloace, toate forțele naționale patriotice. Presa revoluționară și democratică a contribuit prin activitatea sa din perioada 1933 — februarie 1938 la cultivarea spiritului de rezistență și de opoziție ostilă față de fascism, care în anii celui de-al doilea război mondial s-a transformat într-o împotrivire generală a poporului român contra Germaniei hitleriste, a dictaturii militare-fasciste, pentru o Românie democratică, liberă, independentă și suverană.

⁶⁹ „Gazeta românească” din iunie 1937.

⁷⁰ A.I.S.I.S.P., cota Ab. XXII—3, inv. 1 005 ; „Reporter” din 14 oct. 1937.

⁷¹ „Reporter” din 27 iunie 1937 ; „Lumea nouă” din 13 și 20 iunie 1937.

⁷² „Lumea nouă” din 10, 17 și 24 octombrie 1937 ; „Reporter” din 17 septembrie 1937 ; „Dimineața” din 20 septembrie 1937.

TEXTE ȘI DOCUMENTE

UN DOCUMENT ROMÂNESC SCRIS LA BRAȘOV ÎN SECOLUL AL XVI-lea

I. I. ROMAN

Documentele scrise în limba română în secolul al XVI-lea, puține la număr, au fost căutate și studiate, în marea lor majoritate, de cercetători ai istoriei limbii, ca N. Iorga, A. Rosetti etc. Mai sînt însă unele documente care, pentru un motiv sau altul, nu au fost studiate. Manuscrisul prezentat în articolul de față cuprinde un act *scris de Popa Iane*, la rugămîntea unor boieri din Făgăraș, către „Hrăjl Lucaci“ (numele lui Hirscher Lucas, pronunțat de românii din timpul acela), „județul de în Brașov“. N. Iorga a oscilat în stabilirea vârstei manuscrisului, prezentîndu-l ca fiind sau din secolul al XVI-lea, sau din secolul al XVII-lea. Ne vom strădui în acest articol să argumentăm apartenența documentului la secolul al XVI-lea, situîndu-se astfel printre primele documente scrise în limba română și singurul document de limbă românească scris în Brașov care ni s-a păstrat pînă astăzi.

Într-una din lucrările sale¹, referindu-se la acest document, N. Iorga scrie : „Înainte de a termina, iată cîteva scrisori cari nu se pot data precis sau mi-au scăpat din vedere la orînduirea celor databile :

Din secolul al XVI-lea încă sînt poate...

b) Următoarea scrisoare, care pomeneste pe Luca Hirscher, cum se știe jude pe la 1580 (dar și altul e jude în sec. al XVII-lea ; v. mai sus, p. 212)“.

Manuscrisul nu are filigran și nu este datat. Singurele indicii care ar putea conduce la datarea lui sînt următoarele :

a) scrisoarea este adresată lui Lucas Hirscher, *județul Brașovului* ;

b) scrisoarea este scrisă de *Popa Iane*.

Friedrich Stenner, în lucrarea sa despre slujbașii orașului Brașov², citează între secolele al XIII-lea și al XVII-lea șapte Lucas Hirscher ca demnitari ai Brașovului, dar *județ* al Brașovului a fost unul singur, între 1561—1564 și 1567—1590 (deci secolul al XVI-lea). N. Iorga publică o scrisoare a lui Gh. Buneavici, adresată lui Lucas Hirscher „vel fîlnoği“ (mare jude)³, scri-

¹ N. Iorga, *Socotelile Brașovului*, în „Analele Academiei Române“, seria a II-a, t. XXI, 1898—1899, Memoriile secției istorice, p. 262.

² Friedrich Stenner, *Die Beamten der Stadt Kronstadt*.

³ N. Iorga, *Brașovul și românii*, p. 303, nr. 6.

soare nedată, cu filigran, pe care nu-l amintește totuși. Această scrisoare însă o datează prin comparație cu scrisoarea lui Gh. Buneavsinovici din anul 1657, iulie 17, adresată lui Lucas Hirscher ⁴.

De observat că în această scrisoare nu se adresează lui Lucas Hirscher cu titlul de „vel fălnogi“, sau jude, ci cu jupan. Filigranul, care nu este descris de N. Iorga nici la prima, nici la a doua scrisoare, este la ambele același. Este adevărat că cele două scrisori, a lui Buneavici și a lui Buneavsinovici, sînt din secolul al XVII-lea. Dar adresarea într-una din aceste scrisori către Lucas Hirscher cu titlul de jude este o greșeală, deoarece acest Lucas Hirscher din timpul lui Buneavici era numai senator al orașului ⁵. Această greșeală, credem, l-a indus în eroare pe marele nostru istoric, făcîndu-l să oscileze la datarea documentului.

În privința lui Popa Iane, cunoscut pentru ajutorul dat lui Coresi la traducerea și la tipărirea primelor noastre cărți, informațiile sînt concludente. Cronicile referitoare la istoria bisericii din Șcheii Brașovului îi atestă moartea în anul 1591 ⁶.

Precizînd apartenența documentului discutat mai sus la secolul al XVI-lea, punem la dispoziția cercetătorilor încă un monument de limbă veche, care poate contribui la elucidarea unor probleme de istorie a limbii române.

⁴ N. Iorga, *Brașovul și românii*, p. 302, nr. 5.

⁵ F. Stenner, *op. cit.*

⁶ „La anul 7099 (1591 — I.R.) s-au pristăvit (a murit — I.R.) Popa Iane și s-a îngropat cu cinste“ (Radu Tempea, *Istoria beserecei Șcheilor Brașovului*, f. 2, lucrare în manuscris la Muzeul din Șchei, cota 39, publicată de Sterie Stinghe, 1899, Brașov).

METODICĂ

FOLOSIREA ELEMENTELOR DE ISTORIE LOCALĂ LA LECȚIILE DE ISTORIE ȘI ÎN ACTIVITATEA EXTRAȘCOLARĂ

DOMNICA BIRĂU

Scopul principal al activității instructiv-educative în școala socialistă este formarea omului nou, capabil să devină vrednic constructor al societății socialiste în patria noastră.

Încă din primele zile ale luptei poporului pentru construirea societății socialiste, Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat că : „noi construim nu numai o țară nouă, ci și un tineret nou, un cetățean nou al țării noastre“¹.

La realizarea acestui scop contribuie în mod deosebit studiul istoriei, care înarmează tineretul cu cunoștințe despre dezvoltarea societății omenești, îi dezvoltă gândirea logică și-i cultivă sentimente morale superioare, calități de voință și trăsături pozitive de caracter.

„Istoria locului natal este o parte din istoria Patriei. A face pe elevi să înțeleagă istoria Patriei înseamnă în primul rând a-i pune în contact cu realitatea, cu viața oamenilor din regiunea respectivă din trecut și prezent“².

Deci un mijloc important prin care profesorul poate realiza educarea elevilor în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar este folosirea materialului de istorie locală.

„Prin material de istorie locală înțelegem acele date și informații care privesc înfățișarea pe care a avut-o de-a lungul veacurilor viața materială a oamenilor de pe locurile pe care trăim, relațiile de producție în diferite orânduri sociale, principalele evenimente social-politice petrecute aici. În istoria locală includem și contribuția pe care locuitorii regiunii noastre au adus-o la dezvoltarea culturii patriei, fie că este vorba de arta poporului, fie despre creația unor scriitori, oameni de știință sau artiști. Când vorbim despre istorie locală, nu ne referim, desigur, numai la trecutul îndepărtat, ci mergem, ca și în istoria Patriei, până în zilele noastre, expunând și lucruri care se află nemijlocit sub ochii elevilor“³.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ed. 3, Buc., E.P.L.P., 1953, p. 193.

² C. Dinu, V. Popa, T. Scorpan, L. Gartenberg, *Metodica predării istoriei Patriei noastre în cl. a VII-a*, Buc., E.S.D.P., 1959, p. 275.

³ Paul Popescu, *Folosirea materialului de istorie locală pentru educarea elevilor în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar*, în *Lecturi pedagogice*, Buc., E.S.D.P., 1964, p. 38.

Împietirea elementelor de istorie locală cu cunoștințele de istorie generală a constituit pentru mine o preocupare permanentă, urmărind prin aceasta îmbunătățirea calitativă a muncii mele profesionale.

În procesul instructiv-educativ, satisfacerea cerințelor principiilor didactice în predarea istoriei este mult ajutată de folosirea elementelor de istorie locală.

— Folosirea elementelor de istorie locală în cadrul cursului de istorie generală mi-a dat posibilitatea să realizez un învățământ mai intuitiv, bazat pe reprezentări concrete, cunoscut fiind faptul că cunoașterea intuitivă ușurează procesul însușirii cunoștințelor de către elevi. „Acolo unde elevii fac pentru prima oară cunoștință cu fenomenele și obiectele concrete, intuiția joacă rolul de izvor de senzație și percepții; acolo unde obiectele se află la o anumită depărtare de elevi, intuiția le reproduce imaginea; acolo unde se formează noțiuni abstracte, intuiția le concretizează, le ilustrează și oarecum le materializează”⁴.

Faptul că elevii au văzut locurile, obiectele, persoanele etc. legate de anumite fapte istorice, au antrenat cât mai multe organe de simț în cunoaștere, percepția lor a fost mai deplină, iar judecata lor a fost stimulată spre a se dezvolta. Este cunoscut faptul că impresiile directe sînt mai vii și au putere de întipărire mai mare decît cele provocate de cuvînt. Pornind de la intuirea vie, elevii s-au ridicat treptat la gîndirea abstractă.

— Folosirea elementelor de istorie locală a ușurat procesul însușirii conștiente și active a cunoștințelor, a asigurat însușirea mai temeinică a cunoștințelor de istorie și a contribuit la creșterea interesului elevilor pentru studiul istoriei, căci „a-ți însuși conștient înseamnă a înțelege materialul studiat, a-l lega cu ceea ce este cunoscut anterior, a-l fixa în memorie, făcînd astfel din experiența omenirii sintetizată în acel material un bun intelectual propriu”⁵.

Pornind de la orientarea că un material este reținut cu atît mai repede și mai temeinic cu cît este mai bine înțeles, am încercat ca în lecțiile de istorie, prin împlietirea elementelor de istorie locală cu cunoștințele de istorie generală, să-i fac pe elevi să înțeleagă cît mai bine, cît mai clar conținutul, cauzalitatea fenomenelor istorice, avînd convingerea că înțelegerea materialului contribuie la o mai bună fixare și păstrare a lui.

Pentru a-i face pe elevi să înțeleagă cunoștințele predate, i-am obișnuit să ceară lămuriri asupra lecțiilor fie la sfîrșitul lecției, fie la începutul lecției următoare. A intrat în deprindere pentru mine practica de a-mi începe lecțiile cu întrebarea: „Ce nedumeriri există în legătură cu lecțiile noastre?” În două-trei minute, prin contribuția elevilor clasei și a mea se clarifică întrebările puse de către elevi, apoi se trece la verificarea cunoștințelor. Presupun că lipsa unor asemenea întrebări arată uneori că materialul nu a fost suficient aprofundat sau, poate, a fost însușit mecanic, elevul mîrginindu-se să reproducă

⁴ Prof. I. T. Ogorodnicov, prof. P. N. Simbirev, *Pedagogia*, Buc., E.D.P. 1952, p. 94.

⁵ A. Dancsuly, A. Chircev și A. Manolache, *Pedagogia*, ed. 3, Buc., E.D.P., 1964, p. 116.

fără o prelucrare proprie cunoștințele predate de profesor sau învățate din manual, făcînd uz mai mult de memorie decît de gîndire.

— Folosirea elementelor de istorie locală la lecțiile de istorie satisface cerințele principiului accesibilității învățămîntului. Astfel, studiind istoria, noi facem cunoscute elevilor faptele și evenimentele istorice în legătură cu elementele de istorie locală și pe baza acestora îi ducem spre înțelegerea legilor istorice. Respectînd principiul accesibilității, „se formulează și necesitatea sprijinirii pe materiale cu caracter regional. Ceea ce este depărtat se studiază prin analogie cu ceea ce este apropiat și mai bine cunoscut. În acest caz, predarea se sprijină pe asemănarea obiectelor și fenomenelor sub aspectul notelor lor esențiale“⁶.

Predarea istoriei ilustrată cu material local determină ca lecțiile să devină mai vii, mai interesante, iar atenția elevilor, fiind mai activizată, să contribuie la buna însușire a cunoștințelor predate.

— Folosirea elementelor de istorie locală la lecțiile de istorie ajută la înțelegerea cît mai profundă, la fixarea trainică în memorie, la însușirea cît mai temeinică a cunoștințelor de către elevi. Un lucru este reținut cu atît mai repede și mai temeinic, cu cît intră în asociație mai mult și mai variat cu celelalte cunoștințe. „Principiul însușirii temeinice a cunoștințelor enunță tocmai cerința fixării profunde a materialului de bază, astfel ca elevii să fie totdeauna capabili să-l reproducă și să-l utilizeze“⁷.

— Împletirea elementelor de istorie locală cu cunoștințele de istorie generală este în spiritul principiului sistematizării și continuității. „Legătura reciprocă dintre cunoștințele noi și cele însușite anterior nu se reduce numai la legătura în cadrul lecției curente. Legăturile reciproce dintre cunoștințe se caracterizează printr-o anumită adîncime, extind legătura între cunoștințele noi și cele însușite anterior cu privire la același aspect al realității. Sistematizarea cunoștințelor în mintea elevilor decurge din aceste legături, din compararea și generalizarea cunoștințelor“⁸.

— Folosirea elementelor de istorie locală la lecții satisface cerințele principiului legării teoriei de practică. „Necesitatea asigurării unei strînse legături între teorie și practică în învățămînt rezultă din scopul educației comuniste, din sarcina școlii de a forma constructori activi și conștienți ai societății socialiste... Asigurarea unei legături organice între teorie și practică sporește eficiența procesului de învățămînt, trezind în rîndul elevilor interes pentru însușirea cunoștințelor“⁹.

Exemplele din trecutul local sînt mai convingătoare. Cînd le vorbim elevilor despre un monument pe care ei l-au văzut fără să-i înțeleagă pînă atunci sensul și importanța sau cînd le vom arăta urme materiale cu privire la cele afirmate, elevul va fi convins asupra celor spuse de profesor.

⁶ A. Dancsuly, A. Chircev și A. Manolache, *Pedagogia*, p. 121.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 120.

⁹ *Ibidem*, p. 111.

În anii puterii populare, țara noastră a devenit un adevărat șantier. Peste tot se construiește. Am căutat în lecțiile de istorie să realizez legătura între înfăptuirile actuale și trecutul istoric. Prin cunoașterea realizărilor actuale din orașul Alba-Iulia, din regiunea Hunedoara, din patria noastră, am căutat să cultiv la elevi sentimentul de dragoste pentru locul natal, pentru patria noastră socialistă, pentru oamenii muncii, prin strădania cărora țara noastră s-a transformat într-o grădină înfloritoare. Dar în același timp am căutat ca prin folosirea materialelor de istorie locală să nu suprapunem patriotismului socialist dezvoltarea unui patriotism local. Am căutat să dezvălui elevilor sensul patriotismului adevărat, care în viața oamenilor se dezvoltă și se adâncește, încât, „în zilele de mari zguduiri în viața patriei, aceste sentimente se trezesc și cuprind cu o forță deosebită pe cetățeni, îndemnându-i să jertfească totul, chiar și viața pentru fericirea patriei“¹⁰.

Am arătat elevilor că esența și formele de manifestare ale patriotismului socialist sînt diametral opuse patriotismului burghez. Capitaliștii, profitînd de înapoierea în care erau ținute masele populare și speculînd sentimentele lor de dragoste pentru pămîntul natal, au căutat prin false lozinci „patriotice“ să atragă poporul în diferite acțiuni pentru satisfacerea intereselor lor. Ei nu se simt legați de patrie și de poporul în mijlocul cărora trăiesc. Patria lor este acolo unde se pot stoarce profituri uriașe pe seama pauperizării maselor populare.

Paginile istoriei Patriei oglîndesc „patriotismul claselor exploatoare, care au luptat pentru menținerea relațiilor de exploatare folosind frazeologia despre patrie și patriotism, spre a-și camufla interesele de clasă și a apăra regimul politic exploatare“¹¹.

Sub trecutul regim burghez-moșieresc din patria noastră, clasele exploatoare au încercat să folosească sentimentele patriotice ale maselor în scopurile lor înguste de clasă, cultivînd vrajba națională între diferitele popoare. În felul acesta, patriotismul își pierde caracterul său progresist, transformîndu-se în șovinism. Această tendință s-a manifestat și în viața orașului nostru, Alba-Iulia, pe care reacțiunea îl alesese ca oraș al încoronării Hohenzollernilor și ca centru al tendințelor reacționare naționaliste. Poporului de pe meleagurile noastre i-au fost străine tendințele naționaliste și șovine, precum și sentimentul de dușmănie față de alte popoare. Un exemplu grăitor în acest sens îl constituie conviețuirea prietenească a românilor, ungarilor, sașilor și evreilor din părțile Albei-Iulii.

În anii puterii populare, dragostea pentru pămîntul patriei, pentru popor se contopește cu devotamentul pentru noua orînduire socială și o dată cu aceasta apare patriotismul socialist, generat de cuceririle socialiste ale maselor muncitoare. Vorbind despre acest proces care s-a produs în conștiința oamenilor muncii, Gheorghe Gheorghiu-Dej spunea : „...Dragostea de țară a oamenilor muncii a căpătat astăzi... un înțeles mai bogat și mai adînc. Lupta pentru apărarea Patriei se confundă cu lupta pentru apărarea libertăților cucerite de

¹⁰ Prof. I. T. Ogorodnicov și prof. P. N. Simbirev, *op. cit.*, p. 115.

¹¹ *Pedagogia*, p. 226.

popor, cu lupta pentru construirea socialismului. Interesele naționale, cu alte cuvinte interesele marelui majorității a populației țării, se îmbină cu interesele mișcării mondiale revoluționare, cu interesele luptei pentru apărarea păcii¹².

Combătând falsul patriotism al claselor exploatare din trecut, naționalismul, șovinismul, am încercat ca prin împletirea elementelor de istorie locală cu cunoștințele de istorie generală să educăm elevii în spiritul patriotismului socialist, arătându-le că „patriotismul socialist se exprimă prin dragostea fierbinte față de patrie, față de regimul nostru democrat popular, față de clasa muncitoare și partidul ei marxist-leninist... Esența patriotismului socialist constă în unitatea indisolubilă a sentimentului de dragoste față de popor și a devotamentului față de regimul nostru democrat-popular, care satisface interesele fundamentale ale oamenilor muncii“¹³.

Patriotismul socialist implică ideea internaționalismului proletar, ideea fraternității tuturor popoarelor pe baza recunoașterii unității și comunității de interese ale oamenilor muncii de toate naționalitățile în luptă pentru o viață omenească, fericită și demnă.

Educația în spiritul internaționalismului proletar este educația în spiritul solidarității internaționale a oamenilor muncii, a prieteniei între popoare, a egalității lor în drepturi, educație diametral opusă educației în spiritul naționalismului burghez, a ideologiei vrajbei și dezbinării între popoare, a aservirii și asupririi unor popoare de către altele.

A educa tineretul în spiritul internaționalismului proletar înseamnă a acorda o deosebită atenție combaterii oricăror forme ale naționalismului burghez și a fundamenta educația internaționalistă pe adevărurile descoperite de știința marxist-leninistă.

Educația internaționalistă a elevilor se realizează nu numai la lecție, ci și în procesul activității educative din afara clasei. Prin lecturi, discuții, informații politice, excursii etc., labora internaționalistă a educației poate fi cultivată la elevi, iar folosirea elementelor de istorie locală poate sprijini acest proces.

„Împrejurările istorice au făcut ca de-a lungul secolelor pe meleagurile patriei noastre să se așeze, alături de români, și popoare de alte naționalități. În decursul a sute de ani, români, maghiari, germani și oameni ai muncii de alte naționalități au luptat și muncit împreună, au îndurat multe greutăți, au dus lupte dârze împotriva claselor asupritoare. Conviețuind și luptând laolaltă, ei s-au înfrățit pe veci și alcătuiesc astăzi, împreună, marea familie a României socialiste“¹⁴.

Prin folosirea elementelor de istorie locală la lecție am căutat să descopăr fapte din trecut care arată că diferitele naționalități stabilite în aceste locuri, români, unguri, sași, evrei, au luptat împreună împotriva moșierilor și a burgheziei, care-i asupreau și-i exploatau. Prin lupta oamenilor muncii de

¹² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 261.

¹³ *Pedagogia*, p. 268.

¹⁴ *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1965, p. 68.

toate naționalitățile din localitatea, regiunea și patria noastră, s-au putut înfăptui atâtea realizări mărețe în opera de construire a socialismului, pornind cu înfăptuirile pe plan republican și continuând cu cele locale, ca de exemplu Combinatul ceramic, întreprinderea de morărit, Atelierele centrale, blocurile muncitorești etc.

Educarea elevilor în spiritul internaționalismului proletar este împletită cu educarea lor în spiritul păcii, al respectului și al înțelegerii reciproce între popoare.

Am căutat ca prin folosirea elementelor de istorie locală la lecțiile de istorie să contribuim la formarea conștiinței patriotice la elevi. „Conținutul conștiinței patriotice îl formează înainte de toate reprezentările și noțiunile despre patrie, despre popor, despre partidul clasei muncitoare, despre trecutul de luptă al poporului, despre viața și realizările din patria noastră pe drumul desăvârșirii construirii socialismului. Elevii trebuie să-și însușească temeinic cunoștințele despre patrie, să înțeleagă clar cine sînt prietenii și cine sînt dușmanii patriei, cum trebuie slujită și apărată patria etc.“¹⁵

Pe lângă cunoștințele despre patrie am cultivat la elevi convingeri, atitudini și sentimente patriotice, componente ce fac parte din conștiința patriotică.

Le fel de important este ca prin folosirea elementelor de istorie locală să se influențeze conduita patriotică a elevilor, manifestată prin justa atitudine față de învățătură, comportare disciplinată, participare activă la munci patriotice, participare la sărbătorile naționale și internaționale etc.

Educarea elevilor în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar este un proces pedagogic complex și de lungă durată, pentru realizarea căruia istoria, și în special istoria Patriei, aduc o însemnată contribuție. Aproape nu există lecții de istoria Patriei care să nu ofere profesorului posibilitatea de a aprinde filacăra sentimentului patriotic, de a cultiva mîndria pentru trecutul de luptă, pentru cuceririle revoluționare ale poporului muncitor etc., iar numeroasele lecții de istorie pot fi corelate cu elemente de istorie locală, care aduc o însemnată contribuție la educarea patriotică și internaționalistă a elevilor.

Educarea elevilor în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar cere pricepere și pasiune, dar mai ales cere profesorului să fie el însuși un adevărat patriot și un internaționalist. „Adevărat patriot este numai acela care stimează și respectă și celelalte popoare, după cum un internaționalist adevărat iubește cu înflăcărare patria și poporul său“¹⁶.

Orașul Alba-Iulia este unul dintre cele mai de seamă centre istorice din cuprinsul patriei noastre. Urme istorice din localitate și din împrejurimi atestă

¹⁵ *Pedagogia*, p. 272.

¹⁶ Ion Dragu, *Educația tineretului în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar, sarcină de frunte a cadrelor didactice*, în „*Revista de pedagogie*“, nr. 10, oct. 1957, p. 68.

continuitatea vieții la această răscruce a civilizațiilor, începînd încă din paleolitic.

Ne aflăm la izvoarele sufletului românesc. „Pe aceste văi se găsesc monumente care evocă pagini din trecutul neamului nostru. Aceste imagini reînvie în fața noastră în decorul vieții de azi ce freamătă și aici, tot atît de viguros ca pe întregul ouprins al țării... Aceste locuri evocatoare care mărturisesc vechimea tradițiilor noastre de luptă, de cultură, și de civilizație sînt adevărată școală de patriotism și încredere în forța poporului, care stăpîn deplin pe soarta sa continuă azi glorioasele tradiții ale înaintașilor, construindu-și o patrie nouă, înfloritoare, socialistă”¹⁷.

După 23 August 1944, în anii puterii populare, Alba-Iulia a cunoscut o dezvoltare multilaterală.

Pe tărîm economic pulsează o vie activitate la întreprinderile în continuă dezvoltare, ca întreprinderea de morărit, care în ultimii ani a fost total renovată, mecanizată și automatizată în cel mai înalt grad, încît numai o mîna de oameni îi supraveghează funcționarea; Combinatul ceramic, ale cărui secții au intrat de curînd în funcțiune și valorifică prețioasele bogății de materii prime din împrejurimile Albei-Iulii; întreprinderea „Ardealul” pentru explorări și deschideri miniere; întreprinderea „Vinalcool” pentru vinuri și produse alcoolice; Fabrica de încălțăminte „Ardeleana” etc. Cele obținute în această parte a României sînt o părticică din mărețele realizări de pe întreg cuprinsul patriei, datorită cărora economia noastră a produs în 1965 de 10 ori mai multe bunuri industriale decît în 1938.

Pe plan cultural, așezămintele culturale, școlile, o serie de societăți științifice desfășoară o bogată activitate. Astfel Casa raională de cultură, Muzeul regional, Biblioteca raională, Biblioteca „Bathyanem”, Societatea de științe istorice și filologice, Societatea de științe matematice și fizice, Teatrul de păpuși, cinematografele locale etc. desfășoară o susținută activitate culturală.

Nivelul de trai material și cultural al oamenilor muncii se oglindește în noile condiții de viață făurite în anii puterii populare. E suficient să vizitezi magazinele de tot felul bine aprovizionate, piața recent construită în centrul orașului, blocurile muncitorești ce se înșiruie de-a lungul drumului canalizat în curs de pavare și iluminare cu neon etc. ca să-ți dai seama de grija regiunii democrat-populare față de oamenii muncii.

Înfățișarea de azi a orașului și regiunii noastre reflectă grăitor înțelepciunea politicii partidului de dezvoltare economică și social-culturală a regiunii noastre, ca și a tuturor regiunilor patriei.

Continuitatea vieții pe acest teritoriu este atestată prin însemnate urme istorice.

Cercetările arheologice din anii puterii populare efectuate în Alba-Iulia și împrejurimi au adus însemnate contribuții la elucidarea problemei civilizației ceramicii pictate, a stăpînirii romane în Dacia, a existenței Apoulonului dac la Piatra Craivei-Alba etc.

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, Articol publicat în „Scînteia” nr. 6718 din 24 mai 1966.

Pe baza dovezilor existente se atestă că Alba-Iulia a fost o capitală militară, administrativă și economică a Daciei în timpul stăpînirii romane și capitală a Transilvaniei cînd statul maghiar a dispărut.

Alba-Iulia a fost centrul răscoalelor și al revoluțiilor, pe care masele de exploatați le-au dezlănțuit în decursul veacurilor spre a se elibera de exploatare.

Alba-Iulia a fost important centru religios și cultural. Încă din veacul al XIII-lea a fost sediul unei episcopii catolice și mai tîrziu a unei mitropolii ortodoxe, care a fost mult ajutată în timpul stăpînirii temporare a lui Mihai Viteazul. Pe lîngă mitropolia ortodoxă din Alba-Iulia a funcționat o tipografie de sub teascurile căreia au ieșit în veacul al XVII-lea cele 16 cărți în limba română, începînd cu *Gromovnicul* tipărit în 1639.

Pentru vizitatorul de azi al Albei-Iulii produce deosebită impresie cetatea construită în timpul lui Carol al VI-lea, cetate sistem Vauban, în formă de stea, edificată după planurile inginerului italian Morando Visconti, cetate ridicată prin munca miilor de iobagi care au plătit cu viața construirea monumentalei cetăți. În interiorul cetății se află monumente istorice de deosebită importanță, ca : Sala Unirii, unde s-a sărbătorit actul istoric de la 1 decembrie 1918 ; Palatul episcopiei romano-catolice, fosta reședință a principilor Transilvaniei ; Catedrala romano-catolică, unul dintre cele mai vechi și mai importante monumente de arhitectură din Transilvania ; Catedrala reîntregirii bis. ort. rom. din Transilvania, zidită în stilul vechilor biserici românești ; Muzeul regional, considerat dintre cele mai bogate și vechi muzee din Transilvania ; Institutul „Bathyanum“, care cuprinde peste 50 000 de volume (cărți tipărite, peste 1 000 manuscrise și 560 incunabule. Dintre exemplarele rare sau unice sînt : *Codex aureus*, scris pe pergament cu tinctură de aur în timpul lui Carol cel Mare, *Bellum Jugurtinum* de Sallustius, *Codex burgundus*, *Palia de la Orăștie* etc.) ; Monumentul lui Horia, Cloșca și Crișan, un obelisc de piatră reprezentînd pe conducătorii răscoalei din 1784 vorbind poporului ; Dealul Furcilor din vecinătatea cetății este locul unde au fost frînți cu roata în 1785 conducătorii răscoalei.

Dar evenimentul cel mai de seamă din trecutul Albei-Iulii este actul istoric de la 1 decembrie 1918, prin care s-a desăvîrșit formarea statului național român. „În împrejurările prăbușirii Imperiului habsburgic, ale triumfului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care a dat o puternică lovitură sistemului imperialist, a apărut posibilitatea încununării victorioase a luptei de eliberare națională a poporului nostru, pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar român. Înfăptuirea unității statului român — operă a maselor largi din întreaga țară, a întregului nostru popor — a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție ; înmănușierea laolaltă a energiilor și capacităților creatoare ale poporului nostru a creat condiții favorabile activității forțelor progresiste ale societății, mișcării muncitorești revoluționare“¹⁸. Cele 6 tomuri legate în

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român, continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Buc., Edit. politică, 1966, p. 21.

piele tricolor, cuprinzând sutele de mii de semnături ale românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, prin care și-au manifestat dorința de unire cu România, precum și alte documente în legătură cu actul de la 1 decembrie 1918 păstrate la Muzeul regional, atestă temeinicia acestui act istoric.

Continuitatea românească, vizibilă și clară, pulsează la tot pasul pe meleagurile Albei-Iulii și a împrejurimilor sale, și aceasta trebuie valorificată pentru educația patriotică a elevilor.

Deci importante evenimente de istorie locală pot fi folosite în cadrul lecțiilor de istorie pentru realizarea educației elevilor în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar. Pentru realizarea acestui țel se impune mult discernământ în folosirea elementelor de istorie locală, dat fiind faptul că Alba-Iulia este locul Adunării Naționale de la 1 decembrie 1918, dar și locul încoronării lui Ferdinand I, iar ultimul descendent al Hohenzollernilor, Mihai, a purtat titlul de „voievod de Alba-Iulia“.

Metodele folosite pentru îmbinarea elementelor de istorie locală cu cunoștințele de istorie generală

Metoda constituie calea prin care profesorul determină activitatea elevilor în procesul instructiv-educativ în vederea asimilării cunoștințelor.

Deoarece conținutul învățămîntului, particularitățile de vîrstă și sarcinile didactice sînt variate și metodele de învățămînt variază în funcție de acești factori. Tovarășul Ministru al Învățămîntului, acad. Șt. Bălan, a arătat că „școala de cultură generală are sarcina de a asigura însușirea temeinică de către elevi a bazelor științelor în strînsă legătură cu viața și cu munca productivă, de a forma copiilor o concepție științifică despre lume, deprinderi de muncă intelectuală și fizică, convingeri și deprinderi de conduită în spiritul eticii socialiste. Ea are sarcina să creeze premise trainice pentru dezvoltarea armonioasă și multilaterală a personalității omului noii societăți“¹⁹.

În vederea realizării acestui deziderat, am încercat prin îmbinarea elementelor de istorie locală cu cunoștințe de istorie generală să folosesc diferite procedee didactice, ca: deducția, inducția, analiza, sinteza, comparația, fie legate organic între ele, fie succesiv, fie separat, în funcție de vîrsta elevilor și de lecția predată. Astfel, la lecția „Răscoala populară condusă de Horia, Cloșca și Crișan“, analizîndu-se situația iobagilor din regiunea noastră, a moșilor din Munții Apuseni, elevii au dedus unele cauze ale acestei răscoale. Sinteza capitolului „Anul revoluționar 1848 în țările române“ s-a făcut destul de

¹⁹ Șt. Bălan, *Momente ale revoluției culturale din România*, Buc., Edit. științifică, 1964, p. 18.

ușor, deoarece elevii cunoșteau evenimentele din cele trei țări române, și în special din Transilvania, îmbogățite cu elemente de istorie locală. Împletirea istoriei locale cu cea generală reflectă împletirea deducției cu inducția, folosită la lecția „Construirea economiei socialiste din România“, relativ la naționalizarea principalelor mijloace de producție, planul de electrificare etc. Comparația a fost folosită pentru a arăta superioritatea orînduirii socialiste față de orînduirile bazate pe exploatare. De exemplu lecția „Dezvoltarea învățămîntului, științei și culturii în anii puterii populare“.

Pentru împletirea elementelor de istorie locală cu cunoștințele de istorie generală, am căutat să aleg dintre metodele generale ale învățămîntului, cît și din cele speciale pentru predarea istoriei, pe cele mai adecvate, ca :

— expunerea sistematică bazată pe explicație, descriere, comparație, prelegere ;

— conversația ;

— demonstrația, folosind ca material demonstrativ operele clasicilor marxism-leninismului, obiecte istorice, tablouri, ilustrațiuni, hărți, desene, documente, excursii etc., și frecvent împletirea diferitelor metode și procedee în timpul desfășurării lecției.

În majoritatea cazurilor, la lecțiile de istorie am folosit metoda expunerii sistematice, sub forma explicației și uneori sub forma prelegerii. De exemplu, în cadrul cercului pedagogic din octombrie 1965 am prezentat lecția „Răscoala de la Bobîlna“ cu elevii clasei a VIII-a B. În partea progresivă a lecției am folosit metoda expunerii sistematice și, pentru a trezi interesul și atenția elevilor, pentru a-i face nu numai să înțeleagă, ci să trăiască evenimentul istoric, am îmbinat expunerea cu folosirea materialului intuitiv (hărți, ilustrații proiectate cu ajutorul epidiascopului, schema lecției schițată pe tablă) și am împletit acest conținut cu citate privitoare la elemente de istorie locală din lucrarea *Bobîlna* de Șt. Pascu.

În clasele a XI-a folosesc uneori metoda expunerii sistematice la lecțiile-prelegeri. Bunăoară lecția „Răscoala populară condusă de Horia, Cloșca și Crișan“ o fac frecvent în „Sala H.C.C.“ de la Muzeul regional, iar expunerea-prelegere o îmbin cu abundantul material intuitiv existent în mediul muzeal (documente, arme, tablouri, roata frîngerii lui Horia, în copie, etc.), făcîndu-i pe elevi să-și însușească conținutul lecției și să trăiască evenimentele istorice din 1784—1785, să admire și să iubească pe cei mai buni reprezentanți ai poporului și să-i urască pe dușmanii lui.

Expunerea bazată pe comparație am folosit-o, de exemplu, la lecția „Dezvoltarea învățămîntului, științei și culturii în anii puterii populare“, îmbinînd înfăptuirea revoluției socialiste în domeniul culturii cu realizările din școala, orașul și raionul nostru și din comparația succeselor obținute în anii puterii populare în raport cu starea de înapoiere din trecut, am scos în evidență superioritatea regimului nostru.

— Conversația în lecțiile de istorie o folosesc fie în vederea consolidării sau repetării cunoștințelor anterior predate, împletite cu elemente de istorie locală (de exemplu stilurile arhitectonice folosite în construcția Catedralei

rom.-cat. din Alba-Iulia din lecția „Cultura în evul mediu“), fie conversația orzanizatorică pregătitoare excursiilor și vizitelor locale sau posteroară efectuării acestora, pentru discutarea celor văzute și pentru formularea concluziilor (de exemplu lecția privitoare la Adunarea Națională de la 1 decembrie 1918 din Alba-Iulia). Conversația ca metodă de comunicare a noilor cunoștințe pornind de la elemente de istorie locală am încercat-o mai restrâns și rezultatele nu m-au satisfăcut totdeauna, deoarece elevii, chiar dacă aveau unele cunoștințe de istorie locală, nu au avut posibilitatea pe baza lor să se ridice la discutarea prin conversație a conținutului noii lecții.

— Demonstrația am întrebuițat-o în lecțiile de istorie în îmbinare cu alte metode, cu expunerea sistematică, conversația, excursia, folosind diferite materiale demonstrative pentru dovedirea afirmațiilor ca : obiecte de muzeu, ilustrații, documente, hărți, tablouri etc. De exemplu, lecția „Orînduirea comunei primitive“, făcută la Muzeul regional din Alba-Iulia, era fundamentată pe abundantul material demonstrativ existent la muzeu. La lecția „Războiul țărănesc din Transilvania condus de Gh. Doja“ am adus lucrarea lui F. Engels *Războiul țărănesc german* și le-am citit unele fragmente din paginile 77—80 privitoare la războiul țărănesc din 1514 concomitent cu expunerea lecției, iar la lecția „Răscoala populară condusă de Horia, Cloșca și Crișan“ le-am citat elevilor prețuirea lui K. Marx asupra personalității lui Horia. „Horia a devenit eroul povestirilor populare și simbolul renașterii Daciei“²⁰, menționează K. Marx referindu-se la lupta de eliberare socială și națională dusă cu eroism de către românii transilvăneni. Le-am arătat elevilor că clasicii marxism-leninismului s-au referit uneori în operele lor direct la istoria patriei noastre.

Pentru a ilustra executarea lui Gh. Doja am folosit tabloul *Executarea lui Gh. Doja, 1514*, întocmit după o cronică rimată din 1519 de la Alba-Iulia, arătînd elevilor că pictorul contemporan nu a reușit să redea cu talent artistic sfîrșitul lui Doja ; el n-a cunoscut perspectiva, dar a reușit să redea un adevăr : chinurile în care a murit Doja.

Folosirea documentelor la lecțiile de istorie, îmbinată cu explicația profesorului, va făuri la elevi o imagine vie a trecutului și va face să retrăiască timpul în care a fost dat acel document. Astfel, la lecția „Răscoala populară condusă de Horia, Cloșca și Crișan“, vorbind despre modul în care a fost executat Horia și Cloșca pe „Dealul Furcilor“ din Alba-Iulia, am făcut uz de documentul *Scrisoarea prof. Iosif Gabri* din Alba-Iulia, martor ocular al supliciului lui Horia și Cloșca, citindu-le elevilor fragmente din acel document, care se află în original în păstrarea Institutului „Bahtyaneum“ din Alba-Iulia, iar o traducere a lui în limba română se află la Muzeul regional din Alba-Iulia.

— Folosirea folclorului, și în special a folclorului local, contribuie la eficiența lecțiilor.

„Poporul a caracterizat profund în cîntecele sale, în poezia sa, în proverbele și zicătorile sale faptele importante, fenomenele și oamenii.

²⁰ K. M a r x, *Insemnări despre români*, Buc., Edit. Acad., 1964, p. 115.

Utilizarea folclorului mărește gradul de plasticitate al lecțiilor ; el contribuie la redarea culorii locale și dă un anumit farmec literar expunerii profesorului²¹.

Convinsă fiind de acest adevăr, am încercat la diferite lecții, de exemplu la lecția „Răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan“, vorbind elevilor despre desfășurarea răscoalei, să folosesc folclorul local care evocă figurile conducătorilor răscoalei :

*„Frunză verde măgheran,
Vine Horia și Crișan,
Horia vine de la Abrud
Unde-i aurul cel mult,
Cu pistoale aurite
Și de gloanțe ticșuite
Și cu-o lance sclipicioasă
De te iau fiori prin casă.
Unde trage lancea lui
Lasă urma focului,
Unde pușcă din pistoale
Rămîn curțile tot goale“.*

— Excursiile constituie un minunat mijloc de instruire și de educare. În activitatea mea profesională am încercat să folosesc excursia ca metodă de consolidare a cunoștințelor comunicate, de exemplu la lecția „România între anii 1917 și 1918“, la care, vorbindu-le elevilor despre unirea Transilvaniei cu România, după prezentarea actului de la 1 decembrie 1918, am vizitat cu elevii, în drum spre casă, platoul din fața Cetății Alba-Iulia, unde s-a ținut Adunarea Națională din 1 decembrie 1918, și „Sala Unirii“ din localitate.

Am încercat ca să folosesc excursia ca metodă de comunicare a cunoștințelor, și în acest caz, fără a fi expus în prealabil lecția, me-am deplasat cu elevii la locul excursiei, unde, pe baza explicațiilor mele și a materialului intuitiv folosit, elevii și-au însușit cunoștințele într-o formă vie și concretă. În genere, excursiile au fost urmate de discuții, în cadrul cărora s-a prelucrat materialul cules și s-au formulat concluziile corespunzătoare.

Fiecare din metodele sus-arătate includ procedee variate, în funcție de conținutul și de forma de organizare a lecțiilor. Alegerea metodelor și a procedeeelor metodice a fost determinată de conținutul lecției, de scopul ei instructiv-educativ și de particularitățile de vîrstă ale elevilor. În centrul preocupărilor mele privitoare la metodică lecțiilor este grija de a varia și împleti metodele și procedeele cele mai adecvate în vederea activizării elevilor la lecții, a dezvoltării interesului lor pentru studiul istoriei, a dobîndirii unor cunoștințe temeinice, a realizării educației patriotice și internaționaliste a elevilor.

²¹ C. Dinu, V. Popa, T. Scorpan și L. Gartenberg, *Metodica predării istoriei Patriei noastre în clasa a VII-a*, Buc., E.S.D.P., 1959, p. 161.

Lecția, forma de bază a împletirii cunoștințelor de istorie generală cu elemente de istorie locală

Forma de bază a procesului instructiv-educativ este lecția. În cadrul lecției, profesorul se străduiește să realizeze îmbinarea expunerii sistematice a cunoștințelor de istorie, însușirea lor de către elevi, precum și realizarea educației comuniste a elevilor.

Conținutul lecției de istorie este cuprins într-o formă sistematică și concisă în programa de învățămînt și dezvoltat în manualele școlare.

Pentru a ajuta elevul să-și însușească cunoștințele de istorie, să simtă trecutul de luptă al poporului, să-și formeze conștiința omului nou, cred că este indicat ca la lecții să se utilizeze materialul istoric local. Am căutat să folosesc în cadrul lecțiilor de istorie elemente de istorie locală ca material auxiliar în predarea istoriei antice, istoriei evului mediu, istoriei moderne și contemporane, istoriei României, în felul următor :

Istoria antică

Orînduirea comunei primitive a lăsat puternice urme pe teritoriul regiunii și al localității noastre. Unelte de muncă din piatră din paleolitic și neolitic — securi de luptă, vase, unelte de bronz și fier din epoca metalelor — se găsesc din abundență în special la Muzeul regional, ceea ce m-a determinat ca în repetate rînduri lecția cu subiectul „Orînduirea comunei primitive“ s-o țin la Muzeul regional, în sala orînduirii comunei primitive.

Concomitent cu expunerea conținutului lecției am făcut permanent uz de materialul intuitiv local existent, ceea ce a contribuit la însușirea temeinică a lecției.

Foarte puternice urme s-au păstrat pe teritoriul localității noastre din timpul orînduirii sclavagiste, atît din epoca dacică, cît și din epoca romană. Predarea lecțiilor privitoare la această orînduire socială am încheiat-o fie cu diafilmul *Din trecutul îndepărtat al omenirii*, fie printr-o lecție efectuată la Muzeul regional. În cursul acestei lecții am îmbogățit cuprinsul ei din manual cu elemente de istorie locală privitoare la vechiul Apulum, cu canabele romane, cu urme ale construcțiilor Coloniei Nova Apullensis și ale portului Partoș la Mureș, unde se încărcau sarea, lemnele și alte mărfuri pentru Imperiul roman. Colecția numismatică din Muzeul regional, explicată elevilor, a contribuit la însușirea mai temeinică a cunoștințelor referitoare la dezvoltarea economică a Daciei Romane, contribuind la o mai rapidă formare a noțiunii circulației mărfurilor și a monedei în Imperiul roman, iar materialele de încălzire centrală,

materialele de construcție, cărămizile cu inscripția Legiunea a XIII-a, Gemina, macheta băilor din Apulum etc., aflate la Muzeul regional, au contribuit la formarea unei reprezentări mai clare privitoare la stăpânirea romană în Dacia. Pe baza acestor dovezi istorice, elevii au putut ajunge la concluzia că romanii au contribuit la perfecționarea tehnicii, la dezvoltarea forțelor de producție și a culturii în Dacia. Dar acest progres a avut și laturi negative, intensificând exploatarea maselor, iar mare parte din bogățiile Daciei au luat drumul Romei.

La lecția „Înflorirea culturii romane în secolele I—II“, vorbindu-le elevilor despre arhitectura și sculptura romană, le-am atras atenția asupra numeroaselor coloane romane existente în galeriile Muzeului regional din localitate, pe lângă care elevii trec zilnic în drumul lor spre școală, precum și asupra statuii *Lupoanca cu Romulus și Remus*, existentă la Muzeul din localitate. La lecțiile despre religia și miturile vechilor greci, vorbindu-le elevilor despre mitologia greacă, le-am arătat că aceasta a constituit izvor de inspirație și pentru sculptorii cetății din Alba-Iulia. Astfel, la prima poartă de intrare în cetate, deasupra arcurilor laterale, se pot vedea scene mitologice, în dreapta lupta dintre Hercule și Anteu, în stânga Enea părăsind Troia împreună cu tatăl său Anchise.

Istoria evului mediu

Orînduirea feudală pe teritoriul localității și a regiunii noastre a lăsat însemnate urme istorice.

La lecțiile privitoare la migrațiunea popoarelor, folosind elemente de istorie locală, am arătat elevilor că timp de aproape un mileniu orașul nostru a avut soarta tuturor așezărilor urbane din Dacia Romană. Rînd pe rînd orașul a fost ruinat, devastat, incendiat de popoarele migratoare. Populația dacoromană supraviețuitoare vitregiilor vremii era redusă la condițiile unei vieți simple, întorcîndu-se la economie naturală, dar a rezistat greutăților. În acest fel subliniez continuitatea poporului nostru în Dacia, ideea formării poporului român pe întreg teritoriul României.

Prezența slavilor este atestată de numeroase așezări româno-slave descoperite la Alba-Iulia și împrejurimile sale (de exemplu, Ciugud-Alba). În secolele IX—X, Alba-Iulia devine probabil centrul unui voievodat româno-slav, Bălgrad. „Pe baza urmelor arheologice, putem presupune existența în Alba-Iulia, în secolele IX—X, a unui centru fortificat, probabil reședința unui voievodat. Din această epocă datează și numirea de Bălgrad (Cetatea Albă) ce se păstrează și azi în graiul poporului. De la acest toponimic derivă toate numirile ulterioare ale orașului: Alba-Iulia (în limba română), Weissenburg (limba

germană), Gyulafehervar (în limba maghiară), iar în secolul al XVIII-lea Alba-Carolina, sau Karlsburg, după numele împăratului Carol al VI-lea al Austriei²².

Migrațiunea ungarilor în secolul al IX-lea, pătrunderea lor în Transilvania de-a lungul secolelor X—XIII și cucerirea Transilvaniei de către feudații maghiari duc la formarea voievodatului Transilvania, la formarea comitatului Alba cu centrul Alba-Iulia (1177), care se va dezvolta treptat sub influență maghiară.

Pentru perioada înfloririi feudalismului, elementele de istorie locală folosite la lecții au dat posibilitatea elevilor să înțeleagă mai bine lupta de clasă în evul mediu, lupta împotriva expansiunii otomane, dezvoltarea culturii etc. Astfel, vorbindu-le elevilor despre mișcarea de eliberare a orașelor medievale, le-am arătat că și orașul nostru după 1278 a devenit proprietatea bisericii rom.-cat. din Alba-Iulia, exploatarea maselor s-a intensificat, iar lupta de clasă a luat proporții, determinând pătrunderea mulțimii în cetate, incendierea bisericii rom.-cat. și a clădirilor în care se cuibăreau exploatareii. „Situația se agravează și mai mult după anul 1278, când orașul devine proprietate episcopală, biserica fiind feudalul cel mai puternic al vremii²³. La lecția „Dezvoltarea orașelor și a comerțului“ am arătat elevilor că dezvoltarea orașelor medievale avea la bază activitatea meșteșugărească și negustorească a populației. Vorbindu-le despre bresle, le-am arătat elevilor că și în orașul nostru au existat asemenea organizații. De regulă, membrii unei bresle erau grupați pe aceeași stradă, după cum ne arată pînă azi numele unor străzi, ca: str. Zidarilor, str. Olarilor etc. Subliniind la acea lecție condițiile grele în care ucenicii și lucrătorii „furau“ meseria de la patronul exploatare, le-am arătat prin comparație condițiile făurite azi prin grija statului nostru democrat pentru cei ce vor să învețe o meserie. Chiar în clădirea școlii noastre funcționează o școală profesională, în care elevii sînt total întreținuți de stat prin asigurarea cazării, hranei, cărților, rechizitelor etc.

La lecția „Ungaria în secolele XII—XV“, vorbindu-le elevilor despre luptele de apărare antiotomană conduse de Ioan de Hunedoara, le-am arătat că la jumătatea secolului al XV-lea poporul român și maghiar, sub conducerea lui Ioan de Hunedoara, a apărut libertatea Europei împotriva cuceririi otomane. Importanța lui Ioan de Hunedoara ca luptător în fruntea maselor populare pentru independență a fost sintetizată în epitaful de pe mormîntul din Catedrala romano-catolică din Alba-Iulia: „S-a stins lumina lumii“.

La începutul lecției următoare, elevul Popa Ioan, originar din Sîntimbru-Alba, a solicitat unele lămuriri în legătură cu spusele bătrînilor din acel sat, că Ioan de Hunedoara ar fi purtat lupte cu turcii și la Sîntimbru. La această sesizare am dat lămuririle necesare, arătîndu-le elevilor că Ioan de Hunedoara, în calitate de voievod al Transilvaniei, a răspuns atacurilor turcești împotriva

²² I. Berciu și Gh. Anghel, *Alba-Iulia, mic îndreptar turistic*, Buc., Edit. Meridiane, 1965, p. 9—10.

²³ Al. Popa și I. Berciu, *Cetatea Alba-Iulia*, Buc., Edit. „Meridiane“, 1962, p. 12.

Transilvaniei la Sîntimbru (1442), și apoi înfrîngîndu-i la Poarta de Fier a Transilvaniei (1442). De asemenea, le-am arătat că biserica veche din Sîntimbru este ctitoria lui Ioan de Hunedoara.

La lecția „Cehia în secolele XII—XV”, vorbindu-le elevilor despre războaiele husite și influența lor asupra răscoalei de la Bobîlna (1437), le-am arătat că răzvrătirile locale care au premers acestei răscoale au luat mari proporții și pe moșiile episcopului Gh. Lepeș din Alba-Iulia, constituind adevărate scînteii pentru marea răscoală țărănească din primăvara anului 1437. Ca material documentar am folosit citate din lucrarea *Bobîlna* de St. Pascu.

Perioada descompunerii orînduirii feudale s-a afirmat în trecutul orașului Alba-Iulia, ca și în istoria Transilvaniei. În lecțiile „Umanismul și renașterea artei”, vorbindu-le elevilor despre Renaștere, am reliefat că aceasta a fost „perioada de tranziție, în cursul căreia structura societății se modifică prin formarea burgheziei și a proletariatului și prin emanciparea țărănimii; situația politică se schimbă prin apariția statelor naționale, iar cultura se laicizează, atît prin scopul pe care și-l propune, cît și prin elementele care o reprezintă. În opoziție cu aspectul și concepția vieții medievale, un nou ideal de viață, mai liber și mai rațional, se afirmă, înrudit cu concepția vieții antice și întemeiat pe încredere în natura omenească și în puterea rațiunii”²⁴, perioadă pe care F. Engels a apreciat-o ca „cea mai mare răsturnare progresistă din cîte cunoscuse pînă atunci omenirea, o operă care avea nevoie de titani și care a generat titani, titani ai gîndirii, ai pasiunii și ai caracterului, ai multilateralității și ai erudiției”²⁵. Le-am arătat elevilor că ecoul renașterii artei a pătruns și în țările române. În Alba-Iulia această influență este materializată în numeroase construcții, bunăoară Catedrala romano-catolică, ale cărei începuturi în stil romanic datează încă din secolul al XII-lea. În secolul al XV-lea, în timpul lui Ioan de Hunedoara, clădirea a fost transformată într-o biserică de stil gotic, iar în secolul al XVI-lea au pătruns elemente ale Renașterii, care se reflectă în folosirea stilului Renașterii și a stilului baroc în această construcție monumentală.

În ziua cînd a fost predată această lecție, în drum spre casă, ne-am oprit cu elevii la Catedrala romano-catolică din localitate, unde ei au putut vedea succesiunea celor patru stiluri arhitectonice (romanice, gotice, Renaștere și baroc), urme de frescă, vitralii, basoreliefuluri, statui etc., care reflectă arta acelor vremi. Nu am pierdut din vedere să arăt elevilor și caracterul reacționar al acestei instituții.

La lecțiile privitoare la „Reformele religioase și contrareforma”, le-am arătat elevilor că ecoul acestora s-a simțit și în Transilvania, unde lutheranismul a fost adoptat de sași și calvinismul de unguri. Atît sașii, cît și ungurii au căutat să atragă la Reformă și pe românii ortodocși, tipărind primele cărți în limba română, printre care și *Catehismul calvinesc* (Alba-Iulia, 1540). Calvinii au tipărit culegerea de texte religioase cunoscută sub numele de *Palia de la Orăștie* (1582), al cărei original se află în Biblioteca „Bathyanum” din Alba-Iulia.

²⁴ Andrei Oțetea, *Renașterea*, Buc., Edit. științifică, 1964, p. 441.

²⁵ F. Engels, *Dialectica naturii*, ed. 3, Buc., Edit. politică, 1966, p. 12.

Aceste încercări, de altfel nereușite, au avut un rezultat important pe tărîm cultural, căci ele au contribuit la tipărirea primelor cărți în limba română.

În cadrul lecțiilor „Țările române în secolul al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea”, vorbindu-le elevilor despre „Războiul țărănesc condus de Gh. Doja”, le-am arătat că, sub influența valului de răscoală care au cuprins Transilvania, minerii și oamenii săraci din Munții Apuseni și din Alba-Iulia s-au alăturat țăranilor români și unguri răzvrățiți, iar după martiriul lui Gh. Doja rămășițe ale trupului său sfîrtecat au fost atîrnate în cuie la poarta cetății din Alba-Iulia ca să îngrozească țărănimea. O reproducere a *Tripartitului lui Verböczi*, scris în 1517 cu „sînge de iobag”, se află și astăzi în Muzeul regional din Alba-Iulia, iar tabloul execuției sale e cuprins în Cronica rimată din Alba-Iulia din 1519.

La lecția „Țările române în timpul lui Mihai Viteazul”, vorbindu-le elevilor despre unirea țărilor române în timpul lui Mihai Viteazul, le-am arătat că la 1 noiembrie 1599, după victoria de la Șelimbăr, a avut loc intrarea victorioasă a lui Mihai Viteazul în Alba-Iulia prin poarta vestică a fostei cetăți medievale, voievodul fiind primit în palatul principilor Transilvaniei (clădirile ocupate azi de Episcopia romano-catolică din localitate). În această clădire a fost convocată dieta Transilvaniei, care l-a proclamat pe Mihai-vodă, voievod al Transilvaniei.

Anul revoluționar 1848 a zguduit întreaga Europă și s-a resimțit profund și în Transilvania. Mișcările premergătoare revoluțiilor din țările române s-au resimțit în special în munții Apuseni, unde luptătoarea maghiară Ecaterina Varga a îndemnat pe moși să spulbere nedreptățile cu forța. La lecția respectivă, vorbindu-le elevilor despre sfîrșitul acestei luptătoare, le-am arătat că ea a fost prinsă prin viclenie și predată autorităților imperiale, care au aruncat-o în temnița cetății din Alba-Iulia.

Istoria modernă și contemporană

În perioada modernă și contemporană, orașul Alba-Iulia a fost centrul unor importante evenimente istorice, care în cadrul lecțiilor de istorie au fost ilustrate cu prisosință. Astfel la lecția „Revoluția burghezo-democratică din Transilvania din 1848” s-a împletit conținutul lecției cu elemente de istorie locală, arătîndu-se că „Alba-Iulia a fost teatrul unor lupte în revoluția din 1848—1849, cînd generalul Bem a ținut 5 luni orașul sub asediu, iar în octombrie 1848 Avram Iancu se afla cu tabăra la Alba-Iulia în fața cetății”²⁶. Vorbindu-le elevilor despre personalitatea lui Avram Iancu, le-am amintit că

²⁶ Octavian Floca, *Regiunea Hunedoara, Ghid turistic*, Deva, 1957, p. 467.

matricola sa școlară, din care se constată că a fost un elev eminent, se află la Biblioteca „Bathyanum” din Alba-Iulia. După înăbușirea acestei revoluții, Avram Iancu își arată în repetate rânduri ostilitatea față de curtea imperială de la Viena, cultivând mai departe printre moți spiritul de revoltă. Temându-se de o nouă răscoală, autoritățile habsburgice l-au urmărit și l-au aruncat în 1851 în închisoarea din Alba-Iulia. Dar, sub presiunea maselor, Avram Iancu a fost eliberat. El și-a continuat activitatea printre moți, întretinând credința că „revoluția încă nu s-a terminat”.

La lecția „Unificarea Germaniei”, vorbindu-le elevilor despre etapele unificării Germaniei, despre războiul cu Austria, le-am arătat legătura dintre acest război și monumentul Custozza din Alba-Iulia, pe lângă care elevii trec zilnic în drumul lor spre școală. Monumentul Custozza a fost ridicat în amintirea soldaților și ofițerilor români, maghiari și sași din Regimentul 30 infanterie din Alba-Iulia căzuți în anul 1866 în lupta de la Custozza dintre italienii aliați cu Prusia și austrieci pentru stăpânirea Veneției. Pe plăcile de marmoră ale monumentului Custozza se înșiruie nume de ofițeri și soldați căzuți în luptă pentru o cauză cu totul străină aspirațiilor lor.

Lecțiile de istorie a patriei oferă largi posibilități de folosire a elementelor de istorie locală. Astfel, la lecția „Dezvoltarea Transilvaniei între 1849 și 1900”, vorbindu-le elevilor despre lupta împotriva aspirării naționale, le-am arătat că un moment important al acestei lupte a fost întocmirea în 1892 a unui *Memorandum*, în care erau expuse persecuțiile ce se făceau românilor și care a fost înaintat curții imperiale de la Viena. Autorii *Memorandumului* au fost judecați și condamnați, iar pentru a potoli reacțiunea maselor, împăratul i-a grațiat pe memorandiști. Unul dintre memorandiștii de bază a fost Rubin Patiția, originar din Alba-Iulia. Pe casa în care a locuit Rubin Patiția din Alba-Iulia, str. Trandafirilor nr. 14, se află placa comemorativă a cunoscutului luptător memorandist.

La lecția „Sfârșitul primului război mondial”, vorbindu-le elevilor despre capitularea aliaților Germaniei, despre destrămarea monarhiei austro-ungare, am reliefat un moment important al luptei de eliberare a Transilvaniei, Marea Adunare Populară, care a avut loc la Alba-Iulia la 1 decembrie 1918 și care a hotărât ca Transilvania să se unească cu România. În lecțiile de istorie a patriei, actului istoric de la 1 decembrie 1918 i s-a dat atenția corespunzătoare. După ce elevii au primit explicațiile asupra lucrărilor adunării naționale din Alba-Iulia de la 1 decembrie 1918, la sfârșitul cursurilor din acea zi, în drum spre casă, elevii au fost conduși la locul de ținere a adunării și apoi au vizitat „Sala Unirii”, unde au văzut prețioase materiale în legătură cu acest eveniment (de exemplu, cele 6 tomuri, legate în piele tricolor, cuprinzând adeziunile scrise ale poporului român din Transilvania pentru unirea cu România). Astfel elevii și-au fixat mai bine cunoștințele privitoare la încheierea procesului de formare a statului național român, iar latura educativă a lecției a fost realizată prin cultivarea sentimentului patriotic.

La lecția „Creșterea avântului revoluționar în România după primul război mondial”, le-am arătat elevilor că anii 1918—1921 sînt și pentru mun-

ctorimea din Transilvania ani de avînt revoluționar, de mari frămîntări și lupte sociale. Importante acțiuni au avut loc și în rîndurile armatei. Astfel în 1919 izbucnește o răscoală a Regimentului de infanterie din Alba-Iulia. În urma grevei generale din 1920, lupta ideologică și politică din cadrul partidului socialist, care avea o organizație și în Alba-Iulia, se întetește. La 8 mai 1921 s-a ținut Congresul de constituire a P.C.R., la care au luat parte și delegați ai organizației socialiste din Alba-Iulia.

La lecția „România în perioada pregătirii celui de-al II-lea război mondial“, vorbindu-le elevilor despre Dictatul de la Viena, le-am arătat că poporul a reacționat împotriva nedreptei hotărîri de la Viena. În cuprinsul țării s-au ținut numeroase adunări de protest. O asemenea adunare s-a convocat și la Alba-Iulia, dar a fost împiedicată de reacțiune de a fi ținută, îndemnînd populația să se abțină de la orice manifestații.

Partea finală a istoriei patriei, după 23 August 1944 oferă largi posibilități de folosire la lecții a elementelor de istorie locală.

Lecțiile privitoare la reforma agrară din 1945, naționalizarea principalelor mijloace de producție de la 11 iunie 1948, planul de electrificare, cooperativizarea agriculturii, planificarea economiei naționale etc., le-am împlinit cu date locale, concrete, apropiate elevilor, culese din ziarul regional „Drumul socialismului“, spre a arăta cît mai concret avîntul economic al țării noastre în anii puterii populare și modul în care Directivele partidului au fost traduse în faptă în localitatea noastră. Iată cîteva exemple :

La lecția „Participarea României la războiul antihitlerist“ vorbindu-le elevilor despre participarea armatei române la luptele de pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei, le-am arătat eroismul sold. pont. Eftimie Croitoru de la o unitate din Alba-Iulia (menționat și în manualul lor de istorie), care cu prețul vieții sale a distrus mina plutitoare care ar fi prefăcut în tîndări podul de pe Tisa și ar fi provocat moartea ostașilor care îl treceau, stînjinînd totodată urmărirea armatelor fasciste. Prin jertfa sa, „Eroul de la Tiszalök“ a salvat de la moarte pe tovarășii săi de luptă, contribuind la înfrîngerea fascismului.

La lecția „Lupta pentru consolidarea puterii democrat-populare în România“, vorbindu-le elevilor despre înfăptuirea reformei agrare democratice, le-am arătat lupta pentru înfăptuirea acestei reforme în Alba-Iulia și în împrejurimi, unde țărănimea, ajutată de clasa muncitoare, a trecut la ocuparea moșiilor exploatatorilor și le-am citat fragmente din romanul lui I. Lăncrănjan, *Cordovanii*, recomandîndu-le să citească această operă inspirată din frămîntările economice, sociale și politice din Oarda (comună situată la 3 km de Alba-Iulia) și împrejurimile sale.

La lecția „Consolidarea regimului democrat-popular“, vorbindu-le elevilor despre situația economică a României la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, am ilustrat-o cu exemple concrete din Alba-Iulia, iar lupta pentru democratizarea țării am împlinit-o cu date locale, arătînd îndepărtarea din funcțiile publice a elementelor reacționare.

La lecția „Construirea socialismului în patria noastră“, vorbindu-le elevilor despre actul revoluționar de la 11 iunie 1948, le-am arătat că și în Alba-

Iulia principalele întreprinderi (de exemplu Fabrica de spirt, Fabrica de încălțăminte, întreprinderea de morărit etc.), întreprinderi realizate prin exploatarea oamenilor muncii, au fost naționalizate, și astăzi, datorită politicii de industrializare socialistă, s-au dezvoltat mult, folosind la ridicarea bunăstării întregului popor.

„Călăuzindu-se după învățătura marxist-leninistă, pornind de la realitățile țării noastre și sprijinindu-se pe forțele poporului român, partidul comunist a pus în centrul politicii sale industrializarea țării ca bază a progresului economiei și culturii, ridicării nivelului de viață al poporului, dezvoltării multilaterale a societății, asigurării independenței și suveranității naționale.

Eforturile depuse de poporul român în vederea industrializării socialiste a țării s-au concretizat în realizări de importanță istorică. Industria a fost înzestrată la un înalt nivel tehnic, devenind capabilă să valorifice bogatele resurse naturale ale țării. Structura industrială a țării s-a schimbat radical; datorită dezvoltării sale accelerate, industria grea asigură în proporții largi echiparea cu utilaje și instalații a întreprinderilor, mecanizarea și chimizarea agriculturii, dotarea transporturilor, creșterea producției și modernizarea industriei bunurilor de consum. În prezent, volumul total al producției industriale este de 10 ori mai mare decât în 1938”²⁷. În cadrul acestor realizări, și Alba-Iulia și-a adus partea sa de contribuție. Astfel s-a înfăptuit electrificarea aproape în întregime a raionului Alba — construirea de șosele asfaltate, reutilizarea întreprinderilor existente pe baza mecanizării (de exemplu fabrica „Ardeleana”) și a automatizării (de exemplu întreprinderea de morărit), construirea de noi întreprinderi (de exemplu Combinatul ceramic) etc.

Transformarea socialistă a agriculturii în țara noastră a fost ilustrată la lecții cu date luate din raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu prezentat la Congresul al IX-lea al P.C.R., corelate cu date locale luate de la C.A.P. „Unirea” din Alba-Iulia, unde unii dintre părinții elevilor sînt fruntași în muncă.

La lecția „Dezvoltarea învățămîntului, științei și culturii în anii puterii populare”, pornind de la afirmația tovarășului Nicolae Ceaușescu exprimată la Congresul al IX-lea al P.C.R. că „școala, principalul izvor de cultură și factor de civilizație, va cuprinde în țara noastră în următorii 5 ani aproape un sfert din populație”, am folosit date locale stăruiind asupra comparației dintre datele actuale și cele dinainte de 23 August 1944. În acest scop am folosit unele exemple luate din viața școlii noastre, de exemplu : numărul absolvenților liceului nostru în 1933 era 12 ; în 1943 era 23 ; în 1954 era 124 ; în 1964 era 159²⁸. „Școala noastră va deveni tot mai cuprinzătoare, oferind tinerilor largi posibilități de învățătură, în funcție de aptitudinile și dorințele lor, de cerințele economiei și culturii noastre socialiste în plin avînt”²⁹.

²⁷ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român, continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, p. 60—61.

²⁸ Arhiva liceului „Horia, Cloșca și Crișan”, Alba-Iulia.

²⁹ Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, p. 62.

Am urmărit ca prin folosirea elementelor de istorie locală în cadrul lecțiilor, fără să supraîncarc pe elevi, să mă sprijin pe aceste date pentru a ușura însușirea conținutului lecțiilor de către elevi concomitent cu educarea lor în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar.

Însușirea elementelor de istorie locală prin activitatea extrașcolară

Alături de lecție, care este forma principală de organizare a procesului de învățământ, în practica muncii instructiv-educative se folosesc și activități extrașcolare. Dacă în cadrul lecțiilor nu s-au putut folosi decât elemente izolate de istorie locală, în activitatea extrașcolară materialul local poate fi utilizat chiar sub forma unei istorii a localității.

Activitatea extrașcolară oferă variate posibilități de însușire a elementelor de istorie locală. Prin excursii și vizite la muzee, prin strângerea de obiecte istorice, prin vizitarea expozițiilor, prin organizarea serbărilor școlare cu caracter istoric etc., elevii își îmbogățesc cunoștințele și și dezvoltă sentimentele.

Urmînd experiența cadrelor didactice fruntașe, am dat toată atenția excursiilor și vizitelor la muzee. Dar, pentru ca acestea să și atingă țelul, este necesară buna lor efectuare prin pregătirea și desfășurarea lor, preluorarea materialului cules și formularea concluziilor.

Asemenea excursii și vizite am organizat în localitate pentru cunoașterea cetății și a monumentelor istorice din incinta ei, pentru cunoașterea celor două muzee locale (Muzeul regional și Muzeul „Bathyaneum”), pentru cunoașterea realizărilor în opera de construire a socialismului (de exemplu Întreprinderea de morărit, Fabrica „Ardeleana”, Atelierele centrale, Combinatul ceramic, S.M.T., C.A.P. „Unirea” etc.). Elevii erau îndrumați să noteze în caiet ceea ce li se arată cu prilejul excursiilor și vizitelor, iar apoi materialul cules era prelucrat și se formulau concluziile pentru consolidarea cunoștințelor lor, pentru a le putea aplica la lecții, la lucrări scrise etc.

Am efectuat cu elevii numeroase excursii și vizite în localitate și împrejurimi, am organizat 6 excursii mari cu circuit prin țară (de exemplu circuitul ultimei excursii organizate de mine a fost Alba-Iulia — Cluj — Vatra Dornei — Suceava — Rădăuți — Putna — Sucevița — Iași — Mircești — Piatra Neamț — Cheile Bicazului — Hidrocentrala „V. I. Lenin” — Humulești — Cetatea Neamțului — Agapia — Văratec — Mănăstirea Neamț — Mărășești — Galați — Brăila — litoralul Mării Negre — București — Craiova — Orșova — Ada Kaleh — Porțile de Fier — Băile Herculane — Reșița — Sarmizegetusa — Hunedoara — Alba-Iulia, excursie efectuată cu tren, autobuz și vapor în interval de 24 zile, cu un efectiv de 72 de eleve și profesori).

În anii puterii populare s-au efectuat în localitate (la Lumea Nouă, Dealul Furcilor) și în împrejurimi (la Tileac-Drîmbar, Piatra Craivei) săpături arheologice și s-au executat lucrări parțiale de restaurare a cetății din Alba-Iulia. Împreună cu elevii am vizitat șantierele arheologice și elevii și-au putut consolida cunoștințele privitoare la legătura arheologiei cu istoria, importanța izvoarelor istoriei etc.

Un mijloc important de transmitere a cunoștințelor de istorie locală îl constituie stația de radioficare, în cadrul căreia am organizat emisiunea „Tribuna pedagogului“, cuprinzând și subiecte de istorie locală (de exemplu, la 28 februarie 1965, emisiunea „180 de ani de la executarea conducătorilor răscoalei populare din 1785 și Alba-Iulia“.

O altă cale de educare patriotică a elevilor prin cunoașterea materialului local o constituie manifestările cu caracter cultural. Astfel elevii au auzit conferințe ținute în oraș, ca „Industria regiunii Hunedoara în anii regimului democrat-popular“, „Răscoala populară din Transilvania din 1784“ etc., aflînd pe această cale lucruri noi și interesante pe care le-au discutat apoi în clasă.

Și prin concursuri școlare se pot însuși elemente de istorie locală și se pot cultiva sentimente patriotice. Între acestea pot cita concursul „Drumeții veseli“ pe tema „Răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan“, desfășurată între elevii școlii noastre și cei de la liceul din Brad, sau concursul „Cine știe câștigă“, inspirat din trecutul orașului cu tema „Mihai Viteazul și Alba-Iulia“, care a fost și radiodifuzat.

Rezultate prețioase în educarea patriotică a elevilor s-au obținut și prin organizarea unor întîlniri cu luptătorii din ilegalitate, cu activiștii de partid, cu fruntașii în producție. Astfel întîlnirea cu Ștefan Tripșa, Erou al Muncii Socialiste, fost elev al școlii noastre, a trezit mult interes în rîndul elevilor.

Am vizitat cu elevii expozițiile locale, organizate prin grija organelor locale de partid și de stat. Expozițiile vizitate au oferit prețioase exponate în legătură cu realizările din anii puterii populare ale diferitelor unități din localitate și din raion. Notele explicative, statisticile comparative, graficele care însoțeau exponatele etc. constituiau argumente grăitoare pentru cunoașterea ținutului local și contribuția lui la înflorirea Patriei noastre socialiste.

În fiecare an la 28 februarie are loc serbarea comemorativă închinată lui Horia, Cloșca și Crișan. Cu acest prilej se organizează serbări cu conținut istoric, serbări la care participă elevii școlii și publicul din oraș. Prezentarea programului serbărilor este precedată de un pelerinaj la celula lui Horia, Obeliscul H.C.C., Dealul Furcilor, unde în ultimii ani s-a ridicat de către școală un monument închinat lui Horia, Cloșca și Crișan. Aici elevii depun coroane, flori, trăind profunde momente afective care își aduc contribuția la dezvoltarea sentimentului de dragoste de patrie.

Îngrijirea monumentelor istorice închinată lui Horia, Cloșca și Crișan este asigurată prin strădania elevilor.

În fiecare an, o dată cu desprîmăvărarea, echipe de elevi se deplasează la monumentele istorice și, sub conducerea profesorilor, efectuează lucrări de

bună întreținere a acestora. În acest fel elevii sînt obișnuiți să dea viață sentimentelor lor patriotice.

Îngrijirea mormintelor eroilor români și sovietici din localitate se asigură de asemenea prin grija elevilor. În fiecare an, în preajma Zilei eroilor, echipe de elevi din școala noastră, sub conducerea profesorilor, se deplasează la Cimitirul militar din localitate, îngrijesc de mormintele celor căzuți pentru eliberarea patriei noastre de sub jugul fascist, iar la festivitatea ce se organizează în ziua eroilor, la Monumentul ostașilor sovietici din Piața Eroilor și la cimitirul militar, elevii depun coroane și flori.

Elevii, și în special cei din ultimele clase, care manifestă preocupări deosebite pentru studiul istoriei, în timpul lor liber, și îndeosebi în timpul vacanțelor școlare, sînt antrenați împreună cu unii profesori în diferite activități la Muzeul regional din localitate (de exemplu ghizi pentru vizitatori), ceea ce le oferă posibilitatea îmbogățirii și consolidării cunoștințelor de istorie. Din rândurile acestor elevi mai mulți s-au îndreptat spre facultățile de istorie.

Pornit de la un nucleu restrîns de elevi preocupați de studiul istoriei, a luat ființă cercul de elevi, care-și desfășoară activitatea pe baza planului de lucru, întocmit de către colectivul de conducere în colaborare cu membrii cercului și aprobat de direcția școlii. În programul de activitate a cercului se includ și probleme de istorie locală, care dau posibilitatea valorificării elementelor de istorie locală pentru realizarea educației patriotice și internaționaliste a elevilor.

Lecturile elevilor în afară de clasă, indicate la diferite lecții de istorie, se efectuează de către elevi și cu diferite prilejuri se discută conținutul lor. De exemplu, înfăptuirea reformei agrare din 1945 în Alba-Iulia și în împrejurimi a fost discutată în strînsă legătură cu romanul *Cordovanii* de I. Lăncrănjan.

În concluzie, diferitele forme ale activității extrașcolare desfășurate în strînsă legătură cu elementele de istorie locală își aduc contribuția la adîncirea cunoștințelor de istorie, lărgesc orizontul politic-social al elevilor și constituie un puternic mijloc de educație comunistă a elevilor.

La începutul activității mele profesionale, modesta mea experiență pedagogică, cît și cunoașterea în insuficientă măsură a istoricului Albei-Iulii și a împrejurimilor sale m-au determinat să nu valorific elementele de istorie locală în cadrul lecțiilor de istorie. Rezultatul acestei scăpări s-a resimțit imediat în pregătirea elevilor. Unitatea dintre teorie și practică era amenințată. Treptat mi-am dat seama de acest neajuns din activitatea mea și a apărut preocuparea de a-l lichida.

Dar, aprofundînd cunoștințele referitoare la tezaurul istoric cuprins în orașul Alba-Iulia și în împrejurimile sale, la un moment dat am făcut excese în folosirea elementelor de istorie locală la lecții și am simțit că lunec pe panta patriotismului local și a supraîncărcării elevilor. După experiența cîștigată treptat am ajuns la realizarea unei echilibrări care a dus la următoarele concluzii :

Folosirea justă a elementelor de istorie locală a îmbogățit conținutul și forma de organizare a lecțiilor de istorie, aducând o variație mai mare atât în activitatea profesorului, cât și în cea a elevilor.

Un alt rezultat pozitiv al folosirii elementelor de istorie locală la lecții și în activitatea extrașcolară cu elevii a fost reala îmbunătățire a pregătirii elevilor. Cultivându-li-se elevilor interesul pentru cunoașterea istoriei locale, prin aceasta s-a contribuit la dezvoltarea interesului pentru însușirea cunoștințelor de istorie generală.

Folosirea justă a elementelor de istorie locală la lecții și în activitatea extrașcolară a contribuit la cultivarea sentimentelor, convingerilor, atitudinilor patriotice și internaționaliste, a conștiinței patriotice manifestate în comportarea patriotică a elevilor.

Pentru ca elementele de istorie locală să fie folosite cu succes la lecțiile de istorie și în activitatea extrașcolară a elevilor în vederea realizării educației patriotice și internaționaliste, este indicat să se respecte următoarele propuneri :

— însușirea de către profesor a unei juste orientări fundamentată pe concepția marxist-leninistă asupra patriotismului și internaționalismului proletar pentru realizarea educației elevilor în spiritul acestei concepții. „Un pedagog care nu este pătruns de acest sentiment, care nu vibrează în toate fibrele ființei lui atunci când este vorba de Patria noastră, care nu este hotărât să consacre Patriei toată viața lui nu va putea nici o dată să educe pe alții cu adevărat. Munca lui va fi îmbăcșită de formalism, de neadevăr și-l va lipsi toată viața de satisfacția pe care o dă omului datorită împlinirii”³⁰ ;

— fiecare profesor de istorie trebuie să cunoască bine istoricul localității și regiunii unde se află școala la care predă. El trebuie să cunoască monumentele istorice, muzeele, arhivele, scrierile etc. care se referă la acea localitate sau regiune. Cunoscând bine materialul istoric local, profesorul trebuie să fie mereu preocupat de grija de a-l folosi la lecțiile de istorie, de a-l folosi cu deosebit discernământ pentru a contribui la educația patriotică și internaționalistă a elevilor. Posibilitățile metodice de folosire a elementelor de istorie locală să fie bine stăpânite de profesor pe baza pregătirii lui pedagogice ;

— în selecționarea materialului istoric local, profesorul trebuie să se ghideze după programa școlară, manualul de istorie, alegând acele exemple din istoria locală care ilustrează evenimentele de seamă, momentele principale ale procesului istoric, spre a nu aluneca pe panta supraîncărcării ;

— prezentarea evenimentelor istorice în legătură cu elementele de istorie locală trezește emoții, sentimente de dragoste și admirație față de trecutul glorios al poporului, ură neîmpăcată față de dușmanii lui, atașament față de clasa muncitoare și de partidul ei, admirație față de eforturile depuse de oamenii muncii pentru construirea socialismului, iar acestea contribuie la transformarea sentimentelor patriotice în convingeri și comportări patriotice.

³⁰ Ion Dragu, *op. cit.*, p. 64.

ERATA

<i>La pag.</i>	<i>rfndul:</i>	<i>fn loc de:</i>	<i>se va citi:</i>
8	13 de sus	a devenit	a dovedit
108	4 de jos	octombrie 1851	noiembrie 1851
108	2 subsol	consemnate	comentate
108	4 „	din istoria	fn istoria
116	1 de jos	15/27 septembrie	15/27 octombrie
117	1 subsol	partea a II-a	partea I-a
144	8 de jos	de aliată	de alianță
233	17	sare	sate

C. 506 — „Studii și articole de istorie”, vol. XI

